

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XIII 2 • 2017 cena 2,99€

ISSN 1336-6297
9771336629003 02

CESTA KU KOLEKTIVIZÁCII V OKRESE ŠAHY

TRIDSAŤ ROKOV NEVYJASNENÁ NÁSILNÁ SMRŤ KŇAZA ŠTEFANA POLÁKA

CHARTA '77 – REAKCIE SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI

VÝZVA DCÉR POLITICKÝCH VÄZŇOV

Petícia

proti novele zákona o ÚPN

Výzva poslancom NR SR proti prijatiu novely zákona č. 553/2002 Z. z. o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989 a o založení Ústavu pamäti národa.

Vážené pani poslankyne a páni poslanci Národnej rady Slovenskej republiky! Žiadame Vás, aby ste nepodporili poslanecký návrh novely zákona o Ústave pamäti národa, ktorý do Národnej rady SR predložila skupina poslancov za strany Smer-SD, SNS a Most-Híd. Predkladatelia údajne chcú „zaviesť efektívny a predovšetkým transparentný model riadenia“ a odstrániť „nedostatky aplikačnej praxe, ktoré vznikli počas doterajšej existencie tejto verejnoprávnej inštitúcie“. Ako dcéry politických väzňov pozorne sledujeme činnosť ústavu a jej výstupy. Práve v poslednom období sme začali intenzívne pociťovať zmysluplné aktivity ústavu smerom k širokej verejnosti a aj voči priamym obetiam zločinov totality. Činnosť ústavu nie je zatvorená v archívoch, naopak, aj z našich osobných svedectiev čerpá informácie a nám pomáha hľadať čriepky do mozaiky obrazov našich stratených rodičov, takých dôležitých pre každého človeka. My sme ešte autentickými svedkami zločinov komunizmu, **ako deti rodičov, ktorí boli nespravodlivo prenasledovaní, mučení, väznení alebo odvečení do gulagov. Naše rodiny boli rozbité a v detstve sme veľmi intenzívne cítili faloš hesiel o budovaní mieru a šťastnej budúcnosti. Rovnako falošné nám pripadajú aj dôvody, ktoré uvádzajú predkladatelia novely. Ak by ich návrhy prešli, nevedlo by to k zvýšeniu transparentnosti, ale naopak. Rozhodujúci a „zodpovedný“ by bol „kolektívny orgán“ z pozadia manipulovaný podľa potrieb držiteľov moci. A o to podľa nás ide: mať moc manipulovať s pravdou, odmeňovať trafíkami „našich ľudí“ a ochraňovať pohrobkov komunizmu a jeho aktívnych pomáhačov. Siahnuť na pamäť a svedomie národa je trestuhodný čin poškodzujúci odkaz obeť, ktorý je výzvou, aby sa pravda, sloboda a spravodlivosť nemuseli rodiť z ľudského utrpenia.**

Vážené pani poslankyne a páni poslanci! Svojím rozhodnutím o zrušení Mečiarových amnestií ste urobili významný krok k tomu, aby sa spravodlivosť na Slovensko vrátila a začala platiť pre každého. Nezastavujte ju teraz tým, že likvidáciou nenahraditeľnej činnosti Ústavu pamäti národa zabránite ukazovať na zločiny fašizmu i komunizmu a naprávať krivdy, ktoré nesmú prejsť do zabudnutia. Na našich tričkách máme nápis „Odpustili sme“, ale stále čakáme, že politickým väzňom a ich rodinám niekto povie „prepáčte“. Predložená novela zákona však namiesto „prepáčte“ hovorí „už s tým dajte pokoj“. Prosíme, aby ste nedovolili prijatie likvidačnej novely zákona o pamäti národa.

V Bratislave, 2. júna 2017

Dcéry politických väzňov: Janka Šípošová, Mária Jurčovičová, Naďa Evansonová, Katarína Deáková, Jana Jurčovičová, Iveta Pustajovská

Peter Juščák
šéfredaktor

Môžeme si kľásť otázky, prečo sa kontroverzné postavy našej histórie tešia náhlej a nečakanej pozornosti. Prečo je časť spoločnosti zakaždým fascinovaná diktátormi, prečo toľkí bez rozmyslu veria ich sľubom a ideálom, a dôsledne zatvárajú oči pred škodami ich režimu. Stáva sa, že aj po dlhých desaťročiach vyzdvihujú činy diktátorov, obdivujú ich, stavajú ich za vzor, vzývajú ich údajné posolstvá, a pritom dôsledne zamlčujú, či bagatelizujú krivdy aj zločiny. Možno je to v ľudskej povahe, že človek sa potrebuje identifikovať s niečím, čo ho presahuje, trebárs so silou, mocou či slávou. Zrejme preto do nositeľov moci projektujú svoje predstavy o sebe, a keďže každý neoplýva vlastnosťami diktátora, slávia tých skutočných. Viera, že diktátora ľudská hodnota, očistená od jeho zlých skutkov, je hodnou obdivu, pravdepodobne oslepuje každého, kto tápa a potrebuje oporu v silných mužoch.

Prečo istá časť slovenskej spoločnosti vyvoláva spomienky na Jozefa Tisa? Kňaza, politika, prezidenta, ktorý „chcel všetko dobré pre slovenský národ“, no miesto toho rozdúchal nebyvalý nacionalizmus a šovinizmus. Chcel vybudovať kresťanský štát, miesto toho v jeho štáte panovala nekresťanská nenávisť. Nádej sa, že s Hitlerom vyjedná prijateľné podmienky vazala nemeckého nacizmu, ale realitou boli deportácie do vyhladzovacích táborov. Fakty z čias pôsobenia Tisa počas vojnového slovenského štátu sú neúprosne. Napriek tomu sa jeho obdivovatelia sústreďujú na neobhájiteľné „pozitíva“, pretože kňazské postavenie prezidenta im velí líniu pozitívneho hodnotenia kontroverzného politika. Nie je to žiadne slovenské špecifikum. Aj v Rusku je diktátor Stalin v obľube časti občanov v príkrom rozpore s miliónmi zbytočných obetí jeho vlády. Víťazstvo nad fašizmom, prenesené z generálov a vojakov, pripísané diktátorovi Stalinovi je dnes silný motív pre jeho obdiv. Dokonca silnejší, než sú obete jeho zvole pre jeho odsúdenie. Nezaostávajú ani ukrajinskí obdivovatelia Stepana Banderu. Jeho protibolševický zápas umiestňujú na najvyšší panteón, ale zamlčujú beštiálne vraždy nevinných civilov. Pokusy glorifikovať antikomunistu Kuraša v Poľsku a zabúdať na zbytočné civilné obete, na vraždy nevinných občanov na poľsko-slovenskom pohraničí, taktiež spadajú medzi podobné iniciatívy.

Úporné hľadania hrdinov prinášajú kontroverzné výsledky. Omyly sú prirodzené ľudské, dopúšťame sa ich denne. Nedá sa to povedať o diktátorských úmysloch, ktoré s omylmi majú pramálo spoločného. Diktátori konajú cielene a omyly si nepripúšťajú. Zlo páchajú v presvedčení o svojej neomylnosti. Ostáva na hodnotení každého premýšľajúceho človeka, či takzvané dobré skutky diktátorov, či už domnelé alebo skutočné, sú naozaj také pozoruhodné, že by mali právo zatieniť zločiny vlečúce sa za každým totalitným vládcom.

ŠTÚDIE

- 3 JULIANA GUBIŠOVÁ
Cesta ku kolektivizácii v okrese Šahy
- 16 ONDREJ PODOLEC
Tzv. politické trestné činy ako prostriedok perzekúcií počas komunistického režimu – vývoj právnej úpravy a aplikačná prax
- 32 PATRIK DUBOVSKÝ
Tridsať rokov nevyjasnená násilná smrť kňaza Štefana Poláka

DOKUMENTY

- 49 PETER JAŠEK
Reakcie slovenskej spoločnosti na vznik Charty 77 vo svetle dokumentov

MATERIÁLY

- 69 BEÁTA KATREBOVÁ-BLEHOVÁ
Protikomunistický ozbrojený odpor na Slovensku: prípad Augustín Lednický a spol.

ROZHOVORY

- 78 PAVOL JAKUBČIN
**Bolo treba bojovať, a nie sedieť v kúte
Rozhovor s Mons. Antonom Adamkovičom**

PRÍBEHY

- 95 ALEXANDRA GRÚŇOVÁ
František Maník

- 97 JÚLIUS PAŠTEKA
Príbeh štyroch sestier

SPOMÍNANIE

- 101 FRANTIŠEK NEUPAUER / MARTIN GAREK
**Nezabudnuteľné poklady
Nekrológy k štyrom osobnostiam**
- 105 ÚPN ŽIVÁ PAMÄŤ
- 118 K NOVELE ZÁKONA O ÚPN

Pamäť národa

2 • 2017
Ročník XIII
Vychádza 4x ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Miletičova 19
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor

Ing. Peter Juščák

Redaktori

Mgr. Peter Jašek, PhD.
Mgr. Andrea Púčíková
Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

REDAKČNÁ RADA

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
prof. Dr. Phil. Emília Hrabovec
PhDr. Jan Kalous, Ph. D.
Beáta Katrebová-Blelová, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
PaedDr. ThDr. Ondrej Krajiňák, PhD.
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
Mgr. František Neupauer, PhD.
PhDr. Michal Pehr, Ph. D.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
PhDr. Marek Syrný, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mgr. Štefan Berdis

GRAFICKÁ ÚPRAVA a SADZBA

Dušan Babjak

TLAČ

Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Dcéry politických väzňov,
autorky petície proti novele zákona o ÚPN,
pri buste zakladateľa ÚPN Jána Langoša.
(Foto: Andrea Púčíková)

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

Ústav pamäti národa 2017
Všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
30. 6. 2017

CESTA KU KOLEKTIVIZÁCII V OKRESE ŠAHY

JULIANA GUBIŠOVÁ

Po úplnom uchopení moci komunistickou stranou v Československu bolo nutné modifikovať vlastnícke vzťahy v štáte na základe nových podmienok. Poľnohospodárska pôda sa dostala do rúk totalitného režimu a majiteľov pôdy čakali obrovské zmeny. Prijatím zákona o jednotnom roľníckom družstve (ďalej JRD) v januári 1949 sa naštartoval proces mnohokrát násilnej kolektivizácie v Československu. Z dôvodu silnej propagandy každý majiteľ väčších pozemkov bol v obci označený za kulaka – dedinského boháča. Niešť toto hanlivé označenie znamenalo nechať sa vystaviť verejnému pranierovaniu, byť označeným za hlavného vykorisťovateľa, strojcu všetkých problémov v obci a nepriateľa novovznikajúceho JRD. Výmenou obyvateľov s Maďarskom sa pôda dostávala do neznámych rúk, ktoré si s ňou nevedeli rady. Ďalšiu rovinu tvorili bezzemkovia. Týmto skupinám bola myšlienka založenia družstva blízka. Ako na to však reagovali ostatní vlastníci pôdy? Aká bola realita kolektivizácie v Československu?

Myšlienka družstevného hospodárenia nebola v povojnovom období vôbec nová. Táto tradícia vznikla už v 19. storočí. Už v roku 1845 vznikol prvý gazdovský spolok v Sobotišti, neďaleko Senice. Stal sa prvou organizáciou družstevného typu na území terajšieho Slovenska, celého Uhorska, dokonca i kontinentálnej Európy súčasne. Stanovy organizácie pomáhal vytvoriť i Jozef Miloslav Hurban. Najmä v počiatočnom období svojej existencie fungovalo družstvo „v prospech svojich členov“.¹

Karl Marx sa venoval družstvám, no v zmysle znárodnenia pôdy takým spôsobom, aby nebola spútaná veľkým monopolom v rámci súkromného vlastníctva a mohla prechádzať z ruky do ruky ako každý iný tovar. Sám, ako socialista, hľadal riešenie, ktoré by nezahnilo roľníka do fabriky, a tak prišiel s myšlienkou družstiev. V Nemecku vyšla v roku 1899 socialistovi Karlo-

vi Kautskemu vedecká štúdia, ktorá hovorila o budúcnosti veľkej výroby. Lenin reagoval na Kautskeho štúdiu, predovšetkým na pasáž, ktorá sa venovala družstvám. Kautsky uvádzal pozoruhodný záver, v ktorom tvrdil, že pokiaľ roľník pracuje sám, je aj sám zodpovedný za prípadné chyby a škody, len čo však vstúpi do družstva, berie na seba riziko, ktoré spôsobujú iní a on nemá možnosť tomu zabrániť. Podľa neho sú prednosti družstevnej výroby nepopierateľné, avšak k uskutočneniu všetkých plánov je potrebné víťazstvo proletariátu. Družstvá sa môžu podľa neho rozvíjať len v dobe, keď štát preberie na seba zodpovednosť za výrobu, a nie jednotliví členovia družstva.²

V medzivojnovom období sa začala realizovať myšlienka kolektivizácie v ZSSR. Po uchopení moci najmajšími bolševikmi sa predstavitelia tejto strany domnievali, že revolúcie prebehnú i v vyspelejších kra-

jinách, ako napr. v Nemecku. Nič také sa však neudialo a oni sa museli rozhodnúť vzdať sa moci alebo si ju udržať. Z histórie vieme, že sa rozhodli moc si udržať a na stôl sa dostalo viacero koncepcií, ktorými sa mala táto myšlienka realizovať. Napokon sa presadila Stalinova myšlienka o bezohľadnej industrializácii. Jeho koncepcia spočívala v zhoršení životných podmienok na dedinách a následnom sťahovaní obyvateľov do priemyselnejších častí. K ďalším opatreniam patrilo vytvorenie státisícov kolchozov, ktorých predsedovia pod hrozbou vysokých sankcií zodpovedali za to, aby družstvá odvádzali štátom zavedené dávky. Kolektivizácia v ZSSR prebiehala v rokoch 1929 – 1933.³

VÝVOJ V ČESKOSLOVENSKU

V januári 1949 bol prijatý zákon o Jednotných roľníckych družstvách (ďalej JRD) a IX. zjazd Komunistickej strany Československa (ďalej

1 VARINSKÝ, V.: *Kapitoly z dejín kolektivizácie na Slovensku (1948 – 1960)*. Banská Bystrica 2014, s. 14, 23.

2 VÁCLAVŮ, A.: *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*. Praha 1999, s. 16 – 17.

3 Tamže, s. 18 – 19.

KSČ) dal násilnej kolektivizácii zelenú. Prvé typy družstiev sa objavovali najmä v pohraničných regiónoch. Po presídlení dostávali noví majitelia pôdu, s ktorou nevedeli naložiť a radšej ju odovzdali družstvu. Podmienky im sťažovalo aj obrovské sucho v roku 1947, ktoré po sebe zanechalo obrovskú spúšť. Vstup do JRD sa tak pre nich vlastne stal vykúpením.⁴

Už od polovice roka 1948 bolo celkom zrejmé, že dominantnú úlohu v ekonomike bude zohrávať štátny, teda znárodnený sektor. Po tom, čo sa táto skutočnosť premietla v priemysle, silnel nátlak na maloobchodníkov, živnostníkov a služby. Poľnohospodárstvo, špecifické svojím veľkým počtom pracovníkov s prevažne súkromným hospodárením, sa stalo celkom zákonite centrom pozornosti vládnucej garnitúry. Zvažovali sa rôzne alternatívy, no zasadenie ÚV KSČ prijalo v novembri 1948 uznesenie, na základe ktorého sa ich ďalšie kroky v rámci poľnohospodárstva išli opierať o „spojenca“ drobného a stredného roľníka.⁵

Zavedenie násilnej kolektivizácie malo teda predovšetkým politickú motiváciu s cieľom ovládnuť roľnícku vrstvu. Revolučné riešenia roľníckej otázky však podnietila i povojnová situácia, ktorá sa skomplikovala veľkým suchom v roku 1947. Toto využila propagandisticky KSČ, keď so Sovietskym zväzom dojednala veľkú obilninovú pomoc. K ďalším faktorom patrilo odmietnutie Marshallovhého plánu, po ktorom musela vláda okrem iného riešiť zaistenie dostatočného množstva potravín a získanie potrebného ľudského i finančného kapitálu na industrializáciu krajiny. Kolektivizáciou, usku-

točnenou v Československu podľa sovietskeho typu, sa funkcionári komunistickej strany snažili získať nielen potrebné hospodárske zdroje, ale tiež dosiahnuť rozsiahle štrukturálne zmeny v spoločnosti. V ekonomike to znamenalo vymazanie súkromného sektora, ako i súkromníckej mentality, či už formou likvidácie alebo prevýchovy jej predstaviteľov.⁶

Priebeh kolektivizácie rozdelili do niekoľkých etáp, v ktorých sa mali stále viac uplatňovať socialistické formy organizácie výroby. Jednotné roľnícke družstvá sa delili na štyri vývojové typy, pričom sa predpokladal postupný prechod od prvého typu po štvrtý:

Typ I.: Sprostredkúval spoločnú organizáciu práce, medze rolí zostávajú nerozorané, družstevníkov spája pracovná jednota, nie však pôda a výsledok hospodárenia.

Typ II.: Hranice pozemkov miznú rozoráním medzí, pričom majetok pôdy zostáva zapísaný v pozemkových knihách na pôvodných vlastníkoch. Odmeňovanie je však už kolektívne, podľa počtu odpracovaných jednotiek. Výnos z pôdy sa stále delí v pomere k rozlohe pôdy jednotlivých družstevníkov.

Typ III.: Členovia prenechávajú družstvu mŕtvy i živý inventár, za ktorý mali dostať náhradu. Vlastný podiel je akási pôžička družstvu. O výške splátok rozhoduje členská schôdza. Družstvo si od člena môže prenajať i hospodárske budovy.

Typ IV.: Mizne náhrada i za požičiavanie pôdy a inventára, každý člen je odmeňovaný iba za vykonanú prácu.⁷

K takémuto spôsobu inklinovala a nakoniec aj dospela KSČ – k úplnej zmene štruktúry vo vzťahoch sed-

liakov k pôde. Ďalšie generácie v sebe už neniesli žiaden vzťah k pôde, ovládali len svoju časť výroby, no ak by mali pole sami zasiať, porať a zozáť, bol by to pre nich veľký problém.

PROPAGANDA A PERZEKÚCIE V ČESKOSLOVENSKU⁸

Termín propaganda býva obvykle chápaný ako manipulácia verejnej mienky s cieľom dosiahnuť spoločenskú kontrolu. Najčastejšie je tento pojem spájaný s totalitnými režimami 20. storočia. Pre adresátov sú najzreteľnejšie citovo zafarbené vyhlásenia, a ak sú podložené i vizuálnym materiálom, úspech je zaručený. Pre tému kolektivizácie je veľmi dôležité spojenie propagandy a agitátornej kampane. V prvej fáze mali agitátori presvedčiť ľudí na vstup do JRD, v druhej fáze išlo o to, ako pozdvihnúť úroveň JRD natoľko, aby sa stali atraktívne pre súkromne-hospodáriacich roľníkov.

Propagandu zabezpečili kultúrnym a propagačným oddelením ÚV KSČ, ktoré bolo od roku 1945 pevnou súčasťou stranického aparátu. Neskôr, v roku 1953 zmenilo oddelenie názov na oddelenie propagandy a agitácie. Zabezpečovalo potrebné učebné materiály pre adeptov šírenia propagandy (z ktorých mali vyrásť kvalifikovaní propagandisti), starať sa o vydávanie agitáčných materiálov a plagátov, koordinovať prácu a vytvárať návrhy na akcie s celostátnou pôsobnosťou.⁹

Československý rozhlas denne vysielal pokyny pre zakladanie a činnosť JRD a tomu účelu slúžili i obecné rozhlasy. Do filmových aktualít zaradili krátke filmy o družstevnom hospodárení a v kinách boli pred spustením filmov na plátno

4 Tamže, s. 45.

5 FABRICIUS, M., HOLEC, R., PEŠEK, J., VIRSIK, O. (zost.): *150 rokov slovenského družstevníctva. Víťazstvá a prehry*. Bratislava 1995, s. 159.

6 ROTOVÁ, H., SLINTÁK, P.: *Venkov v českém filmu 1945 – 1969*. Praha 2013, s. 23.

7 Tamže, s. 26.

8 Podrobnejšie sa propagande, vzhľadom na okres Šahy, venujem v odstavci *Dobří a zlí rolníci?*

9 MACOURKOVÁ, A.: Naučíme lidi milovat nový socialistický život. Komunistická propaganda a agitace v období kolektivizace. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L. (zost.): *Kolektivizace v Československu*. Praha 2013, s. 141.

premietané diapozitívy s propagandistickými heslami. Ako píše autori knihy *Venkov v českém filmu*: „KSC si dala záležať na „rozkuľachení“ dediny a nič nenechala na náhodu.“¹⁰ Na dedinách vyvesili tabule cti, na ktorých oslavovali najlepších pracovníkov, a tabule hanby, kde pranierovali kulakov, či sabotérov.¹¹

S propagandou bezprostredne súvisí i potreba komunistov nájsť vhodný pojem, ktorým by pomenovali najmajetnejšiu vrstvu sedliakov. Označenie statkárov sa vnímalo ako neaktuálne a pojem sedliak zase navodzovalo predstavu skúseného hospodára s prirodzenou autoritou v dedine. Klement Gottwald preto zamietol používanie týchto pojmov a sústredil sa na rozšírenie výrazu „boháč“. V praxi sa ujal najmä pod pojmom „dedinský boháč“, teda po rusky „kulak“. Tieto označenia mali dostatočne pejoratívny charakter a mali povzbudzovať ľudí k hnevu a nenávisti voči tým, ktorí toto označenie niesli. Ruské slovo „kulak“ malo i punc niečoho cudzieho, pojem sa preto stal atraktívnym a rýchlo rozšíreným. Gottwald tiež odporúčal hľadať aj iné kritériá pre vymedzenie kapitalistických živlov na vidieku, nielen na základe výmery pôdy. Vykonávateľom kolektivizačnej politiky takto usmernený pokyn vyhovoval, pretože im dával priestor na svojvoľné označenie za kulaka kohokoľvek.¹²

Neskôr sa kolektivizačná politika ešte zostrila. Toho, kto nechcel vstúpiť do JRD, neoznačili len ako nepriateľa družstva, ale i celého režimu. Cielená propaganda bola neskôr v atmosfére bezmocnosti namierená i proti všetkým roľníkom stojacim mimo JRD v dedine.¹³

Pozitívne pre propagandu slúžili

Fotografia tzv. samochodky, parného stroja, ktorý slúžil na oranie zeme. Samochodku vlastnila rodina pána Košútha z Demandíc, okres Šahy (Zdroj: Archív Ľudovíta Košútha)

tiež verejné procesy s roľníkmi, ktoré pomáhali dotvárať obraz o triednom nepriateľovi. Okrem rodinných príslušníkov súdených roľníkov sa ich zúčastňovali štátni úradníci, pracovníci národných výborov, pracovníci zo závodov i roľníci z bydliska súdených. Procesy mali veľké zastúpenie v dennej tlači. Slúžili ako odstrašujúci prvok pre ostatných pri odmietaní vstupu do JRD a tiež odvádzali pozornosť od skutočných hospodárskych problémov. Podľa štatistiky v roku 1951 zorganizovala štátna prokuratúra 135 verejných procesov, z toho 66 na Slovensku.¹⁴

Perzekúcie voči sedliakom sa stali jedným zo stredobodov politiky KSČ. Sedliaci disponovali v dobe uchopenie moci KSČ kvalitnou poľnohospodárskou technikou, ktorá sa stala pre vládnu systém veľ-

kým lákadlom. Jej skonfiškovanie nielen oslabovalo roľníkov, ale i posilňovalo práce vo vývoji jednotlivých JRD. Trestným zákonom súdnym č. 86/1950 Zb. a trestným zákonom správnym č. 88/1950 Zb. nariadilo ministerstvo spravodlivosti okresným prokuratúram nasmerovať svoju pozornosť na socializáciu dediny so zámerom preukázania trestnej činnosti roľníkov, a to dvomi spôsobmi: preukázať trestné činy proti JRD a trestné činy proti socializácii dediny. Z toho jasne vyplýva konkrétna snaha vládnych garnitúr zastrašiť a ovládnuť vidiecku vrstvu. Kontrola protištátnej činnosti sa vykonávala pomocou oddelení zriadených na krajských prokuratúrach. Okrem prokuratúry pre kontrarevolučnú agendu to bol aj priamo odbor prokuratúry pre poľnohospodárske otázky.¹⁵

10 ROTTOVÁ, H., SLINTÁK, P.: *Venkov v českém filmu*, s. 29.

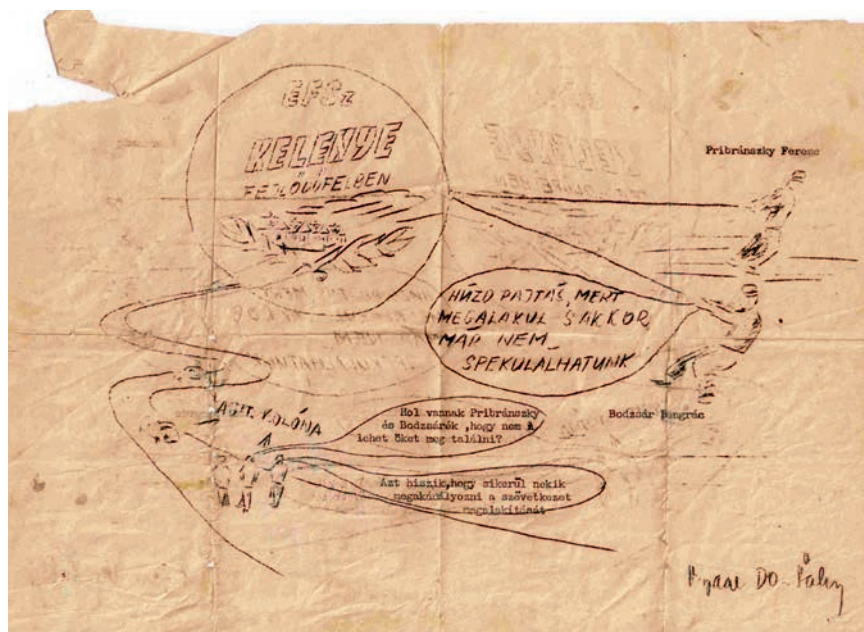
11 JECH, K.: *Kolektivizace a vyhánění sedláku z půdy*. Praha 2008, s. 144.

12 Tamže, s. 59.

13 HLAVOVÁ, V.: *Kulak, triedny nepriateľ*. Bratislava 2010, s. 41.

14 Tamže, s. 44.

15 PAUKNEROVÁ, I.: Perzekuce osob označených za kulaky na příkladu jihočeské obce Hrejkovce. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L. (zost.): *Kolektivizace v Československu*, s. 307.

Hanlivý plagát z obce Kleňany, okres Šahy (Zdroj: Archív Ilony Pribránszkej, vnučky Ferenca Pribránszkého)

Výber prostriedkov pre obmedzovanie hospodárenia roľníkov bol veľmi rozmanitý. Týkal sa predovšetkým ich základného kapitálu – pôdy, ktorú museli podľa zákona č. 55/1947 Zb. odovzdať do núteného prenájmu alebo dať pod národnú správu, ak sa jej majiteľ nachádzal v situácii, kedy nedokázal plniť zmluvy o výrobe a dodávkach poľnohospodárskych produktov. Výstižne to napísala Viera Hlavová vo svojej publikácii: „Pôda zaujala ústrednú úlohu v obmedzovaní a zatlačení dedinského boháča, a aj v jeho likvidácii.“¹⁶

Po prijatí trestného zákona č. 86/1950 Zb. a správneho trestného zákona č. 88/1950 Zb., dostali komisie krajských a okresných národných výborov do rúk väčšie právomoci. Ťaženie proti bohatším roľníkom na dedine presunulo týmto nad rámec

ekonomických a hospodárskych postihov.¹⁷

V marci 1951 si ministerstvo poľnohospodárstva osvojilo stanovisko svojho ministra Júliusa Ďuriša, na základe ktorého sú vo vzťahu k dedinským boháčom len ekonomické sankcie nedostatočné a je potrebné pristúpiť k tvrdším postihom. V „protikulackej“ politike sa realizovalo ministerstvo spravodlivosti (na Slovensku povereníctvo spravodlivosti) najmä prostredníctvom krajských a okresných prokurátorov. V zmysle realizovania politiky zo zasadnutia ÚV KSČ z februára 1951 vydali ministri vnútra, národnej bezpečnosti a spravodlivosti spoločný tajný výnos o postupe proti sabotérovi zásobovania obyvateľstva. Keďže ich tajná inštrukcia obsahovala i myšlienku zadať kulakovi kontingenty, ktoré nebude môcť zvládnuť, tak sa rapíd-

ne zvýšil počet súdnych procesov, ale i represívne opatrenia, ktoré zasiahli do osudov celých rodín. Deti vyhodili zo školy, príp. sa nedostali študovať na vybranú školu, časté boli obrovské finančné tresty, prepadnutie majetku v prospech štátu, strata občianskych práv a niekedy sa rodina musela dokonca celá vysťahovať (najčastejšie do Čiech) a dostala zákaz nasťahovať sa späť.¹⁸

Čo však predchádzalo samotnému súdnemu procesu a ako prebiehala jeho príprava? Pri obvinení roľníka sa posudzoval jeho triedny pôvod a či konal s úmyslom sabotáže. Úrady povinne preverovali jeho predchádzajúce zamestnanie, majetkové pomery jeho samotného i jeho rodičov. Na základe takto pokriveného ideologického prístupu sa určovali vyššie alebo nižšie tresty, ktoré sa pohybovali od 20 dní do 7 rokov. Podmienečné tresty sa chápali ako oslabovanie triedneho boja. Ak niektorý zo súdov vynášal často podmienečné tresty, bol to zvyčajne signál pre personálnu obmenu. V prípadoch, keď dotyční neboli typickými predstaviteľmi dedinských boháčov, mohol súdny senát nadobudnúť presvedčenie, že sa ním stali z dôvodu, že ich v obci označujú za jedných zo zámožnejších roľníkov. Typickým sa tiež stalo odsúdenie do táborov nútenej práce (TNP) alebo pomocných technických prác (PTP). Podľa smerníc sa do týchto zariadení mali umiestňovať osoby, ktoré moc považovala za nepriateľov voči režimu. Podľa triedneho posudku to boli napr. deti súkromných podnikateľov, bohatých roľníkov a pod. Zákomom č. 231/1948 Zb. o ochrane republiky sa zaradenie do TNP po odpykaní trestu stalo predĺžením obmedzenia osobnej slobody.¹⁹

16 HLAVOVÁ, V.: Kulak, triedny nepriateľ, s. 33.

17 HLAVOVÁ, V.: Roľníci v osídľach súdnej moci, Verejné procesy s roľníkmi počas kolektivizácie 1949 – 1960 na Slovensku. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L. (zost.): Kolektivizace v Československu, s. 278.

18 ROTTOVÁ, H., SLINTÁK, P.: Venkov v českém filmu, s. 277.

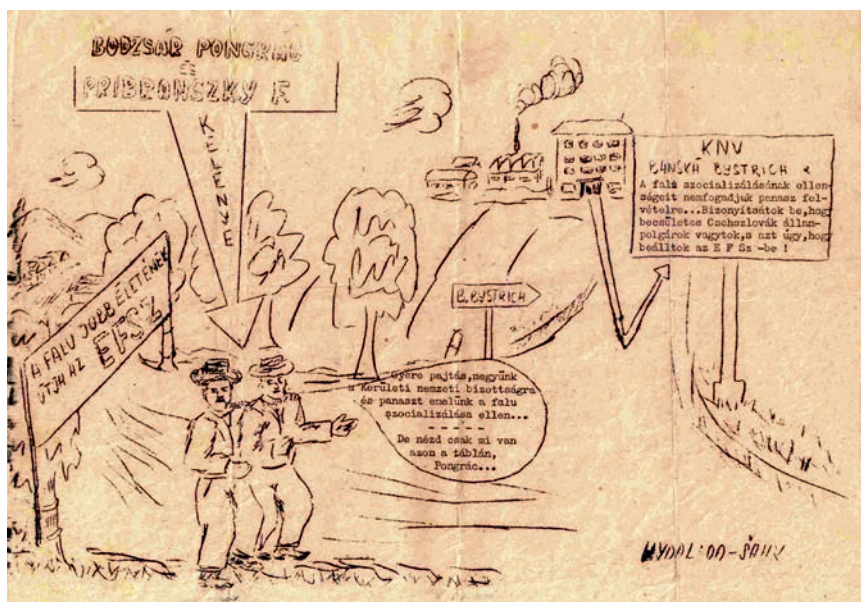
19 JECH, K.: Kolektivizace a vyhánění sedláku z půdy, s. 55.

Najväčším paradoxom na celej situácii bolo to, že Ústava z 9. mája 1948 zaručovala slobodu súkromného podnikania i súkromného vlastníctva do 50 ha vlastníctva pôdy. Samozrejme, v praxi dochádzalo k jej sústavnému porušovaniu.²⁰

Vo všeobecnosti prokurátori využívali voči bohatším roľníkom motív kolektívnej prezumpcie viny, ktorý odvodili od ich triedneho statusu, veľkosti pozemku, ktorý vlastnili. Bolo to bez ohľadu na to, či skutočne boli nepriatelia režimu alebo nie. Nariadenia straníckych orgánov boli jasné: *dedinského boháča treba vidieť ako triedu, a nie ako jednotlivca.*²¹

CESTA KU KOLEKTIVIZÁCII V OKRESE ŠAHY

Vtedajší okres Šahy sa nachádzal v južnej časti krajiny, pri hraniciach s Maďarskom. Umelo vytvorený okres zahŕňal v sebe obce maďarskej i slovenskej národnosti. Hraničná čiara počas Slovenského štátu môže aspoň čiastočne priblížiť rozdelenie slovenských a maďarských obcí v okrese. Následný vznik šahanského okresu zahŕňal slovenské obce, ako napr. Opatovské a Kostolné Moravce, Dudince či Lišov, no i maďarské obce ako Šahy, Vinica a Kleňany. Vplyv na vývoj kolektivizácie malo teda národnostné zloženie obyvateľstva, najmä pri nútených výmenách obyvateľov, kde sa striedali rodiny slovenských Maďarov s rodinami maďarských Slovákov.²² V Šahanskom okrese sa nachádzali tieto obce: Horné Turovce, Opatovské Moravce, Dolné Semerovce, Plášťovce, Hrkovce, Tešmak, Ipeľské Predmostie, Veľká Ves nad Ipľom, Vinica, Dudince, Demandice, Horné Se-

Hanlivý plagát zobrazujúci „kulakov“ Pribránszkeho a Bodzsára (Zdroj: Archív Ilony Pribránszkej, vnučky Ferenc Pribránszkeho)

merovce, Kostolné Moravce, Šahy, Chorvaticy, Lišov, Sudince, Preseľany, Sečianky, Ipeľské Uľany, Dolné Turovce, Malinovec, Szadice, Slatina, Hrkovce, Tupá, Merovce, Hrušov, Dolinka, Vyškovce, Stredné Turovce, Súdovce, Kleňany.²³

V jednotlivých JRD sa na zakladaní spolupodieľali už vzniknuté spolky, ako napr. v JRD Hrkovciach to bol Spolok urbarialistov, v Horných Semerovciach Pestiteľský líchovar a Bývalý urbariát, neskôr sa podľa dokumentu o schválení ustanovenia JRD pridali i Lesné spoločenstvo a Ovocinárske družstvo (Pálenica). V zozname z 10. septembra 1949 pribudlo niekoľko nových členov v JRD v Horných Turovciach. Do družstva prichádzali s vlastníctvom najviac 4 ha. Chýbajú mená roľníkov

vlastniacich väčšie pozemky ako 7 či 8 ha.²⁴

Družstvám mali byť čo najskôr k dispozícii mechanizačné prostriedky, ktoré by umožnili poľnohospodárovi obrobiť polia jednoduchšie a rýchlejšie ako „roľníkovi, ktorý je na všetko sám, bez potrebného náradia alebo záprahu.“ OV si dokonca určil za cieľ zriadiť spoločné pracovne pri družstvách, kde by popri uložení bielizne na pranie vznikol čas na poľnohospodárske práce. Mali sa tiež konať prednášky poľnohospodárskych odborníkov a na štúdium poskytovať potrebné knihy a brožúry. Spomína sa dôsledná mechanizácia a elektrifikácia celého okresu, či zriadenie skladištného družstva, ktoré by obstarávalo speňažovanie a odčerpávanie produktov.²⁵

20 FIAMOVÁ, M.: Kritické obdobie kolektivizácie vidieka – dramatické udalosti roka 1953 v Prešovskom kraji na príklade obce Kelča. *Pamäť národa*, roč. 7, 2010, č. 3, s. 20.

21 ROTOVÁ, H., SLINTÁK, P.: *Venkov v českém filmu*, s. 279.

22 História mesta Šahy. [14. apríl 2016]. Dostupné na URL <<http://www.sahy.sk/historia.phtml?id3=19780>>.

23 Štátny archív (ďalej ŠA) v Nitre, pobočka Levice, f. ONV Šahy, Registrácia JRD, č. 1, šk. č. 5. Program schôdzok MSJSSR od dňa 20. XI. – 6. XII. 1949.

24 Štátny archív (ďalej ŠA) v Nitre, pobočka Levice, f. ONV Šahy, Registrácia JRD, č. 1, šk. č. 5. Spis Horné Semerovce.

25 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. Ústredný výbor KSS (ÚV) 2, inv. č. 622, ref. 77, s. 23.

Miestny národný výbor v DEMANDICE **Písať dvojmo!**

Evidenčné číslo 119

Na základe zákona č. 241 Sb. zo dňa 27. októbra 1948 o päťročnom pláne je Košúth

okres: Šahy kraj: Bratislava povinný pestovať v hospodárskom č. d. 215

roku 1949/50 na celkovej výmere ornej pôdy ha 1221 tieto plodiny:

Druh plodiny	Povinná osevná plocha ha	Úradný záznam MNV o zmene osevnej plochy
pšenica	220	
raž	129	
jačmeň	092	
ovos	069	
proso		
kukurica na zrno	044	
strukoviny jedlé	114	
strukoviny kŕmne a smesky na zrno		
zemiaky skoré		
zemiaky priemyselné		
zemiaky ostatné		
cukrová repa	145	
repka ozimná		
slnečnica		
ostatné olejníky	125	
ľan priadny celkom		
z toho pre priemysel		
konope celkom		
z toho pre priemysel		
čakanka		
tabak		
paprika		
zelenina celkom	006	
z toho tržná plocha		
kŕmne plodiny	307	

V DEMANDICE dňa 6. AUG. 1949

Osevný plán prevzal dňa 1949. Za MNV: [podpis] predseda: [podpis]

Vlastnoručný podpis pestovateľa

Upozornenie:
Tento osevný plán nesmie pestovateľ svojvoľne meniť. Ak by bol plán narušený

Dokument zobrazujúci výmery kontingentov pre roľníka Štefana Košútha staršieho (Zdroj: Archív Ľudovíta Košútha)

Obdobne to bolo i v okrese Šahy, kde 7. mája 1949 založili prvý Pomocný výbor JRD v obci Merovce, ďalšie vznikli v obciach Šahy, Tešmák, Vyškovce nad Ipľom a Vinica. Po svojom vzniku nevykonávali žiadnu činnosť. V júni vznikli ďalšie tri JRD v obciach Sazdice, Hrkovce a Hokovce. Družstevná činnosť

v rámci JRD sa ešte nerozvíjala, pretože družstvá, zamerané na strojovú činnosť, potrebnými strojmi ešte nedisponovali. V auguste vznikli ďalšie JRD v obciach Opatovské Moravce a Horné Turovce, v septembri i v Kostolných Moravciach. V správe okresného výboru KSS sa píše, že „dedinskí boháči strácajú svoju moc

a postupne ich vytláča vzrast a rozmach JRD“.²⁶

V tomto roku došlo i k uvaleniu národnej správy nad majetkom Jána Lucinu a jeho manželky Emílie. Uvalenie vzišlo z protištátnej činnosti a ich majetok prevzal správca.²⁷ Podobné prípady boli v tomto období celkom obvyklé – získať pôdu, ktorá mala slúžiť pre družstvá, najjednoduchšie vymohli prostredníctvom uvalenia národnej správy. Svedčia o tom predovšetkým množstvá takýchto uznesení, ktoré sa vo fonde nachádzali.

Dovtedajšia roľnícka politika bola veľmi slabá, „hľadalo sa na kvantitu, nie kvalitu“. Strana vysielala námatkové kontroly predsedu OV KSS, aby sledovala prácu predstaviteľov družstiev, kde našla ľudí, ktorí svoju prácu nebrali vôbec vážne a nachádzali záľubu v alkohole. Okresná organizácia sa však nevzdávala a stále sa snažila o získanie čo najväčšieho počtu roľníkov.²⁸

Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy uložilo jednotlivým ONV v krajine, medzi nimi i teda pre ONV Šahy zistiť, s akou konkrétnou družstevnou činnosťou sa hodlajú JRD zaoberať. Správa zdôrazňovala, že činnosti jednotlivých roľníckych družstiev sú rôznorodé a hneď zo začiatku by nemali všetky vyvíjať všetku činnosť, ktorú stanovy spomínajú. Záleží na prírodných podmienkach kraja a dotyčnej obce. Kladie sa dôraz najmä na zakladateľov JRD, ktorí by mali v spolupráci s ONV odísť do terénu a zistiť, ktorá obec vyniká v ktorej činnosti a podľa toho zakladať JRD.²⁹ Táto správa sa neskôr našla i v konkrétnych spisoch jednotlivých JRD popri materiáloch k zakladateľskej činnosti.

Štefan Márton pracoval celý život ako veterinár vo vtedajšom okre-

26 SNA, f. ÚV 2, inv. č. 623, šk. č. 98. Správa okresného výboru (OV) KSS z 25. – 26. 3. 1950, s. 41.

27 ŠA v Nitre, pobočka Levice, f. ONV Šahy, Zápisnice pléna, 1949 – 51, šk. č. 2. Uznesenie č. 96/1949 R., s. 89.

28 SNA, f. ÚV 2, inv. č. 623, šk. č. 98. Správa okresného výboru (OV) KSS z 25. – 26. 3. 1950, s. 13.

29 ŠA v Nitre, pobočka Levice, f. ONV Šahy, ukladací znak 602, šk. č. 60.

se Šahy, podobne ako jeho otec. Spomínal si na začiatky družstiev: „Samozrejme treba i podotknúť, že na začiatku boli od poľnohospodárstva odstavení všetci, ktorí sa do toho rozumeli. Napríklad kulak alebo gazda nemohol byť predseda. Samozrejme, že roľník, ktorý predtým vlastnil 5 ha a zrazu musel hospodáriť na niekoľko sto hektároch, to nezvládol. Ľudia sa preto vo funkciách často striedali. Družstvá však mali mizivé príjmy. Prakticky žili z milodarov, to neboli ani platy oproti robotníkom. Neskôr vysoké školy už chrlili agrárnikov, ktorí boli odborníkmi a vďaka tomu družstvá prosperovali.“³⁰

Takisto nebola vôbec jednoduchá ani správa jednotlivých JRD. Problém nebol len v nedostatočnom vybavení materiálnymi potrebami, ale tiež v úplnej zmene prostredia, v ktorom sa roľník zrazu ocitol v rámci kolektívneho hospodárstva. Došlo k potlačeniu mentálnej i hospodárskej samostatnosti súkromného hospodára a roľník sa zrazu vyskytol v systéme noriem a diktátov, ktoré mali jeho každodennú činnosť podriaďovať štátnym požiadavkám. Administratívny nátlak u roľníka vyvolával nesúhlas a ovplyvňoval i jeho vzťah k práci. Tú potom prestával vnímať v kontexte prirodzených pravidiel, a tak sa dostával do stavu demotivácie.³¹

Týždenná správa z dňa 24. novembra 1949 Jednotného sväzu slovenských roľníkov Šahy hovorí o zlých výsledkoch v budovaní JRD v obci Šahy a Kostolné Moravce. V Šahách sa ukázal problém, v ktorom čistiaca stanica nespustila svoju činnosť a po upovedomení JRD, MNV MS JSSR (Miestny svä-

Jednotného sväzu slovenských roľníkov), aby sa postarali o zapojenie stanice, sa tak nestalo. V Kostolných Moravciach sa ukázal problém so zapojením stanice, ktorá fungovala na elektrický pohon, avšak v obci nepreviedli elektrizáciu.³²

Na začiatku kapitoly je uvedené, že na vývoj v JRD mali vplyv tiež nútené výmeny obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom. Z rozovorov s pamätníkmi som sa dozvedela, že keď sa prisťahovali obyvatelia z Maďarska, dostali príbytok i pôdu, no často k nej nemali žiadny vzťah. Boli preto tí prví, kto zakladali družstvá. Nevedeli, ako hospodáriť, a tak im riešenie vyhovovalo. Problém presídencov trápil i členku JRD v Tešmáku, ktorá bola presídlenkyňou z Maďarska. Sťažovala sa na JRD vo svojej obci, kde si bohatší roľníci pri prisťahovaní vybrali väčšie polia a im zostali menšie. Bol pre nich potom problém splniť vymierané kontingenty. Ani po založení JRD sa situácia neriešila, pretože roľníci s lepšou pôdou a väčšou rozlohou do JRD jednoducho nevstúpili. Toto vyvolávalo problém uživiť sa pre ostatné skupiny prisťahovaných obyvateľov.³³

Sťažnosti prichádzali aj na JRD v Dudinciach, kde si ho založili bohatší roľníci, ktorí družstvo takto využili na lacnú pracovnú silu na svojich poliach. V JRD Dudince sa situácia dlhšie nemenila.³⁴ V dokumente, v ktorom figuruje zoznam zakladateľov spolu s počtom hektárov, s ktorými do družstva vstupovali. V prípade Dudiniec zakladalo JRD 41 osôb, z ktorých mnoho vkladalo pôdu nad 10 ha, jeden roľník 20 ha a jeden 30 ha. V hlásení o činnosti

družstva v JRD sa píše, že členovia družstva vnímali prácu len ako mechanizáciu poľnohospodárstva, ale len na svojich pozemkoch a každý iba pre seba.³⁵

Začiatky násilnej kolektivizácie je možné priblížiť aj z výpovede Ľudovíta Košútha, syna roľníkov a neskôr úradníka ONV v Dolných Seme-rovcich. „Ľudia si najprv sami založili STS (Strojno-traktorové stanice pozn. a.). Nakúpili sa nejaké traktory, kosačky na trávu a obilie a takto sa pomáhalo niektorým roľníkom. Ich samotných začali tlačiť tým, že im začali predpisovať dodávky obilia, pšenice, raže, jačmeňa, ovsa, cukrovej repy, vajíčka a rôzne iné produkty. Týmto znechutili samotných roľníkov a prakticky ich tlačili na vstup do družstva. Keďže nevládali kontingenty splniť, tak ich začali prenasledovať i súdiť. Napr. môj strýko bol zatvorený na 6 rokov. Po návrate bol už celkom zničený.“³⁶

Pre komunistické vnímanie spoločnosti bolo tiež typické úplné nepochopenie poľnohospodárskeho odvetvia. Komunisti rozumeli poľnohospodárstvu tak ako priemyslu – mechanicky. Istý podiel na tom malo aj znehodnotenie pôdy po 2. svetovej vojne, kedy pracovná sila, ktorá pohlcovala mesto, nadobúdala na cene a naopak, cena pôdy sa znižovala. S tým zároveň klesala aj spoločenská pozícia roľníctva.³⁷

Medzi týždennými správami sa tiež uvádza problém s maďarskými spoluobčanmi, ktorí nechcú nič podpísať, pretože nevedia po slovensky, a preto i nevedia, čo podpisujú. Zdá sa však, že to nebol len rečový problém. Podľa nižšie uvedených informácií roľníci nechcú podpisovať ani

30 Z rozhovoru so Štefanom Mártonom dňa 8. 9. 2015.

31 ROTTOVÁ, H., SLINTÁK P.: *Venkov v českém filmu*, s. 40 – 41.

32 ŠA v Nitre, pobočka Levice, f. ONV Šahy, ukladací znak 602, šk. č. 60. Týždenná správa zo dňa 24. 11. 1949.

33 SNA, f. ÚV 2, inv. č. 623, šk. č. 98. Správa okresného výboru (OV) KSS z 25. – 26. 3. 1950, s. 61.

34 Tamže.

35 ŠA v Nitre, pobočka Levice, f. ONV Šahy, Registrácia JRD, č. 1, šk. 5. Spis Dudince.

36 Z rozhovoru s Ľudovítom Košútom dňa 10. 9. 2015.

37 JECH, K.: *Kolektivizace a vyhánění sedláku z půdy*, s. 41.

František Daniš (Foto: autorka)

prezenčné listiny, hoci vysvetlenie k podpisu na listine je im podané po maďarsky.³⁸

Motivácie k práci v obci boli rôzne. ONV referát práce a sociálnej starostlivosti Šahy nariadil v roku 1949 z dôvodu nedostatku žatevných robotníkov mobilizáciu pracovných síl, a to všetkým obchodníkom, živnostníkom, súkromným úradníkom, krčmárom, hostinským, ako i všetkým, ktorí vykonávali slobodné povolania, a všetkým zamestnávateľom slúžok, aby sa hlásili k súpisu na tunajšom referáte práce v Šahách. Prihlasovaniu nepodliehali ženy, ktoré mali v tom čase dojatá alebo sa starali aspoň o jedného rodinného príslušníka. Neuposlušnutie takejto výzvy sa trestalo podľa paragrafu 5 zák. č. 87/49 Sb. z. peňažným trestom 100 000 Kčs alebo náhradným trestom väzenia na jeden mesiac alebo oboma trestami zároveň.³⁹

DOBRI A ZLI ROENÍCI?

Propagácia v regionálnej tlači bola mimoriadne dôležitá. Ukazovala, ktorí roľníci sú v spoločnosti tí „dobrí“ a ktorí „zlí“. Ako príklad možno uviesť družstevnícke noviny šahanského okresu, na ktorých základe je možné poukázať na propagáciu dobrého roľníka. Zlý roľník je viditeľne znázornený na hanlivých plagátoch, ktoré sú opísané nižšie.

V okrese Šahy pôsobili družstevnícke noviny, ktoré niesli názov Za pokrokovú dedinu. V práci je uvedených niekoľko príkladných článkov, ktoré propagandisticky zobrazovali dobrého, niekedy až ideálneho roľníka.

V článku „Zprávy z Vyškoviec“ z júna 1955 sa opisuje dobrá práca družstevníkov, menovite i skupinovo. Článok sa prednostne zameriava na vyzdvihovanie práce traktoristov, poriadok družstevníkov a tiež ich svedomitú prácu v živočíšnej vý-

robe. Spomína sa aj odmena sumou pre celé družstvo i pre jednotlivca. Pozornosť sa kladie na pracovitost a zanietenosť a zdôraznená je istota, v ktorej si vážia každého pracujúceho človeka. Spomenuté je JRD Vyškovce nad Ipľom ako príkladné pre ostatné družstvá v okrese.⁴⁰ Články hovoriace o príkladných družstvách a jednotlivcoch boli v družstevných novinách takmer kľúčové – ostatným občanom ukazovali, ako sa stať uznávaným a prínosným pre svoje okolie i štát.

Zaujímavé je pozorovať veľmi osobné články, akým bol napríklad článok z januára 1959. V článku je možné nájsť výrazne ďakovné slová adresované pracovníkovi Štefanovi, oceňujúce jeho svedomitú prácu. Slová sú vybrané tak, aby dôkladne opisovali čistý charakter Štefana. Posledná veta vyjadruje postoj vedenia JRD Slatina: „Správa JRD v Slatine Ti ďakuje za tvoju obeť a svedomitosť, ktorá ťa sprevádzala pri práci“.⁴¹ Je zjavné, že pána Štefana chceli vyzdvihnúť viac ako ostatných. Je však otázne, či to bolo preto, že mu chceli skutočne ďakovať, alebo aby sa dostal na iné, vyššie miesto a oni sa ho zbavili.

Vyzdvihovanie dobrých družstevníkov bolo jednou z hlavných tém okresných novín. Okresy boli územne menšie, ľudia sa poznali. Konkrétne adresnosť pochvál pôsobila osobne. Hlavnou úlohou novín bolo preto poukázať na vstup do JRD ako jedinu šancu, ktorá dokáže ľuďom v menších mestách a dedinách zabezpečiť lepšiu budúcnosť.

Ďalšou kategóriou regionálnej propagandy boli hanlivé plagáty. Plagát uvedený v prílohe hovorí o dvoch vybraných rodinách v obci Kleňany, rodine Pribránszkých a Bodsárovcov. V ľavej časti plagátu sa nachádza transparent, ktorý propa-

38 ŠA v Nitre, pobočka Levice, f. ONV Šahy, ukladací znak 602, šk. č. 60. Týždenná správa z dňa 24. 11. 1949.

39 Tamže, ukladací znak 670, šk. č. 63.

40 Zprávy z Vyškoviec. Za pokrokovú dedinu, roč. 4, 1955, č. 23, 18. 6. 1955.

41 Vďaka Ti, Števkó Krajník. Za pokrokovú dedinu, roč. 9, 1959, č. 2, 15. 1. 1959.

guje JRD ako cestu pre lepší život dediny. V strede plagátu sú nakreslené postavy dvoch zosmiešňovaných roľníkov, Pongráca Bodzsára a Ferenca Pribránszkeho. Ich rozhovor sa týka zámeru podať sťažnosť proti socializácii dediny na KNV v Banskej Bystrici. Oznam na informačnej tabuli pred budovou KNV však hovoril: „*Sťažnosti odporcov socializácie dediny neprijímame... Dokážte, že ste poctivými občanmi Československa a vstúpte do JRD!*“⁴²

Ďalší plagát opisoval, ako do obce Kleňany prichádza agitačná kolóna, smerujúca do JRD v rozvíjajúcej sa obci Kleňany – takto označili miestne JRD. Agitátori sa pýtajú: „*Kde sú Pribránszky a Bodzsár, že ich nie je vidieť?*“ Agitátori sú zrejme presvedčení, že práve oni dvaja bránia vytvoreniu JRD. V druhej časti obrázku sú kulakizovaní páni ťahajúci označenie miestneho JRD v rozvíjajúcej sa obci smerom dole. Pongráč Bodzsár pritom hovorí: „*Ťahaj ho, kamarát, lebo ak JRD vytvorí, už nebudeme môcť špekulovať.*“⁴³ Plagáty väčšinou kreslili rukou, texty písali písacím strojom a ručne. Objekty a postavy boli jednoduché, schematické.

Hanlivé plagáty, slúžiace na zosmiešnenie kulakov, boli bežným spôsobom, ako strápníť a donútiť roľníkov k vstupu do družstva. Dá sa skonštatovať, že tieto plagáty sú v presnej opozícii k vyzdvihujúcim článkom. Jeden typ propagandy zobrazuje zlých roľníkov – kulakov, druhý tých dobrých – družstevníkov. Podobne ako pri článkoch, aj v plagátoch bolo dôležité názorné zobrazenie osoby, jej postoj ku kolektivizácii a zmienka o budúcnosti, ktorá ju neminie. Dedinského boháča vždy vyobrazili v kontraste s ideálnym životom v družstve.

Jozef Klobučník (Foto: autorka)

Zvýšenie účinnosti propagandy bolo prezentované i osobnou prítomnosťou zástupcov tejto myšlienky v obciach. Referent budovateľ, referentka žien a v neposlednom rade i vedúci tajomník navštevovali roľníkov v obciach a presvedčali ich o význame a poslaní JRD.⁴⁴

Na zdôraznenie propagandy organizovali i poľnohospodárske výstavy, kde sa prezentoval vzostup poľnohospodárskej výroby za posledné 4 roky, ukážkou plodín, ktoré dosiahli vysoké výnosy pomocou sovietskej poľnohospodárskej vedy a praxe, fotografie najlepších družstevníkov a popismi ich pracovných metód, diagramy, mapy, literatúra, odborné prednášky spojené s premietaním filmov, rôzne kultúrne (divadelné, filmové), športové a zábavné podujatia. Poverenictvo slúbilo prispieť usporiadajúcim okre-

som sumou 50 000 Kčs. Výstava sa konala v rámci Mesiaca československo-sovietskeho priateľstva.⁴⁵ Uskutočnili ju od 18. októbra do 26. októbra 1953, samostatne, bez pomoci či spolupráce s ďalšími okresmi.⁴⁶

Narastanie napätia zo studenej vojny v rokoch 1950 – 1953, situácia v Maďarsku a NDR a vzťahy Stalin – Tito sa bezprostredne premietali i do vnútropolitického vývoja v Československu. Blížilo sa plánovanie ďalšej päťročnice a bolo dôležité stanoviť jej priority. Prerokovali sa otázky rýchlejšieho budovania priemyslu a poľnohospodárstva.⁴⁷ Tlak na zrýchlenie tempa bol veľký. Zostril sa aj boj proti triednym nepriateľom.

Na OK KSS, konanej v marci 1952, sa spomína nevyhnutnosť zosilnenia boja proti dedinskému boháčovi.

42 Osobný archív (ďalej OA) Ilony Pribránszkej, vnučky Ferenca Pribránszkeho.

43 OA Ilony Pribránszkej, vnučky Ferenca Pribránszkeho.

44 ŠA v Nitre, pobočka Levice, f. ONV Šahy, ukladací znak 602, šk. č. 60. Týždenná správa z dňa 24. 11. 1949.

45 Tamže, f. ONV Šahy 1952, ukladací znak 613/52, šk. č. 82. Správa zo dňa 23. 9. 1952.

46 Tamže, f. ONV Šahy 1953, ukladací znak 603.4/53, šk. č. 90.

47 VARINSKÝ, V.: *Kapitoly z dejín kolektivizácie na Slovensku*, s. 42.

Propagandou označení za kulakov a o obratí o svoj majetok boli v tomto období Košúth v Demandiciach, Hnilický v Dudinciach či Hárezník v Horných Semerovciach.

„Kulak“ Košúth bol osobne kontrolovaný i obvodným tajomníkom, ktorý vo svojom hlásení dokumentuje, že v Demandiciach orbu previedli na 85 % až na Košútha, kde podotkol, „že u Košúta sa doposiaľ nič neurobilo.“⁴⁸

Ludovít Košúth, syn kulaka Košútha z Demandíc, si na udalosť v ich rodine spomína takto: „Môj otec bol súkromne hospodáriaci roľník... Predpisovali mu osevné plány, čo má zasiať a čo odovzdať. Tie množstvá sa nedali splniť, a tak v roku 1952 vstúpil do družstva aj s rodinou.“⁴⁹ Ludovít Košúth mi poskytol fotografiu tzv. samochodky, parného stroja, ktorý slúžil na oranie zeme.

Chyby a nedostatky v zásobovaní boli prisudzované dedinským boháčom. Obviňovali ich zo „špekulatívneho“ sadenia, čo spôsobilo neplnenie kontingentov. Pre dobovú propagandu bola práve táto skutočnosť dôvodom zlej hospodárskej situácie na dedine.

Očistou od bohatších roľníkov si prešli aj vysoké školy, a to najmä poľnohospodárske, hospodárske a veterinárne. Podľa štatistických údajov na nich študovalo 977 študentov z roľníckych rodín vlastniacich pôdu do 15 ha a z rodín s rozlohou pôdy nad 15 ha iba 30 študentov.

František Daniš, syn roľníka zo Sazdíc, pocítil perzekučné nariadenie osobne. „Po maturite som sa prihlásil na Vysokú školu poľnohospodárstva, lesníctva a veteriny v Košiciach. Išli sme aj s jedným kolegom tam. Prvá otázka sa hneď týkala rodičov. Zistili, že sú roľníci. No neboli v JRD... 'Tak choďte domov a presvedčte rodičov'. To bola podmien-

Ludovít Košúth (Foto: autorka)

ka, len tak, z voleja.“ Na vysokú školu sa dostal o rok neskôr, ale musel si predtým rok odpracovať ako sústružník v Brezne.⁵⁰

Štefan Márton si na tieto tresty spomínal jasne: „Dokonca v roku 1952 som zažil tzv. demokratizáciu na vysokej škole, kde z nášho ročníka

bolo vyhodenej 70 študentov a väčšinou to boli synovia správcov veľkostatkov. Tí ľudia museli ísť na dva roky na vojnu, niektorí aj do PTP, potom sa mohli vrátiť, no väčšinou už to bolo potom, ako rodičia podpísali vstup do družstva.“⁵¹

Rôzne formy nátlakov na roľní-

48 ŠA v Nitre, pobočka Levice, f. ONV Šahy 1951, ukladací znak 603, šk. 81.

49 Z rozhovoru s Ludovítom Košúthom dňa 10. 9. 2015.

50 Z rozhovoru s Františkom Danišom dňa 9. 9. 2015.

51 Z rozhovoru so Štefanom Mártonom dňa 8. 9. 2015.

kov mnohokrát spôsobili aj spory. Od hanlivej regionálnej propagandy, po psychické a fyzické vydieranie jednotlivých roľníkov. Dvaja z respondentov si spomenuli na podobné situácie. Štefan Márton podotkol: „Pamätám si aj na prípad, kedy rodinu vyhnali na dvor. Rozzúrili záprah a nahnali na rodinu, aby ich ušliapali. Nebola to však bežná vec...“⁵²

Ludovít Košúth sa osobne zúčastnil jedného podobne dramatického prípadu: „Ľudia sa báli predsa. Spomínam si konkrétne na Hýbeci. Boli tam rodiny Výbošťokovcov, ktorí mali mláťacie stroje. Prišiel zástupca zo Štátneho majetku s policajtom a zástupca STS-ky a povedali mu, že stroje sú vykúpené pre STS, aby ich odovzdali. Samozrejme, pán Výbošťok ako vlastník strojov povedal, že stroje nie sú na predaj. On povedal, že úradne sa vykupujú.“ Stroje zobrali a rodina za to nič nedostala. „Bola okolo toho aj taká scénka, že ten policajt ostro vystúpil na pána Výbošťoka, starého človeka, ktorý bojoval aj v 1. svetovej vojne. Policajt mu pohrozil, že ho zastrelí. On sa otočil chrbtom a povedal mu: 'Tak strieľaj!'“⁵³

V kontraste k nátlakom na roľníkov, ktoré boli organizované štátnou mocou, stáli i výhody JRD, napríklad výlety, ktoré JSSR organizovala. V týždňovej správe sa uvádzajú zmienky o rekreačnom pobyte, ktorý sa pre roľníkov a roľníčky chystal: „aby nadobudli väčšej chuti k ich ďalšej práci, ako i kladnejší postoj k nášmu ľudovo-demokratickému zriadeniu nášho štátu, ktorý má na mysli povzniesť životnú úroveň všetkých pracujúcich.“⁵⁴

Súčasne s kampaňou proti kula-
kom prebiehala i propaganda zame-
raná na prechod do vyšších typov

Z nakrúcania s pánom Košúthom (Zdroj: autorka)

družstiev. Dedinskí boháči, podľa štúdie Lucie Šulejovej, podporovali nižšie typy družstiev, pretože tie neohrozovali ich vlastníctvo a mohli podporiť ich produkciu. Roľníci tak vyťažili pozitíva z nepriaznivej situácie. Najčastejšie to boli dedinskí boháči, ktorí takto využívali prácu stredných roľníkov.⁵⁵

Situácia v družstvách sa v ďalších rokoch výrazne nemenila, naopak, ešte sa zostrila. Družstvá v okrese Šahy sa podľa správy okresnej konferencie nachádzali na predvojnovovej úrovni. Výroba nedokázala pokryť potreby obyvateľov, a preto vláda prikrčila k zásobovacím opatreniam.⁵⁶

Jeden z najväčších paradoxov v poľnohospodárskej politike bola

potreba zrýchľovania tempa združstevňovania. Na jednej strane sa hlásala dobrovoľnosť, na strane druhej najvyšší predstavitelia vyzývali k zvýšeniu tempa. V júni 1952 prijali uznesenie strany a vlády, v ktorom sa okrem iného uvádzala i potreba zvýšiť výkon družstiev. Táto formulácia však v sebe schovávala možnosť vzniku veľkého kvanta JRD, ktoré by presahovali ich kvalitu. Možné príčiny zníženia vo vývoji sa pripisovali chybám vo vnútri strany. Na dedinách zastávali funkcie aj po mnohých čistkách v štátnom aparáte tí istí ľudia, čo dávalo priestor pre roľníkov vo využívaní kontaktov.⁵⁷

Najväčšie zmeny v politike JRD sa u nás prejavili po smrti Klementa Gottwalda v roku 1953. Po Stali-

52 Tamže.

53 Z rozhovoru s Ľudovítom Košúthom dňa 10. 9. 2015.

54 ŠA v Nitre, pobočka Levice, f. ONV Šahy, ukladací znak 602, šk. č. 60. Týždenná správa z dňa 24. 11. 1949.

55 ŠULEJOVÁ, L.: Odpor roľníkov proti kolektivizácii na východnom Slovensku. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L. (zost.): *Kolektivizace v Československu*, s. 219.

56 SNA, f. ÚV 2, inv. č. 625, šk. č. 99. OK KSS v Šahách zo dňa 29. a 30. 3 1952.

57 ŠULEJOVÁ, L.: *Odpor roľníkov proti kolektivizácii*, s. 220 – 221.

novej i jeho smrti sa ovzdušie uvoľnilo. Antonín Zápotocký tento trend zavŕšil príhovorom na Klíčavě, kde kritizoval zakladanie družstiev bez hospodárskej rozvahy, len pod čistým nátlakom. Výsledkom bol rozklad družstiev po celom Československu. Rozpadajúce sa družstvá však neslúžili svojmu účelu, preto sa snažil ÚV KSČ nájsť vhodné riešenie. Nikita Chruščov podporil plán A. Novotného, a tak sa začala výstava družstiev v rokoch 1954 – 1955 finančne dotovať. K plánom tiež patrilo zmiernenie administratívneho tlaku na roľníkov i na tzv. dedinských boháčov. Proces násilnej kolektivizácie trval viac ako 10 rokov a skončil v roku 1960. Počas tejto doby sa nepodarilo dosiahnuť predvojnovú úroveň výroby.⁵⁸

SYN KULAKA SPOLUPRACUJE?

Prístup štátnej moci k majiteľom pôdy začal pomaly prechádzať v druhej polovici 50. rokov k istým zmenám. Situácia sa zmenila natoľko, že samotní kulaci sa stávali členmi družstiev. Prečo sa to takto dialo? Závery je možné vyvodit' dvomi smermi: snaha o dosiahnutie maximálnej miery spoločného hospodárenia pôdy a tým i využitia pôdy a skúseností kulakov na jednej strane a na strane druhej presvedčenie o neprevychovateľnosti dedinských boháčov. Často však zostali kulaci podľa propagandy vykorisťovateľmi, a ak aj vstúpili do JRD, tak vraj len preto, aby mu škodili. Dostávali sa tak do neriešiteľnej situácie – kontingenty plniť nevedeli a do družstva vstúpiť nesmeli. Iný prístup zvolili pri úpadkových hospodárstvach, ktoré vlastnili zväčša starší ľudia. Nesplnenie kontingentov záviselo

od ich zdravotného stavu alebo od vysokých dodávok. Málokedy si neplnili povinnosti zámerne.⁵⁹

Zaujímavou sa javí informácia zo žiadosti o spoluprácu s orgánmi ministerstva vnútra (MV) z 14. augusta 1957. Pod čestným prehlásením Ľudovít Košúth sľúbil vernosť ľudovo-demokratickému zriadeniu a vyjadril ochotu pomáhať pri plnení štátnych úloh a pri odhaľovaní triednych nepriateľov. Jeho krycie meno bolo Ondrej a o veciach, ktoré zisťoval, mal informovať len orgány MV. Prehlasoval, že nič neprezradí žiadnej osobe zastávajúcej verejné alebo politické funkcie. Vo vyhlásení tiež bral na vedomie, že ak by tento sľub porušil, mohol by sa dopustiť trestného činu, pre ktorý by mohol byť stíhaný.⁶⁰ Pod dôvodovou správou o uložení zväzku s menom Ondrej sa hovorí, že Ľudovít Košúth spolupracoval so Štátnou bezpečnosťou pod krycím menom Ondrej na základe dobrovoľnosti a odbornosti v odbore poľnohospodárstva. Informácia pochádza zo dňa 19. februára 1963 a bola označená ako prísne tajná. Nie je ťažké porozumieť dôvodom, ktoré viedli pána Košútha k spolupráci s ŠtB. Keďže bol aj kandidátom KSČ, bolo by možné pochopiť, že chcel zvýšiť životnú úroveň seba i svojej rodine. V nasledujúcich riadkoch sa však uvádza, že spolupráca bola síce uzavretá, avšak spolupracovník bol neskôr vo svojich hláseniach nedôsledný práve z dôvodu zastávania verejných funkcií.⁶¹

V roku 1962 spravili vyhodnotenie pracovníka. V spise sa spomína, že mal inteligentné vystupovanie, medzi zamestnancami bol obľúbený. Bol verbovaný ppor. Sečkárom, avšak na základe dobrovoľ-

nosti. Tento moment dobrovoľnosti mohol byť i prehnane nazvaný, ŠtB často robila takéto závery, avšak mala svoje metódy, ako ľudí pritlačiť k spolupráci, čo však v prípade pána Košútha nevieme presne určiť. Postoj k štátnemu zriadeniu mal pozitívny, avšak z dôvodu zastávania niekoľkých verejných funkcií a práce na svojom pracovisku v Horných Semerovciach bol zaneprázdnený, a preto odmietal ďalšiu spoluprácu. Cieľ jeho spolupráce nebol úplne zrealizovateľný, pretože bol viazaný k práci medzi oveľa staršími kolegami a nebolo mu možné ich dôkladne preveriť. Jeho správy boli zväčša informatívneho charakteru. Podal informáciu o kulakovi Výboštekovi, ktorý bol podľa protokolov spracovaný len profilakticky, t. j. chrániac uvedeného kulaka. Na jednej strane sa snažil spolupracovať, no na druhej podával len okrajové poznatky. Za spoluprácu nedostal žiadnu odmenu. V závere je zhodnotená situácia, v ktorej pán Košúth odmietal spoluprácu, nechcel dochádzať na schôdzky a neplnil dané úlohy. Na základe týchto skutočností bol vyradený zo siete spolupracovníkov ŠtB.⁶² Je teda možné skonštatovať, že pán Košúth sa na spoluprácu s ŠtB dal preto, aby jednorazovo vyriešil svoju spoločenskú situáciu ako potomka kulaka. V dobe socializmu bolo obvyklé, že sa ľudia stávali kandidátmi a neskôr členmi KSČ práve z tohto dôvodu. Zastávanie verejnej funkcie pánom Košúthom vo forme predsedu MNV v Dolných Semerovciach moje tvrdenie len dokladá. Zo správy je zjavné, že o kooperáciu nemal horlivý záujem. Spolupráca trvala len šesť rokov, bola dobrovoľná a okrajovo informatívneho charak-

58 VACLAVŮ, A.: *Ke sporům o zemědělské družstevnictví*, s. 47.

59 BŘEZINA, V.: Kolektivizace zemědělství v Československu v letech 1955 – 1960. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L. (zost.): *Kolektivizace v Československu*, s. 133 – 134.

60 Archív Ústavu pamäti národa, f. Krajská správa ZNB Správa ŠtB Bratislava (ďalej KS ZNB S-ŠtB Bratislava), Agentúrne zväzky, a. č. A-5227/SK. Žiadosť o spoluprácu s orgánmi MV, 14. 8. 1957.

61 Tamže. Dôvodová zpráva o uložení osobného zväzku agenta ONDREJ č. 6424 do archívu, 19. 2. 1963.

62 Tamže. Vyhodnotenie spolupracovníka – agenta, č. 6424, 10. 9. 1962.

teru. Dodnes je považovaný za predsedu, ktorý výrazne prispel k rozvoju obce, požíva všeobecnú úctu a disponuje nedocenenými historickými znalosťami.

V prehlásení z februára 1962 Ľudovít Košúth vyhlásil, že dňom 22. februára 1962 prerušuje spoluprácu s orgánmi MV, ku ktorej sa zaviazal. Čestne tiež prehlásil, že o informáciách, ktoré nadobudol počas výkonu spolupráce, bude zachovávať mlčanlivosť.⁶³ Je možné, že kvôli oficiálnemu prehláseniu Ľudovít Košúth zatajil predom mnou v rozhovore túto skutočnosť.

Začiatky kolektivizácie v okrese Šahy boli svojím príbehom podobné všetkým ostatným v Československu. Totalitný režim potreboval získať kontrolu nad všetkými formami práce a živobytia obyvateľstva. Pre-

vládla snaha o totálne ovládnutie človeka do špiku kosti. Zo štruktúry začiatkov kolektivizácie je možné si všimnúť, že tu boli vždy dve strany: na jednej štátna vôľa reprezentovaná úradníkmi, Verejnou bezpečnosťou, nátlakovými skupinami, ktorých úloha bola presvedčiť roľníkov o nutnosti vstupu do družstva. Na druhej strane stáli jednoduchí ľudia – roľníci. Jediná skutočná istota v živote bola pre nich pôda, ktorú zdedili a ktorú si najviac na svete vážili. Živila ich starých rodičov, rodičov i ich samotných. Späť s pôdou pre nich predstavovala tradíciu, ktorá sa nedala roztrhnúť bez následkov. Strety týchto dvoch skupín viedli mnohokrát k nešťastným príhodám, pri ktorých roľníci odchádzali do väzenia, v horších prípadoch pracovať do (uránových) baní. Popri tom sa porušovali ľudské práva a tie občian-

ske boli odňaté. Strana sa v horúcich 50. rokoch snažila o prevychovanie roľníkov na vzorných občanov socializmu, a keď siahla po pôde, ktorá bola pre sedliakov najdrahšia, mohla siahnúť i po rodine. Vládnymi opatreniami sa preto neraz stávalo, že za to, že otec nemohol splniť vytýčené kontingenty, musela trpieť celá rodina. Nutnosť sa presťahovať, prepád majetku, nemožnosť sa vrátiť do svojho kraja boli v medziach kolektivizácie bežnými praktikami. Režim docielil, že sa trhali putá a menili životy. Dôkazom k týmto tvrdeniam vzťahujúcim sa aj na okres Šahy je mnoho uznesení OV Šahy, v ktorých bola uvalená národná správa na desiatky hospodárstiev. Je všeobecne známe, že družstvám sa v posledných desaťročiach socializmu darilo skvele. Málokto však vie, ako to všetko bolo na začiatku.

Juliana Gubišová: On the Way to Collectivization in the District of Šahy

The way to collectivization in the district of Šahy was similar to other regions in Czechoslovakia. The aim of the totalitarian regime was to get all social groups under control, landowners in agricultural regions included. Violent breaking the relations toward traditions often caused that human characters broke as well. The whole family suffered together with the farmer, the so-called kulak. After the WW2 an exchange of citizens between Czechoslovakia and Hungary took place, when Slovak families from Hungary moved to houses of Hungarian families in Slovakia. There were also other factors having influence on how the countryside population went through the process of collectivization, as the dry weather in 1947 and the attitudes of people who did not own any land. Part of the inhabitants welcomed the collectivization, others were excluded and rejected to the edge of the society due to the establishment of United agricultural cooperatives. That process has not been black and white anyway, it is interlaced with various aspects creating a diverse stories on collectivization in Czechoslovakia.

Mgr. Juliana Gubišová (1993)

Vyštudovala odbor história na Univerzite Komenského v Bratislave. Počas štúdia absolvovala semestrálny pobyt na Karlovej univerzite v Prahe. Vo svojej diplomovej práci sa venovala začiatkom kolektivizácie v okolí mesta Šahy, z ktorého tiež pochádza. Pracuje v Ústave pamäti národa ako koordinátorka vzdelávacích projektov.

TZV. POLITICKÉ TRESTNÉ ČINY AKO PROSTRIEDOK PERZEKÚCIÍ POČAS KOMUNISTICKÉHO REŽIMU – VÝVOJ PRÁVNEJ ÚPRAVY A APLIKAČNÁ PRAX

ONDREJ PODOLEC

Súdna represia bola jednou z foriem perzekúcie občanov komunistickým režimom. Aktuálna podoba právnej úpravy tzv. politických deliktov i činnosť komunistickej justície bola odzrkadlením vývoja komunistického režimu v Československu, ZSSR i celom sovietskom bloku. Štúdia analyzuje vývoj konkrétnych kľúčových ustanovení trestného práva, ktoré najčastejšie slúžili ako nástroj na potláčanie základných ľudských a občianskych práv, a ich aplikáciu v súdnej praxi. Čiastočne nadväzuje na štúdiu autora,¹ ktorá bola uverejnená v predošlom čísle časopisu.

Vývoj účelových ustanovení trestného práva, ktoré slúžili ako predpoklad i nástroj pri perzekúcii obyvateľstva sa zatiaľ nachádza na okraji záujmu historiografie (všeobecnej i právnej).

Okrem niekoľkých tematických štúdií a publikácií² sú základné informácie spracované v syntézach právnych dejín.³ Aplikácia prax je analyzovaná predovšetkým na príklade konkrétnych súdnych procesov⁴

a v menšej miere aj z hľadiska činnosti komunistickej justície (väčšinou ide o štatistické prehľady podľa počtu odsúdených).⁵

Základné atribúty štátu – samostatnosť, územná integrita a zvrcho-

1 PODOLEC, O.: Vývoj trestnoprávnej legislatívy ako nástroja komunistického režimu. *Pamäť národa*, roč. 13, 2017, č. 1, s. 3 – 16.

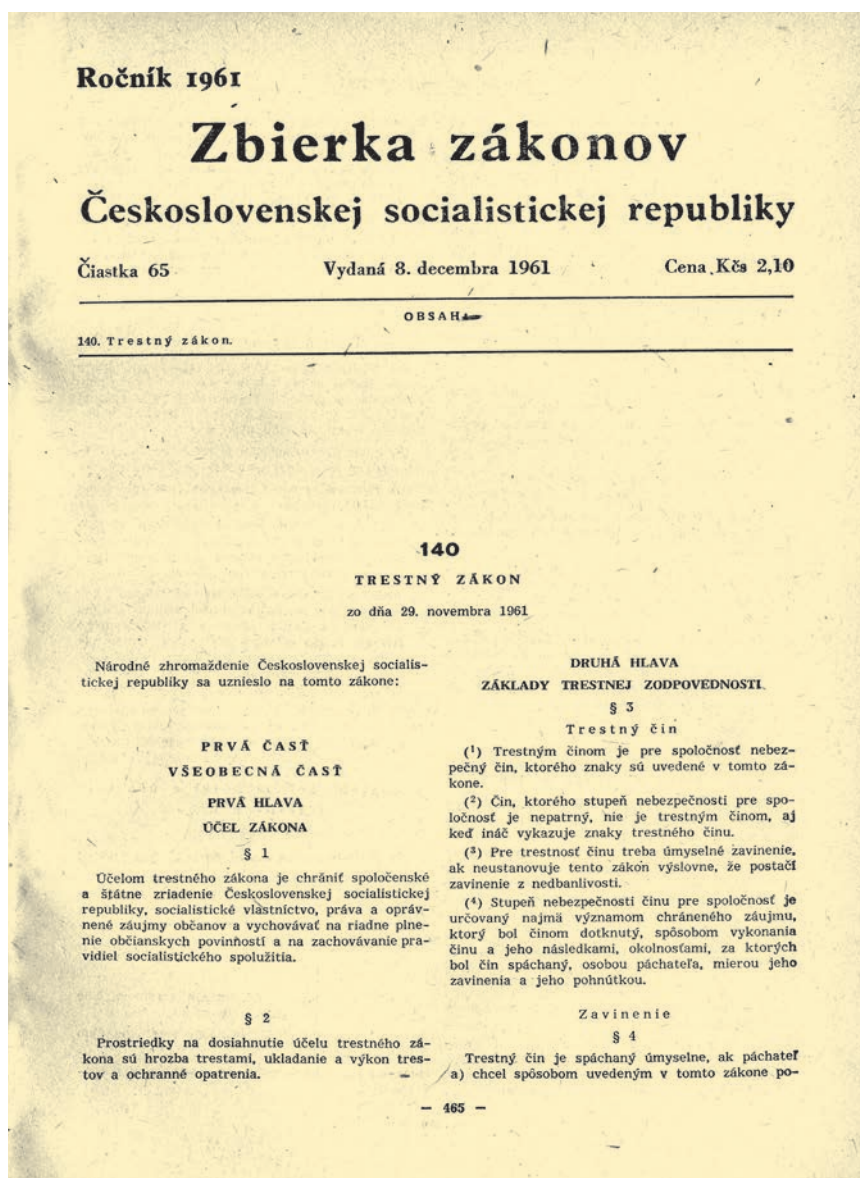
2 LETZ, R.: 231. *Pamäť národa*, roč. 2, 2006, č. 2, s. 42 – 49; BLAŽEK, L.: Rekodifikace trestního práva hmotného. In: BLÁHOVÁ, I., BLAŽEK, L., KUKLÍK, J., ŠOUŠA, J. a kol.: *Právníková dvouletka: rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*. Praha 2014, s. 195–220; ULČ, O.: *Komunistická justice a třídní boj*. Brno 2016, 251 s.; ČIČ, M.: *Československé trestné právo ako súčasť trestnej politiky*. Bratislava 1976, 192 s.

3 KUKLÍK, J. a kol.: *Vývoj československého práva 1945–1989*. Praha 2009, 728 s.; BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V.: *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno 2009, 1005 s.

4 Pozri napr.: JAŠEK, P.: Poslední politický proces komunistického režimu na Slovensku. Perzekúcie členov bratislavskej päťky na jeseň 1989. *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 3, s. 33 – 59; JAŠEK, P.: Proces proti Ivanovi Polanskému (1987 – 1988). *Pamäť národa*, roč. 11, 2015, č. 4, s. 24 – 44; KAPLAN, K.: *Největší politický proces. „M. Horáková a spol.“* Praha 1995, 347 s.; KAPLAN, K.: Politické procesy 50. let v Československu. In: *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádáné ve dnech 14.–16. dubna 2003 v Praze. Brno 2005, s. 107 – 114; KAPLAN, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha 1992, 303 s.; KAPLAN, K.: Politické procesy 50. let v Československu. In: *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“*, s. 107 – 114; KINČOK, B.: Případ „protištatnej skupiny“ Ladislav Hölc a spol. *Pamäť národa*, roč. 12, 2016, č. 3, s. 3 – 19; LETZ, R. (zost.): *Boli traja*. Bratislava 2001, 296 s.; LETZ, R. (zost.): *Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom*. Bratislava 2007, 374 s.; LETZ, R., MATULA, P. (zost.): *Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom a spol.* Bratislava 2009, 280 s.; LETZ, R.: *Odkaz živým. Prípad Albert Púčík a spol.* Bratislava 2008, 212 s.; MANDZÁK, D. A. (zost.): *Dokumenty k procesu s Augustínom A. Machalkom a spol.* Bratislava 2009, 588 s.; MANDZÁK, D. A.: „Agent a špión Vatikánu“. *Redemptorista Ján Ivan Mastiliak – slovenský účastník monsterprocesu proti A. A. Machalkovi a spol.* Bratislava 2008, 414 s.; PAŽOUT, J. a kol. (zost.): *Výbor na obranu nespravodlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů*. Praha 2014, 412 s. a elektronická príloha.

5 Jedinou komplexnou syntézou analyzujúcou úlohu justície ako nástroja komunistického režimu na Slovensku je: LETZ, R.: Justícia – „služka komunistickej moci“. In: PEŠEK, J., LETZ, R.: *Štruktúry mci na Slovensku 1948:1989*. Prešov 2004, s. 255 – 441; pozri tiež súhrnné pre-

vanosť jeho ústavných orgánov sú obvyklými predmetmi trestnoprávnej ochrany. Ich narušenie je zvyčajne zahrnuté v skutkových podstatách tzv. politických trestných činov (v užšom slova zmysle). Obsahujú ich aj trestné zákonníky demokratických štátov, pričom sú vždy najviac „citlivé“ na politické zneužívanie. Preto aj z hľadiska komunistického režimu tvorili akési jadro politicky motivovanej trestnoprávnej represie proti občanom. Legislatíva po roku 1948 formálne nadväzovala na zákon na ochranu republiky z roku 1923, pričom tieto konania súhrnne spadali pod „úklady o republiku“ (§1 – 3 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n.). Následný komunistický zákon č. 231/1948 Zb. použil ako súhrnné pomenovanie pojem „velezrada“, ktorý bol po rekodifikácii v roku 1961 nahradený názvom „vlastizrada“.⁶ Zásadnejšou zmenou v roku 1948 však bolo rozšírenie objektov trestnoprávnej ochrany. K vyššie spomínaným základným atribútom štátnosti pribudlo ľudovodemokratické zriadenie a „spoločenská sústava“, „hospodárska sústava“, t. j. nové vlastnícke pomery v štáte navodené znárodnením.⁷ Zatiaľ, čo podľa zákona z roku 1923 bolo na naplnenie skutkovej podstaty potrebné, aby príslušné konanie páchatelia došlo minimálne do fázy pokusu trestného činu, podľa právnej úpravy z roku 1948 bola trestná a aj rovnako sankcionovaná (!) už jeho príprava („spolčenie k velezrade“). Tá mala spočívať v „spolčení“, či „vojdení“ do priameho, či dokonca nepriameho (!) sty-

Zákon č. 140/1961 Zb. – druhá kodifikácia trestného práva v komunistickom Československu

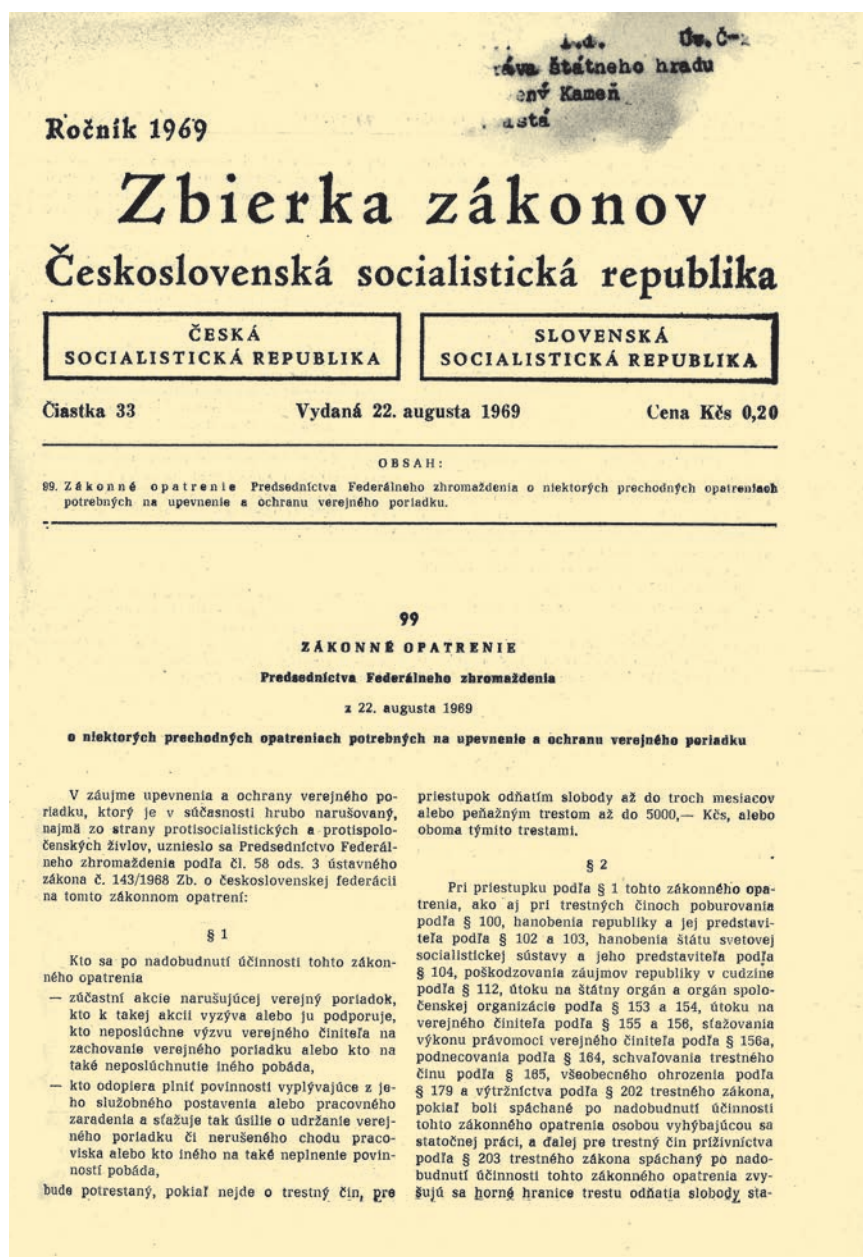
ku s „cudzou mocou“ alebo „cudzími činiteľmi“. Takáto vágna formu-

lacia mohla viesť zo strany obžaloby k extenzívnemu výkladu a úče-

hľady: CUHRA, J.: *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969-1972*. Praha 1997, 154 s.; GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989. Statistický přehled*. Praha 1993, 234 s.; *Trestní postihy pro trestné činy proti republice v letech 1969-1989 v Československu. Statistický přehled*. Praha 1994, 39 s.; KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa. Alexej Čepička – dobová dramata komunistické moci*. Brno 2011, 226 s.; LIŠKA, O. a kol.: *Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918-1989*. 2., opr. a rozš. vyd. Praha 2006, 296 s.; VOREL, J., ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol.: *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech.. Díl 1*. Praha 2003, 415 s.; VOREL, J., ŠIMÁNKOVÁ, A., BABKA, L. a kol.: *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech. Díl 2*. Praha 2004, 311 s.; VOREL, J., ŠIMÁNKOVÁ, A., BABKA, L. a kol.: *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech. Díl 3*. Praha 2004, 479 s.

6 Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n.; zákon č. 231/1948 Zb.; zákon č. 140/1961 Zb.

7 Národní shromáždění republiky československé. Tlač, č. 94. Dostupné na: www.nrsr.sk.

Opatrenie č. 99/1969 Zb. – tzv. obuškový zákon z roku 1969

lovému konštruovaniu rôznych fiktívnych „spolčení“ a protištátnych skupín.⁸ Komunistický zákonodarcato toto ustanovenie zdôvodnil „nebezpečnosťou takeéhoto konania pre

existenciu štátu“.⁹ Základná výmera trestnej sadzby siahala od desiatich rokov po doživotie, pričom absolútny trest mohol byť udelený pri naplnení kvalifikovanej skutkovej pod-

staty, t. j. ak bol skutok spáchaný za priťažujúcich okolností. Pri nich uvádzal zákon len exemplifikatívny výpočet (t. j. súd mohol ďalšie priťažujúce okolnosti konštruovať podľa vlastnej úvahy), ktorý navyše opäť obsahoval vágne ustanovenia (napríklad – ak bolo „zvláštnou mierou“ ohrozené ľudovodemokratické zriadenie, spoločenská a hospodárska sústava...). Toto ustanovenie teda utváralo právny rámec k neskorším politicky motivovaným justičným vraždám.

Novela z roku 1956 definíciu tejto skutkovej podstaty zúžila a vyjasnila. Na rozdiel od dovtedajšej právnej úpravy ho mali naplniť len „vážne a objektívne nebezpečné útoky proti základom republiky“, pričom plnou trestnou sadzbou (desať až dvadsaťpäť rokov, ale už nie doživotie) bol trestný čin postihnutelný minimálne vo fáze pokusu.¹⁰ Príprava tohto trestného činu pritom bola postihnutelná nižšou sadzbou (päť až dvadsať rokov). V predchádzajúcich právnych úpravách z rokov 1948 a 1950 bola vyčlenená do osobitnej skutkovej podstaty – združovanie proti štátu, resp. združovanie proti republike.

Objekty trestnoprávnej ochrany boli v roku 1956 definované jasnejšie, pričom predstavovali tri skupiny – základné atribúty štátu (samostatnosť, územná celistvosť...), komunistický režim (ľudovodemokratické zriadenie) a najnovšie aj „vymožnosti pracujúceho ľudu dosiahnuť pri výstavbe socializmu“.¹¹

V rámci ďalšej kodifikácie trestného práva v roku 1961 bola zvolená nová koncepcia „trestných činov proti základom republiky“. Za vlastizradu zákon označil konania, ktoré naplňali skutkové podstaty rozvracania republiky, teroru, záškodníctva a sabotáže, pokiaľ boli spácha-

8 Zákon č. 231/1948 Zb.

9 Národní shromáždění republiky československé. Tlač, č. 94. Dostupné na: www.nrsr.sk.

10 Tamže.

11 Zákon č. 63/1956 Zb.

né „v spojení s cudzou mocou alebo s cudzím činiteľom“.¹²

Princíp notoriety navyše umožňoval obviniť z jedného z najväčších zločinov proti štátu napríklad aj tých, ktorí sa pokúsili utiecť z krajiny, tiež kňazov a biskupov kvôli úradnej komunikácii s Vatikánom, alebo aj členov fiktívne vykonštruovaných protištátnych skupín.¹³

Hromadné aplikovanie notoriety v prvej polovici päťdesiatych rokov sa prejavilo vo vysokom množstve rozsudkov, ktoré obžalovaných odsudzovali za tento najväčší protištátny trestný čin na drakonicky vysoké tresty odňatia slobody alebo dokonca trest smrti. V rokoch 1948 – 1954 bolo preto vynesených až 90 % z celkového počtu rozsudkov za tento trestný čin za celé obdobie až do pádu komunistického režimu, pričom zúžené obdobie rokov 1949 – 1952 tvorí 70 %. Najviac rozsudkov pritom bolo vynesených v roku 1950 (2 359 odsúdených, z toho na Slovensku 151).¹⁴

V prvých rokoch československého komunistického režimu bola na účely politickej represie vo väčšej miere zneužívaná aj právna úprava trestného činu vyzvedačstva. Podľa trestného kódexu z roku 1950 sa ho mohol páchatel dopustiť dokonca aj nepriamo, ak prišiel do styku s organizáciou, ktorej súd túto činnosť pripísal.¹⁵ Počet odsúdených bol aj v tomto prípade najvyšší v rokoch 1949 – 1954 (1 517 prípadov, z toho 277 na Slovensku), pričom počet

kulminoval v roku 1952 (341 prípadov, z toho 48 na Slovensku).¹⁶

Do kategórie trestných činov proti základom republiky zaradil pofebruárový zákonodarca aj tzv. verbálny delikt – poburovanie. Podľa zákona č. 231/1948 Zb. sa ho mal dopustiť ten, kto poburuje nielen proti základným atribútom štátu, ale aj „proti jej ľudovodemokratickému štátnemu zriadeniu alebo spoločenskému poriadku, ktoré sú zaručené ústavou“. Mal sa ho dopustiť, keď takýto „poburujúci“ prejav predniesol verejne alebo najmenej pred dvoma osobami. Súdy toto ustanovenie aplikovali tak, že poburované osoby nemuseli byť prítomné súčasne (vtedy by bol prejav prednesený „verejne“), ale dokonca aj postupne za sebou...¹⁷ Skutkovú podstatu bolo možné naplniť aj v prípade, že páchatel šírenie poburujúceho prejavu umožnil, či len uľahčil. Navyše pri tomto šírení mohlo ísť aj o nedbanlivostný delikt (pôvodne, podľa zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky, sa vyžadovala „hrubá nedbanlivosť“),¹⁸ t. j. páchatelovi nemusel byť dokázaný ani úmysel. Rozsah chránených objektov – t. j. ústavných inštitútov, ktorých verbálne napádanie bolo trestné, bol pritom veľmi široký. Zatiaľ, čo ústava z roku 1948 ich definovala len rámcovo,¹⁹ keďže mala ešte hybridný, či prechodný charakter (do ústavy, pripravovanej ešte pred rokom 1948 boli v poslednej fáze prípravy inkorporované niektoré prvky charakterizujúce totalit-

ný komunistický režim), v socialistickej ústave z roku 1960 už boli vyjadrené v plnej miere.²⁰ Okrem základných atribútov štátnosti teda mali byť chránené tieto prvky „socialistického spoločenského a štátneho zriadenia“:

1) socialistický charakter štátu („Československá socialistická republika je socialistický štát...“);

2) ústavne kodifikované postavenie štátnej strany – Komunistickej strany Československa („Vedúcou silou v spoločnosti i v štáte je predvoj robotníckej triedy, Komunistická strana Československa, dobrovoľný bojový zväzok najaktívnejších a najvedomejších občanov z radov robotníkov, roľníkov a inteligencie.“);

3) nerozlučnosť spoločenských tried a vedúca úloha robotníckej triedy („[...] štát založený na pevnom zväzku robotníkov, roľníkov a inteligencie, na čele ktorého je robotnícka trieda.“);

4) príslušnosť ku komunistickému sovietskemu bloku („Československá socialistická republika patrí k svetovej socialistickej sústave; usiluje sa o priateľské vzťahy so všetkými národmi a o zabezpečenie trvalého mieru na celom svete.“);

5) spôsob (forma), ktorým boli v komunistickom režime kreované zastupiteľské orgány a vykonávaná ich kontrola – imperatívny mandát („Štátnu moc vykonáva pracujúci ľud zastupiteľskými zbormi, ktoré volí, kontroluje a ktoré sú mu zodpovedné.“ „Člen ktoréhokoľvek zastupi-

12 Zákon č. 140/1961 Zb.

13 Za notoriету (t. j. všeobecne známú, pravdivú a platnú skutočnosť, ktorú nie je potrebné dokazovať pred súdom) bolo v tom období považované tvrdenie, že všetky úteky za tzv. Železnú oponu sú motivované snahou nadviazať styk s nepriateľskou mocou a dopustiť sa vlezrady.

14 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989*, s. 94, 95, 128.

15 Zákon č. 86/1950 Zb.

16 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989*, s. 98, 99, 137-139.

17 BREIER, Š., BURDA, A., FARKAŠ, Z. a kol.: *Trestný zákon. Komentár*. Praha 1964, s. 304.

18 Pokiaľ išlo o zavinenie z nedbanlivosti, zákon ukladal nižšiu trestnú sadzbu.

19 Ústavný zákon č. 150/1948 Zb.

20 Ústavný zákon č. 100/1960 Zb.

teľského zboru môže byť z rozhodnutia svojich voličov kedykoľvek odvolaný.“);

6) Národný front a systém jednotnej kontroly spoločenských organizácií, prostredníctvom členstva v ňom („Národný front Čechov a Slovákov, v ktorom sú združené spoločenské organizácie, je politickým výrazom zväzku pracujúcich miest a vidieka, vedeného Komunistickou stranou Československa.“);

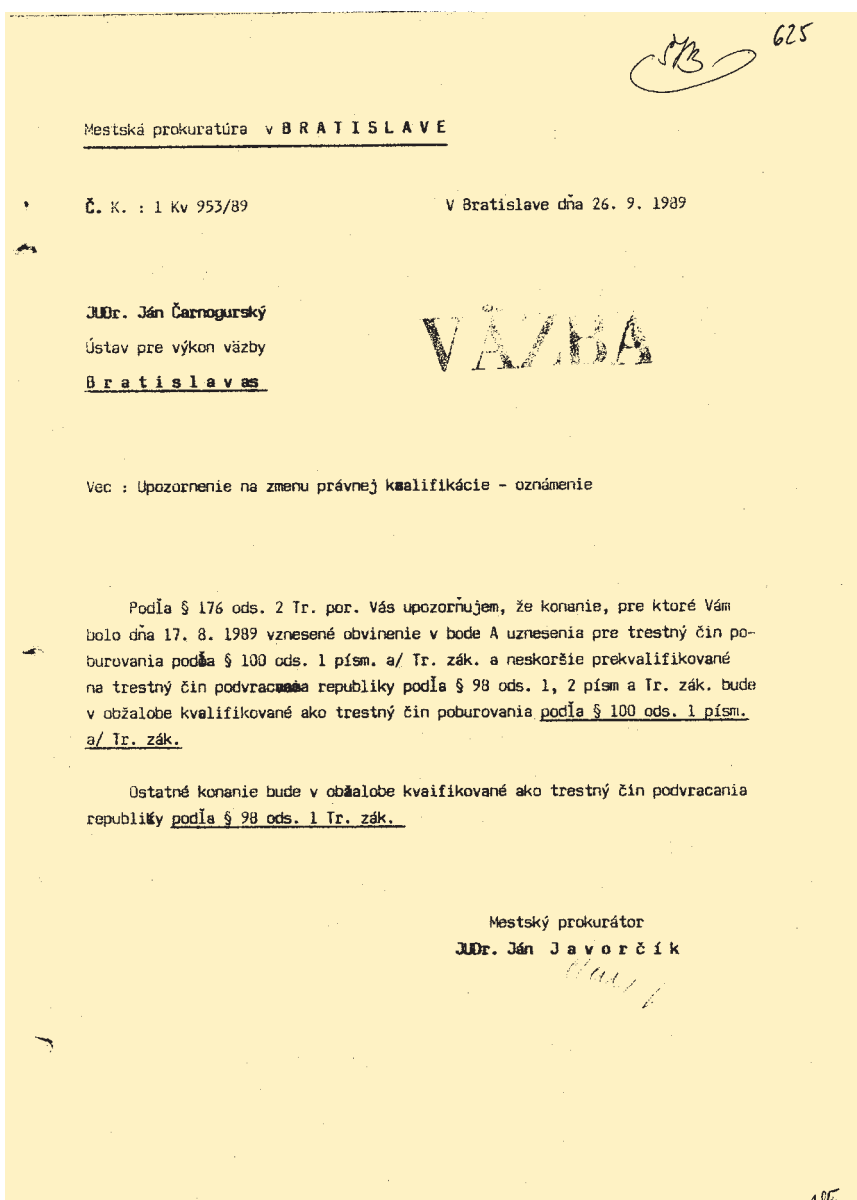
7) spoločenské organizácie kreo- vané a kontrolované štátom („najmä Revolučné odborové hnutie, organizácie družstevné, organizácie mládeže, organizácie kultúrne, telovýchovné a iné; na spoločenské organizácie postupne prechádzajú niektoré úlohy štátnych orgánov.“);

8) „socialistická hospodárska sústava“ (v ktorej „sú výrobné prostriedky zospoločenštené a celé národné hospodárstvo je plánovite riadené...“);

9) štátna ideológia („Celá kultúr- na politika v Československu, rozvoj vzdelania, výchova a vyučovanie sa vedú v duchu vedeckého svetového ná- zoru, marxizmu-leninizmu...“);

10) zásady riadenia (tzv. demo- kratický centralizmus) a zásady hos- podárskej, zdravotnej, kultúrnej a sociálnej politiky.²¹

Obvinenie z poburovania použí- val komunistický režim ako prostrie- dok politicky motivovanej súdnej re- presie kontinuálne od roku 1948 až do polovice 80. rokov 20. storočia. Mohol by byť preto považovaný za akýsi vzorový model jej vývoja pre- dovšetkým z hľadiska kvantity prí- padov. Najviac rozsudkov v súvislos- ti s týmto paragrafom bolo vynese- ných v rokoch 1949 – 1953 (7 544 odsúdených, z toho 2 465 na Sloven- sku), pričom najväčší počet prípa- dov bol zaznamenaný v roku 1950 (2 858 odsúdených, z toho na Slo-

Hľadanie „vhodného“ paragrafu... Príklad politickej manipulácie s trestným právom (Zdroj: A ÚPN)

vensku 880). Do konca 50. rokov počet osciloval okolo 500 prípadov ročne (z toho na Slovensku 150).²² V 60. rokoch sa pohyboval v rozme- dzí dvoch až troch desiatok prípa- dov ročne, pričom k výraznejšiemu nárastu došlo v prvých rokoch nor-

malizácie a miernemu v roku 1978 (zrejme v súvislosti s Chartou 77, keďže na Slovensku v tom čase k ná- rastu nedošlo). V rokoch 1987 – 1989 bolo zaznamenaných spolu len 10 prípadov (v roku 1988 dokonca ani jeden).²³

21 Tamže.

22 Národný archív (ďalej NA) Praha, fond (ďalej f.) Právni komise ÚV KSČ, škatuľa číslo (ďalej šk.) 40.

23 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989*, s. 133, 134, 186, 187; CUHRA, J.: *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969-1972*, s. 78 – 79.

Posledným veľkým politickým procesom na Slovensku bol prípad tzv. bratislavskej päťky na jeseň 1989. Na snímke obžalovaná Hana Ponická (Zdroj: Archív A. Seleckého)

Člen tzv. bratislavskej päťky Ján Čarnogurský vo väzbe v auguste 1989 (Foto: T. Böhm, Zdroj: archív A. Seleckého)

Asi najvágnejšie formulovanou skutkovou podstatou v rámci celého vývoja trestného práva v období komunistického režimu bol §129 Trestného zákona z roku 1950. „Ne-

priateľské konanie proti republike“ mal spáchať ten, kto „úmyselne ohrozuje všeobecný záujem konaním nepriateľským ľudovodemokratickému štát-nemu zriadeniu alebo spoločenské-

mu poriadku republiky [...]“.²⁴ Používané pojmy naznačovali výklad, ktorý hraničil s analógiou, používanou v sovietskom trestnom práve. Jeho neurčitost bola v rozpore so zásadou „nullum crime, sine lege“ (nemôžno označiť za trestné také konanie, ktoré tak neoznačuje zákon).²⁵ Komunistický zákonodarca sa ani netajil tým, že tento paragraf mal byť účelovo využitý v prípadoch, keď sa konanie odporcu totalitného režimu (skutočného, či fiktívneho) nepodarilo subsumovať pod žiadny iný paragraf: „Skúsenosti s vykonávaním zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky ukázali, že niektoré závažné nepriateľské konania proti republike nebolo možné dobre podradiť pod ustanovenia tohto zákona, hoci išlo o konanie ohrozujúce všeobecný záujem. Bolo preto potrebné vyplniť túto medzeru vytvorením novej skutkovej podstaty, ktorá sa však uplatní len tam, kde nejde o čin prísnejšie trestný.“²⁶ Najviac rozsudkov obsahujúcich tento paragraf bolo vynesenej v rokoch 1952 (463 rozsudkov), 1953 (651) a 1954 (567).²⁷

Novela z roku 1956 priniesla aj v tomto prípade určité vyjasnenie „gumených paragrafov“, keď tento „neudržateľný“ paragraf zrušila a zároveň zúžila skutkovú podstatu poburovania. Užšie vymedzenie spôsoboval vyžadovaný motív „nepriateľstva k ľudovodemokratickému poriadku“. V tomto prípade navyše prestalo byť trestné nedbanlivostné zavinenie.

Kodifikácia trestného práva v roku 1961 rámcovo prevzala v tejto oblasti existujúcu právnu úpravu. Naďalej rovnako trestala „priame“ poburovanie vo forme verbálnych prejavov i umožňovanie, resp. uľahčovanie ich šírenia. Ako kvalifikovaná skutková podstata s vyššou trest-

24 Zákon č. 86/1950 Zb.

25 BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V.: *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*, s. 554.

26 NA, fond Predsedníctvo ÚV KSČ 1945-54, sv. 15; tiež: Národní shromáždění republiky československé. Tlače. Vládný návrh. Trestný zákon (č. 472).

27 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989*, s. 154.

nou sadzbou bolo vyčlenené šírenie pomocou audiovizuálnych médií – televízie, rozhlasu a filmu. Ďalšou kvalifikovanou skutkovou podstatou bolo spáchanie deliktu počas brannej pohotovosti štátu. Toto jednoznačné ustanovenie zároveň nahradilo vágny pojem „za zvýšeného ohrozenia vlasti“. V súvislosti s touto problematikou bol Trestný zákon v roku 1966 novelizovaný v rámci zákona č. 81/1966 Zb. o periodickej tlači. Prostredníctvom novej skutkovej podstaty (tlačová nedbanlivosť) bola zavedená trestná zodpovednosť šéfredaktorov za články uverejnené v periodiku, za ktoré zodpovedali. Trestný čin mohli spáchať, keď spôsobili, že „obsahom periodickej tlače alebo iného hromadného informačného prostriedku bol spáchaný trestný čin“, pričom zavinenie bolo nedbanlivostné (v prípade úmyselného zavinenia by spáchali závažnejší trestný čin) a trestná sadzba siahala až k trestu odňatia slobody.²⁸

Hranica medzi režimom tolerovanou „oprávnenou“ kritikou spoločenských nešvárů a poburovaním bola ovplyvnená najmä extenzívnym výkladom trestnej normy zo strany súdov. Judikát z roku 1970 napríklad konštatoval, že „i kritika určitých javov v spoločnosti, ak je úplne jednostranná a prehnaná alebo skreslená a ak sa v nej používa tendenčné porovnávanie, môže byť považovaná za poburovanie vyvolávajúce nepriateľskú náladu voči štátnemu zriadeniu alebo spoločenskému poriadku republiky“.²⁹

Menej závažnejším verbálnym deliktom bolo hanobenie. Základ-

ným rozdielom oproti poburovaniu bolo jeho spáchanie bez dokázaného motívu nepriateľstva ku komunistickému režimu. Určité prvky ochrany symbolov štátu a cti jeho hlavy sa objavili už v zákone na ochranu republiky (urážka prezidenta republiky, „hrubá neslušnosť“ voči prezidentovi a vážnosti republiky – v prevažnej miere však boli kvalifikované ako priestupky).³⁰

Túto dikciu s miernym zvýšením sankcií z väčšej časti prevzal aj zákon č. 231/1948 Zb. i následná trestnoprávna kodifikácia. Na trestnosť znižovania vážnosti prezidenta republiky a hanobenie republiky postačoval samotný prejav a pri hanobení ústavného činiteľa (i „spojenec-kého“) bolo potrebné, aby sa odohral verejne.³¹ Vzhľadom na prax obžalovania „triednych nepriateľov“ z vážnejších deliktov, neboli verbálne delikty v 50. rokoch veľmi častým nástrojom represie. Najviac prípadov pochádza z rokov 1950 a 1951 (82, resp. 80 prípadov).³²

Aj kodifikácia v roku 1961 vyčlenila osobu hlavy štátu – prezidenta republiky pre prípady, kde na trestné „znižovanie (jeho) vážnosti“ postačoval aj prejav nedosahujúci intenzitu hanobenia a nemusel byť ani prednesený verejne (t. j. najmenej pred dvoma súčasne prítomnými osobami). Aby boli pred hanobením trestnoprávne chránení aj skutoční najvyšší predstavitelia štátu, t. j. vedúci predstavitelia vládnucej strany, bola v rámci konštruovania skutkovej podstaty zvolená formulácia „hanobenie čelného predstaviteľa republiky“.³³ Stíhanie tejto časti verbál-

ných politických deliktov bolo ako nástroj represie využívané v najväčšej miere od konca 60. rokov, pričom najviac odsudzujúcich rozsudkov pochádza z rokov nastupujúcej normalizácie – 1969 (643 odsúdených, z toho 101 na Slovensku), 1970 (398 odsúdených, z toho 72 na Slovensku) a 1971 (289 odsúdených, z toho 75 na Slovensku). V „prestavbovom“ čase – v druhej polovici 80. rokov, počet stíhaných poklesol.³⁴

Významným prostriedkom súdnej represie komunistického režimu boli aj obvinenia z trestného činu sabotáže. V právnej úprave z roku 1948 spadali do tejto skutkovej podstaty len konania, spojené s plnením povinností vyplývajúcich z verejnej funkcie, úradu, služby, povolania alebo zamestnania. Zavinenie bolo spojené s úmyselným konaním (resp. nekonaním) i s nedbanlivosťou, pričom trestná sadzba bola rozlíšená podľa motívu. Pokiaľ bolo úmyslom „mariť alebo sťažiť“ plnenie jednotného hospodárskeho plánu, bola nižšia (jeden až päť rokov odňatia slobody), pričom v rámci tohto motívu sa pripúšťalo aj nedbanlivostné zavinenie (sadzba od jedného mesiaca do jedného roku). Pokiaľ išlo o úmysel „ohroziť tým dôležitý záujem republiky“, bola sadzba vyššia (päť až desať rokov).³⁵ Túto skutkovú podstatu modifikoval trestný zákon z roku 1950, keď rozšíril okruh potenciálnych páchatelov nad rámec konania spojeného s plnením povinností. Podľa novej právnej úpravy sa ho teda dopustil každý, kto „zničí, poškodí alebo urobí neupotrebitelným majetok ná-

28 Zákon č. 81/1966 Zb.

29 TOLAR, J.: *Trestní kodexy (trestní činy, přečiny, přestupky). Text s judikaturou.* Praha 1974, s. 85.

30 Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n.

31 Zákon č. 231/1948 Zb., porov. zákon č. 86/1950 Zb.

32 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989*, s. 150 – 151.

33 Zákon č. 140/1961 Zb.

34 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989*, s. 205 – 211.

35 Zákon č. 231/48 Zb.

rodný alebo majetok ľudového družstva“. Podstatne sa rozšíril aj objekt trestnoprávnej ochrany, pričom sa neprihliadalo na mieru spoločenskej nebezpečnosti konania – dotýkalo sa prakticky všetkého mimo súkromného a osobného vlastníctva. Drakonicky boli zvýšené aj trestné sadzby, ktoré za pomerne vážnych podmienok siahali až k trestu smrti.³⁶ Sprísnenie legislatívy komunistický zákonodarca zdôvodnil tým, že „ide o jeden z najnebezpečnejších útokov na hospodárske základy ľudovej demokracie a preto je nutné postihnúť taký čin i trestom najťažším“. Popri reálnych činoch poškodzovania vecí bolo teda „nie menej nebezpečné i akékoľvek iné konanie s úmyslom mariť alebo sťažovať vykonávanie alebo plnenie jednotného hospodárskeho plánu alebo i konanie smerujúce podľa úmyslu páchatela ak spôsobeniu značnej poruchy v činnosti úradu, verejného orgánu alebo podniku“.³⁷ Táto právna úprava bola zneužívaná napríklad pri procese násilnej kolektivizácie poľnohospodárstva v súvislosti s povinnými dodávkami súkromne hospodáriacich roľníkov štátu. Pri verejných súdnych procesoch slúžiacich na výstrahu roľníkom, ktoré boli organizované na dedinách, tak mohli byť ukladané veľmi vysoké tresty.³⁸ Súd mohol konanie roľníkov kvalifikovať aj miernejšie – ako ohrozenie jednotného hospodárskeho plánu, či nesplnenie záväzku. Sabotáž bola primárne ur-

čená na súdenie dedinských boháčov – tzv. kulakov. Táto kategória však nebola nikdy exaktnejšie definovaná, čo uľahčovalo jej využívanie na perzekúciu odporcov kolektivizácie. Pokiaľ teda bolo v záujme režimu odsúdiť odbojného roľníka, v jeho označení za kulaka neprekážala ani zjavná nemajetnosť a maloroľnícky pôvod.³⁹ Za sabotáž bolo najviac odsúdených v rokoch 1951 – 1953 (1 113 prípadov, z toho 394 na Slovensku), pričom vrcholom bol rok 1952 (634 prípadov, z toho 281 na Slovensku).⁴⁰

Novela trestného zákona z roku 1956 zmenila dlhodobu neudržateľnú situáciu, keď boli ako sabotáž kvalifikované i banálne skutky, a podmienila úmyselné zavinenie motívom „nepriateľstva k ľudovodemokratickému poriadku“. Zároveň priniesla zmenu systematiky skutkovej podstaty, keď pod sabotáž spadalo opäť len porušenie, nesplnenie alebo obchádzanie povinnosti vyplývajúcej z povolania alebo služby. Ostatné prípady zničenia, poškodenia, či znefunkčnenia majetku v spoločenskom vlastníctve spadali pod novú skutkovú podstatu záškodníctva. Hrdelný rozsudok mohol byť v oboch prípadoch uložený len v presne špecifikovaných výnimočných prípadoch. Ústup od extenzívneho výkladu skutkovej podstaty v období postupnej destalinizácie viedol v druhej polovici 50. rokov k rapídному poklesu odsúde-

ných (v roku 1959 išlo o 43 prípadov, v roku 1960 o 24).⁴¹

Systematiku delenia trestných činov na záškodníctvo a sabotáž prevzala aj kodifikácia z roku 1961. Zmenila sa však aplikačná prax súdov v rámci týchto deliktov, keďže ich postih prestal byť nástrojom „bežnej“ represie režimu. Boli považované za „výnimočné“, napríklad v prípade záškodníctva malo ísť fakticky o trestný čin všeobecného ohrozenia, ktorý mal byť spáchaný s úmyslom „poškodiť socialistické spoločenské a štátne zriadenie alebo obranyschopnosť republiky“.⁴² Judikatúra z polovice 60. rokov pod túto skutkovú podstatu subsumovala len konania, ktoré vyvolali účinok „podobný rozpútaniu živlov“ (typu požiaru, výbuchu, či povodne), ktorých následkom bolo vydanie ľudí do nebezpečenstva smrti alebo škody na majetku veľkého rozsahu. Výslovne uvádzala, že nemá ísť o banálne kauzy, napríklad o zanedbanie údržby vozidla.⁴³ V osobitnom paragrafe (§ 96) bolo potom za podmienky rovnakého úmyslu upravené aj zničenie veci (i vlastnej) ako akási „ľahšia forma“ záškodníctva. Sabotáž zasa už nespočívala v neplnení povinnosti, ale bola kvalifikovaná ako zneužitie funkcie na marenie plnenia veľmi dôležitých úloh celoštátneho významu.⁴⁴

Ďalšou oblasťou trestnoprávnej represie komunistického režimu boli normy, ktoré mali pod hrozbami

36 Zákon č. 86/1950 Zb.

37 NA, fond Predsedníctvo ÚV KSČ 1945-54, sv. 15; tiež: Národní shromáždění republiky československé. Tlače. Vládný návrh. Trestný zákon (č. 472). Dostupné na: www.nrsr.sk.

38 LETZ, R.: Justícia – „služka komunistickej moci“, s. 327 – 328; k procesom s kulakmi bližšie pozri najmä: HLAVOVÁ, V.: *Kulak – triedny nepriateľ. Dedinský boháč v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949–1960)*. Bratislava 2010, 158 s.; JECH, K.: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008; NEDVĚDICKÝ, K.: Role práva v procesu likvidace selského stavu. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L. (zost.): *Kolektivizace v Československu*. Praha 2013, s. 9 – 20.

39 ULČ, O.: *Komunistická justice a třídní boj*, s. 144 – 150.

40 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989*, s. 135 – 137.

41 Zákon č. 63/1956 Zb.

42 Zákon č. 140/1960 Zb.

43 TOLAR, J.: *Trestní kodexy (trestní činy, přečiny, přestupky)*. Text s judikaturou, s. 74 a 97.

44 Zákon č. 140/1960 Zb.

trestnoprávných sankcií zabezpečiť vynútiteľnosť zákonov administratívne potláčajúcich slobodné pôsobenie cirkví a náboženských spoločností. V prípadoch, kde je v demokratických krajinách porušenie administratívnych predpisov bežne sankcionované ako priestupok (väčšinou pokutou), boli konštruované nové skutkové podstaty trestných činov, čo svedčilo o dôležitosti, ktorú vládnuci režim pripisoval boju proti cirkvi i náboženskému cíteniu občanov. Po faktickej likvidácii pluralizmu zavedením jednotných (monopolných) spoločenských organizácií totiž práve cirkvi zostali jedinou potenciálne opozičnou silou v štáte.⁴⁵ Novým prvkom trestnoprávnej legislatívy teda boli paragrafy špeciálne zacielené na kontrolu a obmedzovanie ich činnosti. Osobitný problém predstavovala dominantná katolícka cirkev, ktorej hierarchicky usporiadaná riadiaca štruktúra bola podriadená vatikánskemu centru nachádzajúcemu sa mimo mocenského dosahu československých orgánov. Prvým krokom k ovládnutiu jednotlivých cirkví malo byť vytvorenie paralelných riadiacich orgánov v rámci štátnej správy, s cieľom postupne izolovať a napokon úplne nahradiť legitímnu cirkevnú hierarchiu. Zároveň bolo potrebné zbaviť cirkvi ekonomickej samostatnosti a dostať tak jednotlivých duchovných do závislosti na štátnej podpore. Legislatívnu podobu takto nastavenému systému dali tzv. cirkevné zákony z roku 1949. Zákon č. 217/1949 Zb. a nadväzujúce vládne nariadenie č. 228/1949 Zb. ustanovili podobu a právomoci Štátneho úradu pre veci cirkevné (SÚC) a jeho slovenskej pobočky – Slovenského úradu pre veci cirkevné (SlÚC). Tieto právne normy charakterizovali SÚC ako ústredný úrad na če-

Krajská správa 2-3
Odbor vyšetrovania štátnej bezpečnosti
Vyšetrovací súčast: **Banská Bystrica**

prokuratura v _____
soud v _____

Ypis obzaji dle listy

ROVNOPIŠ
PRÍSNE TAJNE

A) Vyšetrovací spis
číslo: *ČVS-2040/81*

B) Trestní spis
Dokumentácia

proti: *obv. Gabrielovi Povalovi, nar. 18. 10. 1917,*
bytom Žilina - Hlirny 734

pro: *tr. čin morania dozoru nad cirkvami*
a náboženskými spoločnosťami - § 178 Tr. zák.

V-4073

Pv _____
Pt _____
T _____
MV č. skl. 533

Proces s Gabrielom Povalom – jeden z prípadov aplikácie proticirkevných paragrafov (Zdroj: A ÚPN)

le s ministrom vymenovaným prezidentom republiky, ktorý vykonáva „[...] všetku ústrednú pôsobnosť vo veciach cirkevných a náboženských vrátane tej, ktorú dosiaľ vykonávali iné ústredné orgány.“⁴⁶ Jeho základnou

úlohou bolo „dbať o to, aby sa cirkevný a náboženský život vyvíjal v súlade s ústavou a zásadami ľudovo-demokratického zriadenia...“⁴⁷ Na čele SÚC stál minister poverený prezidentom riadiť úrad, ktorému podlie-

45 K prenasledovaniu cirkvi počas komunistického režimu v Československu pozri najmä: KAPLAN, K.: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*. Praha; Brno 1993, 440 s.; PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a církev na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava 1997, 312 s.

46 Vládne nariadenie č. 228/1949 Zb.

47 Zákon č. 217/1949 Zb.

hal na Slovensku pôsobiaci SIÚC na čele s poverením vymenovaným vládou. Do kompetencie SÚC (na Slovensku SIÚC) patrila najmä normotvorná, riadiaca a kontrolná činnosť v oblasti, kde bol príslušný konať, ďalej správne, hospodárske a finančné veci cirkví a náboženských spoločností. Cirkvi nemali autonómne postavenie ani len v riadení vlastných „dcérskych“ organizácií, keďže podľa §2 vládneho nariadenia podliehali priamemu riadeniu štátneho úradu nielen všetky kostoly, kláštory, ale aj rehole, komunity, nadácie a cirkevné fondy. Znemožnené bolo aj voľné disponovanie s majetkom, keďže SÚC (resp. SIÚC) viedol v mene cirkvi všetky majetkovoprávne rokovania a stavebné záležitosti. Na tento účel mohlo byť zneužitie aj ustanovenie o štátnej ochrane cirkevných pamiatok. Štát prostredníctvom tohto úradu viedol aj kompletnú agendu vo veciach rozpočtov, úverov a plánovania.⁴⁸ Druhý zo zákonov (č. 218/1949 Zb.) sa zaoberal hmotným zabezpečením duchovných. Tí síce boli formálne deklarovaní ako zamestnanci cirkví, no ich odmeňovanie i sociálne zabezpečenie bolo upravené analogicky s pomermi štátnych zamestnancov.

Zákon zároveň upravoval podmienky verejného pôsobenia duchovných, ktoré explicitne podmienkoval udelením štátneho súhlasu. Podmienkami jeho udelenia boli: štátne občianstvo ČSR (túto podmienku mohol SÚC odpustiť), štátna spoľahlivosť, bezúhonnosť a spôsobilosť byť prijatý do štátnej služby. Ani po splnení vymenovaných podmienok a vykonaní sľubu vernosti štátu nebolo udelenie súhlasu nárokové, ale záležalo len na ľubovôli správneho orgánu. Duchovný okrem základného štátneho súhlasu potreboval aj ďalšie schválenie štátnej

Za podvracanie republiky boli v 80. rokoch 20. st. odsúdení aj Tibor Novotný a Vojtech Otmár (Zdroj: Archív T. Novotného)

správy – súhlas s umiestnením na systemizované pracovné miesto.⁴⁹

Ešte pred prijatím tzv. cirkevných zákonov bolo akousi „prvou lastovičkou“, ktorá predznamenovala ďalší vývoj osobitej komunistickej legislatívy, ustanovenie §28 zákona č. 231/1948 Zb., ktorého cieľom bol trestný postih náboženských kázní. Trestnou sadzbou od jedného mesiacu do jedného roku postihoval toho, kto „zneužije výkon svojho úradu duchovného alebo podobnú svoju náboženskú funkciu na vykonávanie vplyvu na veci politického života v smere nepriaznivom ľudovodemokratickému poriadku republiky“. Zákonodarcia tento paragraf zdôvodnil hrozbou „poškodenia náboženského mieru v štáte“, a preto malo ísť o „čin proti vnútornej bezpečnosti štátu“. Podľa extenzívneho výkladu tejto vágne formulovanej normy mala byť trestná akákoľvek zmienka politického rázu pri výkone náboženských obrádov, alebo pri výuke náboženstva

(vzťahovať sa teda mala aj na laických učiteľov) bez ohľadu na pravdivostnú hodnotu výroku. Trestne mala byť postihnutá napríklad aj akákoľvek kritika „vecí štátneho života, najmä zákonov“, dokonca aj odporúčenie, či odmietanie tlače „určitého politického smeru“.⁵⁰

Toto ustanovenie v rozšírenej podobe prevzal aj Trestný zákon z roku 1950, pričom motív politického ovplyvňovania nahradil úmysel „nepriaznivého ovplyvňovania politického života“ z hľadiska „ľudovodemokratického poriadku“. Ako kvalifikovaná skutková podstata s vyššou trestnou sadzbou (až do piatich rokov odňatia slobody, pričom podmienené odsúdenie bolo v rámci tejto aj základnej skutkovej podstaty explicitne vylúčené) bolo uzákonené odoprenie vykonania náboženského úkonu zo strany duchovného.⁵¹ Komunistický zákonodarcia tým reagoval na exkomunikáciu členov komunistických strán pápežom

48 Vládne nariadenie č. 228/1949 Zb.

49 Zákon č. 217/1949 Zb.; tiež: vládne nariadenie č. 228/1949 Zb.

50 Národní shromáždění republiky československé. Tlač, č. 94. Dostupné na: www.nrsr.sk.

51 Zákon č. 86/1950 Zb.

Piom XII. v roku 1949. Štátna bezpečnosť vo viacerých prípadoch vysielala do spovedníc provokatérov, ktorí sa kňazovi „priznali“ k členstvu v komunistickej strane. Pokiaľ kňaz na základe exkomunikácie odmietol poskytnúť sviatosť zmierenia, často bol ihneď zatknutý.⁵² Toto absurdné ustanovenie bolo napokon v rámci trestnej novely v roku 1956 z Trestného zákona vypustené so zdôvodnením, že sadzba stanovená pri základnej skutkovej podstate (tri mesiace až tri roky) „je dostatočná“.⁵³ Kodifikácia z roku 1961 „posunula“ tento delikt do polohy menej závažného skutku oproti poburovaniu – duchovný sa ho mal dopustiť, ak by „zneužil“ svoju náboženskú funkciu „s úmyslom nepriaznivo ovplyvňovať veci všeobecného záujmu“. Nešlo už teda o celospoločenské otázky, ale o lokálne problémy – napríklad, ak by sa postavil proti vykonávaniu nevyhnutných prác v nedeľu.⁵⁴ Táto právna úprava bola využívaná predovšetkým ako prevencia voči kňazom, aby sa pod hrozbou trestného stíhania zdržali vo svojich kázňach akýchkoľvek náznakov kritiky politických a spoločenských pomerov. Počet odsúdených ani v jednom roku neprekročil desiatku.⁵⁵

Porušovanie tzv. cirkevných zákonov z roku 1949 mal sankcionovať §173 Trestného zákona z roku 1950 „marenie dozoru nad cirkevnými a náboženskými spoločnosťami“. Na naplnenie skutkovej podstaty postačovalo vykonávanie duchovenskej činnosti ako takej bez štátneho súhlasu alebo čo i len jej vyko-

návanie na mieste, na ktoré duchovný nebol štátom systemizovaný, hoci všeobecný súhlas mal. Kvalifikovanú skutkovú podstatu s prísnejšou sadzbou (jeden až päť rokov odňatia slobody namiesto maximálne troch) naplnil cirkevný hodnostár (napr. biskup), ktorý duchovného napr. tajne vysvätil, resp. ustanovil na jeho pôsobisko bez štátneho súhlasu. Rovnako mal byť sankcionovaný ktokoľvek, kto by bránil aplikácii proticirkevnej legislatívy.⁵⁶

Trestná novela z roku 1956 zrušila kvalifikovanú skutkovú podstatu a pri naplnení základnej vyžadovala úmyselné zavinenie. Kodifikácia trestného práva z roku 1961 túto právnu úpravu prevzala, pričom už pripúšťala aj alternatívne udeľenie peňažitého trestu. Extenzívna aplikácia zákona umožňovala postih nielen duchovných, ale aj laických aktivistov organizujúcich modlitbové stretnutia.⁵⁷ Extenzívny výklad ustanovovali aj právne úpravy Sekretariátov pre veci cirkevné ministerstiev kultúry, ktoré často nemali ani zodpovedajúcu právnu formu a z nej vyplývajúcu všeobecnú dostupnosť. Napríklad metodický výklad k udeľovaniu štátneho súhlasu na výkon duchovenskej činnosti ustanovoval, že štátny súhlas sa vzťahuje len na konkrétne systemizované miesto, pričom na vykonanie náboženského úkonu mimo svojho pôsobiska potreboval súhlas miestne príslušného okresného národného výboru. Navyše, na výkon „pomocnej duchovnej služby“ museli mať štátny súhlas aj laici.⁵⁸ Organi-

zácia súkromných duchovných cvičení, ktoré sa odohrávali v súkromnom dome (na chate), tak bola kvalifikovaná ako trestný čin. V období normalizácie musel komunistický režim už často vykonávať na súdy nátlak, aby ich donútil k represívnej aplikácii tejto právnej úpravy a ukladaniu nepodmienečných trestov odňatia slobody za podobné skutky.⁵⁹

Úlohou tejto právnej úpravy bolo predovšetkým postihovať neoficiálne pôsobenie kňazov bez štátneho súhlasu. Po vydaní cirkevných zákonov totiž začali popri „oficiálnej“ hierarchii paralelne pôsobiť aj štruktúry tajnej (či skrytej) cirkvi, ktorá disponovala vlastnou hierarchiou, t. j. biskupmi, ktorí mohli vysväcovať ďalších tajných kňazov. Personálny základ jej duchovenstva tvorili najmä rehole, ktoré sa komunistický štát pokúsil násilne zrušiť v roku 1950. Počas normalizácie bol tento paragraf aj nástrojom boja proti stúpajúcej aktivite laikov, organizujúcich rôzne náboženské aktivity (laický apoštolát). Keďže v 50. rokoch boli obeť protináboženských perzekúcií účelovo obžalovávané zo závažnejších trestných činov (s podstatne vyššou trestnou sadzbou), vo väčšej miere bol tento paragraf využívaný ako nástroj „normalizačnej“ represie, pričom najviac prípadov bolo zaznamenaných nazačiatku 80. rokov (napríklad 49 rozsudkov v roku 1983). Na Slovensku bolo najviac odsúdených v roku 1971 (26).⁶⁰

S represiou proti cirkvi súviselo aj trestnoprávne sankcionovanie nedodržania postupu pri uzatvára-

52 HALKO, J.: Agenti za spovednou mriežkou. Lož ako pracovná metóda socialistického režimu. *História – revue*, roč. 4, č. 3/4, s. 17 – 19.

53 Národní shromáždění republiky československé. Tlač, č. 94. Dostupné na: www.nrsr.sk.

54 BREIER, Š., BURDA, A., FARKAŠ, Z. a kol.: *Trestný zákon. Komentár*, s. 306, 307.

55 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989*, s. 93 – 234.

56 Zákon č. 86/1950 Zb.

57 Zákon č. 140/1961 Zb.

58 *Právní poměry církví a náboženských společností v ČSSR a jejich hospodářské zabezpečení státem*. Praha 1977, s. 295 – 298.

59 Typickým príkladom takéhoto postupu bol proces s Emíliou Kesegovou a Jozefom Labudom. Tento i viaceré ďalšie prípady sú zdokumentované v publikácii: ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*. Bratislava 1990.

60 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989*, s. 203 – 204.

ní sobášov uzákoneného komunistickým režimom. Dovtedajšiu prax uznávania cirkevných sobášov (na Slovensku platila od tzv. manželskej novely z 22. mája 1919⁶¹) totiž zmenil nový zákon o rodinnom práve zo 7. decembra 1949. Ten priznal právu relevanciu výlučne sobášom uzatvoreným pred miestnym národným výborom. Náboženský obrad síce toleroval („náboženské sobáše obrady sa dovoľujú...“), ale zároveň striktne vyžadoval, že „smú sa však vykonať až po uzavretí manželstva podľa tohto zákona.“⁶² Podobne ako pri iných ustanoveniach štátnej regulácie činnosti cirkví, nebolo porušenie týchto predpisov len bežným administratívnym priestupkom, ale deliktom sankcionovaným trestom odňatia slobody a neskôr trestným činom. Spolu s novou rodinnoprávnou úpravou bol v ten istý deň prijatý aj zákon „o dočasných zmenách v niektorých občianskych veciach právnych“. Ten ustanovil, že duchovnému, ktorý „poruší ustanovenia zákona o rodinnom práve alebo predpisy ho vykonávajúce“ (teda aj predpisy nižšej právnej sily ako zákon) má byť uložený trest väzenia do šiestich mesiacov, pričom zákon neumožňoval alternatívne uloženie inej (napríklad peňažnej) sankcie. V tomto prípade bolo trestné aj nedbanlivostné zavinenie.⁶³ Toto ustanovenie bolo následne v roku 1950 recipované do nového trestného kódexu, kde bol vytvorený osobitný paragraf „Porušenie zákona o rodinnom práve“, pričom trestná sadzba bola zvýšená až na jeden rok. Tieto ustanovenia boli prakticky bezo zmien prevzaté aj do kodifikácie trestného práva v roku 1961.⁶⁴ Podľa dobových exten-

zívnych výkladov mohli byť v súvislosti s týmto paragrafom stíhaní aj snúbenci – pre návrh alebo pomoc k trestnému činu.⁶⁵

Podľa stanoviska Ministerstva kultúry Slovenskej socialistickej republiky bolo porušením zákona (a naplnením skutkovej podstaty trestného činu) dokonca aj oznámenie v ohláškach, že „sobáš chcú uzavrieť snúbenci“ (malo byť obligatórne uvedené, že „sobáš pána A a pani B, rodenej C bude požehnaný...“). Pri cirkevnom obrade sa tiež nesmelo použiť oslovenie ženích a nevesta, či iba dievčenské priezvisko ženy, bez uvedenia priezviska, ktoré dostala pri úradnom sobáši.⁶⁶ Úlohou tohto paragrafu bolo pod hrozbou trestného stíhania zabezpečiť bezpodmienečnú aplikáciu predpisu o obligatórnom civilnom sobáši. Hrozba trestnoprávnej represie bola v tomto prípade účinná, a tak aj podľa správy pre Predsedníctvo ÚV KSČ z konca 80. rokov nebol tento paragraf v praxi takmer vôbec aplikovaný.⁶⁷

Zmiernenie represí v oblasti snáh o štátnu kontrolu cirkvi patrilo popri oblasti obmedzovania slobody cestovania medzi najdôležitejšie zmeny v pripravovanej novele trestného práva na konci 80. rokov. Súvisela s oficiálne deklarovanou politikou „prestavby“ a politickým uvoľnením v ZSSR i celom sovietskom bloku. Komunistický štát sa novelou plánoval vzdať dlhoročne aplikovaných nástrojov represie proti náboženským aktivitám, keď mala zaniknúť trestnosť náboženských aktivít mimo jeho priamej kontroly. Z trestného zákona malo teda byť úplne vyradené zneužívanie náboženskej funkcie (§101 TZ) – paragraf umožňujú-

ci napríklad postih režimu nepohodlných kázní, tiež marenie dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami – paragraf postihujúci činnosť duchovných bez oficiálneho štátneho súhlasu, či porušovanie zákona o rodinnom práve, na základe ktorého sa postihoval náboženský obrad uzavretia manželstva bez predchádzajúceho civilného sobáša.

Oficiálne propagandistické zdôvodnenia zmiernenia trestnej represie, samozrejme, obchádzali meritum veci – najmä zásadné politické zmeny v sovietskom bloku. Najbližšie k pravde bolo konštatovanie o nových medzinárodných záväzkoch ČSSR v oblasti ľudských práv. Išlo v prvom rade o helsinský proces i ďalšie následné medzinárodnoprávne záväzky, ktoré na seba zobrala aj ČSSR. Československo totiž bolo jedným z 35 signatárskych štátov Záverečného aktu Helsinskej konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe z 1. augusta 1975. Napríklad v súvislosti s trestným postihom duchovenskej činnosti bez kontroly štátu bolo dôležité, že sa okrem iného zaviazalo „uznávať a rešpektovať slobodu jednotlivca vyznávať, individuálne alebo v spoločenstve s inými, náboženstvo či vieru v súlade s jeho svedomím“.⁶⁸ Navyše v Záverečnom dokumente Viedenskej následnej schôdzky Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe, ktorá prebiehala od 4. novembra 1986 do 19. januára 1989, sa explicitne zaviazalo „rešpektovať právo náboženských združení [...] organizovať sa podľa vlastnej hierarchickej a inštitucionálnej štruktúry; voliť, vymenúvať a meniť svoj personál v súlade

61 Zákon č. 320/1919 Sb. z. a n.

62 Zákon č. 265/1949 Zb.

63 Zákon č. 266/1949 Zb., tiež: Národní shromáždění republiky československé. Tlače, č. 397. Dostupné na: www.nrsr.sk.

64 Zákon č. 140/1961 Zb.

65 BREIER, Š., BURDA, A., FARKAŠ, Z. a kol.: *Trestný zákon. Komentár*, s. 548.

66 *Právní poměry církví a náboženských společností v ČSSR a jejich hospodářské zabezpečení státem*. Praha 1977, s. 200, 201.

67 NA, f. Predsedníctvo ÚV KSČ 1981-86, P66/88, b. 3.

68 VESELÝ, Z. (zost.): *Světová politika 20. století v dokumentech (1945 – 1990)*. Praha 2001, s. 421 – 440.

s vlastnými príslušnými požiadavkami a štandardami...“.⁶⁹

Osobitnou formou porušovania ľudských a občianskych práv bolo zamedzenie slobodného pohybu a realizovania práva slobodne opustiť svoju vlasť a slobodne sa do nej vrátiť. Už od komunistického prevratu vo februári 1948 čelil československý štát množstvu pokusov o útek do demokratických krajín západnej Európy. Prekročenie hraníc mimo oficiálneho hraničného priechodu sa z administratívneho priestupku stalo závažným trestným činom. K zamedzeniu masívnej vlny emigrácie mala slúžiť represívna právna úprava, ktorá sa objavila už v zákone na ochranu ľudovodemokratickej republiky z roku 1948. Priznáva to aj pozoruhodne stručné zdôvodnenie príslušných paragrafov v dôvodovej správe, ktoré ju odôvodňuje „udalostami z poslednej doby“. Navyše, malo byť aplikované len ako subsidiárne ustanovenie voči závažnejším deliktom.⁷⁰ Na základe uplatnenia princípu notoriety totiž boli tieto skutky najmä v prvých rokoch kvalifikované ako najväznejšie zločiny proti štátu.⁷¹ Komunistické sudy za notoriety považovali skutočnosť, že človek ilegálne prekročil hranicu s úmyslom, aby tam nadviazal styk s cudzou nepriateľskou mocou. Tento princíp používali aj v iných prípadoch – ilegálne prekročenie hraníc kvalifikovali pri aplikácii zákona na ochranu republiky z roku 1923 ako prípravu alebo pokus o zločin úkladov o republiku a neskôr po prijatí zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky zas ako velezradu či vyzvedačstvo.⁷² Podstatou takéhoto rozhodovania bolo, že nevychádzalo zo zistenia skutkového stavu a preukázateľného konania obžalovaného, ale len z úvah a dedukcií,

337

Krajská správa ZNB
Obor vyšetrovací a trestný
Vyšetrovací súd: 974 86 Banská Bystrica

_____ I.
 _____ Id.
 _____ Ad.

_____ prokuratura v _____
 _____ soud v _____

Spis obsahující 337 listů
 RC VNOPIS **VÁZBA**
PRÍSNE TAJNÉ

A) Vyšetřovací spis
 Číslo: rs-čvs-108/88

B) Trestní spis

proti: obč. Ivanovi POLANSKÉMU, nar. 22. 3. 1936 v Žilíně,
bytem Nová Dubnice, Hriedoslovan č. 9/61;
 pro: tr. čin podvracení republiky podle § 98,
ods. 1, 2, písm. a), b) Tr. zákona.

I. zázrok

V-5395 / 1

Pv _____
 Pt _____
 T _____

MV 5. skl. 533

Za podvracenie republiky bol v roku 1988 súdený aj známy vydavateľ samizdatovej literatúry Ivan Polanský (Zdroj: A ÚPN)

ktoré sa opierali o akési „všeobecné skúsenosti a poznatky“.

Trestný zákon z roku 1950 tieto ustanovenia zákona č. 231/1948 Zb. prevzal a navyše explicitne vylúčil

u páchatel'ov možnosť podmieneného odsúdenia. Vytvoril tiež možnosť uloženia fakultatívneho vedľajšieho trestu straty štátneho občianstva. V rámci systematiky trestné

69 Záverečný dokument Viedenskej následnej schôdzky KBSE 4. novembra 1986 – 19. januára 1989. Bratislava 1989, s. 10.

70 NA, f. Právnická komise ÚV KSČ, a. j. č. 249.

71 Tzv. notorieta boli skutočnosti, ktoré mal súd za dané a nemuseli byť predmetom dokazovania.

72 KUKLÍK, J. a kol.: Vývoj československého práva 1945-1989, s. 171.

ho kódexu bol tento trestný čin veľavravne zaradený do prvej hlavy, t. j. medzi tzv. „politické“ trestné činy („*trestné činy proti základom republiky*“).

Pokiaľ išlo o občanov, ktorí nelegálne zostali v zahraničí, zákon už nevyžadoval neuposlušnosť k výzvy k návratu, ale trestný čin bol dokonaný uplynutím lehoty povolenia na pobyt v zahraničí. Keďže sa „páchatel“ zdržoval v cudzine, a teda mu podľa československého trestného práva neplynula premlčacia doba, aj pri návrate do vlasti po dlhých rokoch bol vystavený trestnému postihu. Samozrejme, relevantná spoločenská nebezpečnosť bola činu pripisovaná, len pokiaľ išlo o „kapitalistickú cudzinu“. Väčšina obžalovaných bola súdená v neprítomnosti, pričom trestný zákon v tomto prípade vylučoval podmienené odsúdenie. Vzhľadom na neprítomnosť obžalovaných, ktorí sa vo väčšine prípadov nachádzali mimo dosahu československých orgánov, bol dosah rozsudkov viac-menej symbolický, no v praxi zabráňoval návratu emigranta do vlasti.

Prijatie zákona o prečinoch z roku 1969 umožňovalo aj trestné stíhanie porušenia administratívnych predpisov spojených s povolením vycestovania zo štátu, ktoré bolo dovtedy len priestupkom. V súvislosti s vydaním vycestovacej doložky, ktorá bola podmienkou vycestovania do nesoocialistickej cudziny, postihoval poskytnutie nepravdivých, resp. neúplných údajov príslušným orgánom. Sankciou bolo odňatie slobody do šiestich mesiacov alebo alternatíva v podobe nápravného opatrenia (zrážky zo mzdy) alebo peňažitého trestu do 5 000 Kčs.⁷³

„Pofebruárová“ vlna emigrácie vrcholila v roku 1950, keď bolo zaznamenaných najviac rozsudkov

Prekročenie železnej opony bolo trestným činom už od roku 1948... (Zdroj: A ÚPN)

pre nedovolené opustenie republiky (takmer dvetisíc). Vyššie čísla boli zaznamenané ešte do roku 1953, potom začali postupne klesať a až do polovice 60. rokov neprekračovali niekoľko stovák prípadov.⁷⁴ Celkovo však ide len o zlomok prípadov stíhaných v tomto období, keďže na základe vyššie spomínanej aplikácie princípu notoriety boli pokusy o prekročenie hranice vo väčšine prípadov kvalifikované ako závažnejšie trestné činy. Táto aplikácia prax súdov spôsobila, že až do polovice 50. rokov nebol počet rozsudkov v súvislosti s „opustením republiky“ reálnym odrazom veľkosti ilegálnej emigrácie. Československé orgány sa prostredníctvom viacerých amnestií (v rokoch 1948, 1955, 1965), ktoré zahŕňali aj nedovolené

opustenie republiky, pokúsili motivovať emigrantov k návratu do vlasti. Tieto snahy sa však nestreli s výraznejším ohlasom⁷⁵, navyše väčšina z nich bola na základe praxe z prvých rokov režimu (princíp notoriety) beztak odsudzovaná za závažnejšie trestné činy.

Počet odsúdených za nedovolené opustenie republiky dramaticky narástol v rokoch 1970 – 1972 v súvislosti s okupáciou Československa vojskami Varšavskej zmluvy, pričom kulminoval v roku 1971, keď išlo o vyše 20 000 prípadov (v roku 1970 vyše 13 000 prípadov, v roku 1972 vyše 12 000). Na Slovensku bolo pritom najviac odsúdených v roku 1972 (takmer 5 000). V drvivej väčšine prípadov (okolo 95 %) išlo o občanov, ktorí sa nevrátili z legálnej za-

73 Zákon č. 150/1969 Zb.

74 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989*, s. 112, 142, 143.

75 RYCHLÍK, J.: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*, s. 51 – 53.

hraničnej cesty, a zvyšok tvorili nelegálne prekročenia hranice.⁷⁶

Do konca 70. rokov osciloval počet odsúdených väčšinou medzi 1 200 – 4 000 prípadmi ročne, pričom k miernemu zvýšeniu došlo na začiatku 80. rokov (5 000 – 6 000 prípadov).⁷⁷ Trestnoprávna úprava obmedzujúca slobodu cestovania bola jedným z najvýraznejších prvkov československého práva, ktoré bolo v rozpore s vyššie spomínanými novými medzinárodnoprávnymi záväzkami ČSSR. V záverečnom dokumente Viedenskej následnej schôdzky KBSE, sa aj Československo explicitne zaviazalo „rešpektovať právo každého [...] opustiť ktorúkoľvek krajinu vrátane svojej vlastnej a vrátiť sa do svojej krajiny.“⁷⁸ Rešpektovanie týchto záväzkov bolo aj oficiálnym zdôvodnením novely trestného práva z konca 80. rokov, ktorá vo viacerých oblastiach zmiernovala trestnú represiu. Nedovolené opustenie republiky sa teda podľa novely malo opäť stať len administratívnym deliktom – priestupkom. Dôvody normalizačného režimu boli aj pragmatické, keďže popri súbežnej liberalizácii režimu povoľovania ciest do nesocialistickej cudziny⁷⁹ strácalo zmysel ďalšie kvalifikovanie nedovoleného prekročenia štátnych hraníc ako trestný čin.⁸⁰ Aj porušovanie predpisov o cestovných dokladoch a podmienkach pobytu v cudzine sa rovnako malo stať zasa len administratívnym priestupkom.

Trestný zákon postihoval aj čin-

nosť československých občanov v zahraničí. Počas takmer celého obdobia komunistického režimu bolo „poškodzovanie (resp. ohrozovanie) záujmov republiky v cudzine“ trestným činom, ktorého sa mal dopustiť ten, kto v zahraničí „rozširuje nepravdivú správu o pomeroch v republike.“ Podľa právnej úpravy z roku 1950 bolo v tomto prípade trestné aj nedbanlivostné zavinenie a trestný zákon z roku 1961 postihoval aj „umožnenie rozširovania“ správy.⁸¹ Tento paragraf slúžil skôr ako preventívna hrozba pre tých, ktorí vycestovali do nesocialistických krajín, aby v styku s tamojšími orgánmi či médiami si boli vedomí možnosti trestného stíhania po návrate. Reálny počet odsúdených bol teda veľmi nízky – najvyššie počty boli zaznamenané v roku 1949 (14 prípadov), na konci 50. rokov (1958 – 15, 1959 – 20) a v roku 1970 (14), inak išlo zväčša o niekoľko prípadov ročne.⁸²

Na trestný postih rodinných príslušníkov odsúdených „triednych nepriateľov“ boli často zneužívané paragrafy, ktoré mali postihovať rôzne formy súčinnosti s páchatelom, predovšetkým neprekazenie, resp. neoznámenie trestných činov. Zákon č. 231/1948 ešte recipoval pravidlo aplikované v civilizovaných krajinách, že ten, kto by tak mohol privodiť trestné stíhanie seba alebo blízkej osobe, nie je povinný vypovedať. Trestný zákon z roku 1950 konštruoval viacero skutkových podstát, ktoré umožňovali postih príbuzných,

predovšetkým nadŕžanie („kto páchatelovi trestného činu pomáha v úmysle umožniť mu, aby sa vyhol trestnému stíhaniu“), neprekazenie a neoznámenie trestného činu, či jeho schvaľovanie (ak s ním prejaví súhlas). Najdôležitejšie však bolo, že v novej právnej úprave boli blízki príbuzní zbavení privilégia beztrestnosti za tieto činy v súvislosti s „politickými“ trestnými činmi. Naproti tomu pri najvážnejších kriminálnych činoch (vražda, lúpež) štát právo neudať svojich blízkych paradoxne naďalej rešpektoval.⁸³

Kodifikácia z roku 1961 tieto ustanovenia z väčšej časti prevzala, pričom príslušné trestné sadzby boli zmiernené. Obsahovala taxatívny výpočet trestných činov, na ktoré sa nevzťahovalo „privilégium beztrestnosti“ pre príbuzných, pričom všetky spadali do kategórie deliktov protištátnej povahy. Snáď s výnimkou rozvracania republiky však išlo o trestné činy, ktorých stíhanie sa v tejto dobe už zväčša nepoužívalo na „bežnú“ represiu voči odporcom režimu. Stíhanie aktivistov, upozorňujúcich doma i v zahraničí na nespravodlivo stíhané obete totalitného režimu a usilujúcich sa získať pre nich podporu, umožňovala právna úprava trestného činu „schvaľovanie trestného činu“, pričom skutková podstata zahŕňala aj finančnú podporu rodiny odsúdeného.⁸⁴

Stíhanie týchto trestných činov sa priamo viazalo na postih najvážnejších protištátnych trestných činov,

76 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989*, s. 142 – 143; porov.: CUHRA, J.: *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969-1972*, s. 78 – 79.

77 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989*, s. 142 – 143; porov.: CUHRA, J.: *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969-1972*, s. 78 – 79.

78 VESELÝ, Z. (zost.): *Světová politika 20. století v dokumentech (1945 – 1990)*, s. 421 – 440; tiež: *Záverečný dokument Viedenskej následnej schôdzky KBSE 4. novembra 1986 – 19. januára 1989*, s. 10 – 11.

79 Bližšie pozri: RYCHLÍK, J.: *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*, s. 18 a nasl.

80 NA, f. Predsedníctvo ÚV KSČ 1986 – 1989, P 66/88.

81 Zákon č. 140/1961 Zb.

82 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989*, s. 113, 144, 195.

83 Zákon č. 86/1950 Zb.

84 Zákon č. 140/1961 Zb.

ktoré boli ako nástroj represie používané najmä do prvej polovice 50. rokov. S tým faktom, rovnako ako so zrušením „priviléžia beztrestnosti“ pre príbuzných, súvisel relatívne vysoký počet odsúdených najmä v rokoch 1949 (384 prípadov), 1950 (521) a 1951 (379).⁸⁵

Po páde komunistického režimu v novembri 1989 už boli opatrné reformy normalizačnej straníckej garnitúry prekonané vývojom. Trestnoprávna novela, predložená do parlamentu na konci septembra 1989, už nezodpovedala zásadným spoločenským zmenám.⁸⁶ Tie si vynútili urýchléné odstránenie najvýraznejších represívnych prostriedkov totalitnej diktatúry, prostredníctvom malej novely trestného práva z 13. decembra 1989.⁸⁷ Kritériám

demokratického štátu zodpovedalo československého trestné právo až po veľkej novele trestných kódexov z 2. mája 1990.⁸⁸

Okrem popisovaných „politických“ paragrafov zneužíval komunistický režim na perzekúcie aj iné trestnoprávne ustanovenia, napríklad keď sa opozičná disidentská činnosť vzhľadom na domácu i zahraničnú verejnú mienku kvalifikovala ako „obyčajná“ ekonomická kriminalita. Aj vydávanie samizdatovej literatúry (keďže iná – legálna možnosť reálne neexistovala) tak bolo trestne stíhané ako nedovolené podnikanie a pod... Osobitnú kategóriu tvorila mimosúdna perzekúcia občanov, ktorá mohla spočívať napríklad v odňatí slobody (zaradenie do táborov nútených prác), odňatí ma-

jetku (konfiškácie, násilná kolektivizácia), či rôznych formách obmedzovania spoločenského uplatnenia.

Trestnoprávna represia však zostala najpoužívanejším a najviditeľnejším prostriedkom perzekúcií počas komunistického režimu, pričom rozhodovanie súdov na základe platných zákonov malo smerom k verejnosti vyvolávať dojem spravodlivosti a zákonnosti. K čiastočnej náprave krívd spôsobených komunistickou justíciou došlo až na základe rehabilitačnej legislatívy prijatej po novembri 1989.

Štúdia bola podporená v rámci projektu VEGA č. 1/0531/14 Vývoj notárstva, zodpovedný riešiteľ: doc. PaedDr. JCDr. Róbert Brtko, CSc.

Ondrej Podolec: So-called Political Criminal Acts Used as Means of Persecution during the Communist Regime: Legal Regulation Development and its Application

The study has been analysing the judicial repression as one of the forms used by the totalitarian regime to persecute its citizens. It defines the development of criminal law provisions, that used to serve as a tool of human and civil rights violation, within the context of fights for political influence. The study also deals with legal regulation application of those so-called political criminal acts through courts. Both from the point of view of the legal regulation and its application the judicial repression, development was an accurate reflexion of the Communist regime development in Czechoslovakia in the period of 1948 – 1989.

Ondrej Podolec, PhD. (1975)

Absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, odbor história – slovenský jazyk a literatúra, a Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Doktorandské štúdium absolvoval v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied, kde aj do roku 2007 pracoval. V súčasnosti je pracovníkom Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa a prednáša právne dejiny na Katedre dejín a právnej komparatistiky Právnickej fakulty Univerzity Komenského. Zaoberá sa dejinami Slovenska v 20. storočí, najmä vývojom politického systému, dejinami verejnej správy i perzekúciami rôznych skupín obyvateľstva nedemokratickými režimami. Je autorom monografie *Medzi kontinuitou a diskontinuitou (Politický systém Slovenskej republiky 1939 – 1945)*, spoluautorom publikácií *14. marec 1939 (Vznik slovenského štátu) 1. a 2. i viacerých edícií dokumentov*. Publikoval niekoľko desiatok vedeckých štúdií na Slovensku i v zahraničí.

85 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948 – 1989*, s. 109, 110, 162 – 164, 203 – 206.

86 Federální shromáždění Československé socialistické republiky 1989, V. volební období. Tlač č. 140, Zásady novelizace trestního práva hmotného, trestního zákona č. 140/1961 Sb. a zákona o přečinech č. 150/1969 Sb. Dostupné na: www.nrsr.sk.

87 Zákon č. 159/1989 Zb.

88 Zákon č. 175/1990 Zb.

TRIDSAŤ ROKOV NEVYJASNENÁ NÁSILNÁ SMRŤ KŇAZA ŠTEFANA POLÁKA

PATRIK DUBOVSKÝ

V 80. rokoch minulého storočia, respektíve už po Charte 77 a zvolení pápeža Jána Pavla II., začali v Československu narastať náboženské aktivity, ktoré komunistický režim prostredníctvom Štátnej bezpečnosti (ďalej ŠtB) a celého systému proticirkevnej politiky nedokázal dostatočne monitorovať a ovplyvňovať. Najväčšou z nich bola začiatkom júla 1985 viac ako 150-tisícová púť na moravský Veľhrad, počas ktorej pútnici vypískali českého ministra kultúry a žiadali náboženské slobody a návštevu pápeža u nás. Reakciou režimu na takéto prejavy bolo sprísnenie kontroly, perzekúcií a všeobecne činnosti ŠtB voči veriacim a aktívnym kňazom, nezriedka na hranici ohrozenia ich životov.

Dramatickou situáciou kňazov na Slovensku počas tzv. normalizácie, ako jedným z vážnych problémov života cirkvi počas komunistického režimu, sa zaoberalo viacero historikov aj pred, aj po novembri 1989.

Stručne a odborne ju popísal Robert Letz v syntetizujúcom materiáli s názvom *Postavenie katolíckej cirkvi na Slovensku v čase, keď musel zomrieť páter františkán Emanuel Jozef Cubínek*¹. Píše, že v rokoch 1965 – 1990 na Slovensku zomrelo násilnou smrťou či bolo zavraždených minimálne osem katolíckych kňazov, medzi nimi v roku 1987 aj Štefan Polák.²

V podobnom duchu R. Letz o týchto kňazoch hovorí v knihe *Zločiny komunizmu na Slovensku I* v stati *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*.³ Ich tragickým osudom sa tiež zaoberá Anton Hlinka v knihe *Sila slabých a slabosť silných – Cirkev na Slovensku v rokoch 1945 – 89*. Tra-

gickým osudom kňaza Milana Gona, ktorý zomrel pod rukami vyšetrovateľov ŠtB, sa zaoberá Ján Čarnogurský v knihe *Väznili ich za vieru*. Podobne Miroslav Lehký opisuje násilnú smrť tajného kňaza s rukopisom ŠtB Přemysla Coufala⁴. Zastrelenie kňaza A. Schmiestera spracoval Miroslav Klobučník⁵. Neľudskú smrť kňaza Štefana Poláka v knihe *Pribijeme ťa na kríž* spracoval novinár František Mucha v stati *Popieluszko na slovenský spôsob*. Kňaz Štefan Šmálik sa touto vraždou krátko zaoberá vo svojej knihe *Veľký štyridsaťročný pôst cirkvi na Slovensku 1948 – 1988*. Podobne i Anton Hlinka vo svojej vyššie menovanej knihe. Tragickú smrť Š. Poláka a jej širšie okolnosti rukopisne v roku 2000 s využitím výpovedí svedkov a pamätníkov spracoval novinár Andrej Štiavnický v práci *Analýza prípadu Polák*.

Štefan Polák, kňaz Trnavskej diecézy a naposledy kňaz v Borovciach

pri Piešťanoch, bol jedným z takých, ktorý síce sprvoti podľahol tlaku ŠtB, ale potom sa vzoprel nielen jej, ale i prorežimnému hnutiu „pokrokových“ kňazov *Pacem in terris* (ďalej PIT). Jeho život však pretrhla násilná smrť v noci zo 7. na 8. októbra 1987.

KTO BOL ŠTEFAN POLÁK?

Narodil sa 22. apríla 1940 v Plaveckom Petri na Záhorí. Po skončení učňovskej školy najskôr pracoval v závode Matador v Bratislave. V roku 1963 ukončil večernú Všeobecnú-vzdelávaciu školu s maturitou, aby sa mohol prihlásiť do kňazského seminára. Na Cyrilometodskej bohosloveckej fakulte (ďalej CMBF) začal študovať ako 29-ročný v roku 1969, za kňaza bol vysvätený 9. júna 1974. Od júla tohože roka päť rokov pastoračne pôsobil ako kaplán vo Vrbovom, následne od 15. októbra 1979 v Zlatých Moravciach. Od 1. januára 1981 bol biskupom Júliusom Gábri-

1 LETZ, R.: *Postavenie katolíckej cirkvi na Slovensku v čase, keď musel zomrieť páter Emanuel Jozef Cubínek OFM. Pamäť národa*, roč. 12, 2016, č. 1, s. 84.

2 Boli to Emanuel Jozef Cubínek (†1965), Ľudovít Alojz Senáši (†1974), Jaroslav Rusnák (†1977), Milan Gono (†1979), Přemysl Coufal (†1981), Alojz Schmiester (†1983), Štefan Polák (†1987) a Ján Bernolák (†1990).

3 LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. In: SMOLÍKOVÁ, G., SMOLÍK, P., MIKLOŠKO, F. (zost.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948:1989. I. diel*. Prešov 2001, s. 262 – 263, 307, 316, 320 – 321.

4 LEHKÝ, M.: *Tragická smrť Ing. Přemysla Coufala. Pamäť národa*, október 2004, s. 60.

5 KLOBUČNÍK, M.: *Smutný príbeh (v) katolíckej cirkvi (J. A. Schmiester). Domino fórum*, 2006, č. 51 – 52.

Mladý Štefan Polák (Zdroj: Rodinný archív Bernadetty Csomorovej)

šom menovaný farárom v Borovciach pri Piešťanoch.

Štefan Polák bol komplikovanou osobnosťou. Bol extrovert, mal rád spoločnosť, návštevy, oslavy. Preto sa šírili rôzne fámy o jeho sexuálnej orientácii, ba odznali o tom i vyjadrenia.⁶ Preto bol aj údajný homosexuálny motív jeho násilnej smrti jednou z verzií, ktorú sa snažili pretláčať najmä vyšetrovatelia ŠtB. Biskupský úrad v Trnave v lete 1986

údajne uvažoval o preložení Poláka na inú faru.⁷

Š. Polák bol však v pastorácii veľmi aktívny. V Borovciach si hneď od začiatku získal kostolníka a zvonára. Okolo oltára mával i viac ako dvadsať miništrantov. Okrem Boroviec spravoval filiálky v susedných Trebaticiach a Kocúriciach. V posledných mesiacoch života kvôli chorobe miestneho kňaza slúžil i vo farnosti Veselé s jej filiálkou v Rakoviciach. Vyznačoval sa veľkou úctou k Panne Márii. 7. júna 1987 slávnostne otvorili Mariánsky rok, vyhlásený pápežom Jánom Pavlom II., aj v Borovciach. Nad oltárom v borovskom farskom kostole sv. Vavrinca dal Polák umiestniť sochu Sedembolestnej Panny Márie, patrónky Slovenska, a zasvätil jej farnosť. Kňaz Polák organizoval mariánske akadémie, zriadil na fare kaplnku Panny Márie a pri tzv. Očkajovskej krypte, nachádzajúcej sa pri kostole, plánoval vybudovať Lurdkú jaskyňu, čo však už nestihol.

Polák dal vymaľovať kostol zvonka i zvnútra, opraviť vežu, vymeniť sklá na oknách, opravili sa sochy v kostole, nainštalovali kachle do kostola, nové ozvučenie, elektrický pohon zvonov, novú elektroinštaláciu, položili nové koberce a inštalovali lustre, upravili exteriér kostola. Sám Polák vyrobil sošky nového betlehema do kostola, inštaloval novú sochu Pána Ježiša a zriadil ženský spevokol. V krypte kostola dal zreštaurovať epitaf tam pochovaného kňaza Martina Jurča. Dal opraviť kostoly aj vo filiálkach Trebatice a Kocúrice. Štefan Polák často apeloval na prihlasovanie detí na náboženstvo a sám krstil aj neznáme de-

Štefan Polák ako civil pred vstupom na CMBF v Bratislave (Zdroj: Rodinný archív Bernadetty Csomorovej)

ti.⁸ Už za prvý rok pôsobenia celkovo pozdvihol náboženský život vo farnosti.⁹

Bol hlboko presvedčený, že v cirkvi a jej hierarchii majú pracovať oddaní a úprimní duchovní. Už od kaplánskych rokov sa venoval mládeži. Tieto fakty naň od roku 1980 upriamili pozornosť Štátnej bezpečnosti.

ZVÄZOK ŠTB „CHARITA“

Š. Polák, od roku 1979 ako kaplán v Zlatých Moravciach, totiž pracoval s mládežou a snažil sa získavať kandidátov štúdia na CMBF. To nemohlo uniknúť pozornosti ŠtB, a tak 28. marca 1980 zaviedlo na Štefana Poláka okresné oddelenie ŠtB v Le-

6 Archív Ministerstva vnútra Slovenskej republiky (ďalej A MV SR) Levoča, fond (ďalej f.) R – 012, inventárne číslo (ďalej inv. č.) VV-37/87. Zápisnica o výsluchu svedka kňaza Stanislava Sabola zo dňa 22. 9. 1988, s. 2734. Pozri tiež: Tamže, Informácia o činnosti pracovného tímu pri objasňovaní vraždy Š. Poláka zo dňa 16. 10. 1987, s. 1634; Pozri tiež: ŠTIAVNICKÝ, A.: *Analýza prípadu Polák*. Rukopis, 2000, s. 74 – 81. Za poskytnutie rukopisu ďakujem autorovi.

7 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN), neinventarizované, Spis GP SR č. III Vg 1/91. Zápisnica o výsluchu svedka Mikuláša Turányiho zo dňa 24. 4. 1991, s. 417.

8 BLAHOVCOVÁ, A. (zost.): *Život a smrť vdp. Štefana Poláka*. DVD pásmo. Borovce 2012.

9 MUCHA, F.: *Pribijeme ťa na kríž. Popieluzsko na slovenský spôsob*. Bratislava, Nezávislosť 1991, s. 103.

Štefan Polák ako diakon s matkou po ľavici a sestrou Bernadettou (Zdroj: Rodinný archív Bernadetty Csomorovej)

viciach zväzok preverovanej osoby (PO) s krycím menom „CHARITA“.¹⁰ Začiatkom roka 1981 Polák prevzal mdlú farnosť v Borovciach, v ktorej postupne oživil náboženský život. Neskôr ho 5. februára 1982 „prevza-

lo“ oddelenie ŠtB Trnava. Pracovník tohto oddelenia por. Pavol (Pavel) Ruman¹¹ navrhol 11. marca 1983 preregistrovať Š. Poláka na kategóriu KTS¹² (kandidát tajnej spolupráce), nakoľko „v styku sa javil ako se-

riózny duchovný, získaný do Združenia katolíckeho duchovenstva *Pacem in terris* (ZKD PIT), ktorého jednaní sa pravidelne zúčastňuje“. Riadiaci orgán P. Ruman dodal, že Š. Polák je ochotný podávať informácie o laickom apoštoláte a tajnej cirkvi v okrese Trnava. P. Ruman tiež zaviedol v roku 1982 evidenčnú kartu na Štefana Poláka pod registračným číslom 24302¹³.

Napriek vyjadreniu P. Rumana z marca 1983 sa Š. Polák do jesene 1986 vyhýbal ponižujúcemu „členstvu“ vo vtedajšom Združení katolíckeho duchovenstva „*Pacem in terris*“ (PIT), do ktorého ho dlhodo- bo lanáril piešťanský dekan a vysoký funkcionár celoštátneho ZKD PIT Milan Medek, evidovaný ako tajný spolupracovník ŠtB, ako aj tajomník Biskupského úradu v Trnave Ján Čížik, evidovaný ako tajný spolupracovník ŠtB.¹⁴

Po vyše roku, 11. júna 1984, npor. P. Ruman podal návrh na preregistrovanie zväzku do kategórie dôverník (D), schválený v zastúpení náčelníkom trnavského Okresného oddelenia ŠtB kpt. Vladimírom Kršákom. Tento „pokles“ zdôvodnil npor. Ruman tým, že Š. Polák nemá dostatočné štátno-bezpečnostné záujmové styky.

Štefan Polák sa postupne snažil dištancovať aj od ŠtB, najmä spomenutého P. Rumana, a tiež Svätoslava Monsbergera, ktorý mal na II. odbore S ŠtB Bratislava „na starosti“ cirkvi.¹⁵ Zväzok Charita mal pôvodne tridsaťjeden strán, čo znamenalo relatívne slabú úspešnosť práce ŠtB s Polákom.¹⁶

10 A ÚPN, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti (ďalej KS ZNB S-ŠtB) Bratislava, Agentúrne zväzky, archívne číslo (ďalej arch. č.) A – 121927.

11 A ÚPN, f. Personálne spisy príslušníkov ŠtB V., kpt. Pavol Ruman, OEČ 210571.

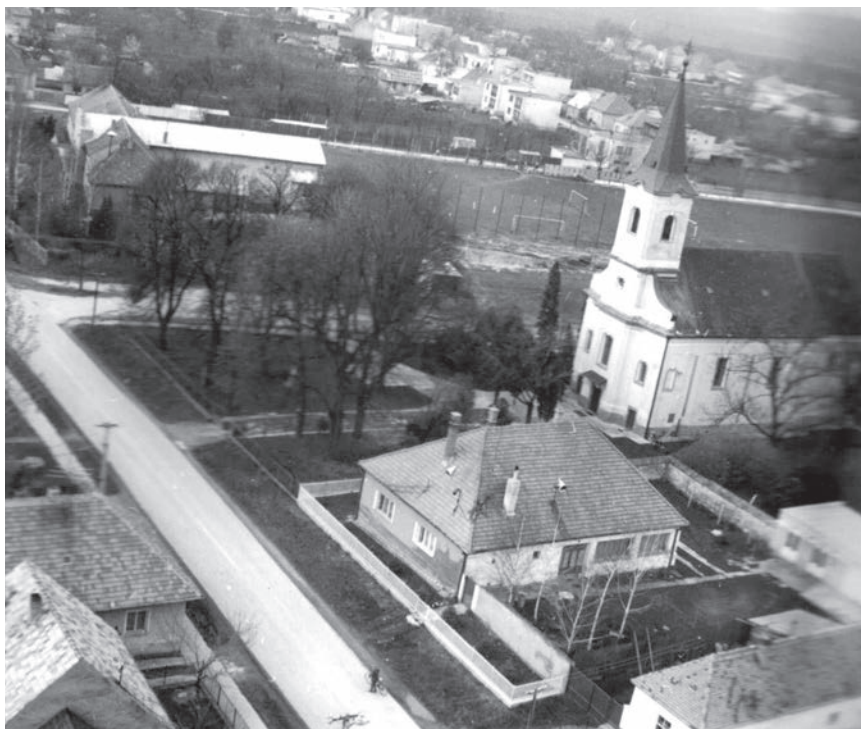
12 Podľa nálezu Ústavného súdu Českej a Slovenskej federatívnej republiky (ďalej ČSFR) č. 14/1992 Z. n. sú kategórie kandidát tajnej spolupráce (ďalej KTS) a dôverník (D) nevedomou spoluprácou s ŠtB.

13 A ÚPN, f. Všeobecná kartotéka, KS ZNB S ŠtB Bratislava, Štefan Polák.

14 Pozri: <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=90&strana=33&zaznam=82931>.

15 A ÚPN, f. Personálne spisy príslušníkov ŠtB, Svätoslav Monsberger, OEČ 212708.

16 Po skartácii zo začiatku decembra 1989 zostalo vo zväzku len jedenásť strán. To mohlo znamenať, že ŠtB sa snažila dva roky po Polákovej násilnej smrti niektoré údaje vo zväzku zničiť.

Letecký pohľad na faru a kostol v Borovciach (Zdroj: Archív MV SR Levoča)

PRED 8. OKTÓBROM

Štefan Polák mal údajne približne pol roka pred svojou strašnou smrťou jej predtuchy. V máji 1987 totiž zrazu do dvora borovskej fary vošlo auto, z ktorého vybehlo dievčatko a vykričlo: „*Toto je ten pán farár, o ktorom mi povedala Panna Mária.*“ Pri odchode vyskočilo Polákovi do náručia a povedalo mu, že zomrie mučeníckou smrťou, ako jeho patrón diakon sv. Štefan, ale nemusí sa báť, lebo Panna Mária bude stáť pri ňom.¹⁷ Mesiac pred smrťou Štefan Polák uzatvoril životnú poisťku. V kostole verejne vyhlásil, že v noci otvorí iba tomu, koho hlas pozná alebo priateľovi – kostolníkovi.

Rekapitulujúc niekoľko dní pred tragédiou fara v Borovciach bola

monitorovaná ŠtB a jej spolupracovníkmi. Pohybovali sa okolo nej neznámi muži a neznáme auto.¹⁸

3. októbra 1987 sa mal u Š. Poláka zastaviť tajne vysvätený biskup Peter Dubovský, rodák z neďalekých Rakovic, a priniesť mu väčšiu sumu peňazí vo valutách. Polák mal veľké plány stavať domov pre starých, opravovať dlažbu kostola, kúpiť pozemok, obnoviť lavice či kaplnku vo filiálke. Š. Polák mal vtedy dôveru utajenej časti cirkvi.

4. októbra počas Polákovej omše v Borovciach mal náhle vojsť do kostola neznámy mladý muž. Polák sa údajne zarazil, stíchol, muž odišiel a Polák zostal dlho vystrašený.¹⁹

6. októbra mal Polák volať farárovi v Krakovanoch V. Držkovi,²⁰ že ne-

príde na rekolekciu 8. októbra. Spravidla takto volával R. Vaškovi, ktorý ho tam vozil. S Vaškom sa na druhý deň dohodli opačne – mal ho ráno 8. októbra na rekolekciu prísť vziať autom on.

7. októbra dopoludnia sa znova zastavil na fare tajne vysvätený biskup Peter Dubovský a Š. Polák sa mu vyspovedal. V čase jeho návštevy prišiel na faru neznámy muž. V ten deň bola na návšteve u Poláka aj jeho matka a rehoľníčka sestra Dionóra. Polák ich doslova tlačil k tomu, aby odcestovali domov do Plaveckého Petra na hody, kam ich napokon odviezol P. Horňák. Večer potom odišiel do Trebatíc spolu s farárom Vaškom a jeho gazdinou. Polák povedal priateľovi farárovi Rudolfovi Vaškovi, že „*všetkým odpustil, všetko zariadil a môže zomrieť*“.²¹ Kostolníčke vo filiálke v Trebaticiach pri poslednej omši povedal, že on sám po omši naposledy obriadi oltár. Celý večer bol Štefan Polák nervózny a o 22,30 rezolútne zavelil, že idú domov. Do farskej budovy vošiel okolo 23,00.

Je možné, že v tú noc čakal osudnú návštevu. Táto bola buď už vo vnútri fary, alebo jej Polák otvoril. Každopádne by neotvoril niekomu cudziemu, pretože kvôli obavám o svoju bezpečnosť si dal namontovať elektrické spúšťanie zvonov. Ak by ho použil, farníci by vedeli, že je v nebezpečenstve a pribehli by mu na pomoc.

Š. Polák ho nepoužil alebo nestačil použiť. Stopy krvi vnútri fary, ale i na dvore svedčia o tom, že ho napadli. Pravdepodobne už pri príchode do farského dvora alebo v budove sa Polákovi podarilo vybehnúť na dvor, tam ho však museli dolapiť a vtiahnuť do fary. Mučili ho, spôso-

17 ŠTIAVNICKÝ, A.: *Analýza prípadu Polák*, s. 115 – 116.

18 HLINKA, A.: *Síla slabých a slabosť silných. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 – 89*. Trnava 1990, s. 178.

19 ŠTIAVNICKÝ, A.: *Analýza prípadu Polák*, s. 48.

20 V. Držka bol evidovaný ako agent ŠtB. Jeho spis bol skartovaný 7. 12. 1989. Pozri pozn. č. 9. Kňaz Držka sa vyjadril, že u neho išlo o pasívne stretnutie s príslušníkmi ŠtB. Viac: ŠTIAVNICKÝ, A.: *Analýza prípadu Polák*, s. 71.

21 A MV SR Levoča, f. R – 012, inv. č. VV-37/87, Zápis o výsluchu svedka R. Vaška zo dňa 13. 6. 1989, s. 1174.

bili mu sedem nie smrteľných rán pilníkom. Prelepili mu ústa a priviazali ho k radiátoru. Páchateľ nemohol byť sám. Š. Polák bol silný chlap a ovládal karate.

Podľa Vyhodnotenia takticko-technických hľadísk spáchania trestného činu a obhliadky miesta činu zámka FAB na dverách nebola otvorená násilím. Kľúče od dverí sa nikdy nenašli. Podľa správy je zaujímavé, že zločin sa stal tesne po odchode Polákovej matky, ktorá na fare strávila predtým dva týždne. Je pozoruhodné, že páchatelia riskovali, že ich spozná a môže svedčiť proti nim, no napriek tomu mu podľa vyjadrenia obhliadajúceho lekára nespôsobili smrteľné zranenia.

Svedkovia videli v noci pri fare neznáme tmavé auto a podobné registroval jeden svedok prechádzajúc po polnoci. Iná svedkyňa videla neznáme auto stáť neďaleko fary a niekoľkokrát podozrivo blikať svetlami. Viacerí svedkovia tvrdili, že na fare sa svietilo aj v noci a dvaja kŕmiči cestou na JRD videli svetlo vo vnútri fary medzi 2,30 a 3,30 hod.²²

TRAGICKÝ 8. OKTÓBER 1987

8. októbra sa mal Š. Polák zúčastniť kňazskej rekolekcie na dekanáte v Piešťanoch, kam ho mal ráno prísť vyzdvihnúť farár Vaško. Ten aj skutočne 8. októbra ráno prišiel, no Poláka sa nedobúchal. Vánok previeľ záclony v otvorenom farskom okne a zomierajúci či mŕtvy Štefan Polák ležal len niekoľko metrov od zamknutých vchodových dverí. Popoludní sa Vaško vrátil a zalarmoval Polákovho priateľa P. Hornáka. Ten faru približne o 14,30 hod nástrojmi

Mŕtvy Štefan Polák na fare v Borovciach, 8. októbra 1987 (Zdroj: Archív MV SR Levoča)

otvoril a tak našli Poláka zavraždeného.

Bol v hroznom stave: dobitý, dobodaný, so zviazanými rukami a nohami priviazaný o radiátor a ústa mal prelepené páskou. Ležal na bruchu v kaluži krvi, časťou ktorej v nose a dýchacích cestách sa udusil. Navôkol i na dvore boli ďalšie stopy jeho krvi.²³

Sprvoti sa zdalo, že ide o lúpežné prepadnutie, pretože z fary zmizol videoprehrávač za bezmála 20 000 korún. Na fare však zostala veľká suma peňazí (cca 270 000 korún v hotovosti, 140 000 korún na vkladných knižkách, 3 000 amerických dolárov, 220 nemeckých mariek a 6 000 rakúskych šilingov²⁴), a tiež prázdny otvorený trezor s kľúčom vo dverách a bohoslužobné zlaté predmety. Aj ďalšie fakty a indície ukazovali na iný motív Polákovej smrti ako lúpežné prepadnutie. Prvotnú správu

o vražde napísal vyšetrovateľ Verejnej bezpečnosti (ďalej VB) JUDr. Ryban 9. októbra 1987, ktorý v nej konštatoval, že bolo začaté trestné stíhanie pre trestný čin vraždy a bude bezodkladne vykonaná súdna pitva. Vyšetovania sa podľa neho zúčastňovali zložky VB i ŠtB.²⁵

Pri otvorení farských dvier a nájdení mŕtveho Poláka bol jeho známy Jozef Chren. Tento, súc od roku 1977 evidovaný agent ŠtB, sa mal v ten deň stretnúť so svojim riadiacim orgánom kpt. Júliusom Šumanom v Bratislave. Tomu po otvorení fary rozrušený Chren telefonicky referoval o nájdení mŕtveho Poláka.²⁶ Podľa svedkov mal J. Chren na dvore fary vyžadovať, aby mu vydali valuty, ktoré sa nachádzali na fare.²⁷

Prípád ihneď začali vyšetrovať orgány Verejnej bezpečnosti a Odboru kriminalistiky. Napriek tvrdému vyšetrovaniu viacerých vypočúvaných

22 ŠTIAVNICKÝ, A.: *Analýza prípadu Polák*, s. 48.

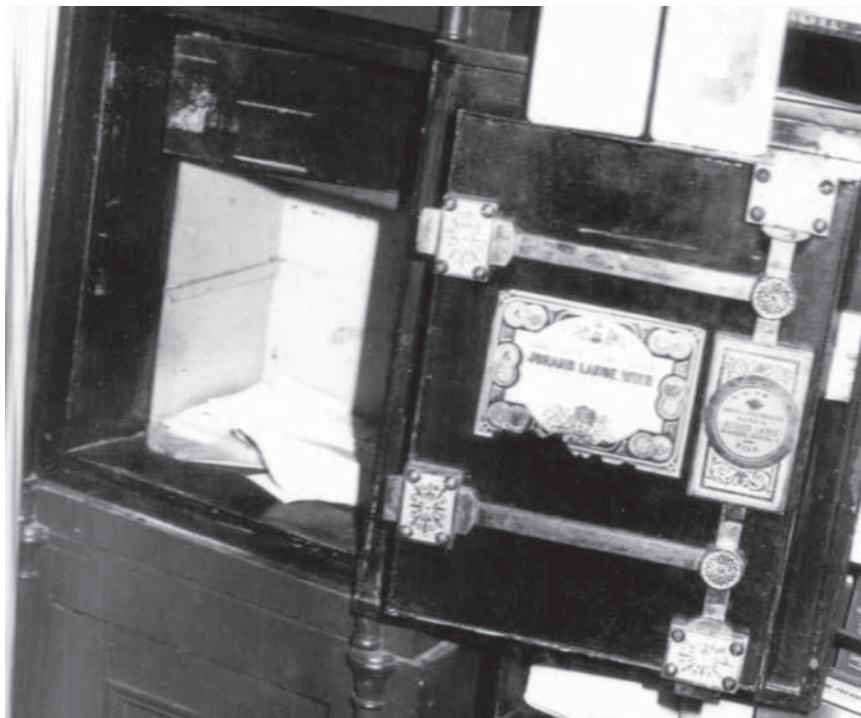
23 A MV SR Levoča, f. R – 012, inv. č. VV-37/87. Vražda Štefana Poláka – udalosť dňa – hlásenie zo dňa 9. 10. 1987, s. 3 130. Pozri tiež fotodokumentáciu k vyšetrovaciemu spisu inv. č. VV-37/87.

24 Štefan Polák získal takéto vysoké sumy zbierkami, darmi a tiež od predstaviteľov tajnej cirkvi a mali byť použité na rôzne, cirkvi prospešné účely. Viac: ŠTIAVNICKÝ, A.: *Analýza prípadu Polák*, s. 21.

25 A MV SR Levoča, f. R – 012, inv. č. VV-37/87. Vražda Štefana Poláka – udalosť dňa – hlásenie.

26 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, arch. č. 42027.

27 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, PT spisy, rok 1987. Plán agentúrno-operatívneho rozpracovania rodiny Chrenovej v súvislosti s vraždou duchovného Štefana Poláka z Boroviec, neinventarizovaný, s. 1.

Otvorený vykradnutý trezor na fare v Borovciach po smrti Š. Poláka (Zdroj: Archív MV SR Levoča)

sa prvému vyšetrovaciemu tímu nepodarilo páchatelov odhaliť, takže v januári 1988 bol zriadený druhý vyšetrovací tím na čele s plk. Jánom Stankom, vtedajším náčelníkom odboru všeobecnej kriminality Správy kriminálnej služby Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky (ďalej MV SSR).²⁸ Obhliadka miesta činu bola potom podľa šéfa druhého vyšetrovacieho tímu urobená nekvalitne. Napríklad zakrvený pilník, ktorým bol Polák do bodaný do brucha, našiel v tráve na dvore fary Polákov priateľ P. Hornák.

Vzápätí sa objavili vyšetrovatelia ŠtB, ktorí viedli svoje vlastné vyšetrovanie na čele so zástupcom ná-

čelníka Správy ŠtB Bratislava pplk. Jánom Vašom.²⁹ Ten ako nadriadený prikázal trnavskému Odeleniu ŠtB založiť na tento prípad zväzok s krycím menom „FARA“. 8. októbra okrem neho prišli na miesto činu aj ďalší príslušníci oddelenie ŠtB Trnava a XII. správy Zboru národnej bezpečnosti (ďalej ZNB, správa ŠtB pre Slovensko), ako Rudolf Mizera, Svätoslav Monsberger, Vladimír Kršák, Jaroslav Čomaj, Imrich Minarovič a Pavol Ruman, 9. októbra aj Ján Tkáč. Námetník ministra vnútra Československej socialistickej republiky (ďalej ČSSR) Alojz Lorenc vydal rozkaz pre všetky správy ŠtB v Československu, aby akékoľvek zistenia ohľadne smrti kňaza Poláka

odovzdávali XII. správe ZNB, teda správe ŠtB pre Slovensko, ktorá však svoje poznatky neposúvala ďalej kriminalistom. Táto neobyčajne vysoká aktivita ŠtB bola nezvyklá a vzbudzovala otázky.³⁰ Počas nasledujúcich vypočúvaní svedkov, ktorí poznali nebohého Poláka, vysvitlo, že ŠtB má podrobne spracovaný pohyb a pôsobenie Poláka za obdobie od jari 1986. Podobne komunistická strana mala záujem o prípad smrti Poláka. Na miesto činu ešte v ten deň dorazil aj tajomník Okresného výboru KSS v Trnave Anton Nehaj a nechal sa informovať vyšetrovateľmi. Tento následne zvolával niekoľko aktívov KSS v okrese Trnava a snažil sa očisťovať meno komunistickej strany vo vzťahu k tejto tragédii a rozširoval o vražde, že malo ísť o pomstu manželov.³¹

PO 8. OKTÓBRI

Tieto viaceré protirečivé vyjadrenia na jednej strane oficiálnych miest a na druhej svedkov či vypočúvaných dokresľuje ďalšie závažné tvrdenie svedkov – zdravotnej sestry a rehoľníčky sestry Dionóry a Polákovkej sestry Bernadetty, že s *Listom o obhliadke mŕtvoly* sa manipulovalo.³² V pôvodnej verzii Ústavu súdneho lekárstva Bratislava (ďalej ÚSL) MUDr. V. Korman a MUDr. M. Kokavec konštatovali tržné rany, podliatiny po úderoch, sedem bodných rán. Pravdepodobnú príčinu smrti uviedli udusenie sa zrazenou krvou v nose a v horných dýchacích cestách a zvratkami. Tento list podľa spomenutých svedkýň zamenil práve piešťanský dekan Milan Medek, ktorý ho v takto pozmenenom stave vydal sestre Š. Poláka a sr. Dionóre. Sr. Dionóra spolu s P. Hornákom

28 ŠTIAVNICKÝ, A.: *Analýza prípadu Polák*, s. 4.

29 Ten bol svedkom videný u Poláka na fare minimálne raz v apríli 1987. Po nižšie spomenuť návrate Š. Poláka z Ríma ho navštevovali často rôzni príslušníci ŠtB z okresu i kraja.

30 ŠtB vo februári 1988 preverovala aj spomenutého agenta J. Chrena, ale vylúčila jeho možný podiel na smrti Š. Poláka.

31 HLINKA, A.: *Síla slabých a slabosť silných*, s. 178.

32 ŠTIAVNICKÝ, A.: *Analýza prípadu Polák*, s. 17 a 19. Tiež: Archív autora. Rozhovor autora s Bernadettou Csomorovou, sestrou Š. Poláka, zo dňa 16. 8. 2008.

následne obliekali mŕtvolu do rakvy, a teda videli jej stav. Dekan M. Medek sa neskôr vyjadril, že si nepamätá odovzdávanie tohto listu spomenutej Polákovskej sestre a ďalším.

Podobne okresný vyšetrovateľ VB Trnava kpt. Stanislav Ryban, ktorý bol pri vyšetrovaní celý čas, tvrdil a úradne zapísal, že nebol žiadne rany po mučení (napr. bolestivé, no nie smrteľné bodné rany na bruchu) a zomrel na zadusenie len zvratkami.

Reálny stav mŕtvoly – rany po mučení naproti tomu potvrdil aj primár Doliečovacieho ústavu Piešťany MUDr. Trebichalský, kam bola mŕtvola po patologickej prehliadke prevezená z Ústavu súdneho lekárstva z Bratislavy.

KTO MOHOL MAŤ MOTÍV?

Od 15. do 29. septembra 1986 Štefan Polák vycestoval s tromi priateľmi do Ríma a Vatikánu a na stretnutie s pápežom. Fotografie z tohto pobytu po jeho násilnej smrti zhabala ŠtB. Na jednej fotografii bol spolu s Mariánom Tkáčom, vtedy kandidátom tajnej spolupráce, od roku 1988 agentom ŠtB.³³ Podľa jeho známych, ktorý s ním boli v Ríme, Š. Polák mohol počas stretnutia s pápežom hovoriť aj o nástupcovi ťažko chorého trnavského biskupa J. Gábriša.³⁴ V tom čase totiž rokovania medzi československou a vatikánskou stranou o obsadení vakantných biskup-

stiev v Československu boli prerušené, no obe strany pracovali na návrhu možných budúcich kandidátov.³⁵

Jedným z dôvodov násilnej smrti kňaza Poláka mohla byť tvrdá reakcia Štátnej bezpečnosti na to, že po návrate z Ríma, po údajne súkromnom stretnutí a koncelebrovanej sv. omši s pápežom Jánom Pavlom II.³⁶ Š. Polák hlboko prehodnotil svoj život kňaza, skončil kontakty s Pacem in terris aj so Štátnou bezpečnosťou a zintenzívnil prácu duchovnej obnovy mladej a strednej generácie vo farnosti.³⁷ Odvtedy sa prehľbil záujem ŠtB o neho ako o človeka, ktorý ju ignoroval, či takpovediac zradil. Po návrate z Ríma Poláka intenzívne navštevovali príslušníci ŠtB, najmä Pavol Ruman z OO ŠtB Trnava, ale v apríli 1987 i Ján Vaš, zástupca náčelníka Krajskej správy ŠtB Bratislava, a iní. Polák dostával výhražné anonymy a telefonáty. To na súdnom pojednávaní potvrdil kňaz Jaroslav Špečko zo Starej Turej.³⁸ I podľa vtedajšieho predsedu Miestneho národného výboru (ďalej MNV) v Borovciach Ladislava Andera mal farár Polák dostať výhražný list.³⁹

Po návrate z Ríma údajne začal Štefan Polák z vlastnej vôle pripravovať tajnú správu pre pápeža o stave cirkvi na Slovensku. V napätej atmosfére československo-vatikánskych rokovaní, kedy na návštevu pápeža *ad limina* prišiel iba kardinál Tomášek,⁴⁰ keďže biskupský

zbor v Československu bol režimom zdecimovaný a zároveň v čase vážnej choroby trnavského arcibiskupa Júliusa Gábriša, Polák v tejto správe mal poukazovať na kňazskú nehodnosť niektorých kandidátov na biskupský stolec v Trnavskej arcidiecéze, menovite údajne na seredského dekana Jána Sokola a piešťanského dekana Milana Medeka, ktorý bol aj krajským predsedom PIT.⁴¹ Mená oboch menovaných figurovali v zoznamoch pre rokovania o obsadení slovenských biskupstiev.⁴²

Štefan Polák chcel správu poslať do Ríma prostredníctvom skupiny talianskych cyklistov, s ktorými sa zoznámil v Ríme. Tí ho krátko navštívili na borovskej fare, keď smerovali do Krakova. Správu však zachytili pravdepodobne útvary ŠtB na hraniciach.

O tejto správe vedel jeho blízky priateľ, kňaz Rudolf Vaško z Veľkých Kostolian, ktorý ho kvôli bezpečnosti od napísania správy odhovárал. Vaško bol v minulosti evidovaný ako agent ŠtB s krycím menom „VÁCLAV“ a jeho spis bol archivovaný 1. augusta 1986.⁴³ Po Polákovskej smrti Vaška reaktivoval P. Ruman z trnavského oddelenia ŠtB 30. novembra 1987 pod rovnakým krycím menom.⁴⁴ Vaškovi však Š. Polák dôveroval.

Pri rozhovore so spomínanými talianskymi cyklistami tlmočil Polákovi jeho známy, spomínaný Jozef

33 Pozri <<http://www.upn.gov.sk/regpro>> [citované 4.5.2017], KS ZNB S ŠtB Bratislava, reg. č. 37346.

34 MUCHA, F.: *Pribijeme ťa na kríž*, s. 124.

35 HRABOVEC, E.: *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky (1962 – 1989)*. Bratislava 2016, s. 324.

36 ŠTIAVNICKÝ, A.: *Analýza prípadu Polák*, s. 84 – 86.

37 HLINKA, A.: *Sila slabých a slabosť silných*, s. 178.

38 MUCHA, F.: *Pribijeme ťa na kríž*, s. 121.

39 A MV SR Levoča, f. R – 012, inv. č. VV-37/87, s. 1798.

40 HRABOVEC, E.: *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky*, s. 319.

41 Podľa archívnych dokumentov a databáz archívu Ústavu pamäti národa obaja boli evidovaní ako spolupracovníci ŠtB. K spolupráci Jána Sokola s ŠtB pozri tiež: DUBOVSKÝ, P.: Pastieri v koži ŠtB I,II. In: *Domino efekt*, roč. 16, 2007, č. 26, s. 26 – 29 a č. 27, s. 26 – 29. Autor čerpal z archívnych dokumentov A ÚPN a A MV ČR.

42 HRABOVEC, E.: *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky*, s. 321.

43 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, Agentúrne spisy, arch. č. A – 12361, Záverečná správa o uložení agenta „VÁCLAV“ reg. čís. 6668 do archívu VŠEO S ŠtB.

44 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne spisy, arch. č. Z-69.

Chren, a tak sa dozvedel o Polákovom liste/správe do Ríma. Š. Polák s J. Chrenom hovoril taktiež o svojich telefonátoch so slovenskými cirkevnými hodnostármi vo Vatikáne po svojom návrate z Ríma na jeseň 1986. Podľa Vyhodnotenia záujmových faktov z minulosti otca Jozefa Chrena Alojza, ktoré spracovala ŠtB, vedel J. Chren, že Polák má na fare väčšiu sumu peňazí.⁴⁵ Jozef Chren pri nájdení mŕtveho Poláka zakazoval ostatným, čo tam boli, aby hovorili, že aj on tam vtedy bol.

Jozef Chren bol pre ŠtB komplikovanou osobou. Na jednej strane ho charakterizovali ako bigotného katolíka s nepriateľským postojom ku Komunistickej strane Československa (ďalej KSČ) a režimu, na druhej agentúrny zväzok J. Chrena mal cez 150 strán, čo signalizovalo značný počet jeho aktivít od neho i k nemu. Preto ŠtB odpočúvala napr. jeho byt. Samotný Jozef Chren bol od roku 1979 evidovaný ako agent ŠtB s krycím menami „VRBOVSKÝ“ a „PEPO“. V tomto roku totiž prestúpil pracovať do podniku zahraničného obchodu Interál, k čomu mu dopomohol príslušník XII. správy ŠtB Ing. Greguš. Možno predpokladať, že ako protislužbu vyžadoval od Jozefa Chrena záväzok spolupráce s ŠtB.⁴⁶

Príslušníci Krajskej správy ŠtB Bratislava mali jedného zo spomenutých kandidátov na biskupa, na ktorých Polák upozorňoval vo svojom liste pápežovi a ktorý sa doteraz fyzicky nenašiel, evidovať a riadiť ako svojho tajného spolupracovníka a zároveň kandidáta režimu na trnavský biskupský stolec. Príslušníci ŠtB mohli predpokladať, že vo farskom trezore sa môžu nachádzať dokumenty k otázke menovania nového trnavského biskupa, pochádzajúce z Polákovej návštevy Ríma, alebo

Kňaz Štefan Polák pri slúžení sv. omše, 1984 (Zdroj: Rodinný archív Bernadetty Csomorovej)

samotná Poláková správa do Vatikánu.⁴⁷

Iným dôvodom, vychádzajúcim z nižšie spomenutého preverovania rodiny Chrenových Štátnou bezpečnosťou a cieľom krutých návštevníkov, mohol byť práve obsah Polákovho trezoru, ktorý po jeho násilnej smrti zostal prázdny. V trezore mohla byť teda iná obrovská hmotná hodnota alebo kópia spomenutého listu pápežovi, či dokumenty, ktoré ŠtB chcela Polákovi stoj čo stoj odňať. Cieľom páchateľov bol tak obsah trezoru farára Poláka a od cudzený videoprehrávač mal naivne slúžiť na podporu verzie, že malo ísť o lúpežné prepadnutie. Nikdy sa nenašiel. Na fare zostalo totiž nedotknutých, akoby nepovšimnutých vyše pol milión korún.

Takto potom riadiaci pracovníci i náčelníci odborov, oddelení ŠtB na okresnej úrovni i na krajskej či úrov-

ni XII. správy ZNB, ktorí ovplyvňovali cirkevnú politiku, ale i politickí pracovníci v špičkách KSS, môžu byť podľa tejto hypotézy objednávateľmi alebo vykonávateľmi toho, čo sa odohralo na borovskej fare zo 7. na 8. októbra 1987 po 23,00 hod.

Zdá sa, že okrem záujmu o obsah farského trezoru chceli rebela Poláka kruto zastrašiť, aby netorpédoval ich prácu. No ten dotlčený a dobovaný, položený na brucho a zafixovaný, zomrel na udusenie vlastnou krvou. Akoby ňou mučenícky zmyl svoje hriechy, ako mu to krátko pred smrťou vysvetľoval práve farár Rudolf Vaško, že martýr vlastnou krvou môže zmyť svoje aj ťažké viny.⁴⁸

Štyri dni pred svojou smrťou povedal Štefan Polák farárovi Rudolfovi Vaškovi, aby chránil nevinných, na ktorých budú chcieť hodiť jeho smrť. Polák tiež povedal, že jeho vrahov, podobne ako vrahov dia-

45 A MV SR Levoča, f. R – 012, inv. č. VV-37/87, s. 1797; ŠTIAVNICKÝ, A.: *Analýza prípadu Polák*, s. 2.

46 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. A – 42027. Záznam z vyťaženia Ing. Chren(a) Jozefa.

47 MUCHA, F.: *Pribijeme ťa na kríž*, s. 130.

48 ŠTIAVNICKÝ, A.: *Analýza prípadu Polák*, s. 117.

Štefan Polák s prvoprijímacími deťmi pred kostolom v Borovciach, rok 1984 (Zdroj: Rodinný archív Bernadetty Csomorovej)

kona sv. Štefana, nikdy nepostavia pred súd. Š. Polák naopak dôveroval R. Vaškovi, ktorý, napriek svojmu evidovaniu u ŠtB sa mu snažil dôveru oplácať. Preto mu Polák pravdepodobne hovoril diskkrétne veci. Pred smrťou Polák zaviazal Vaška mlčanlivosťou o týchto veciach na 25 rokov, podľa Vaška aj o Polákovej správe do Vatikánu.

Správou o stave cirkvi, ktorú chcel prepašovať do Vatikánu, prejavil Polák veľkú opovážlivosť, ktorá sa v kruhoch ako bola práve komunistická ŠtB trestala, keďže Š. Polák bol evidovaný Štátnou bezpečnosťou ako kandidát tajnej spolupráce a ne-

skôr dôverník. ŠtB neznášala zradu svojich tajných – vedomých či nevedomých a i hoci „bývalých“ spolupracovníkov. Túto verziu vyjadril aj Anton Hlinka v jednej z prvých analýz prenasledovania cirkvi na Slovensku.⁴⁹

Avšak stav cirkvi na Slovensku a prípravy na menovanie nástupcu zomierajúceho trnavského biskupa J. Gábriša už nemohla nedoručená Polákova správa ovplyvniť. R. Vaško spomínal, že na návšteve dekana Jána Sokola v deň smrti Š. Poláka, keď J. Sokol začínal deň vopred oslavovať svoje narodeniny 9. októbra, počul, ako spomenutý Ján Čížik sa vyjadril, že J. Sokol bude Gábrišovým nástupcom. Biskup Gábriš zomrel o mesiac neskôr. Podobne sa mal vyjadriť aj Ivan Knotek, bývalý tajomník ÚV KSS. V rozhovore s novinárom Františkom Muchom v roku 1990 kňaz Vaško opakovane Polákove slová, že jeho vrahov nikdy nepostavia pred súd a sám podozrieval vyšetrovateľov, že vedeli dôvod Polákovej smrti. Akoby, ako sa vyjadril F. Mucha, malo ísť o nejaký boj v rámci cirkvi.⁵⁰

Po Polákovej smrti a Vaškovej výpovedi pred súdom na hlavnom pojednávaní 31. januára 1989 sa anonym Vaškovi vyhrážal, že skončí ako Polák. Farár Vaško „prežil“ niekoľko atakov na svoje auto. Zomrel až v roku 2008. V tom istom roku zomrel aj tajne vysvätený biskup jezuita Peter Dubovský. Bol jedným z posledných, kto Poláka navštívil a dôverne s ním hovoril (vyspovedal ho poslednýkrát).

Po Polákovej smrti dostalo niekoľko kňazov výhražné telefonáty, ktoré mali zastrašiť ich aktivity náboženského života a práce s mláde-

žou. Boli to napr. kňazi v Bábe alebo Černovej.⁵¹

Na pohrebe Š. Poláka 13. októbra 1987 sa zúčastnilo približne 12 000 ľudí a 200 kňazov.⁵² Bol pochovaný pri kostole v rodnom Plaveckom Petri. Na jeho hrob vytesali nápis: *Dobrý boj som bojoval, svoj beh som dokončil, vieru som si zachoval. Tu očakáva vzkriesenie kňaz Štefan Polák, zavraždený v Borovciach*. Tieto slová dopĺňajú akoby posledné vlastné slová Štefana Poláka: „Verím, že semeno môjho mladého života, zasiaté násilne do zeme, čoskoro prinesie hojné ovocie.“

Pohreb monitorovala ŠtB. Priebeh pohrebu natáčala kamerou kvôli neskoršiemu tzv. stotožňovaniu osôb a áut. Z pohrebu sa zatiaľ zachoval niekoľkokomínutový záznam,⁵³ ktorý sa našiel na povale jednej z fár v roku 2008. Následných dvadsaťtyri rokov zostala borovská fara prázdna. V roku 2011 bola stará budova fary, kde sa tragédia odohrala, zbúraná. Veriaci z úcty ku kňazovi Polákovi uložili kus betónu s jeho krvou z chodby fary, kde zomrel, do krypty kostola v Borovciach.

ZVLÁŠTNE SÚVISLOSTI

Mesiac po vražde 5. novembra 1987 podpísali traja vysokí funkcionári bezpečnosti, a síce náčelník XII. správy ZNB (správy ŠtB Slovensko) Štefan Homola, náčelník KS ZNB Bratislava Štefan Mikula a náčelník KS ŠtB Bratislava Ladislav Horák dokument s názvom *Plán agentúrne-operatívneho rozpracovania rodiny Chrenovej v súvisi s vraždou Š. Poláka*⁵⁴. Plán vypracoval 1. zástupca náčelníka S ŠtB Bratislava Ján Vaš a schválil 1. námestník MV ČS-SR Alojz Lorenc. Podľa znenia plánu

49 HLINKA, A.: *Sila slabých a slabosť silných*, s. 178.

50 MUCHA, F.: *Pribijeme ťa na kríž*, s. 121.

51 HLINKA, A.: *Sila slabých a slabosť silných*, s. 179.

52 LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*, s. 321.

53 Kópia tohto záznamu je uložená v Archíve ÚPN.

54 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, PT spisy, neinventarizované, r. 1987. Plán agentúrne-operatívneho rozpracovania rodiny Chrenovej v súvisi s vraždou Š. Poláka.

malo byť jeho cieľom zistenie, či sa niekto z rodiny Chrenovej nepodieľal na vražde Š. Poláka. Podľa textu tohto Plánu na druhý deň po vražde Poláka videli svedkovia pred farou v Borovciach auto Jozefa Chrena (čo dotýčny nepoprel), ktorý keď zistil, že Polák je mŕtvy, mal žiadať od prítomných valuty, ktoré sa našli na fare.

V úvode plánu sa konštatuje, že v rodine Chrenovej zo Žitaván vznikli nezhody ohľadne zlata, ktoré mal zanechať nebohý Alojz Chren, otec vyššie spomínaného Jozefa Chrena. Zomrelého údajne dva roky predtým navštevoval miestny kňaz Marek Božík a „istý Polák“. Podľa Chrenovcov obaja vedeli, kde je ukryté ono zlato, resp. koho je majetkom.

K tomuto plánu bol vytvorený pracovný tím, ktorého vedúcim bol riadiaci orgán Jozefa „PEPA“ alias „VRBOVSKÉHO“ Chrena kpt. Július Šuman a jeho členmi S. Monsberger a P. Ruman. Ten mal prešetriť činnosť otca – Alojza Chrena za slovenského štátu, dôvody jeho väzby v rokoch 1957 – 1960 a tiež majetkové pomery jeho rodiny v súvisi so spomenutým množstvom zlata a jeho pôvodom. Tím sa mal zamerať aj na Jozefa Chrena. Napokon tím mal zabezpečiť aj fyzickú ochranu farára Mareka Božíka.⁵⁵

Podľa rozpracovania tohto plánu, prísne tajného dokumentu ŠtB s názvom *Vyhodnotenia materiálov k Ing. Chren Jozefovi z 22. decembra 1987* (dva a pol mesiaca po vražde Poláka), ktoré spracoval kpt. Šuman, bol otec menovaného Alojz Chren v období Slovenskej republiky obchodníkom s dobytkom a vlastnil štyri domy a hospodárske zariadenia. V roku 1944 bol vyšetrovaný na Ústredí štátnej bezpečnosti (ďalej ÚŠB) Slovenskej republiky (1939 – 1945), pretože z donútenia predal dobytok

Budova fary v Borovciach (Zdroj: A MV SR Levoča)

povstalcom v SNP. V rokoch 1943 – 1944 bol v Ilave väzobne vyšetrovaný pre podozrenie z prechovávania židovského majetku, za čo mal zaplatiť pokutu 100 000 Ks (!). Počas tejto väzby „sedel“ so spoluväzňom Štefanom Absolonom, neskorším príslušníkom ZNB. Tento sa o Alojzovi Chrenovi vyjadril, že bol miliónárom. Alojz Chren podľa tohto materiálu bol aj členom Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy (ďalej HG) a členom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (ďalej HSLS).⁵⁶

Podľa spomenutých dokumentov ÚŠB Alojz Chren, otec Jozefa Chrena, ozaj rozprávkovo zbohatol. Začínal ako radový robotník na majetku Žida Porjesa, no v júni roku 1942 jeho majetok dosiahol až 1,5 milióna korún. Iného Žida, M. Venetianera, chceli odstaviť a vohnať do židovských transportov smrti dvaja „vlastenci“ zo Zlatých Moraviec práve v tomto roku, pretože vedel o ich státisícových machináciách v arizovanom mlyne v Zlatých Moravciach. Venetianer však v čase deportácií

Židov zo Slovenska začal pracovať ako tzv. hospodársky dôležitý Žid vo funkcii účtovníka a viedol zahraničnú korešpondenciu práve u rýchlo bohatnúceho Alojza Chrena a jeho brata Tobiaša, ktorý sa k tomuto majetku dostal potom, čo v roku 1940 žiadal o arizovanie židovského majetku. Na zamestnanie Venetianera mal odporúčenie aj Miestny odbor HSLS, pričom však sekretariát HSLS s tým nesúhlasil. O Venetianera sa v lete 1942 zaujímalo Hlavné veliteľstvo HG i ÚŠB. Okresné veliteľstvo ho chcelo dostať do ďalšieho židovského transportu, no jeho tzv. žltá legitimácia (transport!) bola zadržaná na MV.⁵⁷ Rozprávkové zbohatnutie Alojza Chrena teda súviselo s majetkom M. Ventianera, majúceho od roku 1928 v prenájme zlatomoravský mlyn, ktorý mal v roku 1939 obrat bezmála 4 milióny korún. Z mlyna ho v roku 1942 vyštváľala Hlinkova garda, a to rozsudkom Okresný súd Zlaté Moravce. Mlyn teda získal A. Chren a Venetianer za „odmenu“ zostal na majetku

55 Tamže. Výsledky tohto šetrenia nie sú doteraz dokumentačne známe.

56 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. Ústredňa štátnej bezpečnosti 209, inv. č. 209 -302-8. Alojz Chren.

57 Tamže.

pracovať ako účtovník a prekladateľ korešpondencie (údaj z roku 1944). Martin Venetianer prežil deportácie Židov zo Slovenska a v roku 1946 žiadal o priznanie národnej a ľudovodemokratickej spoľahlivosti. Podľa vyššie citovaných dokumentov ešte v roku 1944 Alojz Chren bol „miliónárom“ a mohol si dovoliť zaplatiť slovenským orgánom spomenutú pokutu 100-tisíc Sk. Po smrti zanechal veľké hmotné dedičstvo⁵⁸.

O generáciu neskôr jeho syn, spomínaný Jozef Chren, istému spolupracovníkovi ŠtB dal bezúročnú pôžičku 160 000 korún za prepustenie jeho bytu v Bratislave.⁵⁹ Zdrojom takýchto finančných súm mohlo byť dedičstvo po otcovi, ktorého jednou súčasťou mohlo byť zlato, kvôli ktorému sa pozostalí Alojza Chrena sporili, po ktorom pátrala ŠtB a o ktorom mal vedieť Štefan Polák, ako zvečnene o tom hovorí vyššie menovaný plán ŠtB.

Prečo vysokým funkcionárom ŠtB tak záležalo na pátraní po zlate Alojza Chrena a čo sa s tým zlatom napokon stalo? Vedel Š. Polák o zlate alebo ho uchovával vo svojom trezore, keďže „nejaký Polák“ figuruje v spomenutom pláne ŠtB? Bol tým Polákom borovský farár Štefan Polák? Tieto otázky zostávajú zatiaľ hypotetické.

Ak však mal Š. Polák dočinenia niečo s týmto zlatom, ako hovorí spomenutý plán ŠtB Bratislava, mohol doplatiť za svoje vedomosti o jeho pôvode. Príslušníci OO ŠtB Trnava ako aj KS ŠtB Bratislava, niektorí i ako členovia pracovného tímu na rozpracovanie Chrenových, ktorí mali vo svojom referáte zároveň aj infiltrovanie cirkvi (dekana J. Sokola, farára Vaška, Jána Čížika, napokon i samotného Š. Poláka a iných duchovných z Trnavskej diecézy) i nimi riadení tajní spolupracovníci ŠtB, mohli mať zároveň emi-

nentný záujem o informácie o tomto zlate alebo o zlato samotné a toto sa mohli od Poláka snažiť nekompromisne zistiť. Toto je však zatiaľ najpravdepodobnejšia hypotéza, ktorú vyslovili i vyššie menovaní autori, ako napríklad Anton Hlinka, a ktorá môže byť vyvrátená či potvrdená len kladne ukončeným vyšetrením tohto prípadu.

VYKONŠTRUOVANÝ VRAH LADISLAV MACHÁČ

Predstavitelia KSČ chceli mať páchatela čo najskôr, pretože sa doma i v zahraničí šírila zvešť, že Poláka zavraždili a ide o akciu ŠtB. Podozrenie padlo na 34-ročného Ladislava Macháča z Ducového v okrese Piešťany, kde ležia i Borovce. Kriminalisti i ŠtB postupne získavali od Macháča čiastkové priznania, ktoré však on o pár dní odvolával. Obvinenie založili na svedectve, že v osudnú noc vystúpil z autobusu v Borovciach. No Macháč, vzhľadom na čas príchodu autobusu mohol prísť k fare a klopať pred návratom Poláka. Macháč poprel, žeby vystúpil v Borovciach. Naopak, na druhý deň, 8. októbra, ho dvaja svedkovia videli ráno o 7,30 hod medzi Leopoldovom a Hlohovcom na čerpacej stanici.

Vyšetrovali ho vyšetrovatelia Verejnej bezpečnosti Peter Vačok, Stanislav Ryban a Vladimír Lamačka, ale i vyšetrovatelia, operatívni pracovníci Kriminálnej služby Ondrej Megyeš, Imrich Hindický a Miroslav Balla. 13. januára 1988 mu vzali pachové stopy a následne ho služobný pes vyštekal. O dva dni ho vyšetrovateľ Vačok obvinil z vraždy Š. Poláka. Pokyn na to dal námestník ministra vnútra gen. Ján Krajčí. Počas vyšetrovacej väzby v Justičnom paláci v Bratislave na Macháča nasadili informátora, spolupäťníka a vraha A. Hlúbika. Ten ho týral a od neho sa Macháč musel postupne učiť ce-

lý priebeh zločinu. Macháč sa potom pod týmto tlakom priznal, no v apríli 1988 po „stiahnutí“ Hlúbika všetko odvolal. Návrh konečného opatrenia však P. Vačok napísať odmietol a 15. júna 1988 podal návrh na prepustenie L. Macháča z väzby a toho potom prepustili. Nový návrh napokon 24. októbra 1988 napísal vyšetrovateľ V. Lamačka. Kpt. Vladimír Lamačka napísal 15-stranovú *Záverčnú správu s návrhom na podanie obžaloby na obvineného Ladislava Macháča*. Tú upravil a podpísal jeho nadriadený plk. Páčíkovský.

Lamačka okrem obžaloby konštatoval, že Macháč sa striedavo priznával a odvolával priznanie. Priebeh zločinu sa tiež mal naučiť podľa otázok vyšetrovateľov, podľa rekonštrukcie, pri ktorej vyšlo najavo veľa nejasností a nepresností v jeho konaní, z testov vyšetrovateľov a od ľudí z okresu Piešťany.

Na záver správy vyšetrovateľ Lamačka konštatuje: „[...] *prítomnosť obvineného Macháča sa na mieste činu nevyvrátila ani nepotvrdila [...] nepodarilo sa zabezpečiť priamy dôkaz v prospech alebo neprospech L. Macháča, existujú dôkazy v prospech a skupina dôkazov v neprospech obvineného, [...] vzhľadom k tomu, že prevláda skupina dôkazov v neprospech obvineného, rozhodol sa vyšetrovateľ ukončiť vyšetrovanie návrhom na podanie obžaloby.*“ A to i napriek tomu, že na inom mieste správy píše: „[...] *prítomnosť obvineného na mieste činu nepreukázali ani kriminalisticko-technické skúmania z odborov daktyloskopie, biológie, trasológie a chémie [...]*“⁶⁰ Trestný čin bol kvalifikovaný ako lúpež s použitím násillia, ktorým bola spôsobená smrť.

Vo *Vyhodnotení doterajších výsluchov podozrivého L. Macháča* zo 17. decembra 1987, ktoré vypracoval vyšetrovateľ VB Trnava Ryban, sa konštatuje, že vo výpovediach bo-

58 Štátny archív Nitra, f. Obvodný NÚ Zlaté Moravce, škatuľa č. 3.

59 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne spisy, arch. č. A – 42027. Vyhodnotenie hĺbkovej previerky TS PEPO reg. č. zv. 14326.

60 ŠTIAVNICKÝ, A.: *Analýza prípadu Polák*, s. 106.

lo viacero rozporov, ako miesto prenocovania Macháča v noci, kedy bol Polák zavraždený, údajné odcudzenie noža v rodine Macháčových známych ním samým, nezrovnalosti v údajoch o čase stretnutí Macháča s príbuznými v čase vraždy, nezrovnalosti v údajoch o vražde kňaza Poláka, uvádzaných Macháčom a jeho známymi a podobne.⁶¹

Napriek množstvu pochybností (napríklad neodcudzená finančná hotovosť na fare, nikdy nenájdenný ukradnutý videoprehrávač, žiadne odtlačky Macháča na mieste činu), L. Macháča vo februári 1989 Krajský súd odsúdil na 13 rokov väzenia.⁶² Generálna prokuratúra SSR dotlačila Krajskú prokuratúru v Bratislave k obžalobe. A to napriek tomu, že svedok farár R. Vaško pred súdom prosil, aby „netrýznili nevinného chlapca (L. Macháča)“. Prekvapenému senátu povedal, že vie, kto je vrah, respektíve, kto sa mu vyhrážal, ale Polákovi sľúbil mlčanlivosť, lehota ktorej by vypršala v roku 2012. No Vaško a jeho gazdiná najmä upozorňovali na časovú disproporciu domnelého príchodu Macháča k borovskej fare a skutočného – časovo neskoršieho príchodu Poláka na faru, čoho boli aktérmi. V priebehu konania krajský prokurátor dvakrát odmietol obžalovať Macháča pre nedostatočnosť obvinenia. Napokon Krajský súd 5. októbra 1989 Macháča spod obžaloby oslobodil a Najvyšší súd tento rozsudok potvrdil 14. marca 1990.

V *Informácii o priebehu a výsledku objasňovania vraždy Štefana Poláka* zo začiatku januára 1988 náčelník I. správy VB Piešťany píše, že vyšetrovací pracovný tím rôzne preveroval 1 450 osôb, vypočul vyše 140 osôb, preveril vyše 870 majiteľov au-

tomobilov. Expertíza šatstva zadržaného L. Macháča bola negatívna, konštatuje informácia. Konfrontácia obvineného so svedkami bola v tom čase v operatívnom rozpracovaní, pritom Ladislav Macháč odmietal vinu na smrti kňaza Poláka.⁶³

9. novembra 1993 po dvojnásobnom neúspešnom obnovení vyšetrovania vraždy farára Poláka našli však Ladislava Macháča mŕtveho na železničnom násype pri Drahovciach. Údajne spadol pod vlak, či z neho vypadol, alebo ho niekto vysotil. Nemenovaní svedkovia sa vyjadrili, že mal na tele smrteľnú strelnú ranu. Toto potvrdila príbuzná zavraždeného Š. Poláka, ktorá sa vyjadrila, že Borovčania v noci pred pohrebom otvorili rakvu s L. Macháčom a videli túto strelnú ranu.⁶⁴

PO NOVEMBRI 1989

Hneď začiatkom roku 1990 Inšpekčná komisia Ministerstva vnútra a životného prostredia SR prešetrovala prípad vraždy Štefana Poláka. Prehodnotili príslušný vyšetrovací spis odboru vyšetrovania VB S ZNB Bratislava (ČVS: VV-37/87) z roku 1987 a skonštatovali niektoré pochybenia.

V *Predbežnej správe* z 2. marca 1990 spracovatelia konštatujú, že L. Macháč sa s najväčšou pravdepodobnosťou priznal pod nátlakom spoluväzňa A. Hlúbika, ktorý bol naňho nasadený ako agent – spoluväzeň vo vyšetrovacej väzbe od januára do marca 1988, ktorý ho fyzicky a psychicky týral a od ktorého bol školený o priebehu vraždy. Väzňa Hlúbika viedol mjr. Ladislav Herman, ktorý sa mal vyjadriť, že mu nezáleží na tom, či je L. Macháč vinný, ale potrebuje nejakého vinníka Polákovej vraždy.⁶⁵

Ladislav Macháč počas rekonštrukcie prípadu (Zdroj: A MV SR Levoča)

61 A MV SR Levoča, f. R – 012, inv. č. VV-37/87, s. 2468 – 2473.

62 MUCHA, F.: *Pribijeme ťa na kríž*, s. 106.

63 A MV SR Levoča, f. R – 012, inv. č. VV-37/87, s. 2951 – 2953.

64 Archív autora. Rozhovor autora s Bernadettou Csomorovou, sestrou Š. Poláka, zo dňa 16. 8. 2008.

65 A MV SR Levoča, f. B – 17, nespracované, inv. č.: IK-0117/1990, s. 1. Predbežná správa z prešetrenia prípadu vraždy Štefana Poláka, ku ktorému došlo zo dňa 7. 10. na 8. 10. 1987 v obci Borovce, okres Trnava.

Podobné závery získala i iná komisia, zostavená bývalým náčelníkom II. oddelenia Odboru všeobecnej kriminality Správy kriminálnej služby (OVK SKS) MV SSR, ktorá pracovala na základe pokynu námestníka MV SSR pre VB genmjr. Jána Krajčiho. Táto komisia využila získané poznatky z väzenskej agentúry v roku 1988.⁶⁶ Použité metódy v práci s väzenskou agentúrou i závery z analýz poznatkov, ktoré títo spolupäzni získali od Macháča, boli následne preverené nezávislými príslušníkmi Správy vyšetrovania VB. Títo podľa výpovede plk. Jána Pačikovského zo 6. júna 1990 vo svojich záveroch spochybnili pozitívne výsledky svojich kolegov, ktorí vyšetrovali Macháča, resp. nasadzovali na neho spolupäzňov – informátorov.

Opätovným vypočutím spolupäzňov Macháča z inkriminovaného obdobia totiž komisia zistila, že všetci vypovedali v prospech jeho neviny, a to tak, že ich mal A. Hlúbik nahovárať, aby vypovedali, že sa v rozhovorochoch s nimi k vine priznal. Spolupäzň Adolf Hlúbik vypovedal, že bol v decembri 1987 preeskortovaný z väznice vo Valdiciach do bratislavského Justičného paláca. Tam ho podľa tejto správy mjr. Ladislav Herman oboznámil so skutkovým dejom, ako prebiehal na fare v Borovciach, ukázal mu fotodokumentáciu k prípadu, popis miesta činu a popísal počínanie si páchatela. Hlúbik vypovedal, že nemal inú možnosť ako manipuláciu s Macháčom prijať, pretože mu hrozili, že už z väzenia nevyjde. Priznal tiež, že na Macháča vyvíjal nátlak, dával mu hypnotiká pred výsluchmi, ktoré mu dodával spomenutý mjr. Herman. Priznal tiež, že ho nútil k napísaniu listov, v ktorých sa priznal k vražde. Tiež, že učil Macháča, čo má vypovedať pred vyšetrovateľmi, ako ho inštru-

oval mjr. Herman. Hovoril mu, že je rozhodnuté, že musí byť potrestaný ako páchatel a priznaním si zmení kvalifikáciu z vraždy na lúpež.

V apríli 1989 po vynesení prvostupňového rozsudku v neprospech Macháča sa Hlúbik priznal k tejto manipulácii a následne napísal listy obhajcovi L. Macháča, na Najvyšší súd SSR a aj mjr. Hermanovi. Ten ho potom údajne dvakrát navštívil vo Valdiciach a hrozil mu, že ak tie listy nestiahne, z väzenia sa nikdy nevráti. Pod týmto tlakom Hlúbik všetko vyrozprával spolupäzňovi V. Novákovi s tým, že ak sa mu niečo stane, nech vypovedá pravdu. Napokon pod hrozbami mjr. Hermana Hlúbik pred Najvyšším súdom (ďalej NS) SR pravdu nevypovedal. Napriek tomu tento Ladislava Macháča oslobodil.

Spolupäzň Hlúbika V. Novák okrem potvrdenia Hlúbikových slov vypovedal, že tento napísal list kardinálovi Tomáškovi a Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných (VONS). Tieto listy v januári 1990 boli odovzdané adresátom prostredníctvom kňaza Václava Malého.

Z výpovedí pracovníkov Odboru všeobecnej kriminality Správy kriminálnej služby MV SSR, ktorí odpočúvali celú L. Macháča, vyplynulo, že tento odmietol akúkoľvek účasť na vražde farára Poláka. Títo príslušníci postupne nadobudli presvedčenie, že je nevinný. Oznámili to vedúcemu tímu plk. Stankovi. Následne Stanko o tom informoval svojich nadriadených funkcionárov MV SSR plk. Ota Polakoviča a plk. Jána Pačikovského a iných.

Vypočúvaný vyšetrovateľ VB kpt. Vačok uviedol, že začiatkom roka 1988 bolo už vo vedení MV SSR rozhodnuté, že vyšetrovanie pôjde smerom obviniť L. Macháča. Vačok vypovedal, že sa ako vyšetro-

vateľ VB riadil pokynmi plk. Stan-ka, s ktorým mal ale spory ohľadne dôkaznej situácie vyšetrovania. Ten napokon v júni 1988 rozhodol ukončiť vyšetrovanie podaním návrhu na obžalobu Macháča. Vačok však tvrdil, že nieto priameho dôkazu o vine Macháča, o čom vedel aj Stankov nadriadený plk. Páčíkovský, a keďže preto návrh nepodal, bol z vyšetrovania Stankom 30. júna 1989 odvolaný. Vačok uviedol závažnú skutočnosť, že námestník ministra vnútra SSR gen. Krajči zakázal, aby vyšetrovatelia VB mali prístup k operatívnym informáciám, čo Vačok ako vedúci vyšetrovacieho tímu kritizoval a žiadal, aby operatívne prostriedky mali k dispozícii vyšetrovatelia VB priamo. Kpt. Vačok vykonal na základe oslobodzujúceho rozsudku NS vypočutie Macháčovho spolupäzňa Hlouška, ktorý mu opätovne potvrdil, že Macháč mu v cele jasne povedal, že vraždy kňaza Poláka sa nedopustil.⁶⁷ Vačok dodal, že sa v Macháčovom prípade držal zásady „in dubio pro reo“ a že v zmysle nezávislosti vyšetrovateľa nebol povinný rešpektovať príkaz gen. J. Krajčiho.

V závere Predbežnej správy jej spracovatelia konštatujú, že spomenutý mjr. Herman pri riadení väzňa A. Hlúbika porušil interné predpisy o práci s agentúrnymi a operatívnymi prostriedkami, a teda je podozrivý zo spáchania trestného činu zneužívania právomocí verejného činiteľa.⁶⁸ Mjr. Ladislav Herman tieto konštatovania vo svojej výpovedi poprel.

NOVÉ VYŠETROVANIE V ROKU 1991, 1999 A 2008

Vražda Š. Poláka sa vyšetrovala potom ešte od januára 1991 za novej politickej garnitúry na podnet ministra vnútra SR Ladislava Pittnera a z nariadenia generálneho prokurá-

66 Tamže, s. 2 – 5.

67 Tamže, s. 11.

68 Tamže, s. 6.

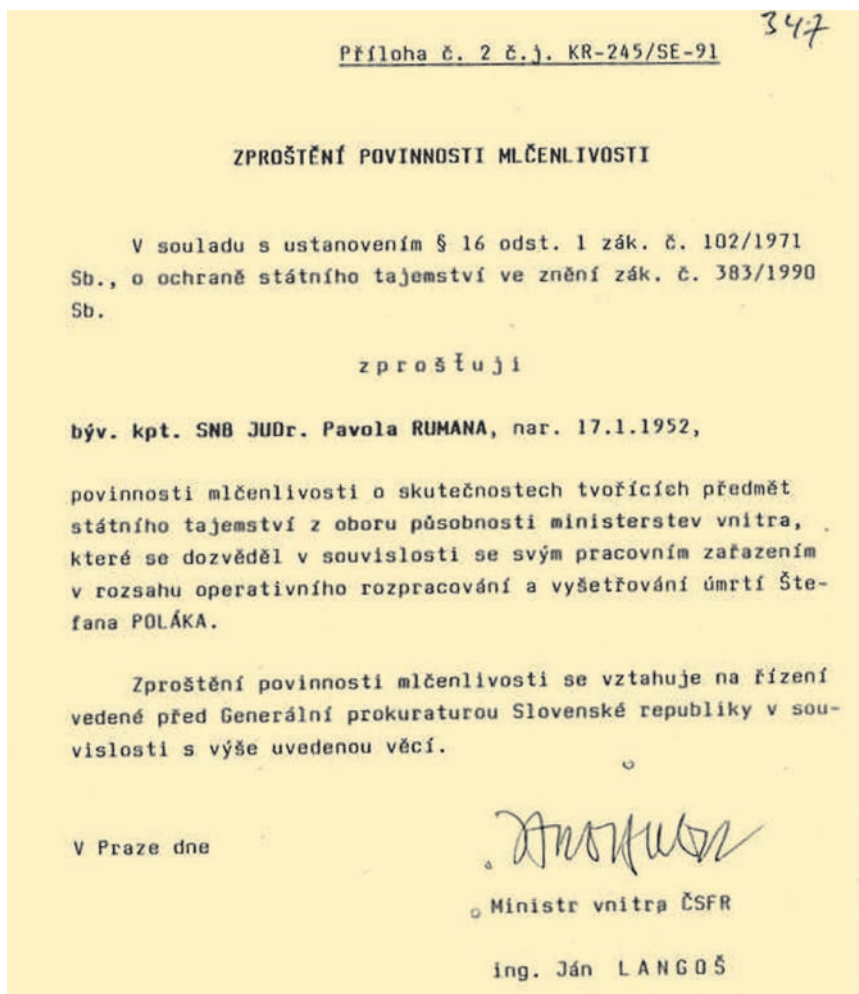
tora SR Vojtecha Bacha zo 4. januára 1990.⁶⁹ GP SR vypočula niekoľko desiatok svedkov. Obvinený a oslobodený L. Macháč znova potvrdil, že na neho bol počas vyšetrovania v roku 1988 vyvíjaný psychická nátlak.

Vypočúvaný JUDr. Opatovský zdôraznil, že kňaz Polák mu ukazoval fotografiu, na ktorej slúži spolu s pápežom sv. omšu počas svojej návštevy Ríma v roku 1986 a o ktorú sa pri vyšetrovaní zaujímala ŠtB.⁷⁰ Takúto fotografiu potvrdil aj svedok kňaz Jaroslav Špetko, pracovník ABÚ Trnava, ktorý ju opísal ako skupinu osôb s pápežom. Iný svedok z Boroviec vypovedal, že mu kňaz Polák ukazoval fotografiu, na ktorej je s pápežom za oltárom. To dokazuje, že Polák mohol v roku 1986 pod vplyvom tejto udalosti prežiť vnútornú metanoju.

Vypočutý bol bývalý tajomník OV KSS Trnava Anton Nehaj, ktorý ako možný motív uvádzal lúpežné prepadnutie alebo revanš žiarlivého muža. Politický motív alebo účasť ŠtB vylučoval.

Výjazdovú skupinu VB na miesto smrti Štefana Poláka v októbri 1987 vysielať plk. Ľudovít Petráš, ktorý vo výpovedi z konca apríla 1991 potvrdil, že ŠtB vykonávala svoje vlastné vyšetrovanie, pretože „[...] sa skúmala i určitá politická motivácia konania páchatelov.“

Bývalý náčelník Správy kriminálnej služby a náčelník Hlavnej správy VB plk. Oto Polakovič, ktorý de facto riadil vyšetrovanie L. Macháča, priznal, že ním riadený úsek poskytoval „metodickú“ pomoc vyšetrovateľom VB v osobe spomenutého mjr. Ladislava Hermana. Toho mjr. Hermana, ktorý počas vyšetrovania L. Macháča riadil jeho spoluväzňa A. Hlúbika pri hrubom násilnom ovplyvňovaní Macháča. Polakovič povedal, že druhý vyšetrovací tím sa skladal z minimálne dvoch vyšetro-

Dokument o zbavení mlčanlivosti pre príslušníka oddelenia ŠtB Trnava P. Rumana (Zdroj: Archív ÚPN)

vateľov a až minimálne ôsmich operatívnych pracovníkov Správy kriminálnej služby. Polakovič sa údajne nestretol so zasahovaním príslušníkov ŠtB do prípadu. Je zaujímavé, že v roku 1989 po oslobodení L. Macháča súdom sa zo spisu operatívnych pracovníkov kriminálky stratil index mien, takže sa v ňom nedalo prakticky orientovať a nenachádzali sa v ňom žiadne písomnosti z vyšetrovania ŠtB.

Bývalý náčelník OS ZNB Trnava Milan Puškáš vo výpovedi uviedol, že príslušníci ŠtB Trnava Vladimír

Kršák a Pavol Ruman sa oficiálne zúčastňovali vyšetrovania smrti Poláka, a to už od 8. októbra 1987. Toto konštatovanie je v rozpore s viacerými tvrdeniami najmä vyšších funkcionárov ŠtB, že ŠtB samotná tak nerobila.

Vyšetrovatelia v decembri 1991 skonštatovali, že orgány ŠtB nemali žiadny podiel na smrti kňaza Poláka, no existujúce vyšetrovacie dokumenty ŠtB a MV SSR z vyšetrovania od októbra 1987 nik nevzal do úvahy.⁷¹

Ján Stanko, šéf druhého vyšetro-

69 MUCHA, F.: *Pribijeme ťa na kríž*, s. 130.

70 A ÚPN, neinventarizované, Spis GP SR č. III Vg 1/91. Zápisnica o vypočutí svedka Jozefa Opatovského zo dňa 25. 4. 1991, s. 296.

71 ŠTIAVNICKÝ, A.: *Analýza prípadu Polák*, s. 128.

vacieho tímu, sa v marci 1991 pred vyšetrovateľom vyjadril: „[...] nikto nikdy nenaznačil, že táto násilná smrť musí byť za každú cenu objasnená ako kriminálny delikt a nikto nikdy ani nenaznačil, že nemôže byť prípadne objasnená ako politický delikt. To sme však nezistili...“ Vyjadril sa, že písomnosti z fary po vražde vzala ŠtB.⁷² Ján Stanko, podľa jeho slov bol ešte i v roku 1991 presvedčený, že L. Macháč s vraždou niečo spoločné má.

Veľmi vážne je vyjadrenie bývalého príslušníka ŠtB v Trnave P. Rumana, ktorý mal v referáte cirkvi. Hoci evidenčnú kartu na Poláka založil v roku 1982, vo výpovedi nehovoril pravdu, že ho spoznal až v roku 1986 v čase, keď sledoval činnosť Svedkov Jehovových v Borovciach. Dátum evidencie Š. Poláka ním samým ho usvedčuje o tejto nepravde. Podľa neho Poláka navštívil cca päťkrát od roku 1986 až do dvoch mesiacov do jeho smrti. Povedal, že síce v roku 1984 zaevidoval Poláka ako dôverníka ŠtB, ale ten o tom nevedel.

Ruman tiež vypovedal, že na poslednú Polákovu omšu v Trebatiaciach prišiel asi 20-ročný muž, ktorého prítomnosť silne zarazila farára Poláka. Vypovedal tiež, že ŠtB po vražde zhabala videokazety z fary, medzi ktorými mala byť aj jedna s pornografiou.⁷³

Veľmi závažná bola výpoveď farára Rudolfa Vaška, ktorého mali vypočúvať až 226 hodín.⁷⁴ Povedal, že do vyšetrovacieho spisu neboli všetky jeho výpovede vložené.⁷⁵ Znovu potvrdil, že Polák vypracoval a 7. októbra 1987 mu povedal, že už odoslal svoju správu o zlom stave cirkvi na Slovensku a o nevhodnosti spomenutých kandidátov J. Sokola a M. Medeka na trnavského bisku-

Arcibiskup Ján Sokol v Trnave 1988 (Zdroj: ÚPN)

pa. Polák sa mal vyjadríť, že v prípade zachytenia správy ráta so svojou vraždou. Ak ŠtB zaistila spomínanú Polákovu správu do Vatikánu na čs. hraniciach, či svojou agentúrou priamo vo Vatikáne, potom list ŠtB prekážal, pretože Jána Sokola evidovala v kategórii kandidát tajnej spolupráce od roku 1972 a po smrti trnavského biskupa J. Gábriša v novem-

bri 1987 v priebehu následných československo-vatikánskych rokovaní počítala s ním ako s potenciálnym trnavským biskupom.⁷⁶

Spomenul, že mesiac pred smrťou uzavrel Polák životnú poisťku, tušiac, že jeho život je v ohrození. R. Vaško povedal, že svoj sľub mlčanlivosti Polákovi sa týkal tejto správy a iných cirkevných záležitos-

72 A ÚPN, Neinventarizované, Spis GP SR č. III Vg 1/91, Zápisnica o výsluchu svedka Jána Stanka zo dňa 26. 3. 1991, s. 362.

73 Tamže. Zápisnica o výsluchu svedka Pavla Rumana zo dňa 26. 3. 1991, s. 345.

74 LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989, s. 321.

75 A ÚPN, Neinventarizované, Spis GP SR, inv. č. III Vg 1/91, Zápisnica o výsluchu svedka R. Vaška zo dňa 23. 1. 1991, s. 452.

76 Archiv bezpečnostních složek, f. X. Správa SNB, inv. č. 978. Informace pro I. nám. ministra vnitra ČSSR. Ján Sokol bol na začiatku rokovaní tiež z jedným z navrhovaných kandidátov zo strany Vatikánu.

Text pamätnej tabule Štefanovi Polákovi v kostole v Borovciach
(Foto: autor)

Pamätná tabuľa Štefanovi Polákovi v kostole v Borovciach
(Foto: autor)

tí, ktoré však neobsahovali spovedné tajomstvo.⁷⁷

Mjr. Ján Vaš, šéf vyšetrovateľov ŠtB, sa vo výsluchu v roku 1991 vyjadril, že to vyzeralo na rituálnu vraždu.⁷⁸ Vaš povedal, že objasniť Polákovu smrť bola pre ŠtB stála úloha, prerušená až zrušením ŠtB vo februári 1990.

Počas vyšetrovania v roku 1991 dala GP SR 21. marca 1991 príkaz na odpočúvanie telefónov viacerých funkcionárov VB a ŠtB. Spomenutý kpt. Ján Tkáč volal svojmu bývalému podriadenému, že bol vypočúvaný a pravdepodobne ho informoval a inštruoval o obsahu svojich odpovedí. Následne ešte v marci 1991 bol zachytený telefonát bývalého príslušníka ŠtB, spomenutého Svätoslava Monsbergera, ktorý mal v referáte kontrarozviednu činnosť proti cirkvám. Volal nemenovanému kolegovi do Trnavy (asi P. Rumanovi

alebo V. Kršákov) a informoval ho, že bol vypočúvaný ohľadne Š. Poláka. Neznámeho sa tiež opýtal, či boli všetky materiály z pôvodného vyšetrovania zničené. S dotčným sa dohodli, že na miesto zločinu prišli až o dva dni a nič odtiaľ nebrali. Monsberger informoval toho druhého, ako vypovedal a že uviedol motívy homosexualitu a žiarlivosť. Monsberger druhému na konci linky o verziách J. Vaša hovoril ako o „šialených“, no pred vyšetrovateľom ich nespomenul.⁷⁹ Obávali sa „trnavskí“ príslušníci ŠtB výsledkov vyšetrovania pod vedením Jána Vaša? Ten totiž nepovažoval L. Macháča za páchatela a, naopak, výsledky vyšetrovania smrti Štefana Poláka považoval za ľahko napadnuteľné. Dokazoval to fakt, že vyšetrovanie ŠtB dospelo k odlišným záverom, aké pretláčala Správa kriminálnej služby MV SSR, a to obvinenie Macháča.

V takejto atmosfére vyšetrovateľ GP SR JUDr. Ľudovít Mráz v decembri 1991 trestné stíhanie proti neznámemu páchatelovi prerušil s konštatovaním, že sa nepodarilo páchatela zistiť, a teda dokázať účasť príslušníkov vtedajšej ŠtB na smrti kňaza Poláka.

V roku 1999 sa znovu prípad šetril z iniciatívy Andreja Štiavnického na rozkaz generálneho riaditeľa Sekcie vyšetrovania a kriminalisticko-expertíznych činností MV SR Jaroslava Ivora. Trvalo niekoľko mesiacov, kým sa spis dostal z Archívu MV SR k vyšetrovateľom na Krajskom úrade vyšetrovania (KÚV) PZ v Trnave. Takýto stav trval do mája 1999. Keď už napokon bol prípad pridelený vyšetrovateľovi, ten relatívne rýchlo, v auguste, tento viac ako tritisícstranový vyšetrovací spis ukončil znova prerušením vyšetrovania prípadu. Vyšetrovateľ však napr. nevypo-

77 A ÚPN, Neinventarizované, Spis GP SR, inv. č. III Vg 1/91, Zápisnica z výsluchu svedka R. Vaška zo dňa 23. 1. 1991, s. 454.

78 Tamže. Zápisnica o výsluchu svedka Jána Vaša, s. 440.

79 ŠTIAVNICKÝ, A.: *Analýza prípadu Polák*, s. 66.

čul nikoho z vedenia S ŠtB Bratislava a Západoslovenského kraja, hoci niektorí pracovníci KÚV Trnava boli zapojení do vyšetrovania prípadu v roku 1987 a 1988. Prípad bol zas uložený.⁸⁰ Jeho vyšetrovanie bolo obnovené 1. februára 2008 po nájdení spomenutej videokazety s nahrávkou časti pohrebu Š. Poláka. Ďalšie vypočúvania svedkov, bývalých príslušníkov ŠtB Dušana Keményho, Pavla Rumana, Svätoslava Monsbergera, Jána Tkáča a Jozefa Šmička, však znova neviedli k začatiu trestného stíhania páchatela/ov tohto trestného činu.⁸¹ Ten tak aj 30 rokov po jeho spáchaní zostáva neobjasnený a nepotrestaný.

V prípade násilnej smrti kňaza Po-

láka je nadpriemer dohadov a oprávnene mu chýba v niektorých momentoch vecnosť. Akoby jeho historické spracovanie stále prekryvala potreba prípad vyriešiť a navodiť tak spravodlivosť. V čitateľovi tak môže zostať pachuť pretrvávajúcej skepsy z momentálneho i „ponovembrového“ stavu bezpečnosti a spravodlivosti v tradične religióznej slovenskej spoločnosti, respektíve skepsa v nedovolaní sa spravodlivosti v prípade, keď násilne zomrel kňaz, hoci človek z mäsa a kostí. Osem vyššie spomenutých neobjasnených neprirodzených úmrtí kňazov na Slovensku za štvrtstoročie pred pádom monopolu KSČ a svojvôle ŠtB, neobjasnených a nepotrestaných po dobu

ďalšieho štvrtstoročia po páde komunistického režimu je nielen štatisticky, ale i z hľadiska pocitu bezpečnosti občanov a i reálneho fungovania právneho štátu a výkonu práva priveľa. Medzi nimi i kňaza Štefana Poláka i viacero ďalších veľmi podobných prípadov s pachutou nepotrestanej brutálnej a násilnej smrti či vraždy. Tie z podnetu ÚPN ležia už desať rokov na Generálnej prokuratúre SR. Mnohé archívne dokumenty k týmto prípadom sú uložené vo verejných archívoch SR. Zainteresované osoby a svedkovia ešte žijú. Inštitút premlčateľnosti by mohol byť nahradený nepremlčateľnosťou z titulu hrubého porušenia práva na život.

Patrik Dubovský: 30 Years of Unexplained Violent Death of the Priest Štefan Polák

During the period of normalisation number of priests in Slovakia got into a dramatic situation leading in many cases to their persecution and in some of them to their unexplained violent deaths. Štefan Polák, an active priest, was one of them. On 8 October 1987 he was found brutally murdered at his parsonage in Borovce, in the district of Piešťany. The study of files maintained by the National Security Forces (ZNB), by the General Prosecutor's Office that took place after 1989 and the analysis of the case and public archives prove that the State Security and its secret collaborators were involved in last tragic months and days preceding Polák's death, as well as in the time following his death. The case makes the suspicion related to an unclear destiny of the Jewish gold from the period of the Slovak State from 1939 till 1945 and the reports on the discredibility of some candidates to become bishops, which Polák wanted to send to Vatican, more dramatic. The fabricated case of the supposed Polák's murderer, who was set free at the end, but found murdered later, leaves the case open till today, although there were five investigations that resulted in not bringing the murder or people who ordered it to the court.

Patrik Dubovský, PhD. (1965)

Archivár a historik, pôsobí v Ústave pamäti národa. Venuje sa prenasledovaniu cirkvi na Slovensku po roku 1948 a nezávislým opozičným iniciatívam počas tzv. normalizácie. Je autorom knihy Salezián, misionár, väzeň Viliam Vagač a spoluautorom knihy Spišské exody. Pracuje na monografii o Jánovi Langošovi. Je autorom niekoľkých štúdií k činnosti ŠtB, perzekúciám cirkvi a protirežimným aktivitám pred novembrom 1989. Spolupracoval na tvorbe niekoľkých filmových dokumentoch Ústavu pamäti národa.

80 Ústav pamäti národa podal 12. decembra 2007 v zmysle zákona 553/2002 Zb. z. o pamäti národa podnet na Generálnu prokuratúru SR o znovuprešetrení prípadu vraždy Štefana Poláka i ďalších prípadov nevyjasnených usmrtení spred roka 1989. Žiadny z týchto prípadov nebol doteraz vyšetrený.

81 A ÚPN, neinventarizované, Uznesenie KR PZ v Trnave, úradu justičnej a kriminálnej polície, ČVS: KÚV-24/OVVK-1999 Nk zo 14. 8. 2008.

REAKCIE SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI NA VZNIK CHARTY 77 VO SVETLE DOKUMENTOV

PETER JAŠEK

1. január 1977 spočiatku ničím nenaznačoval, žeby mal vybočiť zo všedného rámca života spoločnosti v „znormalizovanom“ Československu. Obyvatelia, prebúdajúci sa po silvestrovských oslavách, si vypočuli novoročný prejav prezidenta a generálneho tajomníka ÚV KSČ v jednej osobe Gustáva Husáka a zasadli k novoročnému obedu. Vo svete vrcholila politika détente a Husákov normalizačný režim bol na svojom mocenskom vrchole: nepísaná dohoda o neangažovaní sa väčšiny obyvateľstva do vecí verejných sa zdala byť fungujúcou, hospodárska situácia bola relatívne stabilná, potenciálna opozícia atomizovaná, československý šport dosiahol v uplynulom roku vrcholové úspechy... Napriek tomu sa práve tento dátum zapísal do dejín českého a slovenského disentu a spoločnosti v Československu. K tomuto dňu je totiž datované *Prohlášení Charty 77*,¹ pod ktorú sa podpísalo prvých 241 odvážnych signatárov.² Tým zároveň vznikla Charta 77, ktorá sa v krátkom čase stala – z pohľadu Západu – najvýznamnejším hnutím odporu proti normalizačnému komunistickému režimu vo vtedajšom Československu. K jej úspechu osobitne prispel široký medzinárodný ohlas. Tvorcom Charty sa totiž podarilo dokument dostať na Západ a publikovať ho v popredných zahraničných masmédiách, akými boli (a dodnes sú) denníky *Le Monde*, *The Times*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* či *The New York Times*. Väčšina západných médií dokument uverejnila 6. januára, čo je zároveň dátum, ktorý sa považuje za dátum zverejnenia Charty 77.

Západ zareagoval okamžite pozitívne a prakticky až do pádu režimu v roku 1989 podporoval Chartu v jej zápase s normalizačným režimom. V istom zmysle sa Charta stala na Západe symbolom disentu vo vtedajšom Československu, osobitne preto, lebo jej stratégia zápasu s režimom – usilovanie o dialóg a upozorňovanie na porušovanie ľudských práv komunistickým režimom – sa zhodovala so straté-

giou preferovanou Západom v tejto fáze studenej vojny. Kontakty so zahraničím udržiaval najmä prostredníctvom zahraničných diplomatov akreditovaných v Prahe,³ cez exulantov v Rádiu Slobodná Európa, ktoré propagovalo činnosť Charty pred českou a slovenskou verejnosťou, ako aj prostredníctvom novinárov zo západných štátov akreditovaných v Prahe.⁴ Pre Chartu bolo tiež nesmiernou výhodou, že popri mo-

rálnej podpore zo Západu prichádzala aj nezanedbateľná materiálna a finančná podpora. Jej hlavným „uzlom“ sa stala Nadace Charty 77, založená atómovým fyzikom Františkom Janouchom vo Švédsku v decembri 1978 ako nástroj pre prijímanie finančnej podpory a jej predisponovanie k chartistom. Ročne takto prúdili do Československa k opozícii tisíce švédskych korún a nemalé sumy v ďalších cudzích menách. Do-

1 Znenie *Prohlášení* pozri: PREČAN, V., CÍSAŘOVSKÁ, B. (zost.): *Charta 77. Dokumenty 1977 – 1989. Svazek I.* Praha 2007, dokument číslo (ďalej dok.) 1, s. 1 – 5; tiež [citované 27. januára 2017]. URL <<https://www.ustrcr.cz/varia/antologie-ideologicky-textu/anticharta/>>.

2 Pozri: ŽANTOVSKÝ, M.: *Havel*. Praha 2014, s. 182.

3 Týmto kanálom sa dostávali do zahraničia mnohé dokumenty Charty 77, ale na druhej strane aj správy zo zahraničia rovnako ako prohibičná literatúra. Pozri: ŽANTOVSKÝ, M.: *Havel*, s. 263; tiež napr. [citované 29. marca 2017]. URL <<http://archiv.ihned.cz/c1-65579220-chartu-77-si-zapamatovala-a-bezpecne-vyvezla-za-hranice>>.

4 Pozri napr.: SMATANÁ, L.: Jak se Charta 77 dostávala do západního tisku? [citované 29. marca 2017]. Dostupné na URL <http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/zajimavosti/_zprava/jak-se-charta-77-dostavala-do-zapadniho-tisku-pomahaly-osobni-kontakty-s-novinari-1685067>.

Prof. Miroslav Kusý (tretí zľava), jeden z popredných slovenských signatárov Charty 77, v spoločnosti disidentky Hany Ponickéj (prvá sprava) na jej chate v Lukaviciach (Zdroj: Archív M. Kusého)

normi boli najmä kultúrne a dobročinné inštitúcie na Západe, a z nich najväčším boli Fordova nadácia a Nadácia otvorenej spoločnosti Georga Sorosa.⁵ Distribúcia peňazí v rámci Československa išla najmä cez ruky Václava Havla.⁶ Mimoriadny význam mali aj aktivity Viléma Prečana v Západnom Nemecku, kde v spolupráci s Karlom Schwarzenbergom na zámku v Scheinfelde vybudoval Československé dokumentačné stredisko nezávislé literatury, v rámci ktorého zbieral samizdato-

vú literatúru a ktoré sa zároveň stalo miestom expedície prohibítnej literatúry do Československa.

Popularita Charty 77 na Západe išla ruka v ruku s nenávisťou režimu, ktorý proti signatárom Charty viedol širokú škálu represí a systematickú diskreditačnú kampaň, ktorá mala paradoxne svoj vrchol hneď na svojom začiatku: 28. januára sa v pražskom Národnom divadle stretli stovky umelcov (najmä hercov) z vtedajšieho Československa, aby demonštratívne podpísali text

tzv. Anticharty, režimom pripraveného dokumentu *Za nové tvúrcí činy ve jménu socialismu a míru*. Režim zaznamenal hádam až prekvapujúci úspech, keď pod jeho tlakom v priebehu niekoľkých dní dokument podpísalo takmer 7 000 umelcov, z toho desiatky najpopulárnejších a najznámejších tvárí z televíznej obrazovky! Zároveň prebiehala v médiách aj rozsiahla propagandistická ofenzíva, difamujúca Chartu ako „pamflet“ a jej signatárov ako „samozvancov a stroskotancov“.⁷

5 ŽANTOVSKÝ, M.: *Havel*, s. 264 – 265. Autor, blízky spolupracovník Václava Havla, uvádza, že nešlo o jediný zdroj príjmu pre Chartu. Pri uvádzaných čiastkach sa odvoláva na publikáciu HAVEL, V., JANOUGH, F.: *Korespondence 1978 – 2001*. Praha 2007.

6 Pozri: ŽANTOVSKÝ, M.: *Havel*, s. 265 – 268.

7 Pozri k tomu najmä: [RP]: Ztroskotanci a samozvanci. *Rudé právo*, roč. 57, 1977, č. 9, s. 2; Kolektív autorov: *V mene socializmu a šťastného života proti rozvrtníkom a samozvancom*. Bratislava 1977. Z historikov kampaň proti Charte krátko po jej vzniku spracoval BLAŽEK, P. (zost.): „Tentokrát to bouchne“. *Edice dokumentů k organizaci a ohlasům kampaně proti signatářům Charty 77 (leden – únor 1977)*. Praha 2007.

Neoddeliteľnou súčasťou kampane proti Charte boli schôdzky pracovných kolektívov, na ktorých sa prijímali rezolúcie proti Charte, aj keď sa režim dôsledne postaral o to, aby si ľudia nemohli prečítať *Prohlášení Charty*. Takáto ofenzíva vyvolávala miestami aj nepokojnosť, hlavne s faktom, že médiá znenie Charty neuverejnili. Aj preto nie všetci pracujúci vyhlásenie proti Charte podpísali... V neposlednom rade, režim bol okamžite pripravený tvrdo zasiahnuť proti signatárom a sympatizantom Charty, preto boli integrálnou súčasťou kampane proti Charte aj preventívne a represívne akcie Štátnej bezpečnosti.

40. výročie vzniku Charty 77, ktoré si toho roku pripomínáme, je vhodnou príležitosťou na reflexiu nad jej pôsobením, a osobitne na jej vplyv na spoločnosť v normalizačnom Československu. Samotná problematika Charty a jej miesto v dejinách odporu proti komunizmu je pomerne dobre zdokumentované, osobitne v českej historiografii.⁸ Bádateľia majú k dispozícii vynikajúcu edíciu dokumentov obsahujúcu všetky vyhlásenia Charty 77 do roku 1989,⁹ spomienky aktérov historických udalostí a ďalšie historické práce. Aj pramenná základňa je pomerne bohatá: popri vyššie uvedenej zbierke obsahujúcej dokumenty Charty, sú na internete voľne prístupné dobové samizdaty *Informace o Chartě*,¹⁰ a existujú tiež zbierky dokumentov obsahujúce korešponden-

Jeden z iniciátorov a popredných predstaviteľov Charty 77 Václav Havel (Zdroj: Archív I. Síváka)

ciu aktérov historických udalostí.¹¹ Vďaka sprístupneniu archívov bývalej Štátnej bezpečnosti máme k dispozícii aj rozsiahly pramenný materiál popisujúci represie komunistického režimu voči Charte a jej signatárom.

O pôsobení Charty a jej vplyve na Slovensko je literatúry pomenej, absentuje samostatná publikácia venovaná téme. K dispozícii je však niekoľko čiastkových štúdií, ako aj polemické práce bývalých disidentov či signatárov Charty.¹²

Z historického hľadiska si pripomeňme, že pre vznik Charty 77 bolo veľmi dôležitým momentom pod-

písanie Helsinských dohôd Československom v roku 1975 a ich zverejnenie v československej zbierke zákonov v októbri 1976, v ktorých sa normalizačný režim o. i. zaviazal dodržiavať ľudské a občianske práva a náboženské slobody. To bol symbol, prostredníctvom ktorého sa Charta mohla obrátiť na medzinárodnú verejnosť veľmi dobre zrozumiteľným jazykom, ktorý musel do istej miery rešpektovať aj režim. Jednou z kľúčových bezprostredných príčin vzniku Charty bolo uväznenie a následný politický proces proti členom populárnej českej undergroundovej hudobnej skupiny The Plas-

8 O. i. vyšla kompletná (vyššie citovaná) edícia dokumentov, zostavená Vilémom Prečanom a Blankou Císařovskou. Z ďalších prác pozri: PREČAN, V. (zost.): *Charta 77 (1977 – 1989): Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Praha 1990; viacero štúdií k Charte je súčasťou zborníka BLAŽEK, P. (zost.): *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968 – 1989*. Praha 2005; K perzekúciám pozri: KOUTEK, O.: *Akce ASANACE. Securitas Imperii*, 2006, č. 13, s. 174 – 176; PLACÁK, P.: *StB a protizákonné písemnosti v 80. letech. Securitas Imperii*, 1994, č. 1, s. 32 – 59. Komplexnú bibliografiu k Charte 77 pozri: BŘEŇOVÁ, V.: *Soupis literatury k Chartě 77*. In: PREČAN, V., CÍSAŘOVSKÁ, B. (zost.): *Charta 77. Dokumenty 1977–1989. Svazek III.*, s. 421 – 476.

9 PREČAN, V., CÍSAŘOVSKÁ, B. (zost.): *Charta 77. Dokumenty 1977 – 1989. Svazek I., II. a III.*

10 Jednotlivé čísla sú dostupné na URL < <http://www.vons.cz/informace-o-chartě-77> >. [citované 31. januára 2017].

11 Pozri: HAVEL, V., JANOUGH, F.: *Korespondence 1978-2001*; HAVEL, V.: *Dopisy Olze*. Toronto 1985.

12 Pozri napr.: KMEŤ, N.: *Disent s ľudské práva. Studia Politica Slovaca*, roč. 1, 2008, č. 1, s. 5 – 20; KMEŤ, N.: *Disent, ľudské práva a HOS*. In: *Česko-slovenská historická ročenka 2010*. Brno 2010, s. 39 – 55; BALUN, P.: *Akcia „KNIHA“*. Charta 77 na Slovensku. *Paměť národa*, roč. 3, 2007, č. 1, s. 83 – 95; MARUŠIAK, J.: *Špecifické aspekty pôsobenia „občianskeho“ disentu na Slovensku*. In: KOVÁČ, D. a kol.: *Slovenské dejiny v dejinách Európy: vybrané kapitoly*. Bratislava 2015, s. 219 – 241.

tic People of the Universe.¹³ Podpisy prvých signatárov Charty sa získavali v priebehu decembra 1976. Režim o pripravách Charty vedel prostredníctvom siete svojich tajných spolupracovníkov, ale detaily nepoznal, a tak sa mu nepodarilo zabrániť šíreniu dokumentu po vtedajšom Československu a osobitne jeho úniku na Západ. Celkove za svoje pôsobenie pred pádom komunistického režimu Chartu podpísalo 1883 občanov Československa, z ktorých však bolo len minimum zo Slovenska alebo Slovákov.¹⁴ Charta celkovo vydala 598 dokumentov (do konca roku 1989), ktorých obsahový rámec bol neobyčajne široký. Išlo najmä o problematiku porušovania občianskych práv komunistickým režimom, a to tak individuálnych prípadov prenasledovaných, ako aj prípadov, ktoré sa týkali určitej komunity, ako boli napr. protesty proti surovému potlačeniu sviečkovej manifestácie, materiály o diskriminácii spisovateľov, porušovaní náboženských slobôd, o viacerých politických procesoch či nezákonnom trestnom stíhaní, o postavení rómskych spoluobčanov, ekologických problémoch, výstavbu Vodného diela Gabčíkovo-Nagymaros, protesty proti väzneniu chartistov, listy helsinským následníckym konferenciám, či obmedzovania slobody pri cestovaní do cudziny.¹⁵ Zároveň sa snažila dokumentovať tie zákony, ktoré neboli v súlade s medzinárodnými záväzkami Československa. Samotné číslo – takmer 600 do-

Miesto na Moste SNP, kde bolo napísané heslo „Nech žije Charta 77“ (Zdroj: SNA)

kumentov za 12 rokov – je nelichotivou vizitkou normalizačného režimu a jeho postoja k dodržiavaniu ľudských a občianskych práv, ako i náboženských slobôd. Charta 77 existovala aj po novembri 1989, ale charakter jej aktivít po páde komunistického režimu je mimo tematického rámca tohto textu.

Zo slovenského uhla pohľadu je kľúčové vyhodnotiť miesto Charty 77 v protikomunistickom odpore 70. a 80. rokov na Slovensku a jej reálny vplyv na slovenskú spoločnosť. Viacero autorov a pamätníkov, ktorí sa témou zaoberali,¹⁶ konštatovalo slabý vplyv Charty na Slovensku, zdôvodnený nielen kvantitatívne chudobnou základňou, ale aj jej špecifickou naviazanosťou na pražské disidentské prostredie, ako aj

západné veľvyslanectvá v Prahe či vplyvnú skupinu českého politického exilu, reprezentovanú najmä novinárom Pavlom Tigridom a československou redakciou Rádia Slobodná Európa. Na hľadanie príčin tohto stavu treba realizovať systematický archívny výskum, aj v tejto fáze našich vedomostí sa však ponúka viacero vysvetlení príčin tohto stavu. Jedna – azda kľúčová – téza poukazuje na skutočnosť, že popularita Charty na Slovensku bola slabá najmä preto, že sa jej do svojich radov nepodarilo získať ikonu Pražskej jari, v Bratislave žijúceho Slováka Alexandra Dubčeka.¹⁷ Otázka Dubčeka je špecifická, a z dostupných prameňov (ktoré sú však výlučne charakteru Oral history) vyplýva, že samotný Dubček s Chartou síce súhlasil, ale

13 Pozri: MACHOVEC, M. (ed.): „Hnědá kniha“: o procesech s českým undergroundem. Praha 2013.

14 Vzhľadom na zložitú metodiku počítania podľa rôznych kritérií (či daný človek bol pôvodom Slovákom, aj keď dlhodobo žil v Prahe, alebo podpísal či žil na Slovensku, aj keď bol Čech či príslušník maďarskej menšiny a pod.) sa počet signatárov Slovákov odhaduje približne na 40 – 50 ľudí.

15 Prehľad dokumentov Charty pozri PREČAN, V., CÍSAŘOVSKÁ, B. (zost.): Charta 77. Dokumenty 1977 – 1989. Svazek I., s. XXXIX – LXXVII.

16 KUSÝ, M.: Charta 77 a ľudské práva. [citované 27. januára 2017]. Dostupné na URL <http://www.olp.sk/docs/charta_77_prof_kusy.pdf>. Zaujímavým príspevkom je komentár Jána Budaja pri 40. výročí vzniku Charty. Pozri: BUDAJ, J.: Charta 77. Začiatok českého rozchodu. [citované 27. januára 2017]. Dostupné na URL <<https://dennik.sk/blog/charta-77-zaciatok-ceskeho-rozchodu/>>. O pôsobení Charty na Slovensku píše vo svojom polemickom príspevku aj Ján Čarnogurský. Pozri: ČARNOGURSKÝ, J.: Mýty o protikomunistickom odboji. [citované 27. januára 2017]. Impulz revue, 2009, č. 3. Dostupné na URL <<http://www.impulzrevue.sk/article.php?466>>.

17 Pozri: JAŠEK, P., PODOLEC, O.: „Komunistický svet bol svetom pretvárk a dvojitého hodnôt.“ Rozhovor s tribúnom Nežnej revolúcie Jánom Budajom. Pamäť národa, roč. 10, 2014, č. 3, s. 114 – 115.

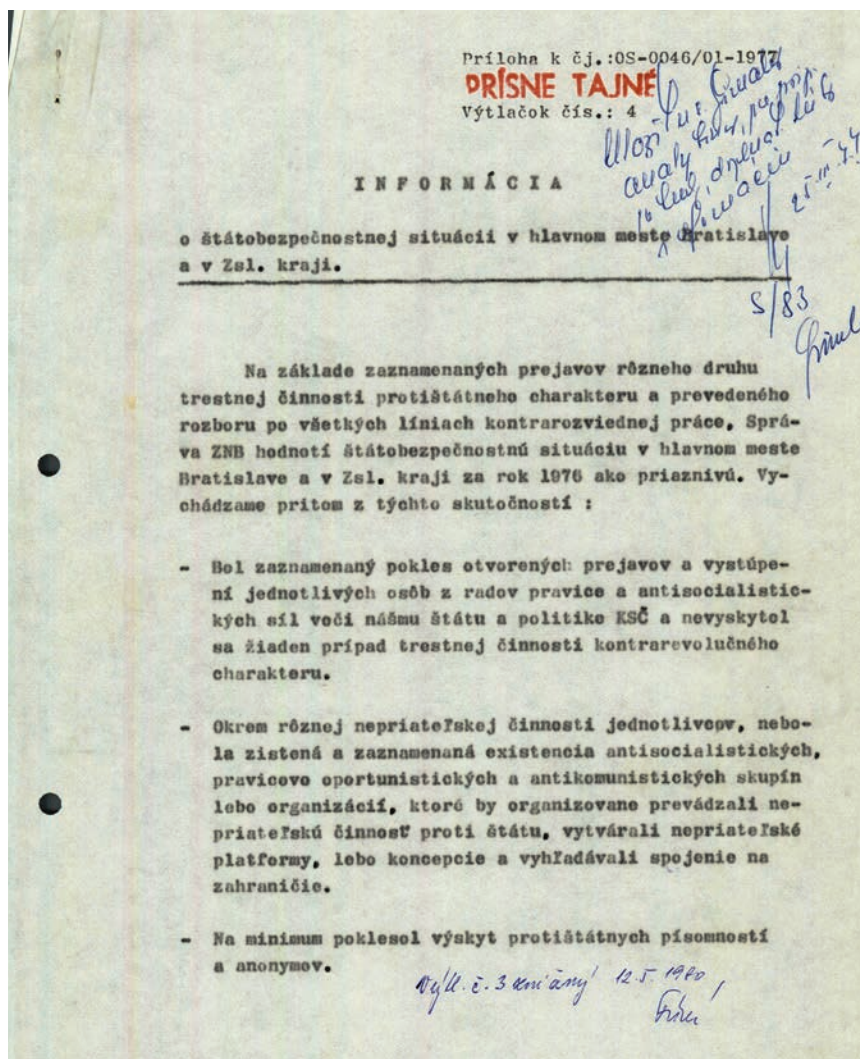

Plk. Emil Blaho, náčelník Správy ŠtB Banská Bystrica (Zdroj: A ÚPN)

cítil sa dotknutý, že ho organizátori neprizvali medzi iniciátorov, a preto odmietal byť radovým signatárom.¹⁸

Ďalšou podstatnou príčinou slabšej popularity Charty na Slovensku bola skutočnosť, že so sebou priniesla celkom novú metódu boja proti režimu: jej predstavitelia vyzývali režim k dialógu a k dodržiavaniu vlastných zákonov, a predovšetkým zverejnili svoje mená adresy. Prešli teda akoby do pozícií „legálnej“ sily, ktorá s režimom vstúpila do dialógu. Väčšina predstaviteľov disentu na Slovensku pokračovala v proti-režimných aktivitách realizovaných v utajení pred režimom, ako to hovorí už označenie skrytá (alebo podzemná) cirkev.

V neposlednom rade si treba uvedomiť, aký významný vplyv mala na popularitu Charty medzi ľuďmi antikampaň, ktorú proti nej režim viedol, osobitne potom vystúpenie umelcov proti chartistom. V časoch, kedy nebolo možné dopátrať sa v domácich médiách objektívnych informácií (a jedinou alternatívou bolo vysielanie zahraničných rozhlaso-

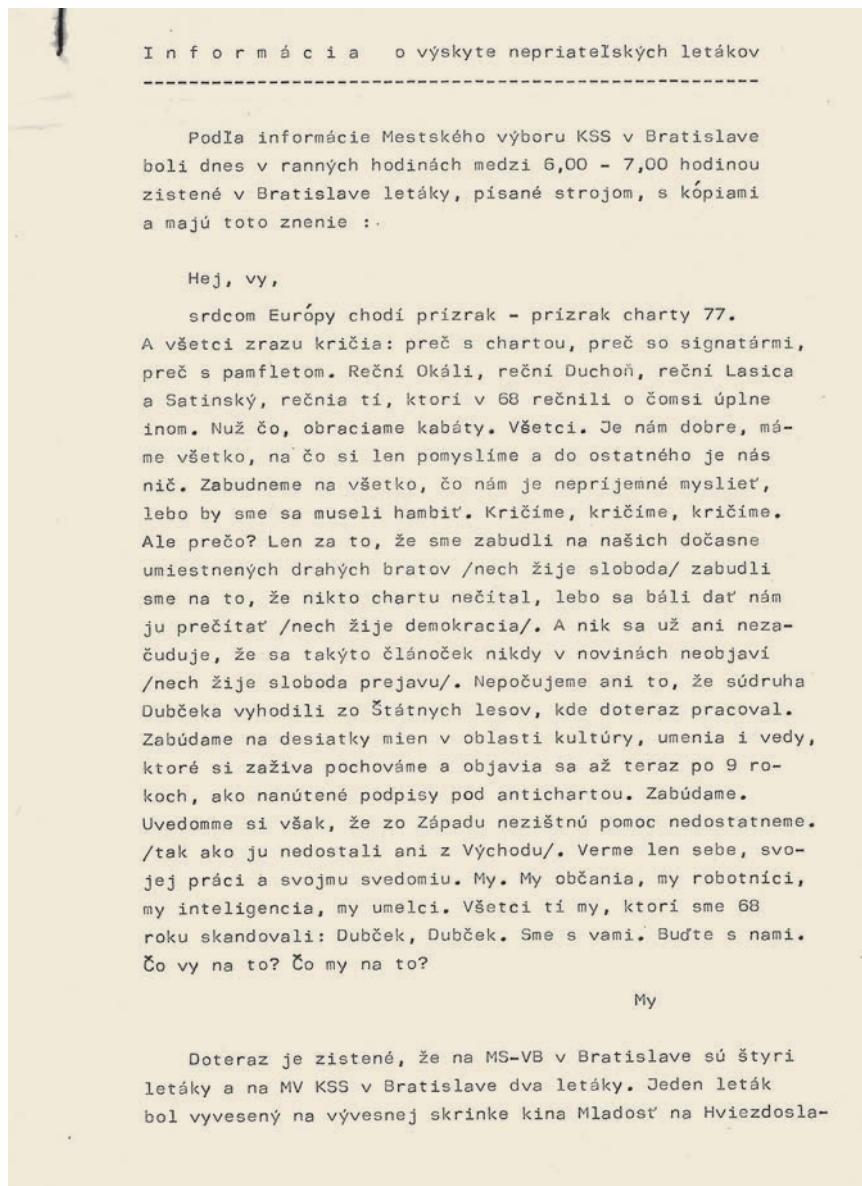

Informácia o štátobezpečnostnej situácii v Bratislave a Západoslovenskom kraji (Zdroj: A ÚPN)

vých staníc, ktorých počúvanosť síce bola značná, ale predsa len hlavne v 70. rokoch v porovnaní s domácimi médiami obmedzená), si veľa ľudí formovalo svoje postoje aj na základe postojov umeleckých elít. Napokon, o efektívite tejto formy „komunikácie“ establishmentu (i keď tentoraz v pozitívnej forme) jasne hovoria aj udalosti Nežnej revolúcie, kedy hral príklon umeleckých elít na stranu protirežimnej opozície nemalú úlohu v rýchлом rozšírení revolú-

cie po celom Československu a jej konečnom úspechu. Svoju veľkú úlohu tiež zohral strach pred represívnymi zásahmi, osobitne Štátnej bezpečnosti. Napokon, normalizačný režim bol v tom období na svojom mocenskom vrchole a prejsť od zastrašovania k priamej represii preň nebol v tomto období (ale ani predtým a potom) žiaden problém. Napokon, musíme uviesť, že k činnosti Charty a jej pôsobeniu sa s určitými výhradami stavali aj niektorí disiden-

18 Pozri: JAŠEK, P.: Mnohé z toho, o čo sme v roku 1968 usilovali, vtedy ešte nedozrelo. Rozhovor s historikom a politológom Ivanom Lalom. *Pamäť národa*, roč. 9, 2013, č. 3, s. 110 – 111.

Informácia o výskyte nepriateľských letákov (Zdroj: SNA)

ti v Čechách,¹⁹ nehovoriac o Slovensku.

Z historického hľadiska tiež tre-

ba upozorniť, že úspech či neúspech Charty nemožno merať iba počtom signatárov, pretože jej skutoč-

ný vplyv ďaleko presahoval tento okruh. Osobitne na Slovensku, kde sa na rozširovaní Charty podieľalo oveľa viac ľudí, ako bolo jej signatárov, a to najmä v prostredí bratislavského a košického disentu. Drvivá väčšina predstaviteľov občianskeho disentu na Slovensku nejakou formou s Chartou spolupracovala, od organizovania tajných prednášok chartistov, cez dodávanie informácií až po rozširovanie jej vyhlásení. Okruh takto zapojených ľudí môže tvoriť niekoľko stoviek aktivistov. Dostupné dokumenty ŠtB navyše jasne ukazujú, že v súdobej spoločnosti vyvolala Charta značnú odozvu, vrátane Slovenska. Režim sa o ňu (nechtiac) postaral sám svojou dezinformačnou kampaňou. Dokumenty ŠtB však ukazujú, že mnoho ľudí na Slovensku vnímalo vznik Charty pozitívne, rozširovali jej prvé vyhlásenie a v (domnelom) súkromí sa o nej vyjadrovali pozitívne a podporovali ju.²⁰

V súvislosti s pôsobením Charty na Slovensku tiež treba spomenúť, že sa síce zasadzovala za dodržiavania ľudských a občianskych práv v Československu, ale v rámci svojich vyhlásení nevenovala takmer žiadnu pozornosť slovenskej problematike.²¹ Na druhej strane podporovala a tematizovala z pohľadu Slovákov takú citlivú tému, ako bola otázka postavenia maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku. Možno konštatovať, že Charta 77 mala veľmi dobré spojenie s maďarským disentom a maďarským disidentom sa podarilo do stanovísk Charty dostať niektoré svoje požiadavky. Napokon, jeho líder Miklós Duray, vnímaný na Slovensku pomerne kontroverzne, bol signatár-

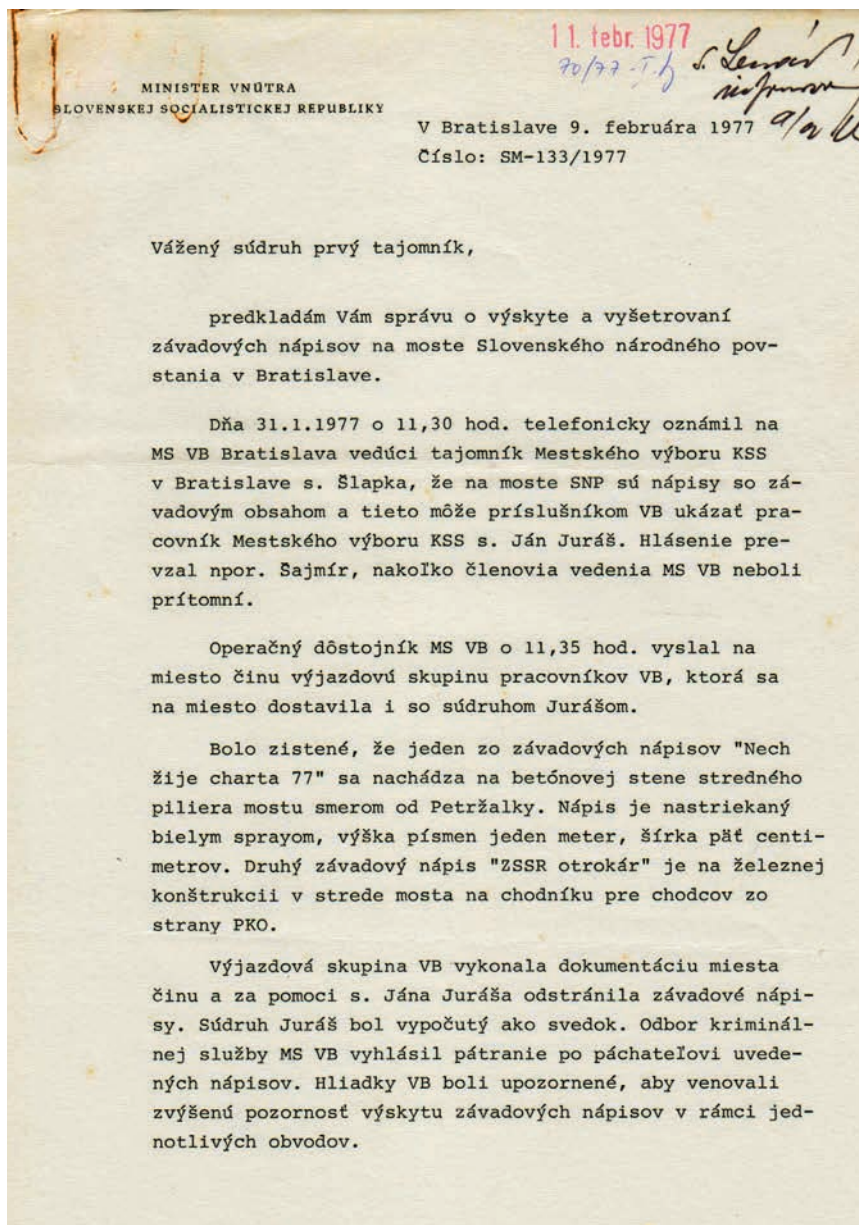
19 Pozri: CUHRA, J.: Nezávislé aktivity v Československu a Charta 77. In: DEVÁTÁ, M., SUK, J., TŮMA, O. (zost.): *Charta 77: od obhajoby ľudských práv k demokratickej revolúcii, 1977 – 1989*. Praha 2008, s. 95 – 104.

20 Pozri najmä: Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa štátnej bezpečnosti (ďalej KS ZNB S-ŠtB) Košice, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 22, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 1721; Pozri tiež prehľad týždenných situácných správ podávaných krajskými správami ŠtB, napr. A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, šk. č. 13, inv. č. 257, resp. f. KS ZNB S-ŠtB Košice, šk. č. 23, inv. č. 1730.

21 BUDAJ, J.: Charta 77. Začiatok českého rozchodu.

rom Charty 77.²² Uvedme niekoľko príkladov prieniku disidentov z prostredia maďarskej menšiny a Charty 77: v apríli 1986 sa problematika menšinových škôl dostala do dokumentu Charty *Pripomienky k novému školskému zákonu*, ktoré hovoria Charty poslali predsedovi federálnej vlády Lubomírovi Štrougovi;²³ Charta vydala niekoľko dokumentov venujúcich sa výstavbe vodného diela Gabčíkovo-Nagymaros, v ktorom sympatizovala s maďarským stanoviskom.²⁴ Na druhej strane však bola Charta odmietavá voči slovenským požiadavkám a pri podpore niektorých špecifických prípadov prenasledovania na Slovensku. Ako príklad tohto *modus operandi* spomeňme prípad z mája 1987, kedy predstavitelia Charty neodoslali do Ríma list so žiadosťou o podporu pre prenasledovaného katolíckeho intelektuála Ladislava Hanusa, resp. ho odoslali so značným oneskorením.²⁵

Treba tiež pripomenúť, že v slovenskom hnutí odporu proti komunizmu (aj) v období normalizácie dominovala katolícka cirkev, osobitne vo forme podzemnej cirkvi. Pre jej predstaviteľov bola kľúčovým programom otázka náboženských slobôd a snažili sa vyhýbať politizácii svojej činnosti. Neinak to bolo aj v čase vzniku Charty 77. Pre predstaviteľov podzemnej cirkvi bolo v prípade Charty možnou prekážkou skutočnosť, že medzi jej prvými signatármi bol nemalý podiel ľudí s ko-

Informácia o výskyte nepriateľských letákov (Zdroj: SNA)

- 22 Za zmienku stojí, že počas Durayovho prvého zatknutia v roku 1982 sa ho predstavitelia Charty zastali a v liste Charty 77 z decembra 1982 upozorňujú Generálnu prokuratúru na Durayov prípad „v obave, že se připravuje nový proces, jehož motivy jsou politické důvody“. V tomto liste charakterizovala Duraya ako „příslušníka maďarské menšiny na Slovensku, který je znám jako zástance dobrého soužití se Slováky a dodržování občanských a lidských práv v naší republice“. (CÍSAŘOVSKÁ, B., PREČAN, V. (zost.): *Charta 77: Dokumenty 1977–1989. Svazek I*, dok. 223, s. 485). Na jeho obranu vystúpili aj slovenskí disidenti, ktorý sa však zastávali najmä jeho práva na slobodu prejavu. Jozef Jablonický to charakterizoval nasledovne: „Duray má názory, ktorými sa netají. K problematike postavenia maďarskej menšiny na Slovensku pristupuje jednostranne, ale umlčovať ho väzením nie je dobrým príspevkom k bilancii slovensko-maďarských vzťahov [...]“. Pozri: JABLONICKÝ, J.: *Samizdat o disente III. Záznamy a písomnosti*. Bratislava 2007, s. 248.
- 23 CÍSAŘOVSKÁ, B., PREČAN, V. (zost.): *Charta 77: Dokumenty 1977–1989. Svazek I*, dok. 276, s. 610–613.
- 24 Pozri napr. výzvy *K výstavbe vodných děl Gabčíkovo-Nagymaros* z 13. 9. 1985 alebo *Znovu o vodním díle Gabčíkovo-Nagymaros* z 28. 5. 1989. In: PREČAN, V. (zost.): *Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci*, s. 274–278 a 371–372.
- 25 Viac k prípadu pozri: HRABOVEC, E.: *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky (1962–1989)*. Bratislava 2016, s. 217.

munistickou minulosťou (dokonca v období 50. rokov). Napokon, Charta vychádzala predovšetkým z českého prostredia a jeho historických politicko-svetonázorových tradícií a špecifik, ktoré sa už od 19. storočia vyznačovali prevažujúcim laicko-liberálnym a ľavicovým charakterom národných elít.²⁶

Z vyššie uvedeného je zrejmé, že je nekorektné a ahistorické dávať do korelácie kvalitu odporu voči normalizačnému režimu na Slovensku s počtom signatárov Charty 77, spojenej s českým a osobitne pražským prostredím, kde dominovali iné formy odporu proti režimu. Prostredníctvom siete veľvyslanectiev západných štátov a kontaktov českého disentu s Rádiom Slobodná Európa disponovala Charta 77 takou formou zahraničnej pomoci, aká bola neporovnateľná s iným protikomunistickým hnutím v Československu. Aj napriek slabšiemu prieniku na Slovensko Charta znamenala veľké morálne povzbudenie pre odporcov režimu a v nejednom prípade sa zastala predstaviteľov protikomunistickej opozície na Slovensku.²⁷ Vo svojich dokumentoch sa venovala aj prenasledovaným aktivistom

tajnej cirkvi na Slovensku, ako boli napr. väznení kresťanskí aktivisti Jozef Labuda a Emília Kesegová (Pastvová), ktorých odsúdil okresný súd v Rimavskej Sobote v októbri 1980 na šesť, resp. štyri mesiace väzenia nepodmienečne.²⁸ Rovnako treba vyzdvihnúť všetkých jej signatárov, ktorí prejavili veľkú občiansku odvahu. Každý signatár sa svojím podpisom odsúdil do pozície prenasledovaného režimom a doslova „občana druhej kategórie“, ktorý musel počítať minimálne s vyhodnotením z práce, sledovaním a šikanovaním zo strany ŠtB a s tým, že zásahy režimu sa dotknú celej jeho rodiny. Charta svojím vystúpením zároveň znamenala prelom v kvalite odporu proti normalizačnému režimu. Signatári dokázali vystúpiť ako organizovaná platforma, ktorá režim napriek perzekučným zásahom neprestala znepokojovať až do jeho pádu. Ten proti Charte všemožne bojoval až do roku 1989, od šikanovania, cez snahu vystáť jej signatárov na Západ až po ich väznenie, ale zlikvidovať Chartu sa mu nepodarilo. To v neposlednom rade svedčí o jej sile a význame.

V rámci predkladaných dokumen-

tov sme pozbierali niekoľko útržkov z reakcie slovenskej spoločnosti na vznik a počiatočné pôsobenie Charty 77, ako ich zaznamenali slovenské komunistické stranické orgány a útvary Štátnej bezpečnosti, pre ktoré sa od januára 1977 stalo monitorovanie situácie okolo chartistického hnutia trvalou súčasťou ich pracovnej náplne. Niekoľko vybraných dokumentov ukazuje, že vznik Charty ovplyvnil slovenskú spoločnosť viac ako sa pôvodne myslelo a je len potvrdením faktu, že stranické orgány proti Charte 77 viedli od začiatku systematickú kampaň zameranú na diskreditáciu jej signatárov a odradenie potenciálnych signatárov. Zároveň sme sa rozhodli vybrať dokumenty, ktoré prinášajú skôr súhrn informácií, a teda komplexnejší pohľad ako jednotlivé správy, ako ich ŠtB zachytávala na dennej báze, tak povediac „individuálne“, v priebehu januára a februára 1977. Zároveň sme vybrali dokumenty tak, aby z geografického hľadiska pokryli celé územie Slovenska.

Dokumenty sme za sebou zoradili v chronologickom poradí. V texte boli opravené iba očividné preklepy.

Dokument č. 1

1977, 9. február, Bratislava. Informácie pre 1. tajomníka ÚV KSS o výskyte „závadných nápisov“ podporujúcich Chartu 77 na Moste SNP.

Minister vnútra Slovenskej socialistickej republiky

V Bratislave 9. februára 1977

Číslo: SM 133/1977

Vážený súdruh prvý tajomník,
predkladám Vám správu o výskyte a vyšetrovaní závadových nápisov na moste Slovenského národného povstania v Bratislave.

Dňa 31. 1. 1977 o 11,30 hod. telefonicky oznámil na MS VB²⁹ Bratislava vedúci tajomník Mestského výboru

26 Tamže, s. 216.

27 JAŠEK, P.: Proces proti Ivanovi Polanskému (1987 – 1988). *Pamäť národa*, roč. 11, 2015, č. 4, s. 24 – 44.

28 CÍSAŘOVSKÁ, B., PREČAN, V. (zost.): *Charta 77: Dokumenty 1977 – 1989. Svazek I.*, dok. 209, s. 455 – 461.

29 Mestská správa Verejnej bezpečnosti.

KSS³⁰ v Bratislave s.³¹ Šlapka,³² že na moste SNP sú nápisy so závadovým obsahom a tieto môže príslušníkom VB ukázať pracovník Mestského výboru KSS s. Ján Juráš. Hlásenie prevzal npor.³³ Šajmír, nakoľko členovia vedenia MS VB neboli prítomní.

Operačný dôstojník MS VB o 11,35 hod. vyslal na miesto činu výjazdovú skupinu pracovníkov VB, ktorá sa na miesto dostavila i so súdruhom Jurášom.

Bolo zistené, že jeden zo závadových nápisov „Nech žije charta 77“ sa nachádza na betónovej stene stredného piliera mostu smerom od Petržalky. Nápis je nastriekaný bielym sprayom, výška písmen jeden meter, šírka päť centimetrov. Druhý závadový nápis „ZSSR³⁴ otrokár“ je na železnej konštrukcii v strede mosta na chodníku pre chodcov zo strany PKO³⁵.

Výjazdová skupina VB vykonala dokumentáciu miesta činu a za pomoci s. Jána Juráša odstránila závadové nápisy. Súduh Juráš bol vypočutý ako svedok. Odbor kriminálnej služby MS VB vyhlásil pátranie po páchatelovi uvedených nápisov. Hliadky VB boli upozornené, aby menovali zvýšenú pozornosť výskytu závadových nápisov v rámci jednotlivých obvodov.

Podľa zistenia s. Juráš sa o závadových nápisoch dozvedel dňa 27. 1. 1977 na základe diskusného príspevku s. Jozefa Hogela, ktorý vystúpil na aktíve predsedov uličných organizácií KSS Bratislava I. Súduh Juráš o nápisoch hovoril toho istého dňa na členskej schôdzi ZO³⁶ KSS.

Vyšetrovanie vykonáva Odbor vyšetrovania MS VB Bratislava.

Správu o výskyte závadových nápisov súčasne predkladám i predsedovi vlády SSR.³⁷

So súdružským pozdravom³⁸

Vážený súduh

Jozef Lenárt³⁹

1.tajomník ÚV KSS

BRATISLAVA⁴⁰

Zdroj: Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. ÚV KSS – volené orgány, I. tajomník ÚV KSS Jozef Lenárt (ďalej iba I. tajomník ÚV KSS J. Lenárt), šk. č. 19, inv. č. 39.

30 Komunistickej strany Slovenska.

31 Súduh.

32 Gejza Šlapka (1928 – 2017), komunistický politik a funkcionár. Najznámejší sa stal ako vedúci tajomník Mestského výboru KSS v Bratislave v rokoch normalizácie, kedy bol zároveň poslancom Federálneho zhromaždenia a členom predsedníctva ÚV KSS.

33 Nadporučík.

34 Zväz sovietskych socialistických republík.

35 Park kultúry a oddychu.

36 Základných organizácií.

37 Slovenská socialistická republika.

38 Nečitateľný podpis.

39 Jozef Lenárt (1923 – 2004), slovenský komunistický politik. V roku 1943 vstúpil do ilegálnej KSS, neskôr sa zúčastnil bojov v SNP. Po vojne pracoval v straníckom aparáte, od roku 1950 bol členom ÚV KSS. V rokoch 1951 – 1953 bol námestníkom ministra ľahkého priemyslu, následne študoval do roku 1956 na Vysokéj straníckej škole pri ÚV KSSZ v Moskve. Po ukončení štúdia sa stal vedúcim tajomníkom KV KSS Bratislava, v rokoch 1958 – 1962 bol tajomníkom ÚV KSS. V rokoch 1962 – 1963 bol predsedom Slovenskej národnej rady, pričom v 60. rokoch bol aj členom niekoľkých rehabilitačných komisií, vrátane tzv. barnabitskej. Od roku 1963 bol predsedom československej vlády, ktorým zostal až do marca 1968. V období demokratizačného procesu spočiatku lavíroval, neskôr sa opatrne pridával skôr na stranu dogmatických síl, s ktorými v dňoch okupácie spolupracoval. V období nastupujúcej normalizácie jednoznačne podporil tento kurz a vynieslo mu to miesto 1. tajomníka ÚV KSS. Na tejto pozícii pôsobil v rokoch 1970 – 1988. V rokoch 1988 – 1989 potom pôsobil ako tajomník ÚV KSČ pre ekonomiku, ideológiu a medzinárodné vzťahy. Jeho politický pád priniesli až udalosti Novembra 1989.

40 V origináli podčiarknuté.

Dokument č. 2

1977, 10. február, Bratislava. Informácie pre 1. tajomníka ÚV KSS o výskyte „protištátnych“ letákov v Bratislave.

Politickoorganizačné oddelenie ÚV KSS⁴¹

TAJNÉ!

Číslo: 7/A

10. februára 1977

Pre prvého tajomníka ÚV KSS s. Lenárta!⁴²

OBSAH: Informácia o výskyte nepriateľských letákov

INFORMÁCIA O VÝSKYTE NEPRIATEĽSKÝCH LETÁKOV⁴³

Podľa informácie Mestského výboru ÚV KSS v Bratislave boli dnes v ranných hodinách medzi 6,00 – 7,00 hodinou zistené v Bratislave letáky, písané strojom, s kópiami a majú toto znenia: Hej, vy, srdcom Európy chodí príznak – príznak charty 77. A všetci zrazu kričia: preč s chartou, preč so signatármi, preč s pamfletom. Reční Okáli,⁴⁴ reční Duchoň,⁴⁵ reční Lasica⁴⁶ a Satinský,⁴⁷ rečnía tí, ktorí v 68⁴⁸ rečnili o čomsi úplne inom. Nuž čo, obraciame kabáty. Všetci. Je nám dobre, máme všetko, na čo si len pomyslíme a do ostatného je nás nič. Zabudneme na všetko, čo nám je nepríjemné myslieť, lebo by sme sa museli hambiť. Kričíme, kričíme, kričíme. Ale prečo? Len za to, že sme zabudli na našich dočasne umiestnených drahých bratov /nech žije sloboda/ zabudli sme na to, že nikto chartu nečítal, lebo sa báli dať nám ju prečítať /nech žije demokracia/. A nik sa už nezačuduje, že sa takýto članoček nikdy v novinách neobjaví /nech žije sloboda prejavu/. Nepočujeme ani to, že súdruha Dubčeka⁴⁹ vyhodili zo štátnych lesov, kde doteraz pracoval. Zabúdame na desiatky mien v oblasti kultúry, umenia i vedy, ktoré si zaživa pochováame a objavajú sa až teraz po 9 rokoch, ako nanútené podpisy pod antichartou.⁵⁰ Zabúdame. Uvedomme si však, že zo Západu nezištnú pomoc nedostaneme /tak ako ju nedostali ani z Východu/. Verme len sebe, svojej

41 V origináli podčiarknuté.

42 V origináli podčiarknuté.

43 V origináli podčiarknuté.

44 Daniel Okáli (1903 – 1987), slovenský novinár a politik ľavicovej a komunistickej orientácie, jeden zo zakladajúcich členov skupiny DAV. V období druhej svetovej vojny sa zapojil do odboja, od roku 1945 člen KSS. Po vojne pôsobil krátko na ministerstve vnútra, v rokoch 1946 – 1948 bol splnomocnencom pre výmenu obyvateľstva s Maďarskom a vedúci Československej presídľovacej komisie. V rokoch 1948 – 1951 pôsobil na Slovensku ako povereník vnútra, teda na jednej z najobávanejších pozícií vtedajšieho režimu, smutne sa preslávil hlavne angažovanosťou v proticirkevných opatreniach. V roku 1951 bol zatknutý a spolu s ďalšími súdruhmi obvinený z tzv. buržoázneho nacionalizmu. Vy vykonštruovanom procese bol v roku 1954 odsúdený na 18 rokov väzenia. Z väzenia bol prepustený v roku 1960, následne pracoval ako robotník, od polovice 60. rokov ako literárny kritik. V období normalizácie podporoval Husáka.

45 Karol Duchoň (1950 – 1985), slovenský spevák, populárny najmä v období 70. rokov. Známym sa stal najmä jeho hit V slovenských dolinách.

46 Milan Lasica (1940), slovenský humorista, herec, dramatik a spevák. Veľkú popularitu získal vystupovaním v Divadle na Korze v rokoch 1967 – 1971 spolu s Júliom Satinským.

47 Július Satinský (1941 – 2002), slovenský herec a humorista, známym sa stal vystupovaním v dvojici s Milanom Lasicom.

48 Myslený rok 1968.

49 Alexander Dubček (1921 – 1992), komunistický a sociálnodemokratický politik. Vyrastal v Sovietskom zväze, počas 2. svetovej vojny pôsobil v ilegálnej KSS, aktívne sa zúčastnil bojov v SNP. V roku 1962 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSS a z tejto pozície mal veľký podiel na politickom uvoľnení na Slovensku. V roku 1968 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSČ a symbolom obrodného procesu Pražskej jari. Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 sa jeho mocenské pozície oslabovali, v roku 1969 bol odvolaný z pozície 1. tajomníka ÚV KSČ a v straníckych čistkách vylúčený z KSČ. V období normalizácie sa zapojil do dissentu a bol prísne sledovaný Štátnou bezpečnosťou (ŠtB). Napriek tomu vytvoril okolo seba okruh priateľov, s ktorými vyvíjali určité aktivity (osobitne písanie protestných listov), a koncom 80. rokov vydávali samizdatový časopis *Myšlienka a čin*. Po páde komunistického režimu sa vrátil do politiky ako predseda Federálneho zhromaždenia (1990 – 1992). Pozn.: V letáku uvedená informácia, žeby Dubčeka kvôli Charte vyhodili zo zamestnania v Štátnych lesoch, nie je pravdivá.

50 Dokument *Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru*, známy ako *Anticharta*, bol dokument odsudzujúci iniciatívu Charty 77. Jeho signatármi boli predovšetkým známi umelci a predstavitelia kultúry v Československu, ktorí ním vyjadrovali popri odsúdení Charty aj lojalitu voči komunistickému režimu, čo tento aj propagandisticky využil.

práci a svojmu svedomiu. My. My občania, my robotníci, my inteligencia, my umelci. Všetci tí my, ktorí sme 68 roku skandovali: Dubček, Dubček. Sme s Vami. Buďte s nami.

Čo vy na to? Čo my na to?

My⁵¹

Doteraz je zistené, že na MS-VB v Bratislave sú štyri letáky a na MV⁵² KSS v Bratislave dva letáky. Jeden leták bol vyvesený na vývesnej skrinke kina Mladosť na Hviezdoslavovom námestí a druhý na budove Mestskej knižnice v Bratislave. Miesta výskytu ostatných letákov nie sú známe.

Spracované podľa ďalekopisu Vladimír Trvala⁵³

MV KSS v Bratislave. vedúci politickoorg. oddelenia ÚV KSS

Zdroj: SNA Bratislava, f. I. tajomník ÚV KSS J. Lenárt, šk. č. 19, inv. č. 39.

Dokument č. 3

1977, 11. marec, Bratislava. Informácia o štátno-bezpečnostnej situácii v Západoslovenskom kraji a v hlavnom meste Bratislava.

Príloha k č. j. OS 0046/01/1977

Prísne tajné!

Výtlačok č. 4

Informácia o štátnobezpečnostnej situácii v hlavnom meste Bratislava a v Zsl.⁵⁴ kraji

Na základe zaznamenaných prejavov rôzneho druhu trestnej činnosti protištátneho charakteru a prevedeného rozboru po všetkých líniah kontrarozviednej práce, Správa ZNB hodnotí štátnobezpečnostnú situáciu v hl.⁵⁵ meste Bratislave a Zsl. kraji za rok 1976 ako priaznivú. [...] ⁵⁶

Za prvé mesiace roku 1977 došlo k čiastočnému narušeniu a zhoršeniu štátnobezpečnostnej situácie v súvislosti s pamfletom „Charta 77“, čo sa prejavilo najmä zvýšeným počtom nápisov závadného, alebo protištátneho zamerania a výskytom rôznych protištátnych písomností, ktoré boli zasielané hlavne osobám a organizáciám, ktoré vystupovali proti „Charte 77“ a jej signatárom. Napr. za mesiac január – marec 1977 bolo v hlavnom meste SSR a zsl. kraji zaznamenaných:

- 6 prípadov rôznych nápisov /Ch 77⁵⁷ – Sloboda, Komunista, pridaj sa k Ch 77, Nech žije Ch 77, ZSSR – Otro- kár, Žiadame zverejniť Ch 77 a Sme za Ch 77/.

- 6 kusov letákov písaných strojom a nalepené v oblasti starej Bratislavy podporujúce Ch 77.

- 10 výhražných dopisov, z toho 3 z iných krajov ČSSR⁵⁸, prevažne zaslané na rôzne osoby, farské a kapitulske úrady z dôvodu, že tieto vystúpili v Katolíckych novinách proti Ch 77.

- 6 písomností na podporu Ch 77 /z toho 2 písomnosti z iných krajov ČSSR/ zaslané na rôzne organizácie v rámci Zsl. kraja.

- 8 prípadov rozširovania Ch 77 /z toho 2 prípady zo Zsl. kraja/ na rôzne osoby, ktoré po jej obdržaní tieto odovzdali orgánom ŠtB.

- 7 osôb, ktoré Ch 77 vlastní a túto rozširujú v okruhu im dôveryhodných osôb. Ide o osoby: Plavková Otília, Krulišová Oľga – býv. redaktorky čs. rozhlasu, Karvašová Perla, býv. novinárka, Ing. Hanák, asistent VŠP⁵⁹

51 Uvedené pod textom letáku ako podpis.

52 Mestský výbor.

53 Vladimír Trvala (1924), slovenský komunistický funkcionár a publicista, od roku 1971 vedúci politicko-organizačného oddelenia ÚV KSS a člen ÚV KSS do roku 1989.

54 Západoslovenskom.

55 Hlavnom.

56 Nasledovala informácia, na akom základe dospeli operatívni príslušníci k tomuto záveru, vychádzajúc z poklesu otvorených prejavov protisocialistických vystúpení, neexistencie antisocialistických skupín a organizácií a malého počtu protištátnych letákov.

57 Charta 77.

58 Československá socialistická republika.

59 Vysoká škola poľnohospodárska.

v Nitre, Ličko Pavel, býv. redaktor Kultúrneho života,⁶⁰ Duchon Milan, vedúci dopravy v n. p.⁶¹ Stavivá Bratislava a MUDr. Krčméry Silvester,⁶² lekár v Podunajských Biskupiciach. U všetkých osôb bude prevedené preventívno-rozkladné opatrenie s cieľom zamedziť ďalšiemu rozširovaniu Ch 77.

Zvýšila sa aktivita časti pravicovo-oportunistických síl, hlavne z radov bývalých pracovníkov kultúrneho a ideového frontu /Plávková Otlia, Karvašová Perla, Krulišová Oľga, Guliš Pavel, Podmaník Rudolf/ ktoré nielen že zotrúvajú na nepriateľskej platforme voči súčasnej politike KSČ,⁶³ ale zvýšenými stykmi, posudzovaním politickej situácie v negatívnom smere, hľadaním spojenia a kontaktov na pravicu z iných krajov ČSSR je u nich snaha stať sa aktívnymi účastníkmi „Charty 77“. Neváhajú pritom zapojiť sa do akejkoľvek činnosti proti nášmu štátu a jeho politike, v prípade vytvorenia pre nich tzv. vhodných podmienok. Citujem napr. výrok Oľgy Krulišovej pri rozhovore s Plávkovou Otlíou: „Robím všetko čo môžem, aby som tieto materiály rozširovala“ a pokračuje „i my sme mali vešať a zabíjať a mali by sme pokoj ako v MLR.“⁶⁴

Na druhej strane treba však povedať, že časť osôb z radov pravice sa nestotožňuje s počínaním signatárov pamfletu „Ch 77“, čo zdôvodňujú najmä tým, že budú sprísnené opatrenia voči všetkým, ktorí boli za pravicovo-oportunistickú činnosť v období rokov 1968-1969 vylúčení z KSČ. Jednotlivci z radov pravice otvorene odsudzujú signatárov „Charty 77“ a možno povedať, že svojim postojom sledujú i to, že si vylepšia svoje pozície v zamestnaní, niektorým bude povolená činnosť, ktorú mali v súvislosti s vylúčením z KSČ zakázanú, niektorí snád' to myslia i úprimne. Napr. Celestín Lasček, nar. 1923, býv. politický pracovník OV⁶⁵ KSS Trnava a Štefan Sokolovský, nar. 1933, býv. pracovník ONV⁶⁶ Trnava otvorene v časopise Trnavský hlas vystúpili proti signatárom Ch 77.

V súvislosti s „Chartou 77“ môžem jednoznačne povedať, že štátobezpečnostná situácia je priaznivá na vysokých, stredných školách a vo všetkých objektoch – závodoch a hospodárskych inštitúciách spravodajskej ochrany v rámci hlavného mesta SSR a Zsl. kraja, v ktorých sa až na jeden prípad zistený u dr. Hanáka, asistenta VŠP v Nitre /má nahranú Ch 77 na magnetofónovej páske/ neboli zaznamenané žiadne nepriateľské prejavy rozširovania, lebo otvoreného schvaľovania tohto pamfletu.

Podľa doterajších poznatkov a ohlasov obyvateľstva naprostá väčšina občanov hl. mesta Bratislavy a Zsl. kraja odsudzuje autorov a signatárov „Ch 77“. Určitá časť pracujúcich žiada stíhať autorov a signatárov „Ch 77“, iní sa vyjadrujú, že je potrebné prevádzať voči nim také opatrenia, aby boli izolovaní od ostatných pracujúcich, alebo ich vyhostiť do kapitalistického zahraničia. Niektorí sa vyjadrujú, že nie je potrebné venovať toľko času opatreniam súvisiacich s „Ch 77“ a značná časť pracujúcich sa stavia k tomuto nevšímavo, najmä na dedine.

Stupňuje sa aktivita nepriateľskej a nedovolennej náboženskej činnosti hlavne na úseku rím. kat.⁶⁷ cirkvi, cirkevnej hierarchie, cirkevnej emigrácie, siekt a hlavne laického apoštolátu. Okrem cirkevnej hierarchie, ktorá na čele s biskupom Gáabrišom⁶⁸ stojí v opozícii voči štátnej správe, najaktívnejšiu činnosť vyvíja laický apoštolát pod vedením MUDr. Silvestra Krčméryho, pracovníka KUNZ⁶⁹ v Podunajských Biskupiciach, a Jána Korca,⁷⁰ tajne vy-

60 Časopis slovenskej kultúrnej inteligencie, ktorý vychádzal v rokoch 1946 – 1968. V 60. rokoch sa tento týždenník stal tribúnou obrodného procesu na Slovensku.

61 Národný podnik.

62 Silvester Krčméry (1924 – 2013), slovenský lekár a jeden z popredných predstaviteľov tajnej cirkvi na Slovensku. V období 50. rokov bol dlhé roky väznený, po prepustení z väzenia sa aktívne zapojil do katolíckeho disentu. V období normalizácie sa stal jednou z najvýznamnejších postáv katolíckej cirkvi a zaradil sa medzi jej „generálov“. Podieľal sa na všetkých jej významných aktivitách, vrátane organizovania masových púťí, vydávania samizdatov či organizovania Sviečkovej manifestácie 25. 3. 1988. K jeho pôsobeniu pozri KRČMÉRY, S.: *Pravdou proti moci. Príbeh muža, ktorého nezlomili*. Bratislava 2014.

63 Komunistická strana Československa.

64 Maďarská ľudová republika.

65 Okresný výbor.

66 Okresný národný výbor.

67 Rímsko-katolíckej.

68 Július Gáabriš (1913 – 1987), slovenský katolícky kňaz a biskup. Za kňaza bol vysvätený v roku 1938, v rokoch 1941 – 1950 pôsobil ako profesor na biskupskom gymnáziu v Trnave. V nasledujúcom období pôsobil ako kaplán a kňaz. V roku 1949 bol vymenovaný za apoštolského administrátora Trnavskej apoštolskej administratúry a v rokoch 1977 – 1987 bol apoštolským administrátorom Trnavskej arcidiecézy. Viac o jeho živote pozri HAĽKO, J.: *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mons. RNDr. Júliusa Gáabriša*. Trnava 2008.

69 Krajský úrad národného zdravia.

70 Ján Chryzostom Korec (1924 – 2016), tajne vysvätený biskup a neskôr slovenský kardinál. V 50. rokoch bol najskôr tajne vysvätený za kňaza a neskôr aj za biskupa, 60. rokoch bol pre svoje náboženské presvedčenie a aktivity dlhé roky väznený. V období normalizácie pracoval ako robotník a ako tajne vysvätený biskup sa stal jednou z hlavných postáv a najvyšších autorít tajnej cirkvi na Slovensku.

sväteneho biskupa, zamestnaný ako skladník v Tatracheme Bratislava. Prejavuje sa to najmä v aktivizácii náboženského života medzi mládežou a inteligenciou, v zakladaní rôznych krúžkov a prevádzaní duchovných cvičení a v súčasnej dobe v prekladaní a rozširovaní medzi členov laického apoštolátu rôznych materiálov zameraných voči ZSSR a „Ch 77“. [...] ⁷¹

Zdroj: A ÚPN, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti (ďalej KS ZNB S-ŠtB) Zsl. kraja a hl. m. Bratislavy, šk. č. 13, inv. č. 251.

Dokument č. 4

1977, 11. marec, Košice. Podklady pre súhrnnú správu XII. správy ZNB o „negatívnych“ ohlasoch na Chartu 77 od náčelníka Krajskej správy ZNB Správy ŠtB Východoslovenského kraja o reakcii na Chartu v Košiciach a Východoslovenskej strane.

KS – ZNB – Správa Štátnej bezpečnosti Košice⁷²
Federálne ministerstvo vnútra Dňa 11. marca 1977
XII. správa Prísne tajné!
Do rúk s. náčelníka Mimo poradia
Bratislava Čj.: OS-0036/53-77

Podklady pre správu k pamfletu Charta 77 – zaslanie.
K čj. KR-009/AN-1977 zo dňa 9. 3. 1977

Na základe vášho dožiadania zasielam vám správu o štátobezpečnostných poznatkoch získaných v súvislosti s pamfletom Charta 77:

1/ Doposiaľ operatívnymi prostriedkami bolo zistené, že len JUDr. Milan KUDLA⁷³ z Dolného Smokovca, okr.⁷⁴ Poprad, pravičiar, zotrúvajúci na pozíciách pravicového oportunizmu, písomne oznámil signatárovi Charty 77 HÁJKOVI,⁷⁵ že plne súhlasí s jej obsahom a pripojuje svoj podpis pod Chartu.

2/Naprostý súhlas s pamfletom Charta 77 pred agentúrou, dôvernickou sieťou, úzkym okruhom spolupracovníkov a priateľov vyjadrovali Imrich BLAŽEK, rím. kat. farár, Ing. Ľudovít BÖHMER, Ján CICHÝ, pravičiar, Štefan ČIŽMAR, gr. kat.⁷⁶ farár, Vasiľ DACEJ, ukrajinský nacionalista, PhDr. František HUNYADY, antisocialistický živel, PhDr. Andrej HALAGA, historický pracovník SAV,⁷⁷ zástanca politiky Dubčeka, Ľudovít HORÁNSKY, dôchodca, býv.⁷⁸ člen HSLS⁷⁹ a HG,⁸⁰ Jozef JAREK, JUDr. Jozef JEŽKO, JUDr. Branislav KUČTA, Emil KAVČÁK, pravičiar, Milan KISS, stojaci v opozícii voči socialistickému zriadeniu, Milan KOBULNICKÝ, pracovník Mestskej telekomunikačnej správy Košice, prof. dr. Rudolf KOREC, antisocialistický živel, Ing. Ferdinand LAVKO, Štefan MARINOVIČ, nepartajný, Michal MATAVA, antisocialistický živel, MUDr. Ladislav MIROSSAY, Ing. Miroslav NE-

71 Správa v ďalšej časti pokračuje konštatovaniami o nepriateľských aktivitách cirkevnej emigrácie a Vatikánskeho rozhlasu, sekty jehovistov, sionistickom hnutí, nepriateľských javoch v oblasti ekonomiky a o zvýšenom záujme o situácii v ČSSR v dôsledku Charty 77.

72 Vedľa textu červená pečiatka s textom: Odoslaná správa. Číslo správy 530/77. Došlo dňa 11. 3. 1977, hod. 09.15. Spracované /., hod. /.
Odoslané 11. 3. 77, hod. 10.08.

73 Je zaujímavé, že jeho meno sa na reprezentatívnom zozname signatárov Charty 77 z roku 2007 nenachádza. pozri CÍSAŘOVSKÁ, B., PREČAN, V. (zost.): *Charta 77: Dokumenty 1977 – 1989, Svazek III.*, s. 337 – 378.

74 Okres.

75 Jiří Hájek (1913 – 1993), český diplomat a politik, v roku 1968 minister zahraničných vecí Československa. Po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy zbavený všetkých funkcií. Zapojil sa do aktivít disentu a patrili medzi zakladateľov Charty 77. Hovorcom Charty 77 bol v rokoch 1977 – 1978 a 1979 – 1980.

76 Grécko-katolícky.

77 Slovenská akadémia vied.

78 Bývalý.

79 Hlinkova slovenská ľudová strana.

80 Hlinkova garda.

UMAN, antisocialistický živel, Ján PILC, pravičiar, Juraj ŠTIMM, súdne stíhaný pre rozkrádanie majetku v socialistickom vlastníctve a JUDr. Vladimír ŽÁK, pravičiar.⁸¹

Súhlas s niektorými časťami pamfletu Charta 77, pojednávajúcimi o neslobode myslenia a prejavy, vyznania a náboženskej slobody, neslobode pohybu a vzdelania pred agentúrnou a dôvernickou sieťou, úzkym okruhom spolupracovníkov a priateľov prejavili Alexander BERNÁTH, reformovaný farár, František BRADÁČ, navrátiliec, JUDr. Štefan BORECKÝ, Michal ĎURIŠIN, gr. kat. farár, Kornel ESCHWIG-HAJTS, maďarský šovinista, JUDr. Gabriel KERTÉSZ, židovského pôvodu, Ján LEHOTAY, maďarský šovinista, JUDr. Jozef MALECKÝ, pravičiar, Ing. Imrich MARKOVIČ, Štefan ONDERKO, rím. kat. kapitulárny vikár, Ing. Gejza Slanina, silne nábožensky založený a Štefan TILL, navrátiliec.⁸²

Z rôznych dôvodov, ako pre neznalosť Charty 77, z obáv pred nepríjemnosťami ako za podpisovanie rezolúcií v roku 1968 odmietli podpísať rezolúciu proti Charte a v niektorých prípadoch tieto odsudzujú Ing. Andrej BODNÁR, Ing. Jozef BOLDA, býv. člen HSLS a HG, Štefan GIL, profesor umeleckej priemyslovky, Jozef JAMRICH, pracovník VSŽ,⁸³ Jozef KOŽÁR, rím. kat. duchovný, JUDr. Albín TOMKO, štátny notár a Tibor ULRIK, učiteľ autoškoly ZVÄZARMU.⁸⁴

3/ Doposiaľ vo Východoslovenskom kraji bol zaznamenaný len jeden prípad opisovania a zasielania Charty 77. Touto činnosťou sa zaoberá býv. jezuita Oskar Formánek,⁸⁵ nar. 7. 9. 1915 z Prešova, ktorý v minulosti bol súdne stíhaný pre nepriateľskú činnosť a je evidovaný ako nepriateľská osoba. Okrem toho bol zaznamenaný výskyt Charty 77 v troch prípadoch. Vo dvoch prípadoch táto bola zaslaná z Prahy a Turnova. V jednom prípade z Košíc v češtine na adresu dvojročnej dcéry Juliusa LEŠKU z Belži, okr. Košice-vidiek, vedúceho vlakovej pošty.

4/ 0

5/ Na podporu Charty 77 v rámci kraja bol zaznamenaný výskyt piatich letákov a 10 anonymných listov. Okrem toho bol zaznamenaný výskyt štyroch anonymných listov zaslaných z Prahy na adresy podnikov, ktoré boli zamerané proti zamestnancom podnikov, za to, že prijali rezolúcie odsudzujúce Chartu.

6/ Najviac negatívne je Chartou 77 ovplyvňovaná oblasť cirkvi, predovšetkým rím. kat. cirkev. Na ordinárov a kňazov tejto cirkvi sa pôsobí prostredníctvom zasielania anonymných dopisov z miest v kraji i iných miest v republike.

7/ Na základe záverov celoštátnej porady náčelníkov KS ZNB a náčelníkov Správ ŠtB dňa 23. 2. 1977 sa uskutočnila porada náčelníkov odborov, samostatných oddelení, oddelení a skupín ŠtB v kraji, na ktorej boli vytyčené tieto opatrenia k vpredu uvádzaným osobám: jednotlivé osoby boli vzaté pod zvýšenú agentúrno-operatívnu kontrolu s cieľom zisťovania, odhaľovania a dokumentovania, ako aj prekážania ich negatívnej činnosti. Sú skúmané možnosti ich postihu za inú trestnú činnosť, prečiny, priestupky a pod.

Náčelník Správy ŠtB⁸⁶
plk. Haščák⁸⁷

Zdroj: A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice (B10/II), šk. č. 22, inv. č. 1721.

81 Za bodkou dopísané rukou: =26.

82 Za bodkou rukou dopísané: /8.

83 Východoslovenské železiarne.

84 Zväz pre spoluprácu s armádou (skratka Zväzarm), dobrovoľná spoločenská organizácia v socialistickom Československu, ktorá vznikla v roku 1951.

85 Oskar Formánek (1915 – 1991), teológ a cirkevný historik, aktivista tajnej cirkvi v období normalizácie. Viac k jeho životu a prenasledovaniu v období vlády komunistického režimu pozri JAKUBČIN, P.: Jezuita Oskár Formánek a Štátna bezpečnosť. *Pamäť národa*, roč. 12, 2016, č. 2, s. 14 – 28.

86 Cez text je vlastnoručný podpis.

87 Plk. Ján Haščák (1923) pôsobil počas svojej kariéry v ZNB na Krajskej správe ZNB Správe ŠtB v Košiciach. V rokoch 1966 – 1970 bol náčelníkom IV. odboru, od októbra 1970 až do svojej smrti v apríli 1981 náčelníkom Správy ŠtB KS ZNB Košice. Pozri: Zoznam príslušníkov ŠtB [citované 27. januára 2017]. Dostupné na URL <<http://www.upn.gov.sk/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/priebeh-sluzby.php>>.

Dokument č. 5

1977, 11. máj, Banská Bystrica. Správa o štátobezpečnostnej situácii v Stredoslovenskom kraji v súvislosti s Chartou 77.

KS ZNB⁸⁸ Správa Štátnej bezpečnosti

Banská Bystrica

č. j. OS 0099/01 77, v B. Bystrici 11. mája 1977

Prísne tajné!

Výtlačok č. 1

Správa o štátobezpečnostnej situácii v Stredoslovenskom kraji v súvislosti s Chartou 77⁸⁹

Priaznivý vývoj štátobezpečnostnej situácie v Stredoslovenskom kraji krátko po voľbách do zákonodarných orgánov⁹⁰ čiastočne narušili⁹¹ udalosti v súvislosti s tzv. „CHARTOU 77“, nie však to takej miery,⁹² aby to malo negatívny vplyv na ďalší vývoj vnútropolitckej situácie.

Krátko po tom,⁹³ čo sa prostredníctvom tlače, rozhlasu a televízie stali známymi zámery a ciele tohoto nepriateľského aktu, sa zdvihla vlna širokého odporu⁹⁴ a odsúdenia autorov i signatárov „CHARTY 77“ na všetkých úsekoch spoločenského života. Na druhej strane⁹⁵ rovnako ako v iných krajoch – pracujúci vyjadrovali plnú podporu politike našej strany⁹⁶ a odhodlanie plniť plánované úlohy. Široký ohlas a plnú podporu dostalo aj Prehlásenie nášho umeleckého frontu⁹⁷ prijaté na zhromaždení v Národnom divadle v Prahe.⁹⁸

Zároveň tzv. CHARTA 77⁹⁹ sa stala vhodnou príležitosťou¹⁰⁰ pre aktivizáciu pravicovo-oportunistických a antisocialistických síl, ktoré s CHARTOU prejavovali súhlas, vystupovali na jej podporu, rozširovali ju, alebo jej existenciu využili na útoky¹⁰¹ proti politike strany a proti Sovietskemu zväzu.

Prostredníctvom agentúry, dôverníckej siete a operatívnej techniky sme zisťovali, že niektorí exponenti oportunistizmu¹⁰² ako napr. RUSNÁK, KUPČA, VALICA, MJARTUŠ, VAJČOVEC a ďalší, s obdivom a uznaním sa vyjadrovali o signatároch CHARTY, ktorí našli odvahu otvorene protestovať proti porušovaniu ľudských práv v ČSSR.¹⁰³ V tejto súvislosti odsudzovali naše oznamovacie prostriedky, ktoré vraj neprávom napadajú signatárov CHARTY, vystúpenia našich pracujúcich označovali ako komunistami pripravenú, organizovanú, protidemokratickú akciu, okolo DUBČEKA, HÁJKA, HAVLA¹⁰⁴ a KOHOUTA¹⁰⁵ splietali gloriolu slávy ako o hrdinoch pražského jara. [...] ¹⁰⁶.

88 Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti.

89 V origináli podčiarknuté.

90 Spomínané voľby sa konali v dňoch 22. – 23. 10.

91 Posledné dve slová v origináli podčiarknuté rukou.

92 Posledných päť slov podčiarknutých rukou.

93 V origináli podčiarknuté.

94 Posledných päť slov v origináli podčiarknutých rukou.

95 Posledné tri slová v origináli podčiarknuté rukou.

96 Posledné štyri slová v origináli podčiarknuté rukou.

97 Posledných sedem slov v origináli podčiarknutých rukou.

98 Išlo o vyššie spomínané podpísanie dokumentu *Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru*.

99 V origináli podčiarknuté rukou.

100 Posledné dve slová v origináli podčiarknuté rukou.

101 Veta od slova prejavovali v origináli podčiarknutá rukou.

102 V origináli sú slová exponenti oportunistizmu podčiarknuté rukou.

103 Československá socialistická republika.

104 Václav Havel (1936 – 2011), český dramatik, disident, politik a štátnik, prezident Československa (1989 – 1992) a Českej republiky (1993 – 2003). Bol najznámejším disidentom v komunistickom Československu, zakladateľom Charty 77, v období normalizácie bol v rokoch 1979 – 1983 väznený. V roku 1989 patrila medzi zakladateľov a lídrov Občanského fóra a stal sa hlavným protagonistom Nežnej revolúcie v Prahe.

105 Pavel Kohout (1928), český spisovateľ. Svoju kariéru začínal ako aktívny stúpenec komunizmu v 50. rokoch, v 60. rokoch sa zapojil do obrodného procesu. Známý sa stal najmä svojím vystúpením na IV. zjazde spisovateľov v roku 1967. V období normalizácie bol vylúčený z KSČ a stál pri zrode Charty 77. Neskôr bol donútený emigrovať a žil v Rakúsku, nakoľko mu čs. úrady neumožnili vstup do republiky a zbavili ho občianstva.

106 V rukopise je rukou prečiarknutá pasáž: a podieľali sa aj na.

Rozširovanie CHARTY sme v kraji zistili v 17. prípadoch. Z báze pravicového oportunizmu sa však ozývali aj hlasy, že taká významná vec ako je CHARTRA vznikla v nevhodnú dobu, pretože občania neboli pripravení nato, aby mohli otvorene vystúpiť na podporu CHARTY.

V súvislosti s CHARTOU 77 sa nechali počuť aj niektorí bývalí reakční duchovní rím. kat. a ev. a. v.¹⁰⁷ cirkve.¹⁰⁸ Okrem toho, že odsudzovali rezolúciu duchovných, ktorou sa dištancovali od CHARTY a dr. KOŠTIALA¹⁰⁹ označovali za komunistického biskupa, využívali situácie na útoky proti Pacem in terris,¹¹⁰ proti údajnej náboženskej neslobode, proti údajnému porušovaniu Helsinskej dohody a pod. Inak na úseku cirkvi bola badateľná taktika zdržanlivosti a pasívneho vyčkávania.

Zato v radoch antisocialistických síl¹¹¹ bola výrazná aktivita. Okrem iného využívali situácie na rozširovanie nepravdivých správ ako napr. že naša vláda prepustila 30 politických väzňov, že nastane zatýkanie signatárov CHARTY, bagatelizovali a ironizovali vystúpenia nášho ľudu proti CHARTE. Prostredníctvom PK boli zistené snahy informovať zahraničia, najmä NSR¹¹² a USA o situácii v ČSSR samozrejme v negatívnom zameraní. Za pozornosť stojí, že v oblasti kultúry sme v súvislosti s CHARTOU 77 nezaznamenali výraznejšiu aktivitu, až na spisovateľku PONICKÚ,¹¹³ ktorá vyslovila súhlas s CHARTOU a na zjazde spisovateľov v Bratislave mala pripravený diskusný príspevok na podporu jej signatárov. Podľa nepreverených poznatkov mal byť jej diskusný príspevok zverejnený na Západe. [...] ¹¹⁴

Stručne som uviedol vývoj štb. situácie zhruba za obdobie od februára do apríla 1977. V tomto období bolo nutné z našej strany prevádzať aktívne opatrenia k paralyzovaniu aktivity nepriateľských síl, zabrániť rozširovaniu CHARTY, zabrániť akémukoľvek vystúpeniu nepriateľských síl a negatívne ovplyvňovaniu nášho obyvateľstva v súvislosti s CHARTOU 77.

V súlade s politikou líniou ÚV KSČ a FMV¹¹⁵ o uplatňovaní politických prostriedkov v súčasnej situácii /a to zdôraznil s. min. aj u nás 10. 5./, organizovali sme hlavne rozkladné a preventívne opatrenia, ktorými sme usilovali o dosiahnutie uvedených cieľov.

Za tým účelom sme previedli:

– 17 prípadov spravodajsko-politických pohovorov s exponentmi pravic.¹¹⁶ oportunizmu v 9. okresoch s cieľom zabrániť rozširovaniu CHARTY a upozorniť ich na možné následky v prípade porušenia tohto upozornenia. V niekoľkých prípadoch nám bola CHARTA odovzdaná, u niektorých sme dosiahli aj to, že CHARTU ako formu politickú označili za nesprávnu. Medzi takých patrila aj bývalý min. zahraničného obchodu TABAČEK, ktorý napísal dopis HÁJKOVI a žiadal ho, aby svoj podpis CHARTY odvolal, pretože CHARTA je protištátny dokument. Dopis obdobného znenia zaslal aj na ÚV KSČ,

107 Evanjelickej augsburského vyznania.

108 Veta je od slova reakční v origináli podčiarknutá rukou. Skratky predstavujú rímskokatolícku a evanjelickú augsburského vyznania.

109 Rudolf Košťál (1913 – 1991), slovenský evanjelický kňaz a biskup. Za kňaza bol vysvätený v roku 1937. Po vysvätení krátko pôsobil v USA, po návrate na Slovensku na Gemer, kde sa aj zapojil do SNP. Po vojne pôsobil v Prahe a na Záhori, od roku 1966 ako senior Myjavského seniorátu. Od roku 1969 pôsobil ako biskup západného dištriktu evanjelickej cirkvi augsburského vyznania.

110 Pacem in terris (oficiálny názov Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris), organizácia založená komunistickým štátom združujúca katolíckych kňazov kolaborujúcich s komunistickým režimom v rokoch 1971 – 1989.

111 Posledné tri slová v origináli podčiarknuté rukou.

112 Nemecká spolková republika.

113 Hana Šolcová-Ponická (1922 – 2007), slovenská spisovateľka a disidentka. V roku 1944 sa zúčastnila SNP, neskôr po vojne pracovala ako novinárka a spisovateľka. V roku 1977 plánovala vystúpiť na III. zjazde slovenských spisovateľov s kritickým príspevkom k opatreniam proti spisovateľom po roku 1969 a osobitne po vzniku Charty, čo jej však nebolo umožnené. Kvôli tomuto príspevku bola vylúčená zo zväzu spisovateľov a ocitla sa v nemilosti režimu. Zaradila sa do slovenského disentu, pričom jej chalupa v Lukaviciach sa stala miestom častých stretnutí disidentov. Koncom 80. rokov sa zapojila do aktivít Hnutia za občiansku slobodu a v roku 1989 bola súdená ako jedna z členiek bratislavskej päťky.

114 Rukou dopísané: Na vysokých školách sme výskyt Charty nezistili.

115 Federálne ministerstvo vnútra.

116 Pravicového.

– robili sme opatrenia cestou príbuzných signatárov /TOMIN,¹¹⁷ MLYNÁRIK¹¹⁸/ s cieľom dosiahnuť toho, aby sa zrejme dištancovali od CHARTY, že to bol ich omyl a pod.

– o vývoji situácie a získaných poznatkoch sme pravidelne informovali SKV¹¹⁹ KSS, ktorý ocenil naše informácie pre organizovanie stranícko-politických opatrení,

– v jednom prípade bol zistený rozširovateľ CHARTY – študent z VŠE¹²⁰ Bratislava,

– zosilnili sme PK¹²¹ a vyradili značný počet materiálov v súvislosti s CHARTOU. [...] ¹²²

Po zhodnotení výsledkov týchto opatrení je možné konštatovať, že splnili svoj cieľ hlavne z toho hľadiska, že sa štb. situácia postupne ukludňovala. Posledný výskyt CHARTY sme zaznamenali v marci t. r.¹²³

V súčasnej dobe hodnotíme štb. situáciu v súvislosti s CHARTOU 77 a jej vývoj ako priaznivý. Diskusie okolo CHARTY sú už len sporadické, len z času na čas sa vyskytnú názory, alebo stanoviská k CHARTE v negatívnom, ale aj v pozitívnom zmysle.

Napriek takémuto hodnoteniu situácie si myslíme, že by nebol na mieste nekritický, alebo jednostranný pohľad na vývoj situácie, najmä ak:

– máme na mysli, že nepriateľská zahraničná propaganda a útoky proti nám nestráca na intenzite,

– že domáci i zahraniční nepriatelia sa budú snažiť využiť situácie pred blížiacou sa Belehradskou konferenciou,

– že je znovu potvrdené, že pravicovo-oportunistické a antisocialistické sily sa aktivizujú v nepriateľskej činnosti, akonáhle sa im k tomu dá možnosť,

– že nie bez zbytku sa nám podarilo zvládnuť situáciu v uplynulom období. Preto naďalej pripravujeme rozkladné opatrenia k skupine Tominovcov, z ktorých jeden CHARTU podpísal a ostatní s ňou súhlasia, neustále máme pod kontrolou predstaviteľov a exponentov pravicového oportunizmu a najaktívnejších z radov antisocialistických síl, zameriavame ag.¹²⁴ operatívnu prácu na získanie poznatkov o spojení domáceho protivníka na zahraničie, k tomu účelu využívame aj výjazdy agentúry do KŠ,¹²⁵ na získanie poznatkov v súvislosti s Belehradskou konferenciou, na odhaľovanie vzájomných stykov na signatárov CHARTY a na ďalšie prevádzanie rozkladných a preventívnych opatrení.

Náčelník Správy ŠtB

plk. Blaho¹²⁶ [...] ¹²⁷

Zdroj: A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, šk. č. 48, inv. č. 462.

117 Július Tomin (1938), český filozof. Zapojil sa do demokratizačného procesu v 60. rokoch, preto sa po normalizačných čistkách ocitol v nemilosti a musel robiť robotnícke povolania. Patril medzi prvých signatárov Charty 77 a v 70. a 80. rokoch organizoval tajné prednášky a semináre venované filozofii. Od roku 1980 žil v exile vo Veľkej Británii, nakoľko mu čs. úrady neumožnili návrat do Československa a zbavili ho občianstva. Tam prednášal na rôznych univerzitách.

118 Ján Mlynárik (1933 – 2012), slovenský historik, pôsobiaci od vysokoškolských štúdií v Prahe. V 60. rokoch sa zapojil do obrodného procesu, preto musel po čistkách obdobia normalizácie odísť z vysokej školy. Následne sa presťahoval do Prahy, kde pôsobil ako kulisár v Národnom divadle a neskôr kurič. Patril medzi prvých signatárov Charty 77. Ešte predtým patril medzi disidentov, ktorí boli zatknutí v rámci rozsiahlej akcie DELTA. Z väzenia bol prepustený v máji 1982 a presťahoval sa do NSR, kde o. i. spolupracoval s československou redakciou Rádia Slobodná Európa. Ako historik sa venoval najmä slovensko-českým vzťahom a problémom odsunu sudetských Nemcov z Československa či tzv. riešeniu židovskej otázky na Slovensku. Po páde komunizmu pôsobil v rokoch 1990 – 1992 ako poslanec za VPN a zároveň aj na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity, od roku 1993 bol predsedom Zväzu Slovákov v Česku.

119 Stredoslovenský krajský výbor.

120 Vysokej školy ekonomickej.

121 Preventívnu kontrolu.

122 Rukou dopísaná poznámka: Signatárov v kraji nemáme.

123 Toho roku.

124 Agentúrno.

125 Kapitalistických štátov.

126 Plk. Emil Blaho (1922), v období rokov 1966 – 1969 náčelník 2. odboru S ŠtB Banská Bystrica a zástupca náčelníka Správy ŠtB Banská Bystrica, v rokoch 1969 – 1980 náčelník KS ZNB Správy ŠtB Banská Bystrica. Rekonštrukciu jeho profesionálnej kariéry pozri HALČIN, D.: Emil Blaho. Náčelník normalizovanej štátnej bezpečnosti v Stredoslovenskom kraji. *Pamäť národa*, roč. 12, 2016, č. 1, s. 73 – 83.

127 Vlastnoručný podpis. Dole nečitateľný text podpísaný neznámou osobou.

Dokument č. 6

1977, 20. máj, Banská Bystrica. Pokyny náčelníka Správy ŠtB k plneniu úloh vyplývajúcich zo záverov služobnej porady náčelníkov správ ŠtB.

KS ZNB Správa Štátnej bezpečnosti Banská Bystrica

Č.j. 0099/01-77

V Banskej Bystrici 20. 5. 1977

Prísne tajné!

Výtlačok č. 1

Počet listov 4

Prílohy 0

Pokyny náčelníka Správy ŠtB k plneniu úloh vyplývajúcich zo záverov služobnej porady náčelníkov správ ŠtB konanej na FMV dňa 12. 5. 1977.

Dňa 12. 5. 1977 sa uskutočnila služobná porada náčelníkov Správ ŠtB, na ktorej bola prejednaná štátobezpečnostná situácia v súvislosti s tzv. Chartou 77.

Rozbor štátobezpečnostnej situácie v ČSSR v súvislosti s „Chartou 77“ ukázal, že:

Charta 77 je dokladom, že pravicovo-oportunistické sily boli politicky rozbité, porazené a politickými prostriedkami prekonané. Charta 77 je už nie dokladom pravicového oportunizmu, ale politickej reakcie a antisocialistických síl. Z uvedeného vyplýva, že dnes vedíme boj s politickou reakciou, s antisocialistickými silami a spolitizovanými kriminálnymi živlami, ktoré majú jedinou oporu: imperializmus, rozviedky imperialistických síl, centrá ideologických diverzií a agentúru imperialistických rozvedok vo vnútri nášho štátu.

Vychádzajúc z rozboru štátobezpečnostnej situácie boli prijaté závery pre ďalší postup útvarov Štátnej bezpečnosti, v ktorej sa vytyčujú dlhodobé úlohy i úlohy pre najbližšie obdobie. S cieľom úspešnej realizácie týchto úloh ukladám

1/ spracovať súhrnnú správu o poznatkoch a signáloch k osobám z radov pravicovo-oportunistických a antisocialistických síl /ďalej len opozičné sily/, ktoré „Chartu 77“ akoukoľvek formou podporovali, schvaľovali, propagovali alebo ju rozširovali.

Vykoná: Náčelník VŠEO¹²⁸

Termín: do 30. 5. 1977.

2/ Správu, ktorú spracuje VŠEO, prejsť vo vedení 2. odboru s cieľom zabezpečenia opatrení k ďalšej aktívnej kontrole opozičných síl a to:

a) určiť, ktoré osoby z radov opozičných síl budú aktívne rozpracované. V pláne AOR¹²⁹ vytýčiť úlohy na dokumentáciu ich činnosti v súvislosti s „Chartou 77“, odhaľovanie ich spojenia na signatárov „Charty 77“, ich prepojenie alebo priame spojenie na opozičné a nepriateľské sily v kapitalistickom zahraničí. Zároveň zabezpečiť, aby osoby takto rozpracovávané boli zaradené do evidencie v zmysle RMV¹³⁰ ČSSR č. 40/70.

Vykoná: Náčelník 2. odboru a náčelníci O ŠtB¹³¹

Termín: do 15. 6. 1977¹³²

b) na ostatné osoby z radov opozičných síl /pokiaľ nepôjde o robotníkov, pomýlených občanov, mládež a osoby prestárlé/, ktoré akoukoľvek formou „Chartu 77“ schvaľovali, podporovali alebo propagovali, založiť spisy PO¹³³ a zabezpečiť ich kontrolu prostredníctvom agentúry a dôverníckej siete. Vydať v tomto smere potrebné pokyny pre príslušné oddelenia 2. odboru a oddelenia ŠtB.

Vykoná: náčelník 2. odboru a náč. O ŠtB¹³⁴

128 Vyhodnocovacie a štatistické oddelenie.

129 Agentúrno-operatívneho rozpracovania.

130 Rozkazu ministra vnútra.

131 Oddelení. Za 2. odboru dopísané rukou.

132 Termín je dopísaný rukou, v texte sú preškrtnuté termíny 30. 5. 1977 a 10. 6.

133 Preverovanej osoby.

134 Za 2. odboru je text dopísaný rukou.

Termín: do 15. 6. 1977¹³⁵

c) pokiaľ ide o osoby z radu opozičných síl v problematike cirkví, ktoré sa akoukoľvek formou v „CHARTISTIC-KOM HNUTÍ“ angažovali alebo sa budú angažovať, organizovať agentúrno-operatívnu kontrolu k dokumentácii ich činnosti a spracovať návrhy na ich na odňatie štátneho súhlasu k výkonu funkcie.

Vykoná: náčelník 2. odboru a náč.¹³⁶ O ŠtB¹³⁷

Termín: trvalý

3/ S využitím všetkých agent.-operatívnych prostriedkov zabráňovať rozmnožovaniu a rozširovaniu „CHARTY 77“ a ostatných pamfletov s ňou súvisiacich. V prípade výskytu protištátnych dokumentov s „CHARTOU“ súvisiacich, prevádzať aktívne opatrenia k odhaleniu pachateľa a objasneniu prípadu.

Vykonajú: náčelník 2. odboru

náčelníci oddelení ŠtB¹³⁸

Termín: úloha trvalá

4) Vzhľadom k očakávanej aktivite opozičných síl pred a počas Belehradskej konferencie¹³⁹ aktivizovať agentúru a dôvernícku sieť k odhaľovaniu cieľov a zámerov špeciálnych služieb protivníka a nepriateľských centier v kapitalistickom zahraničí. Za týmto účelom:

a) odhaľovať spojenie opozičných síl a signatárov „CHARTY“ v Prahe a v Bratislave, ako aj ich spojenie na nepriateľské centrá v KS, či už priamo alebo prepojené cez iné osoby. V konkrétnych zistených prípadoch takéto spojenie prerušovať, zneškodňovať a nedopustiť, aby sa opakovalo.

Vykonajú: náčelníci 1., 2. a 3. odboru a náč. O ŠtB¹⁴⁰

Termín: úloha trvalá

b) Cieľavedome pripravovať a využívať výjazdy agentúry do KS, najmä NSR, Rakúska, USA, Anglie, Francie, Holandska, Belgicka so zameraním na:

- získavanie poznatkov o nepriateľskej propagande vedenej proti nám v súvislosti s „CHARTOU 77“ a pripravovanou Belehradskou konferenciou,
- získanie poznatkov, akou formou a v akom smere špeciálne služby protivníka a nepriateľské centrá usmerňujú a podporujú činnosť opozičných síl v ČSSR,
- získanie poznatkov o zámeroch nepriateľských centier v oblasti čl. ekonomiky, ako sú v tejto oblasti usmerňované opozičné sily v ČSSR

Vykonajú: náčelníci 1., 2. a 3. odboru

náčelníci Oddelení ŠtB

Termín: úloha trvalá

5/ Mimoriadnu pozornosť venovať VC¹⁴¹ z kapitalistických štátov ako možným nositeľom a rozširovateľom nepriateľskej propagandy a ich stykom s čl. občanmi, resp. s občanmi iných socialistických štátov. Ide najmä o kategóriu novinárov a žurnalistov, vysokoškolských a mládežníckych činiteľov, montérov a obchodníkov, ktorých je nutné aktívne kontrolovať za pomoci všetkých dostupných agent. operatívnych prostriedkov. V konkrétnych zistených prípadoch nepriateľskej činnosti predložiť urýchlene návrh na skrátenie pobytu alebo vyhostenie.

Vykonajú: náčelníci 1., 2. a 3. odboru

náčelníci Oddelení ŠtB

Termín: úloha trvalá

135 Číslo 1 pred 5 je dopísané rukou.

136 Náčelníci.

137 Za slovom odborom dopísané rukou.

138 Posledné slovo dopísané rukou.

139 Belehradská konferencia bola prvou následníckou konferenciou po podpísaní Helsinských dohôd a konala sa v dňoch 4. 10. 1977 – 9. 3. 1978.

140 Za slovom odborom dopísané rukou.

141 Vízovým cudzincom.

6/ Typovať a verbovať kvalitnú agentúru a cieľavedome ju pripravovať pre prenikanie do nepriateľských emigrantských, cirkevných, mládežníckych kultúrnych a iných centier protivníka s cieľom odhaľovať jeho plány, zábery a spojenie na opozičné sily v ČSSR.

Výkonajú: náčelníci 1., 2. a 3. odboru a náč. O ŠtB¹⁴²

Termín: úloha trvalá

7/ Na základe nových smerníc o vzťahu čl. štátu k emigrácii dôsledne vyťažovať navrátilcov s cieľom získať poznatky a dôkazy o spojení nepriateľských centier na opozičné sily v ČSSR a naopak, ako aj získavanie vhodných materiálov pre zverejnenie v masovokomunikačných prostriedkoch s cieľom odhaľovania foriem, metód, zámerov a nepriateľskej činnosti emigrantských centier.

Výkonajú: náčelníci 1., 2. a 3. odboru a náč. O ŠtB¹⁴³

Termín: úloha trvalá

Očakávam, že náčelníci na všetkých stupňoch riadenia za pomoci straníckych organizácií dôsledne zabezpečia plnenie týchto úloh. Náčelníci 1., 2. a 3. odboru mi do 30. 8. 1977 predložia správu o ich plnení a dosiahnutých výsledkoch.

Náčelník Správy ŠtB¹⁴⁴

/plk. Blaho/

Za správnosť: nstrm.¹⁴⁵ Sikoraiová

Zdroj: A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, šk. č. 48, inv. č. 462.

Peter Jašek: Reactions of the Slovak Society to Charter 77 in the Light of Documents

Charter 77, that appeared in January 1977, became the event number 1 for the citizens of Czechoslovakia. It pulled the society out of its specific reconciliation with the reality of the post-occupation regime. The activity of a small group of courageous citizens against the normalisation regime being at the top of its power, became the subject of wide discussions and the campaign, the regime launched against the Charter at the beginning of 1977, forced everybody to adopt an attitude to the Charter. Submitted documents from the environment of the Communist Party and the State Security show what was the response of the society in Slovakia like and efforts of the regime to stop spreading the Charter using all possible means and to push its signatories to the edge of the society. They also show that the citizens, often despite of intimidations, welcomed the Charter positively, and many of them, although they did not dare to support it publicly, they supported the Charter in private and often they also distributed it.

Mgr. Peter Jašek, PhD. (1983)

Vyštudoval históriu na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, kde mu v roku 2009 udelili titul PhD. Venuje sa slovenským dejinám 20. storočia, najmä obdobiu 2. svetovej vojny, normalizácii a pádu komunistického režimu na Slovensku. Je zostavovateľom viacerých zborníkov, ako aj spoluautorom odborných monografií a autorom niekoľkých desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov. Autorsky sa spolupodieľal na príprave viacerých výstav zameraných na moderné dejiny Slovenska, ako boli *Prísne tajné! Dejiny ŠtB na Slovensku* (2011), *Protikomunistický odboj na Slovensku* (2012), *Sviečková manifestácia 25. marca 1988* (2013) a *Pád komunistického režimu*. Pracuje v Sekcii vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa.

142 Za slovom odboru dopísané rukou.

143 Za slovom odboru dopísané rukou.

144 Cez text vlastnoručný podpis.

145 Nadstrážmajster.

PROTIKOMUNISTICKÝ OZBROJENÝ ODPOR NA SLOVENSKU: PRÍPAD AUGUSTÍN LEDNICKÝ A SPOL.

BEÁTA KATREBOVÁ-BLEHOVÁ

Prípad Augustína Lednického a spol. predstavoval pre Štátnu bezpečnosť tzv. exemplárny prípad teroristickej skupiny a jej domnelej protištátnej činnosti. Je to zaujímavý a zároveň tragický príbeh mladého človeka – vojaka, účastníka povstania, z ktorého sa o štyri roky neskôr stal stúpenec exilovej organizácie Slovenský oslobodzovací výbor¹ (ďalej SOV) s programom štátnej samostatnosti a protikomunistického odboja.

Prípad je exemplárny v tom zmysle, že vymierané tresty Štátnym súdom v Bratislave 14. júla 1950 boli absolútne neúmerne skutočnému previneniu: Lednický dostal trest smrti a jeho spoločníci boli odsúdení buď na doživotie alebo na dlhoročné žalárovanie.² Prípad je dôkazom toho, že ľudský komunistický režim od začiatku „produkoval“ odhodlaných odporcov v tých vrstvách obyvateľstva, ktoré svojim „proletárskym“ pôvodom mali tvoriť „predvoj strany a štátu“ a u ktorých sa odpor najmenej očakával: u robotníkov, roľníkov a vojakov z povolania. Akokoľvek, práve roľnícky pôvod Lednického na tomto konkrétnom prípade ukazuje, že roľníci ako najpočetnejšia sociálna vrstva na Slovensku boli v povojnových rokoch stúpenkami štátnej samostatnosti a tento faktor mohol hrať významnú úlohu v Lednického proslovenskom a protikomu-

nistickom zmýšľaní po roku 1948. Podrobné historiografické spracovanie tohto konkrétneho prípadu preto posúva poznatky o ozbrojenom protikomunistickom odpore na Slovensku o kus ďalej.

Augustín Lednický sa narodil 1. augusta 1924 v obci Malé Lednice, okres Rajec, v rodine roľníka. V rodnej obci navštevoval osem tried ľudovej školy a po jej skončení sa stal učňom v textilnej firme v Považskej Bystrici, odkiaľ ale kvôli výpomoci na rodinnom hospodárstve musel predčasne odísť. V období Slovenskej republiky pracoval v zbrojárskych závodoch v Považskej Bystrici, politicky sa neangažoval a nebol členom žiadnej politickej a mládežníckej organizácie. Po vypuknutí povstania v septembri 1944 sa pridral k partizánskej skupine majora Konstantína Popova, sovietskeho partizánskeho veliteľa, ktorý na Slovensko prišiel s Veličkovou skupinou

vo funkcii veliteľa rozvedky.³ Lednický bojoval proti nemeckej armáde pri Strečnej, Vrútkach a vo vtedajšom Turčianskom Svätom Martine a po rozprášení partizánskej skupiny sa vrátil späť do zbrojovky. V období ľudovodemokratického režimu bol síce členom miestneho odboru Demokratickej strany (ďalej DS) v Malých Ledniciach, politicky sa ale neangažoval: „Po oslobodení ČSR vstúpil som do MODS⁴ v Malých Ledniciach a to z časti z presvedčenia, z časti na návod ako aj podľa vzoru iných miestnych občanov. Stranícko-politického života v DS som sa však nezúčastňoval a keď som potom nastúpil na vojenskú prezenčnú službu v Žiline [1. októbra 1945, pozn. aut.], nebol som v nijakom kontakte s významnejšími predstaviteľmi DS a styk som s týmito nevyhľadával. Taktiež som nevyhľadával kontakt s cirkevnými kruhmi⁵ a spolkami.“⁶ Pozitívny kádrový profil umocňoval navyše fakt,

1 Slovenský oslobodzovací výbor vznikol v marci 1949 reorganizáciou Slovenského akčného výboru, ktorý bol ako jedna z prvých exilových organizácií založený Ferdinandom Ďurčanským počas jeho talianskeho exilu na prelome rokov 1945 a 1946.

2 PEJČOCH, I.: *Vojáci na popravišti. Vojenské osobnosti popravené v Československu z politických alebo kriminálnych dôvodů v období 1949 – 1985*. Cheb 2011, s. 166.

3 JABLONICKÝ, J.: *Samizdat o odboji II. Štúdie a články*. Bratislava 2006, s. 310.

4 Miestny odbor Demokratickej strany.

5 Lednický bol pokrstený rímsko-katolíkom.

6 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (ďalej A ÚPN), fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa štátnej bezpečnosti Bratislava (ďalej KS ZNB S-ŠtB), BA-V, dokument číslo (ďalej dok. č.) 1009 (Augustín Lednický), f. 01, 27.10.1949: Zápisnica z výslu-

že nikto z jeho príbuzných nebol počas retribučného súdnictva súdený ľudovými súdmi a nebolo dokázané, že bol v príbuzenskom pomere s Antonom Lednickým, podplukovníkom duchovnej správy armády, ktorý po vypuknutí jesennej krízy v októbri 1947 emigroval, pretože mu hrozilo zatknutie.⁷ Po vykonaní prezenčnej služby v armáde bol Lednický prijatý v júli 1947 za poddôstojníka z povolania v hodnosti ďalejšlužiacieho čatára. Začiatkom marca 1948 vstúpil do Komunistickej strany Slovenska (ďalej KSS) – ako sám uvádza v zápisnici spísanej pár dní po jeho zatknutí – bez vnútorného presvedčenia. Vstupuje do politickej strany, s ktorej materialistickou ideológiou sa ako veriaci katolík nikdy nestotožnil: „Do KSS som vstúpil len preto, že bol nábor a skrátka mi to všetci hovorili, že všetci podd.[ôstojníci] z pov.[olania] vstupujú. Teda z presvedčenia som nevstúpil, iba na radu osvetového dôstojníka a kamarátov, stranického života som sa nezúčastňoval a na schôdze som nechodil.“⁸ Prirodzene vyvstáva otázka o výpovednej hodnote zápisnice spísanej vyšetrojúcim orgánom vzhľadom na surové vyšetrovacie metódy, ktoré sa v danom období bežne používali. Lednický mal však očividne kvôli svojmu zraneniu, ktoré mu pri zadržaní spôsobil ľudový milicionár, určitú výhodu, keďže musel byť riadne ošetrený. Vyšetrojúci vojenský útvar štyri dni po jeho zatknutí konštato-

val, že Lednický vystupoval veľmi sebavedome, výsluch sa snažil dostať na vedľajšiu koľaj a mal výhodu, že mal nohu v sadre.⁹

S odstupom času by sa dalo povedať, že s nedobrovoľným vstupom do komunistickej strany sa začína hrdinský a zároveň tragický príbeh tohto mladého 24-ročného človeka, ktorý bol typický pre mnohých mladých ľudí v tzv. budovateľskom období rokov 1948 – 1953. Lednický svoje protikomunistické zmýšľanie pred kolegami v armáde neskrýval a so svojím nadriadeným sa čoskoro dostal do konfliktu. Začal sa stretávať s rovnako zmýšľajúcimi vojakmi, predovšetkým s čatárom Vincentom Štadánim, s ktorým začal uvažovať o úteku na Západ a o vstupe do „zahraničnej slovenskej armády“, o existencii ktorej bol presvedčený.¹⁰ Z protokolu výpovede vyplýva, že Lednický nemohol mať presné informácie o exilových aktivitách, je ale možné, že o činnosti Ďurčanského SOV-u niečo počul. Naivnú a nepresnú predstavu mal aj o trestno-právnom postihu, ktorý mu pri ilegálnom prekročení štátnych hraníc hrozil a jedinú, čo presne vedel, je to, že bolo nutné dostať sa do americkej okupačnej zóny. Po nevydarenom pokuse o útek do Rakúska koncom januára 1949 Lednický 16. februára prekročil československo-nemecké hranice v blízkosti Chebu (Eger) a bavorského Tirschenreuthu.¹¹ Ujsť sa mu podarilo napriek tomu, že

Augustín Lednický (Zdroj: www.cemetery.sk)

5. oddelenie Hlavného štábu Ministerstva národnej obrany už 23. januára upozornilo podriadené zložky vojenského obranného spravodajstva o možnom zbehnutí Lednického a jeho priateľa Štadániho,¹² keďže Lednický 23. januára 1949 nenastúpil k riadnemu výkonu služby a okolo 13. hodine popoludní zbehol z armády. Telegram bol teda zaslaný mimoriadne promptne, čo dokrešľuje celkový obraz situácie v armáde, nakoľko po februárovom prevrate podobné zbehnutia a úteky armádnych príslušníkov za hranice neboli nija-

chu z 27. 10. 1949, s. 2.

7 K osobe Antona (Antonína) Lednického pozri VONDŘÁŠEK, V., PEŠEK, J.: *Slovenský poválečný exil a jeho aktivity 1945 – 1970. Mýty a realita*. Bratislava 2011, s. 311, pozn. 731.

8 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB, BA-V, č. dok. 1009, f. 1, 27. 10. 1949, Kroměříž: Teroristické skupiny vyslané na území ČSR – pátrání.

9 Tamže, f. 6, 18. 10. 1949, Lednický Augustín, terorista zadržanie.

10 V exile bola síce 15. septembra 1945 v Kirchbergu založená Únia slovenských kombatantov pod vedením bývalého slovenského ministra národnej obrany Štefana Haššika. Únia združovala bývalých vojakov Slovenskej armády a ako vojenská organizácia bola orientovaná protikomunisticky a protičeskoslovensky. Od konca roka 1953 začal pod vedením Haššika v Kanade vychádzať časopis *Domobrana*. Organizáciu ale nemožno označiť za slovenskú exilovú armádu a nie je známe, či Lednický mal vedomosť o jej existencii, keďže ju v žiadnej zápisnici nespomína. Miloslav Půček: Počiatky činnosti Únie slovenských kombatantov v exile. In: CSÉFALVAY, F., PŮČEK, M. (zost.): *Slovensko a druhá svetová vojna*. Bratislava 2000, s. 401–408. SNA, f. Osobný fond Štefan Haššik, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 1, 2.

11 V zápisnici z 27. 10. 1949 je nesprávne uvedené mestečko Schärding, ktoré sa ale nachádza na území západného Rakúska. Naopak, v skoršej zápisnici Lednický uvádza, že americkou hliadkou bol zadržaný v blízkosti mestečka, alebo skôr dediny „Kirschenroit“.

12 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB, BA-V, č. dok. 1009, f. 1, 23. 1. 1949 Telegram, MNO, Hl. Štáb, 5. odd.

ko výnimočné.¹³ Hranice prekročil vo vojenskej rovnošate a ozbrojený služobnou pištoľou, nie je ale isté, či a ako ju mienil použiť. Po prekročení hraníc bol v blízkosti Tirschenreuthu zadržaný americkou hliadkou, prevezený na základňu v Tirschenreuthe, kde bol podrobený prvému výsluchu za prítomnosti tlmočníka, amerického Slováka pôvodom z Prešova. Nasledujúci deň bol Lednický prevezený na úradovňu Counter Intelligence Corps (tajná služba americkej armády, ďalej CIC) vo Weidene, kde absolvoval podrobný spravodajský výsluch prostredníctvom civilného úradníka CIC hovoriaceho lámanou češtinou, pričom úradníkovi bolo známe krycie číslo útvaru pešieho pluku, od ktorého Lednický zbehol.¹⁴ CIC zaujímali informácie ako výzbroj, početný stav armády, nálada a politické zmýšľanie vojakov, informácie o žilinskom letisku, výstroj útvaru. Ako dôvod zbehnutia uviedol Lednický nesúhlas s režimom, ako aj nechť zapojiť sa ako vojak do politickej činnosti. Príslušníkom v Tirschenreuthe povedal, že v Československu vládne komunistický teror. Zo spravodajského hľadiska mala výpoveď Lednického nízku hodnotu, keďže – ako sám uvádza

v obidvoch zápisniciach – na mnohé otázky odpovedať nevedel. Dôvod jeho úteku za hranice bol ale jednoznačne politický – odpor proti komunistickému režimu, pre ktorý sa nechcel ako vojak ďalej angažovať.

Dňa 18. februára Lednického dopravili do utečeneckého tábora Assembly Center International Refugee Organisation (ďalej IRO)¹⁵ v Ambergu, v ktorom sa sústreďovali utečenci z celej strednej a východnej Európy. Podľa platných pravidiel IRO bol Lednický povinný podrobiť sa v utečeneckom tábore v Ambergu podrobnému screeningu, aby si tak zabezpečil mandát tejto organizácie. Lednický sa screeningu podrobil 21. februára, vypočúval ho prominentný český utečenec¹⁶, ktorý mal predovšetkým zistiť, či do zahraničia ušiel z politických dôvodov. Lednický získal status politického utečenca, dostal preukaz IRO a v blízkej budúcnosti mal byť zaradený do transportu do Kanady.¹⁷ V Ambergu pobudol do 4. marca, odkiaľ bol spolu s 72 utečencami z Československej republiky (ďalej ČSR), pričom polovicu tvorili Slováci, prevezený do riadneho utečeneckého tábora určeného pre utečencov z Československa v Lechfelde v blízkos-

ti Mníchova. V tomto tábore panovala medzi českými a slovenskými utečencami napätá a nevraživá atmosféra, ktorá mala príčinu jednak v tom, že české vedenie tábora svojich súputníkov na úkor Slovákov neustále zvyhodňovalo, priradzovalo ich na výhodnejšie pracovné miesta a zadožovalo lepšiu stravu. Druhou príčinou boli rozdielne názory na usporiadanie Československa. Kým českí utečenci preferovali obnovu predmníchovskej unitárnej republiky, väčšina Slovákov, medzi nimi aj Lednický, bola za obnovu Slovenskej republiky.¹⁸ Rozpory boli natoľko ostré, že došlo k bitke a poraneniu jedného zo strážcov tábora, v dôsledku čoho bol Lednický americkým vojenským súdom odsúdený na dva mesiace väzenského trestu, ktorý si do 9. júla odsedel vo väznici vo Friedbergu pri Augsburgu. Na margo tejto udalosti treba poznamenať, že incidenty podobného rázu, ktoré vyplývali zo vzájomnej národnej nevraživosti medzi Čechmi a Slovákami, neboli v utečeneckých táboroch žiadnou výnimkou.¹⁹ Keď v lete 1948 kapucínsky páter, reverend Florian C. Billy, generálny tajomník Slovenskej katolíckej federácie v Amerike²⁰, americký občan výcho-

13 Pozri bližšie HANZLÍK, F.: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945 – 1950*. Praha 2003, s. 208 – 209.

14 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB, BA-V, č. dok. 1009 (Augustín Lednický), f. 01, Zápisnica, s. 9.

15 Sústreďovacie centrum Medzinárodnej utečeneckej organizácie. Od jesene 1947 bol Jozef Kirschbaum, bývalý slovenský vyslanec vo Švajčiarsku, uznaný hlavným stanom IRO v Ženeve za oficiálneho delegáta Slovenskej ligy v Amerike. Od tohto času IRO začala považovať Slovákov za „eligible“, t. j., že Slovákov organizácia vzala pod svoju ochranu, čo bolo základným predpokladom pre úspešnú emigráciu. Kirschbaum bol v stálom kontakte s hlavným stanom IRO a bol takpovediac prvou kontaktnou adresou utečencov, ktorí potrebovali materiálnu pomoc a pomoc s vycestovaním. Slováci boli postavení na roveň ostatných národov, bolo ale potrebné podrobiť sa v utečeneckých táboroch podrobnému screeningu v zmysle konštitúcie IRO pre prijatie pod ochranný mandát. Táto prax pokračovala aj po februári 1948 a týkala sa pofebruárovej emigrácie. Pozri bližšie KIRSCHBAUM, J. M.: Keď Paríž a Washington chceli uznať slovenský exil (K začiatkom činnosti slovenského politického exilu). *Historický zborník*, roč. 12, 2002, č. 1/2, dok. č. 6: 10. február 1949, Správa zástupcu Slovenskej ligy v Amerike pri medzinárodnej organizácii IRO v Ženeve o jeho činnosti od 15. októbra 1947 do 10. februára 1949, s. 103 – 105.

16 Ide pravdepodobne o Venu Fanderlíka (1907 – 1985), potomka holandskej aristokracie, zakladateľa skautingu v Brne, zástupcu Československa pri Komisii pre stíhanie vojnových zločincov, ktorý na jeseň 1948 opätovne emigroval do americkej zóny v Nemecku. V exile sa stal starostom exilového českého skautingu.

17 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB, BA-V, dok. č. 1009, f. 2, 27. 10. 1949, Zápisnica, s. 9.

18 Tamže, f. 6, 23. 11. 1949, Správa o likvidácii teroristickej skupiny, s. 4.

19 Lednický ich v obsiahlom protokole spísanom 27. októbra 1947 na nemocničnom oddelení vojenskej väznice v Bratislave uvádza niekoľko. A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB, BA-V, dok. č. 1009, f. 1, 27. 10. 1949, Zápisnica, s. 15.

20 *Slovak Catholic Federation of America* bola prísne apolitická organizácia náboženského a charitatívneho poslania, ako súčasť Katolíckej akcie vyhlásenej pápežom Píom XII. podliehala americkému episkopátu.

doslovenského pôvodu, bol poverený NCWC (National Catholic Welfare Conference) a IRO (International Refugee Organisation), aby navštívil utečenecké tábory s emigrantmi z ČSR v Európe, bol svedkom zneužívania sociálnej podpory medzinárodných organizácií zo strany českých emigrantov. V utečeneckých táboroch v západnom Nemecku sa často stretával so situáciou, keď do samosprávy táborov boli samozvane menovaní výlučne prívrženci českého politického programu.²¹ Jozef Kirschbaum, slovenský zástupca pri IRO, sa situáciu snažil riešiť zakladaním samostatných utečeneckých táborov pre Slovákov, jeho snahy však neboli úspešné.²²

V Lechfelde sa zrejme po prvýkrát v živote dostal do styku s exilovou tlačou.²³ Podľa vlastných slov do tábora prichádzali poštou noviny *Slovenská Republika*, ktoré v tom čase vydával Ďurčanský v Buenos Aires v Argentíne, z USA dochádzal časopis *Slovák v Amerike*, ktorý v povojnovom období propagoval aktivistický program SOV-u a v západonemeckom Ludwigsburgu vychádzali cyklostylované významné exilové noviny *Slobodné Slovensko* pod redakciou Jozefa Pauču,²⁴ bývalé-

ho šéfredaktora tlačového orgánu ľudovej strany. Lednický do zápisnice uviedol, že jeden z redaktorov *Slobodného Slovenska* navštívil tábor osobne, jeho meno si však nezapamätal. Všetky spomenuté exilové periodiká hlásali program protikomunistického odporu a štátnej samostatnosti, čo prispelo k názorovej vyhranenosti Lednického. Významný je aj poznatok, že slovenské exilové organizácie prejavovali záujem o slovenských utečencov a podporovali ich politickú angažovanosť, či už prostredníctvom tlače, alebo osobným kontaktom, o čom ešte bude reč.

V utečeneckom tábore Murnau am Staffelsee južne od Mníchova na úpätí Bavorských Álp dozrela Lednického konverzia z účastníka povstania k stúpcovi exilovej organizácie SOV bojujúcej za štátnu samostatnosť. Pod vplyvom Jozefa Bitalu, ktorý viedol miestnu odbočku SOV-u a ktorý udržiaval priamy písomný styk s Ďurčanským v Argentíne, sa Lednický stal riadnym členom organizácie. Bitala vystupoval ako kapitán Československej armády, v skutočnosti bol však iba čatárom aspirantom.²⁵ Takisto sa vydával za vedúceho vojenského referátu miest-

nej odbočky SOV-u, ako aj za veliteľa tzv. zahraničnej slovenskej armády v Západnom Nemecku. Vo funkcii „veliteľa“ armády, ktorá neexistovala, a v hodnosti „kapitána“, mal „právo“ povyšovať jemu podriadených vojakov do vyšších funkcií, čo zrejme muselo mať pozitívny psychologický efekt na samotného Lednického, ktorého povýšil na poručíka.²⁶

V polovici júna 1949 rozbehla komunistická štátna mašinéria v ČSR tzv. Katolíckou akciu s cieľom dosiahnuť odluku katolíckej a grécko-katolíckej cirkvi od Ríma. Režimná akcia vyvolala na Slovensku mimoriadne silnú vlnu vzbúr a nepokojov v radoch veriacich, brániacich svojich kňazov.²⁷ K vzbúram došlo v 59 mestách a obciach, pričom za účasť bolo odsúdených až 467 osôb. V tejto súvislosti navrhol Bitala „vyslať na Slovensko ozbrojené skupiny, ktoré by odporcov Katolíckej akcie organizovali a usmerňovali k aktívnej činnosti proti režimu.“²⁸ Tu niekde bol položený základ pre budúcu „teroristickú“ činnosť – režim pôsobenie Lednického a jeho spoločníkov vnímal výlučne v tejto rovine – keď vyslané skupiny mali prevádzať prepady staníc Zboru národnej bezpečnosti, sekretariátov KSS, ľudových milícií,

21 A ÚPN, f. Jozef Vicen 509-4, 19. september 1948, Viedeň, Rev. Billy – jeho návšteva v Európe. Správu napísal pre potreby CIC vo Viedni Jozef Vicen.

22 KIRSCHBAUM, J. M.: Keď Paríž a Washington chceli uznať slovenský exil, dok. č. 6, s. 105.

23 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB, BA-V, dok. č. 1009, f. 6, 23. 11. 1949, Správa o likvidácii teroristickej skupiny, s. 5.

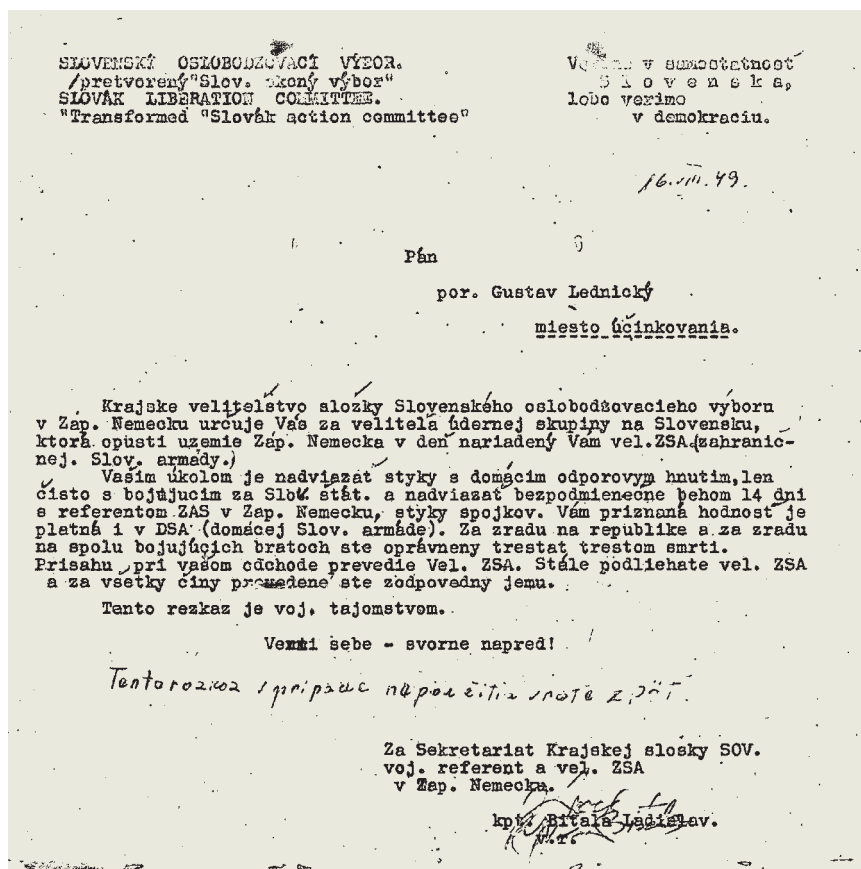
24 Jozef Paučo pôsobil od jari 1946 v emigrácii v Mníchove, stál na čele Slovenského revolučného odboja a vydával niekoľko novín a časopisov. Po vzniku Slovenskej národnej rady v zahraničí sa stal predsedom západonemeckej pobočky až do začiatku roka 1950, keď vycestoval do Kanady.

25 PEJČOCH, I.: Augustín Lednický. Dostupné na URL www.ustr.cz – presnejší link.

26 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB, BA-V, dok. č. 1009, f. 6, 23. 11. 1949, Správa o likvidácii teroristickej skupiny, s. 6.

27 Zakladajúci zjazd schizmatickej, režimom organizovanej tzv. Katolíckej akcie sa konal 10. júna 1949 v Prahe a mal pomerne úspešný priebeh. Slovenskí a českí biskupi na akciu zareagovali o päť dní neskôr vydaním pastierskeho listu, ktorý sa nedovolené čítal v mnohých farských kostoloch a vyvolal značnú protireakciu. Podobne odsúdila pokus komunistického režimu o schizmu Svätá stolica exkomunikačným dekrétom z 20. júna 1949. Keď v dôsledku preventívnych opatrení a čítania pastierskeho listu bolo 107 kňazov uväznených, slovenskí veriaci svojich kňazov bránili, dôkazom čoho bolo 59 vzbúr do júla, pričom za účasť na vzbúrach bolo odsúdených až 467 osôb. Tzv. Katolícka akcia sa skončila neúspechom. BARTL, J., ČIČAJ, V., KOHÚTOVÁ, M. a kol.: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava 1997, s. 230 – 231. Ku konkrétnemu priebehu Katolíckej akcie a odporu proti nej pozri HALKO, J.: *Rozbiť Cirkev: Rozkolnícka Katolícka akcia. Pokus o vytvorenie „národnej cirkvi“ v Česko-Slovensku 1949*. Bratislava 2004, s. 165 – 177. Detailná dokumentácia vzbúr v 37 slovenských obciach sa nachádza vo fonde Poverenia spravodlivosti SNA, škatule 558 a 559. Jedna z najznámejších vzbúr bola v Levoči a v Čadci, kde 23. júna došlo k štrajku robotníkov z náboženských dôvodov.

28 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB, BA-V, dok. č. 1009, f. 1, 27. 10. 1949, Zápisnica, s. 16.

Rozkaz Ladislava Bitalu, prikazujúci Lednickému nadviazať styky s odbojom na Slovensku (Zdroj: A ÚPN)

zmocňovať sa ich zbraní. Tieto násilné akcie mali vyburcovať miestne obyvateľstvo k aktívnemu odporu s cieľom vybudovania domácej armády a konečným cieľom odstránenia nenávideného režimu. Autorom tohto naivného plánu bol mladý a málo skúsený Bitala. Ďurčan-ský, ktorému Lednický mal podľa neskôr spísanej výpovede napísať list, v ktorom sa dotazoval na jeho názor, s plánom vyslania skupiny na Slovensko nesúhlasil, skôr naopak, odrádzal od podobného záme-

ru, pretože sa obával trestného dopadu a bolo mu ľúto mladých životov. Lednický si jeho postoj vysvetľoval nedostatkom informácií o situácii na Slovensku a zámeru vrátiť sa na Slovensko s cieľom ozbrojeného odporu sa nevzdal.²⁹ Niet ale pochyb, že Lednický takisto disponoval značne skreslenými informáciami o dianí na Slovensku. Jeho predstavy o revolučnej situácii na Slovensku boli natoľko prehnané, že predpokladal v krátkom čase možnosť získania takého množstva

zbraní a prívržencov, aby mohol začať obsadzovať mestá.³⁰

Dňa 16. augusta obdržal od Bitalu poverovací dekrét v mene Slovenského oslobodzovacieho výboru, ktorý ho menoval za veliteľa „údernej skupiny na Slovensku“ s cieľom nadviazať kontakty s hnutím odporu na Slovensku, bojujúceho za samostatnosť. Do 14 dní mal získať pomocou spojky kontakt na odbočku SOV-u.³¹ Skupinu Lednického tvorili ešte štyria ďalší dobrovoľníci, medzi nimi Vladimír Milučký, ktorý podobne ako Lednický neskôr za svoje činy zaplatil vlastným životom. V deň odchodu do Československa 19. augusta zložili do rúk Bitalu prisahu, ktorou prisahali vojaci slovenskej armády od roku 1939, a vlakom vycestovali do ukrajinského utečeneckého tábora v Mittenwalde, kde ich príslušníci Ukrajinskej povstaleckej armády vyzbrojili pištoľami, asi 90 nábojmi, zimnými kabátmi a dostatkom proviantu na ďalekú a nebezpečnú cestu cez štátne hranice na Slovensko. Lednický navyše dostal značnú sumu peňazí, potrebnú na vycestovanie, takisto si vzal so sebou preukaz IRO a poverovací dekrét SOV-u, nemal však žiadne falošné doklady.³² Posledné fakty svedčia o nepripravenosti viesť konšpiračný boj s režimom, ako aj o naivite jeho protagonistov. Spomenuté dokumenty, najmä dekrét SOV-u, Lednického po zatknutí okamžite usvedčili. Navyše – ako uvádza vyšetrovacia správa vojenského útvaru po zatknutí Lednického na jeseň 1949 – jeho skupina nebola podrobená žiadnemu teroristickému a odbornému spravodajskému školeniu.³³ 23. augusta prekročil Lednický bez prekážok a bez akejkol-

29 Tamže, f. 1, 27. 10. 1949, zápisnica, s. 17.

30 Tamže, f. 1, 27. 10. 1949, zápisnica, s. 18.

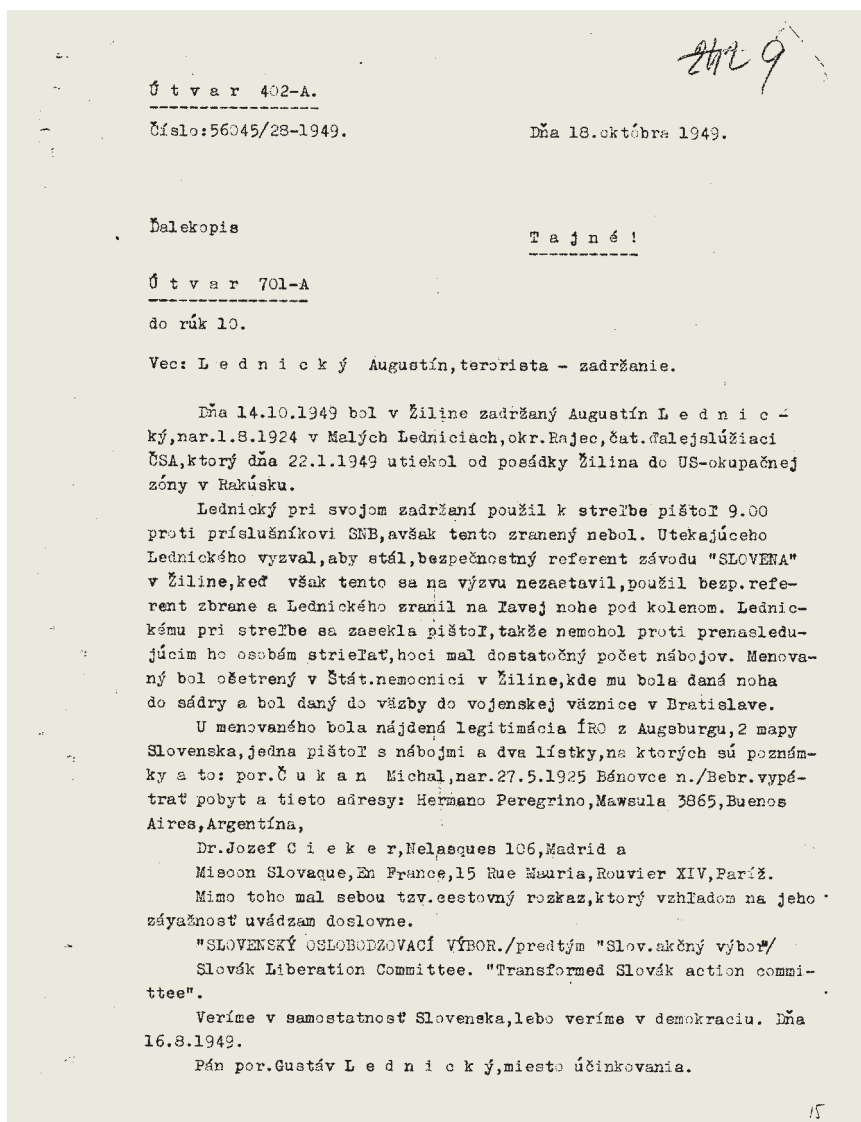
31 Dekrét sa v Lednického zväzku dochoval ako fotografia-negatív. A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB, BA-V, dok. č. 1009, f. 6, 16. 8. 1949, Poverovací dekrét.

32 Tamže, f. 2, 27. 10. 1949, Zápisnica, s. 13.

33 Tamže, f. 6, 23. 11. 1949, Správa o likvidácii teroristickej skupiny, s. 10.

vek pomoci československo-nemec-kú hranicu v priestore Železná Ruda sám, keďže svojich spoločníkov počas presunu k hraniciam stratil.

Po príchode na Slovensko sa odobral k svojim rodičom do Malých Ledníc a prakticky ešte počas cesty vlakom bol napriek svojim očakávaniam konfrontovaný s relatívnym pokojom, aký na Slovensku vládol. Lednický pochopil, že za takýchto okolností je akákoľvek protirežimná činnosť nemožná a až do príchodu ďalšej skupiny z tábora Murnau sa skrýval u svojich rodičov. Hneď po príchode na Slovensko poslal z Rajca Bitalovi konšpiračnú správu napísanú na korešpondenčnom lístku, že v poriadku dorazil a že očakáva príchod druhej ozbrojenej skupiny 9. septembra na železničnej stanici v Považskej Bystrici. Podľa zápisnice spísanej so Štefanom Erlachom, mladým robotníkom pôvodom z Piešťan, ktorý v apríli 1949 utiekol do americkej zóny v Západnom Nemecku a s Lednickým sa zoznámil v tábore Murnau začiatkom augusta, prišla druhá skupina na Slovensko až 22. septembra a stretnutie s Lednickým prebehlo v popoludňajších hodinách v neobývanom dome v dedine Veľké Rovné, v ktorom sa Lednický spolu s Vladimírom Milučkým zdržiaval.³⁴ Príčinou vyslania druhej päťčlennej skupiny³⁵ boli ničím nepodložené správy o veľkých nepokojoch na Slovensku, ktoré kolovali v tábore a ktorým piati mladí muži uverili natoľko, že bez akýchkoľvek prostriedkov a výzbroje vycestovali do ČSR. Tieto nepravdivé správy boli navyše umocnené vyloženým klamstvom zo strany Bitalu o tom, že Lednický mal vraj na Slovensku mať vytvorenú ozbroje-

Informácia o zadržení A. Lednického (Zdroj: A ÚPN)

nú skupinu okolo 200 ľudí s cieľom ozbrojeného povstania.³⁶ Celá skupina sa od konca septembra až do zatknutia Lednického 14. októbra 1949 ukrývala v lesoch v priestore ohraňenom obcami Rajecké Teplice,

Čičmany a Malé Lednice.³⁷ V období približne troch týždňov nepodnikli spoločníci Lednického žiadnu ozbrojenú akciu a celý plán spočíval v tom, aby v úkryte vyčkali do jari, keď ma-la prísť na Slovensko ďalšia skupina.

34 Tamže, f. 2, 28. 10. 1949, Krajské veliteľstvo ŠtB, Bratislava, zápis o výpovedi so Štefanom Erlachom, s. 11.

35 Druhá skupina vyslaná Bitalom na Slovensko 10. septembra 1949 pozostávala z utečencov, ktorí prišli do tábora Murnau pred Lednickým alebo krátko po jeho príchode. Tvorili ju: Štefan Erlach, Anton Petrek, Jozef Štolc, Ján Ganišin a Alojz Milučký – brat Vladimíra Milučkého, ktorý bol členom prvej skupiny. Boli to väčšinou mladí robotníci alebo roľníci, teda nevojací.

36 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB, BA-V, dok. č. 1009, f. 5, zápisnica s Jozefom Štolcom, s. 6. Lednický síce po príchode na Slovensko 26. augusta poslal Bitalovi z Rajca konšpiračný odkaz, žiadnu podobnú informáciu v ňom ale neuviedol.

37 Tamže, f. 2, 27. 10. 1949, Zápisnica s Augustínom Lednickým, s. 18.

Milan Biščo (Zdroj: A ÚPN)

Štefan Erlach (Zdroj: A ÚPN)

Antonín Petrek (Zdroj: A ÚPN)

Čas využívali na postupné vyzbrojovanie. Pri vyzbrojovaní a pri celkovom obstarávaní proviantu a peňazí im pomáhal predovšetkým Pavol Kaprálik, obchodník z Veľkého Rovného, ktorého brat začiatkom roka 1949 emigroval a v tábore Murnau sa zoznámil s Lednickým. Podľa protokolu z domovej prehliadky, ktorú Krajské veliteľstvo ŠtB v Žiline vykonalo v dome Kaprálika po jeho zatknutí koncom októbra, bol vskutku nájdený pomerne veľký počet strelných zbraní: jeden ruský automat, dva bubienkové zásobníky k ruskému automatu s ostrými nábojmi, dva zásobníky do nemeckého automatu s ostrými nábojmi, ostré náboje do pušky, ako aj patróny do loveckej pušky, rôzne súčiastky k ľahkému guľometu a zásobníky do automatickej pušky.³⁸ Výdatnú potravinovú pomoc skupine poskytoval aj Imrich Čupák, hostinský z Veľkého Rovného, ktorý s protirežimnou činnosťou

sympatizoval³⁹ a mnohí iní, predovšetkým rodinní príslušníci skupiny, pričom niektorí, ako napríklad Fabián Lednický, brat Augustína Lednického, boli za pomoc odsúdení na dlhoročné väzenie. Časť zbraní sa našla aj u Jozefa Štolca, ktorý sa po zatknutí Lednického istý čas spolu s Vladimírom Milučkým skrýval v rodnej obci Hranovnica pri Poprade a v blízkosti obci vybudoval bunker, v ktorom zbrane ukrýval. Podľa zoznamu *corpora delicti*, ktorý vyhotovilo Krajské veliteľstvo ŠtB Košice na základe prehľadania bunkra, boli nájdené tri vojenské pušky, jedna hlaveň, náboje, jedna pištoľ a množstvo zimnej výbavy.⁴⁰ Štolc a Milučký chceli v bunkri prezimovať, bunker však odhalili dedinskí chlapci počas jesennej poľovačky. Štolc bol 16. novembra 1949 zatknutý Štátnou bezpečnosťou a jeho spoločník Milučký spáchal samovraždu.⁴¹

Zatknutie Augustína Lednické-

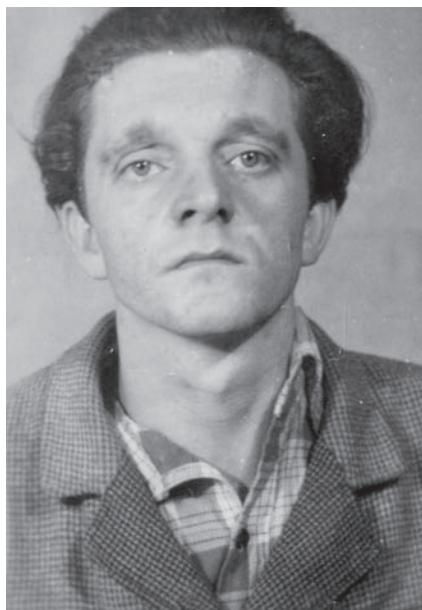
ho prebehlo za nemenej dramatických okolností. V polovici októbra sa časť skupiny na čele s Lednickým, Erlachom a Milučkým rozhodla presunúť na severnejšie Kysuce, kde predpokladali množstvo sálašov, v ktorých mienili prezimovať. V skorých ranných hodinách 14. októbra pricestovali vlakom z Rajca do Žiliny. Nechajme si udalosti okolo zatknutia Lednického, ktoré sa udiali bezprostredne po ich príchode na hlavnú stanicu v Žiline a ktoré až neuveriteľne pripomínajú kriminálny príbeh, prerozprávať slovami ich hlavného aktéra: „Keď som okolo 7.30 stál s Erlachom [na hlavnej stanici v Žiline, pozn. aut.], došiel k nám uniformovaný príslušník ZNB a vyzval nás, aby sme sa legitimovali. Na to Erlach vytiahol legitimáciu Škodových závodov v Dubnici [nad Váhom], kde bol pred odchodom do zahraničia zamestnaný, a ja som sa tváril, akoby som po všetkých kapsách hľadal svoj

38 Tamže, f. 2, 24. 10. 1949, Krajské veliteľstvo ŠtB, Žilina, Protokol.

39 Tamže, f. 2, 25. 10. 1949, Krajské veliteľstvo ŠtB, Žilina, Trestné oznámenie.

40 Tamže, f. 2, 23. 11. 1949, Krajské veliteľstvo Košice, Corpora delicti.

41 Tamže, f. 5, Protokol výsluchu s Jozefom Štolcom, s. 12.

Ján Ganišin (Zdroj: A ÚPN)

Augustínov brat Fabián Lednický
(Zdroj: A ÚPN)

Jozef Štolc (Zdroj: A ÚPN)

osobný preukaz. Orgán ZNB sa s preukazom Erlacha neuspokojil a žiadal od neho kontrolný pracovný preukaz, Erlach sa vyhovoriť, že tento má v závoде. Na to mňa orgán ZNB odvolal stranou a pýtal sa ma, či osobu, s ktorou som sa rozprával, poznám. Urobil tak zrejme preto, aby si neskorším dotazom u Erlacha zistil, či je to pravda. Keď som ja odvetil, že Erlacha bližšie nepoznám a s týmto som sa náhodne zoznámil vo vlaku, zavolať Erlacha k nám a spýtal sa ho, či ma pozná. Erlach odvetil kladne a povedal aj moje meno. Tento rozpor vzbudil u príslušníka oprávnené podozrenie a vyzval nás oboch, aby sme ho nasledovali na strážnicu ZNB [...]. My sme jeho výzvu uposlúchli, keď však odomykal dvere strážnice, využil som jeho nepozornosť a dal som sa na útek. [...] Po vybehnutí na priestranstvo pred stanicou dal som sa na útek smerom k železničnému viaduktu, pod ktorým vedie cesta na Čadcu. Príslušník NB ma začal prenasledovať a kričal na okoloidúcich chodcov, aby ma zadržali. Jeho výzvu uposlúchol až železni-

čiar, ktorý šiel proti mne na motocykli. Spomenutý železničiar na mňa kričal, aby som zastavil, čo som ale neurobil. Železničiar na motorke došiel až k príslušníkovi NB, ktorý ma prenasledoval, pri ňom sa otočil a hnala sa s motorkou za mnou. V momente, keď sa motocyklista otáčal, vystrelil som smerom k NB [príslušníkovi], avšak vysoko nad jeho hlavu, jednu ranu z pištole a utekal som ďalej. Zastreliť NB som nemal v úmysle, ale chcel som ho len zastrašiť. Týmto výstrelom získal som určitý náskok, keď ma však motocyklista dobiehal, vystrelil som zasa jednu ranu do vzduchu. Na tento výstrel sa motocyklista zastavil, ja som uvoľnil krok a orgán NB so železničiarom ma sledovali. Keď som prišiel na viadukt, železničiar na motocykle ma predbehol a zamieril do továrne na súkno, kde alarmoval továrenskú [ľudovú] milíciu, ktorá v počte asi 15 osôb vybehla pred továreň. Medzitým som sa blížil k továrni normálnou chôdzou a keďže som videl milíciu, dal som sa znovu do behu smerom k Váhu. Jeden z mi-

licionárov vystrelil za mnou niekoľko rán z pištole, ja som však streľbu nemohol opakovať, lebo mi zlyhala pištoľ. Keďže v blízkosti závođu stál na ceste smerom do mesta naštartovaný autobus, chcel som to využiť, aby som unikol prenasledovaniu a vyskočil som na schodík autobusu. Autobus sa však nehýbal a čas, počas ktorého som stál na schodíku, stačil na to, aby ma prenasledovatelia dobehli. Medzi prvými dobehol ku mne milicionár, ktorý bol po mne strieľal niekoľko rán a v momente, keď som z autobusu zoskočil, lebo pre nával cestujúcich sa doňho dostať nedalo, strelil mi z bezprostrednej blízkosti do kolena ľavej nohy. Súčasne s výstrelom vrhol sa na mňa od zadu ďalší milicionár, zvalili ma na zem a vydali ma príslušníkovi NB. Sanitným vozom bol som potom odvezený do štátnej nemocnice v Žiline, kde mi bola poskytnutá prvá pomoc.⁴² Lednický bol po ošetrení vypočúvaný vojenskou správou a eskortovaný do vojenskej nemocnice v Bratislave.

Príznačné pre Lednického prípad

42 Tamže, f. 1, 27. 10. 1949, Zápisnica s Lednickým, s. 27.

je, že vo vyšetrovacích spisoch, a to aj v protokoloch z výsluchov, sa skupina označuje výlučne ako teroristická. Skutočná „teroristická“ činnosť skupiny však vzhľadom na spomenuté okolnosti bola veľmi obmedzená, limitovaná nedostatočným materiálom vybavením a výzbrojou. Jej členovia boli súdení a odsúdení za domnelé činy, ktoré v skutočnosti nespáchali, ich tresty boli napriek tomu neprimerane vysoké. V prípade Lednického, ktorý bol odsúdený na trest smrti a v Krajskej väznici v Bratislave 10. októbra 1950 popravený obesením, je možné vychá-

dzať z faktu, že režim v jeho prípade spáchal justičnú vraždu. Vysoký je aj počet obžalovaných a odsúdených osôb v prípade Lednický a spol. Štátna prokuratúra v Bratislave 22. mája 1950 obžalovala spolu až 24 osôb, niektorých výlučne preto, že umožnili jednému zo spoločníkov nocľah alebo mu poskytli stravu a šatstvo. Lednický bol odsúdený až v ôsmich bodoch, pričom najzávažnejšia obžaloba znela za velezradu a vyzvedačstvo podľa zákona o ochrane republiky č. 231/48 Zb. a bol obžalovaný aj z pokusu úmyselného zabitia, pritom bolo známe, že na policajta

strieľal do vzduchu.⁴³ Ostatní tzv. teroristi Milan Biščo⁴⁴, Štefan Erlach, Jozef Štolc, Anton Petrek a Ján Ganišin dostali buď doživotie alebo tresty v rozmedzí 15 až 25 rokov. Posledným dejstvom prípadu sa stal osud Alojza Milučkého, brata Vladimíra Milučkého, ktorý pri zatýkaní spáchal samovraždu. Alojzovi sa podarilo uniknúť a dlho sa schovávať v horských úkrytoch a na vlastnú päsť vykonávať odboj proti režimu. Za protirežimný odpor napokon zaplatil vlastným životom; 20. januára 1954 bol popravený na nádvorí väznice Praha-Pankrác.⁴⁵

Beáta Katrebová-Blehová: Anti-communist Armed Resistance in Slovakia: the Case of Augustín Lednický and comp.

The case of Augustín Lednický, the young Czechoslovak Army sergeant who was executed by the Communist judiciary machinery in 1950 for being an active member of the anti-Communist resistance, has been presented to the Slovak public in its entirety for the first time. He is an unambiguous evidence that in the years 1948 – 1956, i.e. at the beginning of the period of de-stalinization, there was an armed anti-Communist resistance in Slovakia. Former members of the Slovak Army, as well as former Slovak National Uprising participants, played a significant role in that so-called third resistance. Many of them, being in a position of soldiers of the renewed Czechoslovak Army, did not agree with the influence of power monopoly of the Communist party installed in February 1948 and they were actively involved in the anti-Communist and de facto also anti-governmental resistance. Lednický identified himself with the idea to renew the Slovak State. The specific characteristic feature of the anti-Communist armed resistance was its interconnection with the Slovak political exile, that strongly supported resistance activities. In the future, it will be necessary to deal also with other cases so that the wide public could get more knowledge on the existence of the anti-Communist resistance.

Dr. phil. Beáta Katrebová-Blehová (1973)

Vyštuďovala históriu a politológiu na Viedenskej univerzite, kde od roku 2004 pôsobí ako odborná asistentka v Ústave východoeurópskych dejín. Vo svojej vedeckej tvorbe sa venuje moderným dejinám so zameraním na zahraničnopolitické aspekty studenej vojny, pád komunistického režimu a dejiny slovenského politického exilu. Je autorkou vedeckej monografie *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei* (2006), ako aj desiatok vedeckých štúdií publikovaných na Slovensku a v zahraničí.

43 Tamže, f. 3, 22. 5. 1950, Štátna prokuratúra Bratislava, Obžaloba Lednický a spol.

44 Milan Michal Biščo, nar. 8. apríla 1928 v Hlohovci, elektrotechnik, kvôli pokusu o útek do zahraničia v máji 1948 sedel vo väzbe, neskôr v TNP v Novákoch, začiatkom januára 1949 emigroval do Nemecka, vypočúvaný CIC v Ambergu, v utečeneckom tábore Lechfeld sa v marci 1949 zoznámil s Augustínom Lednickým, v tábore Murnau vstúpil do Spolku katolíckej mládeže, do SOV-u nevstúpil, hoci si podal prihlášku. V emigrácii sa pokúšal dostať do USA, kde mal otca. Z Murnau odišiel do ČSR 17. septembra spolu so skupinou Štefana Erlacha. Po prekročení hraníc sa vydali do Karlových Varov, kde sa odpojil od ostatných. Neskôr odišiel na Slovensko k svojim príbuzným, k skupine Lednického sa však nepridal. 19. novembra bol zatknutý ZNB v Piešťanoch. A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB, BA-V, dok. č. 1009, f. 2, 22. 11. 1949, Krajské veliteľstvo ŠtB, Bratislava, Zápis o výpovedi Milana Michala Bišču.

45 PEJČOCH, I.: *Vojáci na popravišti*, s. 171.

BOLO TREBA BOJOVAŤ, A NIE SEDIET V KÚTE

ROZHOVOR S MONS. ANTONOM ADAMKOVIČOM

PAVOL JAKUBČÍN

Anton Adamkovič sa narodil 27. mája 1928 v Červeníku.¹ Je štvrtým z jedenástich detí Štefana Adamkoviča a Márie, rodenej Paulovičovej. Základnú školu vychodil v rodnom Červeníku. Gymnaziálne štúdiá absolvoval na Biskupskom gymnázium v Trnave, ktoré ukončil maturitou v júni 1947. Od piateho ročníka gymnázia bol v tzv. malom seminári v Trnave, ktorý v tom čase spravovali saleziáni. Po ukončení gymnázia nastúpil v roku 1947 na štúdium teológie na Katolíckej bohosloveckej fakulte v Bratislave. Po viac ako ročnom nútenom prerušení štúdia bol nakoniec v júni 1952 vysvätený za kňaza a začal pôsobiť ako kaplán v Šuranoch. Jeho ďalšie kňazské pôsobiská boli Trnava, Topoľčany, Hradište pod Vrátnom, Doľany, Zeleneč. V rokoch 1990 – 1991 bol správcom Spolku svätého Vojtecha. Od roku 2009 žije na odpočinku v Bratislave – Ružinove, vo farnosti sv. Vincenta de Paul. V máji 2006 mu pápež Benedikt XVI. udelil čestný titul kaplán Jeho svätosti. Anton Adamkovič je taktiež autorom desiatok knižných publikácií, viaceré boli vydané tlačou, mnohé zostali ešte v rukopise.

V predkladanom rozhovore som sa zamerlal predovšetkým na jeho skúsenosti z farskej pastorácie v období komunistického totalitného režimu. Zaujímali ma jeho spomienky na pôsobenie cirkevného aparátu štátu, vytvoreného na kontrolu a usmerňovanie činnosti všetkých cirkví.

▼ Z akej rodiny pochádzate, aké bolo vaše detstvo?

Bolo nás doma jedenásť detí. Znamenalo to predovšetkým prísnu disciplínu. Vo všetkom bolo treba pamätať aj na druhého, či išlo o stravu, či o čokoľvek iné. Človek nežil len pre seba, bolo sa potrebné uskromniť, a to bolo veľmi dobre.

Keď som už chodil do školy a prišiel som popoludní domov, našiel som si lístok „*obed máš v trúbe, motyku na roli*“. Nebolo možné nechať rodičov a starších súrodencov pracovať na poli samých. Museli sme si pomáhať, vedeli sme, že je to nevyhnutné. Keď sme sa potom vracali z role, vždy sme išli so spevom. Vtedy ľudia v dedine hovorili: „*Ide Adamkovičových brigáda*.“ K rodičom sme samozrejme mali veľkú úctu. Vykali sme im a vždy, keď sme odchádzali z domu, pobožkali sme im ruku. Rov-

nako, keď sme prišli domov. Otec bol dlhé roky richtárom v Červeníku. Bol veľmi činný, postavil v obci školu, pomník padlých, vysadil stromami všetky cesty vedúce do dediny. Bol nesmierne podnikavý.

▼ Kedy ste sa rozhodli, že sa chcete stať kňazom?

Je to neuveriteľné, ale ja som po tom túžil od útleho detstva. Už ako malý chlapec som na dvore akože „slúžil“ omšu a ostatní súrodenci mi ministrovali. Neskôr som sa doma ale bál povedať, že chcem byť kňazom. Doma toľko detí a ja by som chcel ísť do seminára, veď to stálo peniaze. Keď som to predsa mame povedal, zaleskli sa jej oči a povedala: „*Tonko, je to ťažké, ale môžeš*.“ To bolo všetko. Na gymnázium do Trnavy vtedy so mnou chodil aj môj starší brat. Keď som potom nastúpil do malého seminára, on išiel po vyučovaní domov a ja som zostal v Trnave. Prvé dni som tam ručal ako siréna. Totiž späť s domov a so súrodencami bola veľmi silná. Mama mi potom po bratovi poslala každé ráno liter čerstvého mlieka a už to bolo lepšie. Boli to vojnové a povojnové roky. Niektorí sa v seminári sťažovali, že je biedna strava. Pán biskup Jantausch² nám vtedy hovoril: „*Brat-*

1 Obec Červeník mala do roku 1948 oficiálny názov Verešvár. MAJTÁN, M.: *Názvy obcí Slovenskej republiky. (Vývin v rokoch 1773 – 1997)*. Bratislava 1998, s. 57.

2 Pavol Jantausch (1870 – 1947), biskup, od roku 1922 stál na čele Trnavskej apoštolskej administratúry. V roku 1925 prijal v Trnave biskupské svätenie. V Trnave sa zaslúžil o vybudovanie kňazského seminára i biskupského gymnázia.

Mons. Anton Adamkovič celebuje sv. omšu v Kostole sv. Kataríny v Dolňanoch (Zdroj: BSK)

ričkovia, ja by som vám dal aj neviem čo. Ale počas prvej svetovej vojny sme nemali ani to čo dnes. Len suchý chlieb a zapraženú polievku. Bola to však len zapražená múka zaliata vodou, bez jediného masného očka.“

▼ **Keď predchádzal cez Červeník front, boli ste doma?**

Cez front som bol doma, už ako klerik.

▼ **Zažili ste aj nejaké výtržnosti zo strany vojakov Červenej armády?**

Keď boli triezvi, tak boli fajn. Dalo sa s nimi komunikovať, totiž, ja som sa vtedy učil po rusky. Kúpil som si učebnicu a ako samouk som sa učil a vedel som aj hovoriť. U nás, v našom rodnom dome, mali Rusi vysielacku, a tak riadili postup frontu na okolí, Žlkovce, Ratkovce a tadiaľ. Kým boli triezvi, tak som sa s nimi rozprával, ako tak sme komunikovali po rusky, čo potrebovali, to som im prekladal. Ale keď sa napili, tak som bol pre nich špión. Vedel som po rusky, teda špión. Vtedy jeden Rus vytiahol revolver, dal mi ho na hrud' a chcel ma zastreliť. Môj otec mu udril po ruke, revolver mu vypadol a hovorí: „Tonko, utekaj!“ A ja som utekal k susedom. Ale tam to bolo to isté. Hneď som bol „lapnutý“. Ale potom som sa predsa len nejako „vyhuboval“ s nimi, tak ma tí „soldáti“ pustili. Utekal som ku krstným rodičom, tí bývali na konci dediny. Tam sme spali, ich deti a ja s nimi, na peci.

Lebo inde nebolo miesta, všade boli Rusi. Moja mama aj sestry sa vtedy ukrývali v našom dome v pivnici. Tí Rusi, čo boli u nás v dome, aj „ňúrali“ kade-tade a chceli ísť aj tam. Ale otec sa postavil medzi dvere a nie. Nepustil.

Rusom však nič nezazlievam. Skutočne som ich spoznal ako dobrých ľudí. Avšak každý človek, keď sa opije, tak sa správa ako opilec.

▼ **Teda nakoniec nejaké násilie vo vašej dedine nebolo.**

Nie, u nás nie. Ale boli to naozaj krušné chvíľky.

▼ **Nemci sa v Červeníku nezdržovali?**

Nie, tí prešli cez Červeník normálne. Jeden prišiel a prosil o ubytovanie. My sme vedeli po nemecky, od prvej triedy gymnázia sme mali nemčinu. Otec mu hovorí: „Ale ja mám veľa detí.“ Vojak zasalutoval a po slovensky povedal: „Zajtra prídu Rusi, a tí sa vás nebudú pýtať, koľko vás je.“ Mal pravdu. Ale zas sa nečudujte. Tí chlapi – Rusi, koľko dní boli vonku, na fronte? Štyri roky, takže boli úplne zdivení. Ale každý mal na retiazke alebo šnúrkou zavesenú „Bogorodicu“. Oni boli veriaci.

▼ **Po malom seminári v Trnave ste na jeseň 1947 išli do veľkého seminára v Bratislave.**

Tam, najmä v tretom ročníku, hocikedy v noci prišli

„eštebáci“ do študovne. Pootvárali tie naše stolíky, pulpity, či nemáme protištátnu literatúru. Nemali sme ani poriadnu svoju literatúru, nie to ešte protištátnu. Chceli nás tým akosi zastrašiť, ale to sa nepodarilo. Všetci sme pokračovali.

▼ **V roku 1950 však prišla likvidácia bohoslovcovských seminárov v diecézach a vytvorenie jediného seminára v Bratislave.**

To bolo zaujímavé, že sa to udialo cez prázdniny, keď sme boli doma. Dostali sme od generálneho vikára, nebohého pána Minárika³ pozvánku do seminára. Totiž pán biskup Lazík⁴ bol internovaný, mal domáce väzenie. Nemohol sa pohnúť bez toho, aby ho aspoň dvaja „eštebáci“ nasledovali, išli za ním. Potom nikto nechcel nastúpiť do toho seminára. Dovtedy nás študovalo, poviem číslo, okolo tristo, a potom nastúpilo dvanásť.⁵

▼ **Aký postoj ste mali ako bohoslovci v prípade pokračovania štúdia v novovytvorenom seminári v Bratislave?**

Zásada bola: nejdeme študovať, pôjdeme až potom, keď pánov biskupov pustia. Pán biskup Lazík dva razy pred mnou a pred nebohým Jožkom Martinkovičom plakal: „*Choďte doštudovať. Choďte dokončiť. Kedykoľvek dokončíte, tak vás vysväťím. Po stránke teologickej je to v poriadku, a čo štát, na to nedbajte.*“ Chudák, povzbudzoval nás. Ale ja som mu hovoril: „*Excelencia, nebude treba žiadne povzbudzovanie. Nech vás pustia z internácie a ideme všetci.*“ Ale to bola žiadosť takého „fafrnáka“, ktorý do dôsledkov nevedel, čo sa deje.

▼ **Po odmietnutí nastúpiť späť do seminára vás pravdepodobne čakala služba v pomocných technických práporoch...**

To bol hotový koncentrák. Dňa 14. septembra 1950 som dostal výzvu ihneď nastúpiť a 15. septembra 1950 som už aj išiel, a síce do Libavy⁶. V Libave nás obliekli do nemeckých uniforiem po padlých nemeckých vojakoch. Museli sme poodstrihovať gombíky, nemecké orlice a poprišívvať československé bodáky. Bolo to úplne groteskné, nemecké uniformy a československé gom-

Biskup Ambróz Lazík (Zdroj: ÚPN)

bíky. Ihneď sme odpochodovali z Libavy do Domašova nad Bystricou. Pre nás, chlapcov, čo sme celé prázdniny pracovali doma, to nebol problém. Ale tí starší páni, chudáci, hneď mali plné topánky krvi, pretože neboli zvyknutí robiť takú cestu peši. Odtiaľ, z Domašova, nás odviezli vlakom do Sázavy. Tam neďaleko bola Veľká Losenice a to bol tábor, kde boli pred nami Židia. Židia boli ubytovaní v tých istých barakoch, do ktorých sme potom nastúpili my. Takisto to bolo obohnané ostnatým drôtom, ako aj vtedy. Nik nesmel k nám, ani my sme nesmeli nikam. Robili sme na trati Brno – Praha. Výzbroj sme mali krompáč, lopatu a to bolo všetko. Presekávali sme hory a ani jeden odstrel neurobili dynamitom, aby nám uvoľnili skaly. Pekne sme ich museli lámať a pri tom

3 Jozef Minárik (1872 – 1959), kňaz, v rokoch 1940 – 1945 a 1947 – 1959 generálny vikár Trnavskej apoštolskej administratúry.

4 Ambróz Lazík (1897 – 1967), biskup, od roku 1947 administrátor Trnavskej apoštolskej administratúry s právom sídelného biskupa. V roku 1949 prijal v Trnave biskupské svätenie. Od nástupu komunistického totalitného režimu bol terčom rôznych administratívnych opatrení a nátlaku zo strany štátnych orgánov. Viac o ňom: HALKO, J.: *Ave crux. Život a dielo biskupa Ambróza Lazíka*. Trnava 2006, 295 s.

5 Podrobnejšie o okolnostiach „získavania“ bohoslovcov na „zreorganizovanú“ bohosloveckú fakultu pozri: JAKUBČÍN, P.: *Zásah voči bohosloveckej fakulte v Bratislave v roku 1950*. In: HRABOVEC, E.: *Katolícka bohoslovecká fakulta v Bratislave 1936 – 1989*. Trnava 2011, s. 96 – 110.

6 Libavá – vojenský obvod v severovýchodnej časti okresu Olomouc.

sme samozrejme lámali aj ruky na krompáčoch. Nemali sme ani doktora. V tom čase žiaden doktor, keď sa tí starší páni ráno žalovali, že sú chorí, tak veliteľ – bachar, to bol nadporučík, ten im vynadal a povedal: „Zaradte sa.“ A chudiatka, museli ísť, už ako išli, tak išli. My mladí sme sa zasa usilovali tie vozíky zeminy a skál narobiť za nich, aby neboli nejaké príliš veľké tresty. Plakať nepomohlo.

▼ Ako ste sa odtiaľ dostali?

Ako som sa ja odtiaľ dostal? 15. septembra 1950 som nastúpil a 15. decembra, po troch mesiacoch, som išiel preč. Ale prečo. Keďže na Česko-moravskej vysočine je už v tom čase pomerne chladno, ba mrazy, tak sme robili v zimákoch. Ja som bol mokrý a aj ten zimák som mal mokrý. A ani tí bachari sa už na to nemohli pozerieť, tak ma poslali na vyšetrenie do vojenskej nemocnice v Brne. V Brne mi robili EKG, merali tlak, jedným slovom také bežné vyšetrenie. Po týždni ma zavolať major, ktorý tam bol primárom, aby som nadiktoval číslo útvaru, kde slúžim. Lebo výsledok vyšetrenia bol, že mám ísť do civilu. Ale keď som mu nadiktoval číslo útvaru, roztrhal to predomnou aj pred ostatnými, ktorí tam boli, a povedal: „Vratte se, já se za vás zavřít nedám.“ Keby som bol normálne v armáde, tak to nespraví. Vrátil som sa teda do Veľkej Losenice, ale tam som stále mal zvýšené teploty. Po nejakom čase ma teda poslali opäť na vyšetrenie, ale teraz už do Olomouca. Tam bol vojenský lekár, tiež nejaký major, alebo podplukovník, ktorý už nebral ohľad na to, z akého som útvaru a že som bohoslovec. Jednoducho ma vyšetřil a na základe výsledkov ma poslal do civilu.

▼ Ostatní, ktorí nešli skôr domov, tí tam boli potom tri roky?

Tí tam boli štyri roky. Štyri roky. Nemilosrdne. Nemyslíte si, že tam bola nejaká úľava. Ja som nedostal za ten čas ani haliera. Všetko to bol, hovorím, koncentrák, nič viac, nič menej. Tí chlapci, ktorí tam boli štyri roky, tak samozrejme v tom už vedeli behať. Ale ani jedného nezobrali odtiaľ naspäť do seminára, keď sa potom odtiaľ po štyroch rokoch vrátili. Ani jedného.

▼ Vy ste sa však predsa do seminára dostali. Za akých okolností?

To bolo zaujímavé. Ako som už spomenul, mal som kamaráta zo seminára, Jožka Martinkoviča⁷ z Bohdanoviec. Mali sme plán utiecť do zahraničia, cez rieku Moravu, alebo cez Dunaj. Všetko bolo pripravené. Jemu sa to podarilo, ale tak, že mi nedal vedieť. Takže ja som zostal doma. Ale nebanujem.

Avšak ešte počas tých pár mesiacov, čo sme boli obidvaja tu, sa nám podarilo stretnúť sa s pánom biskupom Lazíkom. To boli zaujímavé okolnosti, ako sme sa k nemu dostali. Vtedy pán biskup strašne plakal. Strašne plakal: „Nastúpte do seminára. Všetko je v poriadku. Keď skončíte, ja vás vysvätim. Nastúpte.“ Vrável, že ručí za legálnosť vtedajšieho stavu tak na teológii, ako aj v seminári. Po tom druhom stretnutí s ním som ho naozaj vy počul. Bolo to poslednú októbrovú nedeľu v roku 1951, keď som aj so svojím otcom išiel do Bratislavy, do seminára, dokončiť štúdiá.

▼ Na fakulte v tom čase už pôsobili aj niektorí noví vyučujúci, napríklad Alexander Horák či Jozef Straka, ktorí patrili medzi tzv. vlasteneckých alebo mierových kňazov. Bola ich prítomnosť citeľná?

Zaujímavé bolo stretnutie s Dr. Strakom⁸, keď ma otec v októbri 1951 odprevadil do seminára. Ja som ho nepoznal, ani on mňa. Ale otca veľmi dobre poznal. Totiž môj otec bol ešte pred februárovými udalosťami vo Verešvári richtárom. Vtedy bol v Leopoldove jeden kaplán, ktorý bol Maďar, a Straka mu nechcel dať plat. V tom čase bol Straka vedúcim odboru na Povereníctve školstva a otec mi hovoril, že ako bývalý partizán úradoval s revolverom na stole. Otec mal ale hore niekoľko vplyvných známostí z demokratickej strany, napríklad Ivana Štefánika.⁹ Jedným slovom také šarže. Bez problémov ten plat pre toho pána kaplána „vymačkal“, takže Straka musel podpísať, že plat dostane. Otca si ale dobre zapamätal. Keď sme ho tam teda stretli, on otca hneď spoznal. To ste mali vidieť, tie dva pohľady. Ja som bol totálne odpísaný. Myslím, že by som sa ani nebol dostal na fakultu. Ale

7 Jozef Martinkovič (1927 – 2010), kňaz, teologické štúdium začal na Slovensku, po emigrácii dokončil štúdium v Ríme, kde ho v júli 1954 vysvätili za kňaza. Ako kaplán pôsobil v Cessio Maggiore v Taliansku a následne na viacerých miestach v USA (napríklad Palmerton, Lansford, Allentown, McAdoo). V roku 2003 sa vrátil na Slovensko. Pochovaný je na cintoríne v rodných Bohdanovciach nad Trnavou.

8 Jozef Straka (1903 – 1971), kňaz, už počas vojny úzko spolupracoval s komunistami, po vojne sa stal prednostom kultového odboru Povereníctva školstva a osvety v Bratislave, po roku 1945 aktívne vystupoval proti katolíckej cirkvi na Slovensku, neskôr bol suspendovaný a exkomunikovaný. Viac o jeho činnosti v rokoch 1945 – 1948 pozri: VNUK, F.: *Dokumenty o postavení katolické cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava 1998, 241 s.

9 Ivan Štefánik (1889 – 1979), právnik a politik, v rokoch 1945 – 1947 povereník spravodlivosti, následne do februára 1948 povereník techniky. V rokoch 1945 – 1954 poslanec Národného zhromaždenia, v rokoch 1954 – 1960 poslanec Slovenskej národnej rady. Po zániku Demokratickej strany v roku 1948 pôsobil v Strane slovenskej obrody.

Fotografia novokňaza Antona Adamkoviča (v druhom rade prvý zľava) uverejnená v Katolíckych novinách v r. 1952 s chybné uvedeným menom ako Štefan Hoferka (Zdroj: Archív autora)

zase také zaujímavé okolnosti. U poroty by ma bol najradšej hneď vyhodil. Ale bol tam pán profesor morálky Spesz¹⁰ a celkovo tí starší, tí s tým nesúhlasili.

Ešte po tom stretnutí so Strakom, som išiel za Dr. Cyrilom Dudášom¹¹, ktorý bol vtedy dekanom fakulty. Aby som sa prihlásil. Bolo však potrebné ísť sa prihlásiť aj tajomníkovi, to bol taký puncovaný komunista, súdruh Babilonský¹². Ten mi dal hneď otázku: „Prečo ste nenastúpili, keď vás volali z biskupského úradu?“ Ja som mu ako si bez problémov odpovedal: „Lebo som bol chorý.“ „No, keď ste boli chorý, tak môžete nastúpiť.“ Bol som jediný, ktorý som bol prijatý po tom termíne, čo oni stanovili. Ale nie na pozvánku biskupského úradu, ale skutočne na tú prosbu pána biskupa. A nebanujem, že som išiel. Pri tom rozhovore s tajomníkom Babilonským bol prítomný aj Cyril Dudáš, ktorý stál za mnou. Vtedy odznela aj jedna pekná veta. Babilonský mi hovoril: „Zapamätajte si, kým náš ľud bude potrebovať kňazov, dotiaľ mu ich

dáme. Keď ich potrebovať nebude, my ich zlikvidujeme.“ Dudáš, on bol strašný cynik, to zopakoval: „No vidíte velebný pán, tá veľkodušnosť pána tajomníka. Keď budú veriaci potrebovať kňazov, dajú mu ich. Ak nebudú potrebovať, tak ich zlikvidujú. Veľkodušnosť.“ Takže takto som sa ja dostal na fakultu, takým zaujímavým spôsobom. Bez môjho pričinenia, to bolo všetko riadenie Božie.

Keď som sa vrátil z Čiech a rok som bol doma, tak som študoval a učil sa teológiu ďalej. Potom na fakulte som teda išiel sa pánom profesorom Speszom: „Spectabilis, prosím vás pekne, zoberiete ma na skúšku z celej morálky?“ Bol z toho veľmi prekvapený a hovorí mi (on bol vychodniar): „Ta, mi to berieme štyri roky a vy to chcete za tak krátku dobu?“ Zobral ma a potom po skúške mi vravel: „Keby mi takto vedeli morálku všetci.“

Avšak u toho Dr. Straku, to bol exkomunikovaný salezián. Preto sme ani, vtedy v tom čase nechceli ísť dokončiť fakultu. Túžil som dokončiť, ale až keď sa bude dať normálnou cestou. Samozrejme z pedagogiky, ktorú učil Straka, som mal po chlebe. Mohol som mať samé jednotky, ale z pedagogiky ma vyhodil. Ale aj to je taká pekná skúsenosť. Preberali sme encykliku Pia XI. *O kresťanskej výchove mládeže*. Keďže som vedel, v čom som, že som v jame levovej, tak som sa Pia XI. naučil. Celú encykliku, ona je taká tenká, som sa nabíľľoval naspamäť. No a na skúške ma vyrazil. Povedal: „Veľbný pán, ja som nie zvedavý na vaše papagájovanie. Z každého slova ste mali povedať traktát. Môžete ísť.“ Vyhodil ma. Po Vianociach som išiel na opravu a z každého slova som hovoril traktát. A zasa bolo zle. „Veľbný pán, nie som zvedavý na vaše táraniny, vy ste mi mali odcitovať encykliku Pia XI.“ Nakoniec mi dal štvorku a hotovo. Pomyslel som si, ďakujem pekne, aj to je pekná známka.

Ešte pri nástupe na fakultu som dostal podmienku, že mi uznajú aj ten rok, čo som bol doma, akoby som chodil na prednášky, ale musím skončiť štúdiá koncom zimného semestra. Ja som sa doma učil, takže som s tým nemal problém. Všetky skúšky som spravil, až na tú pedagogiku. Potom, začiatkom februára, to už bol uzavretý semester, som mal byť vysvätený. Avšak vtedy pán biskup Lazík dostal takzvanú čiernu žltacku. Vtedy zavolali nielen slovenských lekárov, ale aj zo zahraničia, len aby im neumrel biskup v internácii. Robili všetko možné. Chvála Bohu, pán biskup sa uzdravil. Musel som teda čakať do konca roka a potom nás bolo vysvätených jedenásť. Keď sme skončili, tak chceli moju fotografiu. Chce-

10 Alexander Spesz (1889 – 1967), kňaz, v rokoch 1936 – 1959 pôsobil ako profesor morálky na Rímskokatolíckej bohosloveckej fakulte v Bratislave. Bol jediným z profesorov s prirodzenou autoritou, ktorý zostal pôsobiť na ideologicky zdeformovanej bohosloveckej fakulte po roku 1950.

11 Cyril Dudáš (1910 – 1982), kňaz, od roku 1941 pôsobil na Rímskokatolíckej bohosloveckej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave, v rokoch 1953 – 1963 pôsobil ako dekan tejto fakulty. Aktívne pôsobil v MHKD a neskôr v ZKD PiT.

12 Arnold Babilonský, na zásah Slovenského úradu pre veci cirkevné ustanovený v roku 1950 ako tajomník bohosloveckej fakulty. Viac pozri: VNUK, F.: CMBF v osídľach štátnej moci. In: HRABOVEC, E. a kol: *Katolícka bohoslovecká fakulta v Bratislave 1936 – 1989*, s. 111 – 124.

Mons. Anton Adamkovič, vľavo za ním Augustín Slaninka
(Zdroj: BSK)

li dať do novín, že majú jedenásť novokňazov. Ja som im fotku nedal pretože som bol zo začiatku proti takýmto veciam. Tak mi ukradli fotografiu zo študentskej legítimácie a použili tú. Ale nakoniec nebolo pri fotografii v novinách moje meno, ale cudzie.

▼ Ako sa to stalo?

Totíž, niekedy v roku 1947 som išiel do Ompitála¹³ na návštevu ku svojmu kamarátovi a v autobuse ma oslovil jeden mladý muž. Pýtal sa ma, kam idem a tak, že on má brata kňaza. Spýtal som sa, ako sa volá. Povedal, že Imrich Hoferka. Však reku: „*To sme spolu na teológii, poznám ho. A vy sa ako menujete?*“ „*Štefan Hoferka.*“ Tak som si vtedy to meno, Štefan Hoferka, napísal na zadnú stranu svojej fotky, aby som ho nezabudol. A keď mi potom tú fotku ukradli, tak do novín dali meno Štefan Hoferka. Ale dátum narodenia, ten už bol správny. Ale teraz tá hrôza. Katolícke noviny prišli samozrejme aj do Verešvára a celá dedina k môjmu otcovi: „*Pišta, a ten Tonko, to nie je tvoj syn?*“ Neskôr bola ešte taká požiadavka, že sa všetci musíme vyfotografovať s pánom biskupom. Ja som však nechcel, tak ma tam dovliekli, naozaj ako mršinu. Aspoň som sa obrátil bokom. No čo som mohol robiť viac? Za daných okolností, nič viac.

▼ Ako si spomínate na svoje primície? Boli nejaké obmedzenia zo strany úradov?

Tam bola jedna zaujímavá okolnosť. Z Červenka pochádzal, môžem to tak povedať, povereník pre veci cirkevné, Štefan Gažík.¹⁴ To bol otcov spolužiak. Ja som toho človeka ani nezavolať na primície. Z akého titulu by som aj mal? Pretože on jej pohlavár? Keby som ho bol zavolať, tak by som bol ihneď na biskupskom a kariéra by inak išla. Nie, nechcel som od strany a vlády ani len papierik, nič. Kde ma pošle Pán Boh, tam pôjdem. Takže som ho nezavolať, hoci mi otec hovoril: „*Mali by sme.*“ „*Tato, v žiadnom prípade, nechcem, aby takéto veci boli pri mojej vysviacke.*“ Potom na primíciách boli nie stovky, ale tisíce ľudí. U nás totiž nebola päťdesiat rokov žiadna vysviacka, takže celé okolie prišlo. Tisíce ľudí, oltár bol postavený v strede dediny, pri pomníku padlých vojakov. Ten oltár bol naozaj majestátny. Projekt naň urobil môj bratanec Ing. Štefan Hromada a tesári pod vedením maminho brata Štefana Pauloviča a hasičov toto veľkolepé dielo postavili. Napriek tomu, že postavili takýto oltár, nič z toho nebolo. Bolo tichučko. A tento Štefan Gažík, ten sa pekne nechal doviezť autom počas primícií, aby videl, čo to je. Ale keď ho tam nikto neoslovil, tak sa otočil a išli preč.

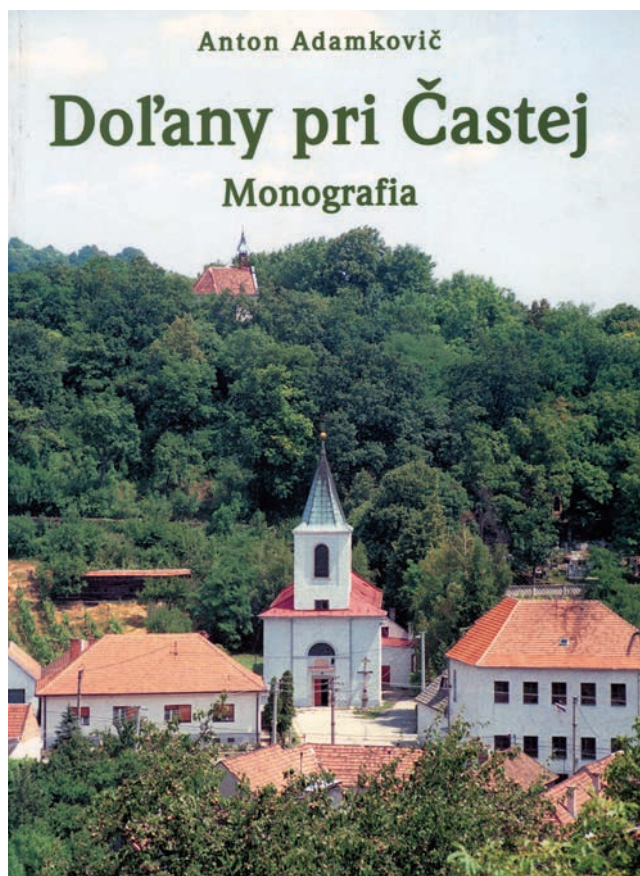
▼ Nasledovalo vaše prvé kaplánske miesto v Šuranoch.

Tam bol taký prísny pán farár, nebohy Karol Markovič. Hovorili mi, že idem k nemu do polepšovne. Vysviacka bola 26. júna 1952 a primície som mal 29. júna. Tak som mu poslal taký lístok s prosbou, aby ako môj budúci šéf prišiel na primície. Dostal som odpoveď: „*Nepriđem, odchádzam na dovolenku. 1. júla nastúpte.*“ To bolo pekné, šéfa som pri nástupe ani nevidel, až keď sa vrátil z dovolenky. Takže som išiel do kaplánskej polepšovne. Mňa však mal pán dekan veľmi rád, pretože som popravoval všetko, čo bolo treba. Ploty, kľučky, všetko vyzgalo, na toaletu nosili vodu s kýblom. Nevieť prečo, či nemal financie na majstrov, alebo čo. Jednoducho, bolo to zle a porobil som to. Keď páňko prišiel, všetko fungovalo. Vedel som to, pretože brat bol zámočník a strojvodca, a aj švagrovia. Keď som niečo s nimi doma robil, to mne zostalo v rukách. Takže vstup bol vynikajúci. V Šuranoch som veľa vyučoval v škole náboženstvo. Do týždňa 36 hodín, teda šesť hodín denne, lebo vtedy ešte nebola voľná sobota.

Po niekoľkých mesiacoch ma zavolali na odvod. Vojenský lekár, keď videl výsledky môjho zdravotného stavu, hovorí: „*V žiadnom prípade nemôže nastúpiť na vo-*

13 Ompitál, od roku 1948 Doľany. MAJTÁN, M.: *Názvy obcí Slovenskej republiky*, s. 66.

14 Štefan Gažík (1912 – 1991), komunistický funkcionár, v rokoch 1951 – 1953 povereník – predseda Slovenského úradu pre veci cirkevné.

Monografia obce Doľany, ktorej autorom je Anton Adamkovič
(Zdroj: ADAMKOVIČ, Anton: Doľany pri Častej. Monografia)

jenskú službu. Do civilu.“ Druhý lekár, taký mladý, ktorý tam bol prítomný, vrazil: „Nie, on je schopný, keď nebude schopný, z vojenčiny ho prepustia.“ Keď som videl, že sa hádajú, tak som tomu mladému lekárovi povedal: „Pán doktor, vy ste asi nikdy neboli na vojenčine. S tou vojenskou bránou je to tak, keď idete dnu, je tam napísané ‚Vitajte‘ a keď sa obzriete ‚Už vás máme‘.“ Nakoniec ma odviedli, ale nebanujem. Keď ma odobrali, tak na okresnej vojenskej správe bol nejaký kapitán. Bol to zlatý človek, ten mi povedal: „Pán kaplánko, keď vás ten doktor odobral, ja sa postarám, aby ste mali výbornú vojnu.“ Tak som si myslel, kde to len bude, v nebesách? Zhromaždili nás 1. novembra 1952 do Nitry a odtiaľ bolo rozdeľovanie. Určitý počet tam, určitý tam. Avšak nepovedali nikomu, kam ide. Keď sme išli vlakom, prišiel Leopoldov. Vrazil som si: „To poznám, však odtiaľto pochádzam. Kam pôjdeme teraz?“ A išli Bučany, Brestovany, Trnava, Cífer, teda do Bratislavy. Prídeme do Bratislavy. Vystúpiť. Odpochodovať do Kutuzovových kasární. To je tu neďaleko.

Tu nebolo nič, žiadne domy. To bola bažina, hovorilo sa tomu Štrkovec a sem sme chodili na cvičenia. Mal som takú klasifikáciu – schopný vojenskej služby, ale bez cvičenia. Preto hneď po prijímači, po troch mesiacoch, som bol v kancelárii.

▼ Ako sa ku vám, ako ku kňazovi, správali kolegovia a veliteľia?

Ten nástup toho hlúpeho a divého ateizmu, to bolo skutočne divoké. Len také drobníčky poviem. V každejrote bol aj politický veliteľ. V tej našej ním bol istý Emil Hudec, pochádzal z Banskej Bystrice a pôvodným povolaním bol učiteľ. Keď som nastúpil, tak náš politický veliteľ už robil takú nástenku. Na veľký papier, mal to byť výsmech na pápeža Pia XII. Bol som práve v kancelárii, ja obrátený k oknu, on k druhému. Videl som, čo robí, ale myslel som si: „Rob si.“ Odrazu vstal a prišiel ku mne: „Počúvajte, Adamkovič, poďte sa pozrieť na tento výkres, čo tu robím.“ Mal tam už nejaké obrázky. Pýta sa ma: „Čo na to povieť?“ „Súdruh poručík, to je presne také krásne ako vy.“ A išiel som preč. Za chvíľu som počul, ako to zhúžval a odhodil. A už bolo. Alebo, keď sme boli na Oremlaze,¹⁵ tento Emil Hudec, ako politický veliteľ, žiadal veliteľov čiat, aby mali politické školenie o vývine človeka z opice. Všetci velitelia mu to odmietli a posledný mu povedal: „No vieš čo, Emil? To si hovor ty, ja sa nechcem dať Adamkovičovi vysmiať, však to je hlúposť, čo hovoríš.“ A bolo po politickom školení o vzniku človeka.

▼ Slúžili ste počas vojny aj sväte omše?

Keď sme boli na Oremlaze, tak som mával svätú omšu v stane. Dôstojníci z prvého aj druhého práporu, ktorí vedeli, tak prišli na svätú omšu. To boli chlapci, nehovorím, že všetci, ale viacerí veriaci. Keď sa dopyčuli, že som kňaz, tak sa pýtali, kedy bude svätá omša. Chodili. Jedenkrát sa aj stalo, že tento Hudec, politický veliteľ, ma práve hľadal a vykrikoval: „Adamkovič, Adamkovič.“ Behal okolo stanu, práve keď som tam slúžil svätú omšu. Neviem, čo chcel, stačilo mu však nazrieť tam, kde sa spájali stany. Predstavte si, že by nás bol „načapal“, že slúžim svätú omšu a tí dôstojníci sú tam. To by bolo bývalo osudné pre nich aj pre mňa. Ale neobjavil nás. Keď však zmizol, tak sme si zhlboka vydýchli a mohli pokračovať vo svätej omši, ale musel som zhasnúť sviečky, lebo to by videl zvonku, že sa tam svieti, že sme tam. Takto som slúžil sväte omše.

Väčšinou som však slúžil v Modrom Kameni a za zaujímavých okolností. Keď som bol prevelený na pluk, bol som účtovníkom náčelníka zásobovania, istého mjr. Beňa. V nasledujúce ráno prišiel ku nám veliteľ pluku,

15 Oremlaz, alebo Oremov laz – starší názov pre dnešný Vojenský obvod Lešť.

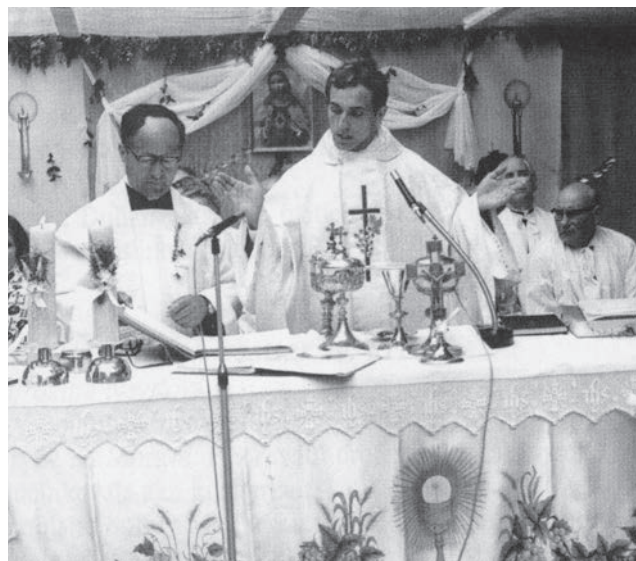
mjr. Andrejčík. Zreval: „*Co tady děláte?*“ Vyskočil som do pozoru. „*Súduh major, ja som bol včerajším rozkazom prevelený k súdruhovi majorovi.*“ „*Jó, vy jste ten Adamkovič?*“ „*Áno, súduh major.*“ „*A copak jste byl v civilu?*“ „*Katolícky kňaz.*“ „*Tak pohov, sedněte si.*“ Potľapkal ma po pleci. „*Takých potřebujeme.*“ Totiž vtedy ešte boli v armáde takí dôstojníci, ktorí prešli frontom, aj tento Andrejčík medzi nich patrila. Pre nich nebolo nič také, že strana, vláda. Vedeli, že keď je zle, tak sa nikto neobracia ani na Stalina, ani na Gottwalda, preto rešpektovali to kňazstvo.

Zaujímavé bolo, že keď si tento veliteľ pluku, Andrejčík, išiel v nedeľu, alebo aj inokedy, ľahnúť, tak neexistovalo takej moci, ktorá by ho mohla vyrušiť. Mali sme tam plukového politruka, nadporučíka Nechanského, to bol zať ministra národnej obrany Čepičku. Bol som svedkom toho, ako Andrejčík vyrazil aj Nechanského, aj všetkých, ktorí sa k nemu dobývali v chvíľkach jeho voľna.

Mne teda Andrejčík vyhovel vo všetkom, o čom som ho požiadal. Takže na sväté omše, do Modrého Kameňa, ma museli brávať vodári. Vodári boli tí, čo v cisternách vozili pre mužstvo vodu, lebo na Oremlaze nebola dobrá voda. Preto sa vozila z Modrého Kameňa. Títo vodári ma zobrali medzi seba a v nedeľu, alebo vo sviatok ma odviezli na svätú omšu a po nej ma zobrali späť. Bol tam ešte jeden kňaz, Jožko Pytek, ten bol šoférom, ale on nemal také privilégium.

Raz prišiel nadporučík Nechanský za veliteľom pluku a hovorí: „*Soudruhu majore, na pluku nemůže být žádný farář.*“ Veliteľ pluku si vypočul dôvody a potom hovorí: „*Súduh nadporučík, a kto je zodpovedný za pluk?*“ „*No vy.*“ „*A keď príde kontrola, koho budú vyšetrovať? Kto bude skladať výsledky tohto pluku?*“ „*No vy.*“ „*Tak keď tu budem ja, a budem ja zodpovedný, Adamkovič tu bude.*“ Totiž nadporučíkovi išlo o to, že tam boli všetky tajné spisy a ja som k nim mohol mať prístup. Samozrejme, že ma to nezaujímalo, koľko je vojakov v jednejrote počas mobilizácie, a podobne, čo ma je po tom.

Na vojnu si spomínam pekne. Nehovorím, že neboli aj ťažké chvíľky, ale väčšinou takéto. Jedenkrát, to bola nejaká slávnostná nedeľa, som mal svätú omšu na Oremlaze, v jednej záhrade. Bol to len oplotený priestor, kde tam kedysi mal niekto z tých, ktorým to všetko pobrali, záhradu. Tam sa zišli vojaci, mohlo nás byť asi dvesto. Pretože z celého okruhu, keď sa dozvedeli, že je tam kňaz a bude svätá omša, tak podochádzali. Jedna figurína stojaceho strelca bol oltár, uterák bol oltárna plachta, pohár bol kalich, štamprlíky boli ampulky. Knižky som mal, takže všetko v poriadku. Bolo práve pred premenením, keď odrazu naproti tej záhrady išli dôstojníci na koňoch, a práve smerom k nám. Tak čo, sfúkol som sviečky, zložil uterák a nikto nikomu nič nehovoril. Vstal jeden dôstojník a bolo politické školenie. Keď mládenci na koňoch odišli, tak som roztvoril knihu a svätú omšu sme pekne dokončili. Povieť vám, že v takých chvíľach

Augustín Slaninka celebruje sv. omšu počas svojich primícií v júni 1978. Po jeho pravej strane stojí Anton Adamkovič (Zdroj: ADAMKOVIČ, Anton: Doľany pri Častej. Monografia)

mi bolo úzko, veď tam bolo veľa dôstojníkov, poddôstojníkov, vojakov. Ale Pán Boh vždy zakročil, fantasticky, nám sa už potom len hlavy točili, ako to je možné.

Vojna bola pre mňa jedna vysoká škola, na ktorú nemôžem zabudnúť a musím aj na dôstojníkov, najmä na veliteľa pluku, potom aj na tých dôstojníkov, čo boli na osobnom oddelení, spomínať len ako na skutočne šlachetné osoby. Vedeli sa zastať, aj keď išlo do tuhého. Raz napríklad prišiel generál, zaiste politický, aj so svojou suitou, to bolo pár vysokých dôstojníkov. Boli hodnotiť takzvané politické svietnice, čiže politické stany. Mal som v tom pasiu, vyčakať to, ako plníme plány a sprostosti. Takže to bolo pekné. Keď prišiel ten generál, musel som odtiaľ vypadnúť, ostal tam len veliteľ roty, volal sa Emil Štefko. Teraz, ten generál, bol to asi Čech, alebo zbastardený Slovák, hovorí: „*To je krásne. To je najkrajšia izba nie z pluku, ale z celého okruhu.*“ Poručík roty až po vrch stanu narástol, ale odrazu generál hovorí: „*Ale táto izba má predsa len jednu chybu. A veľkú.*“ „*Súduh generál, akú chybu má táto izba?*“ „*Máte tu tabuľu cti a hanby. Prečo tam nie je napísaný vojak, ktorý toto robil?*“ „*Súduh generál, ja mám na to svoj dôvod.*“ „*Tak súduh poručík, dávam vám rozkaz, už aj poviete ten dôvod, prečo tam ten vojak nie je napísaný?*“ „*Súduh generál, to je farár.*“ Stál som za tým stanom. Nevieť, čo to do mňa vošlo, vstúpil som do stanu a hovorím: „*Súduh generál, vojak Adamkovič, dovoľte mi prehovoriť so súduhom poručíkom.*“ Generál spočiatku počul náš rozhovor, ale potom, neviem ani kedy, potichučky odišiel aj so svojou suitou. Zostali sme tam len my dvaja, s veliteľom roty. Hovoril som mu: „*Súduh poručík, myslel som si doteraz, že žartujete. Tak ja som tá čierna ovca, ktorá by si*

Kostol sv. Martina v Hradišti pod Vrátnom (Zdroj: ÚPN)

vlastne zaslúžila trest, a nie odmenu?“ A tak ďalej, jedno-ducho som mu to vyčítal. Mohol som si to dovoliť, pretože tento veliteľ rotý sa mi pchal do rodiny. Tvrdil, že mi je rodina. Hovoril mi: „Vieš čo, keby si nebol farárom, už si dávno slobodník.“ Takže to boli také pekné záležitosti počas vojenčiny.

Mal som tú možnosť, keď chlapci voľačo vyviedli, tak som si zavolať toho chlapca: „To čo robíš? Si ženatý, doma ťa čaká žena, v druhom kúte dieťa a ty takéto veci robíš? Keby to niekto robil s tvojou ženou, alebo keď ti dieťa dorastie, s tvojou dcérou, bol by si šťastný?“ Teda prechádzali cez takúto „spoved“. Vtedy každý len sklonil hlavu: „Súdruh staršina, ja sa polepším.“ Napríklad v našejrote sa nezahrešilo. Keď raz prišiel istý kapitán z iného útvaru a vstúpil do kancelárie, hneď zahrešil. Ako vojak, to bol pozdrav. Veliteľ roty mu hovorí: „Súdruh kapitán, u nás sa nehreší.“ Pozrel na mňa: „Jaj, to je tu ten Adamkovič.“

Raz prišiel ten nadporučík Nechanský. Čo sa stalo. Našli jednému vojakovi opečiatkovanú čistú dovolenku. To bol veľký delikt. Nechali nastúpiť celý útvar, zobrali plnú poľnú, na dvor a rozbaliť. Jedna časť dôstojníkov chodila po izbách, ňúrať, hľadať, nenašli nič. No a vojaci rozbaliť plnú poľnú a do poslednej handričky všetko prehľadali. Čo našli? Trom chlapcom našli pornografiu. Tí išli okamžite do basy. Tvrdú basu dostali. Čiže jeden

deň voda a chlieb a druhý deň hlad, pôst mali. A len na pričníach spali, na doskách. Totiž, starí dôstojníci si ešte uvedomovali, že vojak, ktorý nemá morálne zásady, je nespoľahlivý aj v boji. Preto pornografiu veľmi tvrdo potierali. Druhé čo našli, a tento nadporučík Nechanský sa z toho tešil ako červený kohút, ruženca a modlitebné knižky. Chlapcom to bral a dával ich do takej veľkej mobilizačnej debny. Mal toho do pol debny, knížiek a rôznych vecí. Potom po skončení prehliadky to dvaja vojaci museli odnieť veliteľovi pluku a Nechanský sa s tým išiel chváliť: „Súdruh major, toto som našiel.“ Veliteľ pluku, keď to zbadal, čo to je, tak zreval: „Vraťte jim to. Okamžite jim to vraťte.“ Tak so sklopenými ušami musel nadporučík Nechanský všetky ruženčky aj modlitebné knižky vrátiť.

Raz, keď nastúpili nováčikovia, robili sme večernú prehliadku. Nezaujímal ma, ako má kto uložené šaty, myslel som si: „Ako si si uložil, tak si ich oblečieš a hotovo.“ Skôr som kontroloval kufre, aby tam nemali „svinčíky“. Jednému nováčikovi som tam našiel česko-latinský misál. Spýtal som sa ho: „Čo to máte?“ „Soudruh starší, no takovou knižku.“ „Akú knižku to máte?“ On už tak plačlivo: „No, takovou.“ „A viete čo to je, rozumiete tomu?“ „Já se snažím.“ A keď som videl, že chlapec si za tým stojí, že to je niečo, čo si chce uchovať, tak som mu ticho pošepkal: „Keď nebudete voľačo vedieť, prídte za mnou.“ Skončil som prehliadku, išiel som do staršinovskej kancelárie a za chvíľu niekto klopal. „Vstúpte.“ Vošiel ten mládenec, v nočnej košeli. Hovorím mu: „V nočnej košeli sa nezdraví.“ Pýtal sa ma: „Soudruh staršina, že vy jste katolický kněz?“ „Áno, čo by si chcel?“ „No když budu muset, prosím vás, nechci umřít bez zaopatření.“ Ten chlapec mal takú vojnu jak cukor.

Takže vojna znamenala pre mňa, napriek tomu, že bola surová totalita, veľmi veľa. Myslím, že tam som získal vo vzťahu k človeku a k mladým ľuďom oveľa viac než kdekoľvek dovtedy. Prvú polnočnú svätú omšu som mal tu v kancelárii. Len som čakal, kedy už zmizne aj posledný vojak. Presne o polnoci som začal. Ale jeden vojak vedel, že budem mať svätú omšu, tak ma uprosil, či ho môžem vziať, či on môže byť na tej svätej omši. Tak to bol miništrant, aj veriaci. To sú tiež také pekné spomienky, lebo vtedy človek prežije tú hĺbku tých tajomstiev, čo sa nedá prežiť nikde inde, len na takýchto miestach.

Raz prišiel za mnou jeden mladý príslušník vojenskej kontrarozviedky. Mal som vo vrecku podpísanú dovolenku na sobotu a nedeľu. Skoro každú sobotu a nedeľu som chodil domov, do Verešváru, mával som svätú omšu. Tak ma začala páliť tá dovolenka vo vrecku, reku: „Teraz už som v klepci.“ Vrávi mi: „Podťte so mnou.“ A viedol ma na pluk, za zamrežované dvere. Boli tam dve železné posteľe vedľa seba. Hovorí mi: „Sadnite si.“ On si sadol na jednu, ja na druhú. „Čo ste vy v civile?“ On dobre vedel, len to chcel odo mňa. „Som katolícky kňaz.“ A on začal rozprávať: „Ja som sa dostal na vojnu a odo mňa žia-

dajú, ako od príslušníka kontrarozvedky, aby som udával vojakov. Ja to nemôžem, prosím vás, čo mám robiť?“ Skoro plakal ten chlapec, to bol taký mladučký poručík. „Súduh poručík, nedá sa nič iné robiť, len sa zbaliť a odísť. Keď je vám to proti svedomiu, nemôžete to robiť.“ Behom týždňa ho nebolo, odišiel. Aj takéto veci boli, že išlo o skutočne vážne duchovné záležitosti.

Keď som išiel do civilu, to bolo začiatkom septembra 1954, tak môj šéf, major Beňo, to bol náčelník intendantného zásobovania, prišiel za mnou a tak prosil: „Zostaňte ešte prosím vás, kým ja pôjdem do penzie.“ To už bol starší pán. Vrável som mu „Súduh major, veľmi rád, ale ja som študoval nie preto, aby som počítal, koľko máme gátí, koľko máme košiel a tak. Môj životný cieľ je čosi iné, slúžiť Pánu Bohu a nesmrteľným dušiam.“ On bol veriaci človek, tak hovoril: „Koľko farárov sa bude hlásiť sem, toľkých mi ich pošlite.“ Vtedy zobral auto, šoféra a odviezol ma z Oremlazu až do Nitry, aby som nemusel ísť vlakom.

► Po základnej vojenskej službe ste pôsobili ako kaplán v Trnave, pri Kostole sv. Mikuláša.

V Trnave bolo práce neúrekom. Stále totiž chýbali všetci tí kňazi a rehoľníci, ktorých pobrali začiatkom 50. rokov. Mnohé fary boli prázdne alebo poloprázdne, takže práce bolo vyše hlavy. V Trnave som vyučoval 24 hodín týždenne náboženstvo. Zaujímavé bolo, že keď som prišiel do Trnavy, asi tri mesiace som fungoval bez toho, aby som sa išiel prihlásiť na okres. Po troch mesiacoch som dostal pozvánku. Dostavte sa na okresný národný výbor, číslo dverí to a to, k okresnému cirkevnému tajomníkovi. Šéf ma poučil, čo tam treba, tak som išiel. Prišiel som tam a pekne som pozdravil: „Pochválený buď Ježiš Kristus.“ Tajomníka to nasrdilo, bol to veľký súduh, tak na mňa zreval: „Dobré ráno.“ Vrávím mu: „Pán Boh daj dobré ráno pán tajomník.“ „Dobré ráno. A vy ste nepovažovali za potrebné prísť sa prihlásiť?“ „Nie pán tajomník. Slúžil som dva roky na vojne a tam nám nepovedali, že sa máme ísť prihlásiť cirkevnému tajomníkovi. Nič také.“ „A keby som vás nepredvolal, neboli by ste prišli?“ „Nie, ja by som neprišiel. Na čo by som sem chodil?“ Potom mal so mnou trápenie celý čas. Dost často ma chodil vyšetrovať, čo som to povedal na kázni. Tak som mu vždy vravel: „Príďte počúvať, nehovorím nič zlé.“

Na tie hodiny náboženstva mi často chodili na kontrolu, počúvať, či nezabrdnem do politiky a podobne. Chodili buď z krajského národného výboru (KNV), alebo z okresného národného výboru (ONV), alebo niekto z miestnych učiteľov. Raz tak prišla na kontrolu jedna súdružka učiteľka. Automaticky na začiatku vyučovania som zatlieskal: „Deti vstaneme a ideme sa pomodliť.“ Deti

sa postavili, pekne zložili ruky a súdružka učiteľka Steránková zostala sedieť. Myslím si: „Čo teraz?“ Tak som zatlieskal a ešte raz: „Deti zlaté, všetci si staneme a ideme sa modliť!“ A ona ešte viac, na tú lavicu sa pripála ako pijavica. „Čo robiť?“ Hovorím: „Deti počkajte chvíľku, idem k pánu riaditeľovi.“ Bol by som doviedol riaditeľa, nech sa pozrie na svoju výchovu. Ale našťastie, riaditeľ nebol práve v škole. Už cestou po chodbe mi však napadlo, čo poviem, veď predsa každá jedna minúta na náboženskú výchovu bola vzácna. Keď som sa vrátil, pani učiteľka už priam „ležala“ na tej lavici, decká na ňu pozerali. Vrávím: „Deti zlaté, pomodlíme sa Verím v Boha za obrátenie zatvrdlivých hriešnikov.“ Pomodlili sme sa, celá hodina prebehla bez problémov, pani učiteľka ani hlavu nezdvihla. Ale keď prišla do zborovne, prvé, čo zo seba „vysolila“, bolo: „Ja viac k tomu farárovi na náboženstvo nejdem.“ Lenže Steránková mala muža inšpektora. Takže doma si určite na mňa sťažovala. Inšpektor Steránek sa na ďalšie ráno chystal riadne ma „zvosiť“ u vedúceho odboru Žvacha¹⁶. Ale mal smolu. Ráno som išiel slúžiť svätú omšu do kostola františkánov a priamo pred kostolom som sa stretol s tajomníkom pre veci cirkevné. Vrável som mu: „Prosím vás, pán tajomník, buďte tak dobrý a poučte tých učiteľov, nech sa správajú slušne. Veď nič od nich nežiadam, len nech sú slušní. Keď sa modlíme, tak buď nech zostanú vonku a prídu do triedy až potom, alebo nech si slušne vstanú, ako sa patrí. Veď pri tej modlitbe nerobíme nič zlé.“ On mi len povedal: „V poriadku, ďakujem vám pekne.“ Tento cirkevný tajomník hneď všetko „vytrkotal“ Žvachovi. Keď sa potom prišiel inšpektor Steránek na mňa sťažovať, tak mu Žvach povedal: „Súduh, nech sa tvoja žena naučí slušnosti.“ Vybavená vec.

► Ako v tých rokoch prebiehali známe Trnavské novény?

Samozrejme, že to chceli zlikvidovať. Ale boli sme tam výborná partia a to bola veľká vec. Šéfom bol dr. Packa, ďalej tam boli Dr. Boris Travenec, Michal Jurišič, Turček a ja. Nakoniec nás po siedmich rokoch všetkých rozhádzali. Myslím, že ešte za Slovenského štátu boli Trnavské novény ako trídúa, teda trojdňové pobožnosti. Potom postupne, najmä vďaka dr. Izakovičovi a Jožkovi Havranovi, ktorí tam boli kaplánmi a naozaj veľa riskovali, tak zaviedli deväťdňovú pobožnosť. Ale ani my sme nezaháľali. V tom čase bolo 250. výročie slzenia milostivého obraz Panny Márie. Vtedy bol medzi tými dvoma vežami chrámu sv. Mikuláša natiahnutý veľkými písmenami napísaný nápis „250“. Potrebovali sme zohnať čečinu, ale kto vám v tom čase dal čečinu, hoci aj zo svojho, do kostola? Ani za svet. Tak sme hľadali, chodili, mal som známych v malokarpatskej oblasti, nikde som nepo-

16 Ľudovít Žvach (1907 – 1980), pedagóg, počas druhej svetovej vojny sa zapojil do odboja, v 50. rokoch pôsobil ako vedúci školského odboru ONV v Trnave.

chodil. Nakoniec sa do toho „obul“ môj nebohý otec a vybavil nám v lesoch za Hlohovcom. Tam sme si mohli narúbať čečiny, koľko sme chceli.

Keďže bolo 250. výročie, chceli sme urobiť plagáty. Tie sme po rozmnožení chceli rozvešať po Trnave. Ale plagáty nám nikto nechcel vytlačiť. Mal som vtedy výborné vzťahy s pracovníkmi v Polygrafických závodoch, inokedy nám každý rok vytlačili kopec brožúrok so starými číslami. To musela byť samozrejme partia, ktorá si bezvýhradne dôverovala. Ale na tieto plagáty sa nedali, báli sa. Poradili mi kdesi v Jure alebo v Pezinku. „Letel“ som tam na motorke, báli sa. Nakoniec to skončilo v Piešťanoch, tam nám plagáty urobili. Bol som ich zobrať, niesol som to na chrbte. Keby ma vtedy boli „esenbáci“ zastavili, tak ma zavesia za uši. Ale nič sa nestalo, doniesol som ich a rozvešali sme ich po kostoloch v Trnave a na okolí. Len potom odrazu prišiel jeden žandár do spovednice za Packom a vravel: „Dôstojný pán, už aj dajte všetky tie plagáty dole, lebo idú po vás. Pozatvárajú vás.“ Niektoré z tých plagátov sme dali dole, niektoré zostali. Nakoniec sa ale nič nestalo, nepozatvárali nás. A bola to pekná novina v tom roku. Len sa nebolo treba báť. Hoci to bolo za totalitu, tak počas noviny vždy bol kostol plný a pred kostolom bolo toľko ľudí, čo v kostole. Kázať sme však mohli iba trnavskí kňazi, nikto z okolia. Svätú omšu mával vždy pán biskup Lazík.¹⁷

Vždy keď som išiel aj na vyšetrovanie, či už ku „Dvom levom“, alebo aj inde, tak keď som išiel do miestnosti, som prosil: „Bože, ako kňaz vstupujem, daj aby som ako kňaz aj vyšiel.“ Boh je vždy mocnejší ako zlo, netreba sa báť.

▼ Na biskupskom úrade v Trnave v tom čase pôsobil aj tzv. vládny zmocnenec.

To je špeciálna kapitola. On by bol býval rád, keby sme ho my, najmä trnavskí kapláni, navštívili aspoň raz do roka. To sa však nestalo. Až keď už suita na KNV aj nad nami vyriekla „ortiel smrti“, že sme skončili v Trnave, tak sme išli zo slušnosti aj jemu podať ruku. Vtedy tam bol zmocnenec, čo sa volal Nagy¹⁸. Pýtal sa: „Vy ste za toľké roky nevedeli sem prísť, ani len pozrieť, ani kľučku oprobovať?“ „Pán zmocnenec, nebolo treba, načo? Naša úloha bola iná.“ To jeho pôsobenie bolo v tom, že sledoval každý jeden krok. Lenže to nebol len on, žiaľbohu. On tam mal na biskupskom úrade aj svojich spolupracovníkov. Sám som mal skúsenosť, že aj dôverné informácie z listov podávali ďalej Štátnej bezpečnosti. Po-

tom sa nečudujeme, že aj tí páni biskupi boli tak paralyzovaní. Chceli by aj viac urobiť, ale keď im tam dali takúto suitu, nedalo sa.

▼ Potom ste od júla 1961 pôsobili dva roky ako kaplán v Topoľčanoch.

Tam pred mojím príchodom vymenili aj farára. Nastúpil tam pán farár František Kolarík. Keď mu pán biskup Lazík podpisoval dispozíciu do Topoľčian, tak povedal: „Teraz podpisujem dispozíciu hrobárovi Topoľčian.“ Boli to tvrdé slová na jeho adresu. To bol pán farár, s ktorým som bol stále na vojnovej nohe. Nie že by sme sa nenávideli, to nie, ale nevychádzali sme spolu.

Raz tam za mnou prišli na faru páni z KNV, ONV a cirkevný tajomník z okresu. Myslel som si: „Prečo ide za mnou takáto vysoká spoločnosť?“ Vravია: „Ideme vám zobrať štátny súhlas!“ „A za čo?“ „Napadli ste riaditeľa školy v Tovarníkoch!“ Hovorím im: „Neviem, kto vám to uďal, ale ten asi dobre nepočul. Aby ste si nemuseli páliť benzín vo vašom štátnom aute, nech sa páči, mám tu svoje auto a ideme hneď teraz za riaditeľom školy do Tovarník. Od neho si vypočujte, čo sa stalo.“ „A čo sa stalo?“ „Nuž keď vám stačí, čo povedal udavač, poďte si to preveriť k riaditeľovi.“ „Tak nám povedzte vy, čo sa stalo.“ Tak som im rozpovedal. Pán riaditeľ prišiel na moju hodinu náboženstva a vyhnal z triedy deti, ktoré neboli prihlásené na náboženstvo. Deti s plačom utekali za svojimi mamkami. Netrvalo asi ani desať minút a ženy s motykami, tak ako boli na poli, prišli ku škole. Priam zúrili a len s riaditeľom chceli hovoriť. Keby som tam toho riaditeľa neochránil, tak zdravý neodíde. Páni sa čudovali: „Takto to bolo?“ Hovorím opäť: „Nech sa páči, poďte so mnou si to overiť.“ Kto to mohol hlásiť? Nuž môj šéf chodil každý týždeň hlásiť na ŠtB, čo sa deje v topoľčianskej cirkvi. To bola jeho úloha. Nie nadarmo ho pán biskup nazval hrobárom. Záver celého pohovoru znel: „Kam chcete ísť?“ Hovorím: „Ja nikam, som tu spokojný.“ „Kam chcete, tam vás preložíme.“ „Nehnevajte sa, ale od vás ja nepotrebujem nič. Mojm predstaveným je biskup. Kam ma biskup pošle, tam pôjdem.“ A keď odchádzali, povedali: „Pôjdete na peknú faru.“ Nakoniec však z peknej fary nebolo nič a išiel som na Hradište pod Vrátnom. Vtedy som jediný raz, nikdy viac predtým, ani potom, išiel za pánom biskupom Lazíkom a prosil som ho: „Excelencia, keď už musím ísť preč z Topoľčian, dajte ma do Nových Zámkov. Chcel by som sa naučiť po maďarsky.“ Odpoveď znela: „Ty

17 Priebeh a vývoj slávenia Trnavskej novény je podrobne zachytený aj v publikácii: RADVÁNI, H., KUBINEC, M.: *Panna Mária Trnavská*. Bratislava 2012, 175 s. V uvedenej publikácii je na stranách 97 – 98 zachytená aj dôležitá úloha vtedajšieho kaplána Antona Adamkoviča pri organizovaní trnavských novén.

18 Karol Nagy bol vládny zmocnencom na biskupskom úrade v Trnave v rokoch 1955 – 1968. Viac pozri: JAKUBČÍN, P.: *Vládni zmocnenec na biskupskom úrade v Trnave*. In: SOKOLOVIČ, P.: *Trnava v rokoch 1939 – 1989*. Trnava 2012, s. 161 – 171.

Budova fary v Hradišti pod Vrátnom, ktorú za pomoci farníkov postavil Anton Adamkovič (Zdroj: ÚPN)

buď rád, že ti voľakde dali súhlas, lebo tebe nechcú dať nikde.“

Inak Topoľčany boli fantastické. Celkovo ponitriansko a požitavsko boli kraje, ktoré boli hlboko náboženské. Preto aj chceli rozbiť náboženský život v Topoľčanoch a dali tam kňaza, ako toho môjho šéfa. Kvôli nemu sme tam veľa vecí museli robiť tajne. Ako prvé som robil elektrifikáciu kostola v Nemčiciach. Električka tam bola dovtedy ťahaná len tak, po zastaveniach krížovej cesty. Tak sa to dávalo do steny. Ale robilo sa to po nociach. Aby šéf nezbadal, keby sa tam náhodou cez deň zastavil, že sa tam voľako robí bez dovolenia a bez jeho vedomia. Všetko sa podarilo. Takisto sa to urobilo v Tovarníkoch. V Topoľčanoch v kostole to vtedy vyzeralo tak, že sa chodilo zapínať každé jedno svetlo s vypínačom priamo pod svetlom. Tak my, ako kapláni, sme to všetko dávali do trubiek a ťahalo sa to do sakristie, tam bola rozvodná doska. Ale všetko po nociach a všetko, čo sme v noci rozbúrali, sme potom očistili, aby šéf ráno nič nezbadal. Keď už bola doska nainštalovaná, čo mohol robiť? Nakoniec sa to však aj jemu páčilo, že sa v sakristii zapínajú všetky svetlá. Všetko sa muselo robiť tajne. V Tovarníkoch som mal spevokol, ale tiež som za nimi chodil „načierno“. Bolo to trápne, keď som to musel tajiť pred šéfom. Ale ľudia tam boli fantastickí.

Boli sme tam traja kapláni, taký trojlístok. Pavol Bachan, Jaro Kročka a ja. Roboty sme mali viac ako dosť. Náboženské aktivity tam boli na vysokej úrovni. Ako kapláni sme boli veľmi dobrá partia a kadečo sme pánu dekanovi aj vyviedli. Ešte pred týmto dekanom tam bol profesor Michálek. On mal pioniera, čo bol vtedy skvelý motocykel. Keď išiel na dovolenku, bál sa, že mu budú kapláni s pionierom jazdiť, tak ho s reťazou uviazal a gazdinke prikázal, aby sa k motocyklu nikto ani nepri-

bližoval. Tí dvaja kapláni, čo tam vtedy boli, to boli takí huncúti. Ten pionier mal náhon na tachometer vpredu a páni dekan ho uviazal reťazou vzadu. Kapláni sa dohodli, že každý deň sa budú breviár modliť v tej komore, kde bol zamknutý pionier a počas tej modlitby točili predným kolesom. Za tie dva týždne dovolenky, každý deň hodinu sa tam modlili a na tachometri natočili hrozné kilometre. Pán profesor sa potom vrátil domov a zúrili: „Kto na tom pionierovi jazdil?“ Gazdinka mu vravela, že nikto. Až potom neskôr mu kapláni povedali, ako to bolo. To sú také veci, ktoré keď sú v určitej rozumnej miere, tak patria k životu.

▼ Po dvoch rokoch kaplánskeho pôsobenia v Topoľčanoch ste sa teda stali farárom v Hradišti pod Vrátnom.

To bola taká malá milá dedinka, bola tam asi tretina Cigánov, ale vychádzali sme spolu dobre, ako bratia. Ľudia tam boli dobrí, ale prostredie bolo chudobné. Keď som tam prišiel, zdalo sa mi, že dedina aj ľudia sú akosi zanedbaní. Pri nástupe som mal také avíza, že tu nič nedokážete, tu je to jednoducho tak, veci sa nezmenia. Mládež sa o nič nezaujíma a podobne. Chytil som to teda z druhého konca, že sa dá. S mládežou som začal cvičiť divadlá a oni veľmi nadšene chodievali.

▼ Ako kňaz ste mohli nacvičovať s mládežou divadlá?

Stalo sa to za takýchto okolností. Totiž prišli za mnou funkcionári z okresu, či by som v obci založil miestnu skupinu Červeného kríža. Povedal som im: „To nie je problém, ale v Červenom kríži musíte pracovať s mladými ľuďmi. Starí vám nepôjdu dať krv, tí už za republiku vykrvácali.“ Odpovedali mi: „Nebojte sa, to si my vybavíme.“ „Keď vybavíte, že môžem robiť s mládežou, tak to beriem všetkými desiatimi.“ Tak som sa stal predsedom Červeného kríža v Hradišti pod Vrátnom. A z toho titulu sa dalo s mládežou robiť veľmi veľa. Nevystupoval som však ako funkcionár ČK, ale ako kňaz, vždy v reverende. Pri schôdzach, stretnutiach, alebo keď som uvádzal divadelné predstavenie, vystupoval som v reverende. Potom na komunistických schôdzach, či už na Myjave, alebo v Senici, prvá vec, o ktorej sa hovorilo, bola, čo ten farár na Hradišti zase robí. Ale nič sa nedialo, všetko išlo ďalej. Na schôdzi si to síce povedali, ale keď chceli krv... My sme totiž chodili štyrikrát do roka, plný autobus ľudí, darovať krv. Tak som sa dostal k mládeži a potom cez nich aj k starším. Hradište bola farnosť, kde sa pracovalo na plné obrátky. Zaujímavé bolo, že v okresnom výbore ČK bol vtedy aj evanjelický páni farár z Brezovej pod Bradlom. Chodili sme vtedy spolu na zasadnutia, on prišiel do Hradišťa vlakom a potom sme už ďalej išli spolu autom, boli sme dobrí kamaráti. Keby bol ekumeniz-

Budova fary v Doľanoch, ktorú za pomoci farníkov dostaval Anton Adamkovič (Zdroj: ADAMKOVIČ, Anton: Doľany pri Častej. Monografia)

mus záležal len od nás dvoch, dávno by boli cirkvi zjednotené.

Začal som teda pracovať s mládežou, potom so staršími a prvé veci, ktoré som robil pre farnosť, bolo dať do poriadku kostol a farskú budovu. Kostol bol zatečený, pomerne často tam bývalo zemetrasenie, také menšie otrasy, kedy dopraskal aj betón. S kostolom bolo treba niečo robiť. V 1908 padla pri zemetrasení klenba, gotický oblúk, a vtedy tam už dali hore také traverzy. Lenže z tých traverz vždy malta opadala, zrážala sa tam para a potom to kvapkalo dole na ľudí. Ženičky tam dole neraz sedeli pod „parazolmi“ aj keď bolo pekne, pretože tá para robila svoje. Čo robiť? Nikto mi nevedel poradiť, ako to vyriešiť. Až môj otec, ktorý tam za mnou neraz prišiel mi poradil: „Tonko, tomu inak nezabrániš, len spraviť železné účka“. Do tých „účok“ zachytiť fošne a tak zakryť tie traverzy. Na fošne urobiť omietku.“ Doteraz to tam drží. Na to nebolo treba žiadneho inžiniera, len jednoduchý bystrý rozum obyčajného dedinského človeka. To sme teda urobili, potom sme dali novú dlažbu, keďže stará bola podmoknutá. Kostol je tam v takom svahu a spodné prúdy vody, prípadne keď boli veľké dažde, tak aj vrchné prúdy, prechádzali cez kostol. Tak sme z hornej strany kostola vykopali odvodňovací rigol a dobre sa to vysušilo. Potom sme vymenili celú krytinu na kostole, pretože pôvodná bola ešte šindľová. A to za jedno popoludnie, pri obrovskom nasadení ľudí. Celkovo tam ľudia chodili vo veľkom na brigády, aj cigáni. Už len bol problém všetkých tých ľudí zorganizovať, aby nikto nestál. Aby každá ruka bola využitá. Kostol sme aj vymaľovali. Okresný cirkevný tajomník dal len povolenie kostol „vylíčiť“, ako hovoria na Záhorí. My sme tam však mali maliara a ten to nielen vymaľoval, ale namaľoval aj pekné

maľby. Z biskupského úradu nebol pozrieť nikto, či robíme a čo robíme, tam to nikoho nezaujímalo. Ale tajomník z okresu tam bol každý týždeň, kontroloval, či nerobíme viac, než na čo dal povolenie. Po tej maľbe prišiel pozrieť, čo sme urobili v kostole. Myslel som si: „Pane Ježišu, pomáhaj, lebo je dnes koniec môjmu súhlasu.“ Človek neuverí, čo sa stalo. Tajomník vošiel do kostola, hlavu dal dole, prešiel po kostole dopredu a späť a hovorí: „No vidíte, aj keď je to vylíčené, je to dobre.“

Potom sme ešte urobili nový chodník do kostola a pustili sme sa do stavby novej farskej budovy. Na Hradišti bola stará fara, metrové steny zo surovej tehly, studená, plná potkanov a myší. Obvod tej fary bol vyše sto metrov, hotový majer. Duch Svätý mi vnukol takú myšlienku, že som išiel na okres so žiadosťou o opravu starej farskej budovy. Ešte predtým som si ale zabehol k jednému inžinierovi do Jablonice: „Prosím vás, spravte mi plán na novú farskú budovu.“ Tajomník na okrese bol taký, hovorili sme mu „hrdloréz“, bral súhlasy kňazom vo veľkom. Prišiel som teda za ním s týmto: „Pán tajomník, tá fara, to je strašné.“ Motal som mu tam všeličo. „Nech sa páči, tu je plán na nevyhnutné opravy.“ On sa na to ani veľmi nepozrel a povedal: „Pán správca, to by nebola generálna oprava, ale generálna škoda.“ Pomyslel som si: „Dobre, prvé kolo je za mnou.“ Pokračoval som: „Pán tajomník, nuž nemáme financie, ale mám tu plán aj na novú faru. Tá by bola lacnejšia ako tá oprava.“ Pozrel na to a hovorí: „Vidíte, na to vám dám súhlas.“ On teda súhlas dal, ale muselo to ísť ešte na kraj. Na kraji bol vedúcim príslušného odboru nejaký Masaryk. Z kraja však odpoveď neprichádzala. Zavolať som teda opäť svojho „tatu“, reku: „Poďte so mnou na to KNV.“ Prišli sme na kraj a išli sme za tým Masarykom. Ten sa na to pozeral a mlčal. Vtedy mu otec povedal: „Pán tajomník, nedávajte mu to, lebo ho tým zabijete. Veď sa na neho pozrite, on je chorý.“ Na druhý deň som dostal súhlas na stavbu novej fary.

▼ Faru ste pravdepodobne stavali tiež len s pomocou farníkov.

Peniaze na stavbu sme naozaj nemali. V obci bol však predseda MNV, už nebohý Viliam Filo a to bol fajn človek. On vtedy staval v obci školu, avšak na takom mieste, kde bolo potrebné vyrovnať terén, pretože tam bola dolinka. Tak som mu povedal: „Materiál z tej starej fary vám dáme zadarmo, na vyrovnanie terénu.“ On s tým súhlasil a starú faru nám zadarmo zbúrali. Inak by sme za to veľa platili, pretože tie hrubé múry museli strhávať traktory s lanami. Samotnú faru sme ale potom postavili za neuveriteľné tri mesiace. A ešte aj to sa mesiac nerobilo, pretože to bolo v čase okupácie v roku 1968. Ľudia boli skleslí a znechutení, nevedeli, čo bude ďalej. Ale približne po mesiaci sa pokračovalo. Koncom roka 1968 som sa do tej fary sťahoval, ale to by som už v živote nikomu neodporúčal. Zásada je, prvý rok nechaj bývať ne-

Pomník Juraja Fándlyho a Juraja Palkoviča pred kostolom v Dolanom, vyhotovený akad. sochárom Pavlom Čambálom (Zdroj: ÚPN)

priateľa, druhý rok priateľa a až v tretí rok bývať v novostavbe sám. To som síce vedel, ale situácia bola taká, že som sa tam musel nasťahovať. Všetku tú vlhkosť, ktorá sa ešte vyparovala zo stien, z omietok, sme vydýchali a každé ráno vyliali za vedro vody, čo sa nazrážala.

Ľudia teda veľmi pomáhali, pri všetkom. Viackrát sa stalo, že keď bola nejaká brigáda pri kostole, prišiel za mnou agronóm z družstva a prosil ma, aby som mu poslal aspoň dvoch – troch ľudí na zber sena. Na družstvo mala prísť nejaká kontrola a on tam nemal dosť ľudí. Potom som teda prosil tých ľudí, ktorí robili pri kostole, aby aspoň niektorí z nich išli na družstvo.

Inokedy mi tento agronóm volal, aby som si dal veľký pozor, pretože v Hradišti chodia po domoch príslušníci ŠtB a vyšetrojú ľudí. O čo išlo? Prebiehala práve žatva a jeden deň bol sviatok Nanebovzatia Panny Márie. Ho-

voril som ľuďom, že je to sviatok a treba ho svätiť. Vtedy Hradišťania odmietli prísť na žatvu. Samozrejme, že ma podozrievali, že som ľuďom zakázal vo sviatok ísť na žatvu. Vypočúvali preto ľudí, čo povedal farár v kostole. Avšak nikto nič nepovedal, všetci tajili. Ako posledné eso na vypočúvanie im zostala predsedníčka miestneho zväzu žien, ktorá však bola práve v nemocnici po operácii. Išli teda aj za ňou, avšak primár ich k nej nechcel pustiť. Nakoniec si stretnutie vymohli, avšak ani od nej sa nič nedozvedeli. Nakoniec jej teda vyšetrojúci príslušníci povedali: „Ale vás ten farár má všetkých v rukáve.“ Ona im na to povedala: „Nás má farár. Ale kto má vás?“ Nakoniec teda z toho nič nebolo, hoci mi vtedy veľmi horelo za päťami. Išlo mi o súhlas. Na Hradište spomínam rád, pretože to bola moja prvá fara. A skutočne tam boli ľudia veľmi ochotní. Nebolo akcie, ktorú by niekto zabrzdil, keď som povedal, že do toho ideme.

▼ Po ôsmich rokoch v Hradišti ste boli v máji 1971 preložený do Dolian pri Modre.

Za to Hradište som bol odpísaný, pretože tam bolo veľa aktivít, preto mi nechceli dať nikde súhlas. Doľany boli na tom tak, bola tam rozostavaná budova fary. Kostol bol v takom stave, len, len, že nespadol. Bola tam dlžoba 120-tisíc korún, čo bolo na tie časy veľa. Celkový stav nebol veľmi povzbudivý.

Nasťahoval som sa hneď do tej rozostavanej farskej budovy, narýchlo sa osadili aspoň dve okná a dvere. Budovu starej fary, som začal rozoberať. Začal som to robiť s otcom mojej gazdinky, ktorá tam bola. Asi po týždni sa k nám pridal jeden dôstojník, vojak z povolania. Do kostola nechodil, ale mal také sociálne zmýšľanie, vždy keď prišiel z roboty, prezliekol sa a prišiel pomáhať. Postupne sa popriďávali aj ďalší ľudia. Po pár mesiacoch sa nám takto podarilo odstrániť starú budovu fary. V septembri

Nenápadné venovanie na zadnej strane pomníka (Zdroj: ÚPN)

Mons. Anton Adamkovič v r. 2011 v Doľanoch (Zdroj: BSK)

1971 bola nová farská budova dokončená, dlh splatený a otec biskup Gábriš ju mohol požehnať.

Podobne aj v Doľanoch vlhkosť v kostole robila veľké problémy. Pri odstránení vlhkosti mi poradil môj bratranec, ktorý bol odborník – vodár. Pri základoch sme vykopali ryhy a vytvorili systém drenáží. Úrady na to dali súhlas, keďže sme argumentovali tým, že ide o pamiatkový kostol. Povolili preto aj brigádnicke práce. Fungovalo to a kostol sa pekne vysušil. Chcel som však viac. Nemal som sa kde stretávať s deťmi a mládežou, a tak som chcel ku kostolu pristaviť veľkú sakristiu. Išiel som teda za okresným cirkevným tajomníkom. On bol síce komunista, ale evanjelik a postupne, ako sme sa pozna-

li, padli medzi nami bariéry, ktoré postavila strana a vláda. V Doľanoch mal chalupu a trávil tam skoro každý víkend. Jeho manželka bola katolíčka, a tak aj ich dve dcéry potom chodili na faru na prípravu, boli aj na prvom svätom prijímaní a birmovke. Takže k sakristii mi povedal: „Podajte si žiadosť a ja to odporúčim a už voľajako bude.“ Povolili nám to a spravili sme peknú sakristiu pozdĺž takmer celého kostola. Tam sme potom mávali stretnúť s mladými, hrával sa pingpong a podobne.

Ďalšou aktivitou bolo, že som chcel dať postaviť súsošie Jurajovi Fándlymu a Jurajovi Palkovičovi. Išiel som s tým za tým cirkevným tajomníkom a vec som mu predstrel. Spýtal sa mal len, kde by sme to chceli postaviť. Keď som mu povedal, že na farskom pozemku, tak mi poradil ešte lepší pozemok. Namietal som, že ten pozemok nie je náš, farský. Povedal mi len: „Nevadí, postavte to tam.“ Potom som mal ešte vážny rozhovor s miestnymi činiteľmi, ktorým som zámer tiež predstavil. Vrável som im, že sa blíži výročie 200 rokov od úmrtia a je hanba, keď v Ompitáli nie je socha tak významnej postavy, ako bol Fándly. Tak som sa ich priamo spýtal: „Keď to tam postavím, udáte ma?“ Len na seba pozerali a nakoniec jeden vraví: „Však, čože by sme vás udávali.“ Tak bolo rozhodnuté. Nuž ale ako sme k tomu prišli, veď by to stálo tisíce korún a peňazí sme na to nemali. V Trnave vtedy opravovali jezuitský kostol. Trnavským farárom bol Jozef Slámka, ktorý ten kostol aj spravoval, lebo jezuiti tam ešte neboli. Poznal som ho, a tak som išiel za ním. Prosil som ho o pár kamenných kvádrov, ktoré mi on bez problémov dal. Potom som išiel v Trnave za jedným mojím bývalým žiakom, akad. sochárom Pavlom Čambálom, a ten sľúbil, že to vyseká. Takže súsošie sa nám podarilo zrealizovať v podstate bez nákladov a dodnes stojí na tom mieste, ktoré navrhol cirkevný tajomník.

Každý rok bývali v Doľanoch aj veľké púte. Hoci oficiálne tam púte povolené neboli, snažil som sa tú tradíciu udržiavať. Avšak nikdy som nehovoril o púti, ale o výročnej slávnosti. Vždy som hovoril, že to je výročný sviatok a tak sa to aj ujalo medzi ľuďmi. Raz však tamjší mladí chlapci rozvešali po Ompitáli aj okolí plagáty, že bude púťová zábava. Odrazu ma začali navštevovať „eštebáci“ a vypytovali sa, čo to máme. Hovoril som im: „Prosím vás, vy tomu veríte? Veď tí chlapci nevedia o čo ide. Nemáme teraz žiadnu púť. My máme výročnú slávnosť, čo býva každý rok. Mám tam teraz napísať, že to je nevýročná slávnosť, či ako?“ Predstavte si, prešlo to. Ale samozrejme, že im to klalo oči, pretože na tú púť (výročnú slávnosť) tam prišlo toľko ľudí, že celá dedina bola plná áut aj autobusov. Jediné, čo som vtedy nemohol dosiahnuť, aby mohol mať svätú omšu, a prípadne kázať aj niekto iný. Nejaký hosť. To sa nedalo, v žiadnom prípade.

Ďalším problémom bolo, že z kostola bol zavedený reproduktor aj vonku na veži, takže priebeh svätej omše, aj tých pútí, bolo počuť aj v dedine. Aj to by možno bolo nejakým prešlom, ale niektorí z tých mladých činov-

níkov, funkcionárov v dedine to udali na okrese. Takže sa tým na okrese museli zaoberať. A ešte ďalším problémom, pre ktorý som bol udaný, bolo, že som ZPOZ-u, teda zboru pre občianske záležitosti, zakázal účinkovať na cirkevných pohreboch. Takže sa to nazbieralo jedno k druhému, púte, rozhlas na veži a tieto cirkevné pohreby, a predvolali ma na okres na pohovor. Vtedy som im však zahlásil, že neprídem. „Nemám k vám čo chodiť.“ Vtedy mi hovoril ten okresný cirkevný tajomník: „Dôstojný pán, aspoň kvôli mne prídte. Mňa tu budú macerovať a trápiť.“ Povedal som mu: „Dobre, pán tajomník, len kvôli vám. Kvôli tým pánom hore nie.“ Prišiel som tam a už tam sedela celá suita. Cirkevnú otázku mala na starosti podpredsedníčka ONV. Tá mi teda povedala, prečo ma predvolali a čo som postváral. Hovoril som im: „Pani podpredsedníčka, myslím, že to máte trochu pomýlené. Ja od vás nechcem nič. Naopak, vy chcete niečo odo mňa. Ale ja mám úrad v Dolanoch. Nech sa páči, až budete chcieť o týchto veciach rozprávať, prídte do Dolian.“ Oni na seba pozerali takými vyvalenými očami a po chvíľke podpredsedníčka hovorí: „Má pravdu, my musíme prísť tam.“ Takže asi po týždni alebo po dvoch prišla celá okresná suita do Dolian. Samozrejme, že prišli na miestny národný výbor a odtiaľ mi volal tajomník. Hovorím mu: „Pán tajomník, ale ja mám kanceláriu tu na fare, nie na MNV.“ Tajomník ma opäť prosil: „Prosím vás, len prídte sem.“ Zase len kvôli tomu tajomníkovi som išiel na MNV. Tam mi teda zopakovali všetky tie veľké „hriechy“, ktorých som sa dopustil. K tým pohrebom som povedal: „Máte pravdu. Zakázal som príhovory ZPOZ-u pri cirkevnom pohrebe a na tom trvám. Žiadne takéto príhovory nedovoliť.“ Podpredsedníčka ONV sa pýtala prečo. Hovoril som: „Keď bude, ako vy hovoríte, občiansky pohreb. Ja tam prídem a nakoniec poviem jednu ohnivú reč ako kňaz. Môžem?“ „Ešteže čo.“ „Tak sme potom vyrovnaní. Ja nerečnám na občianskom pohrebe, vy nič nepoviete na cirkevnom. Hotovo.“

Celkovo sa však v Dolanoch pracovalo dobre. Po takom počiatočnom váhaní sa veľká časť farníkov pridala k vyvíjaným aktivitám. Aktivita s mládežou sa robili vo veľkom. Veľmi dobre fungoval spevokol. Dokonca sme postavili taký menší domček, kde mali uskladnené nástroje a aj tam nacvičovali. Spomínam si, že tam bola taká anomália na krížovej ceste, že na jednom obraze Ježiš Kristus kráčal s krížom dole z kopca, z Golgoty a nie hore. Neviem, či si to žiadny z mojich predchodcov nevšimol, či čo. Rozhodol som sa to dať premaľovať a pri tej príležitosti som dal nad jednotlivé zastavenia, obra-

zy, urobiť aj také plechové striešky. Aby boli viac chránené. Keď už boli obrazy premaľované, práve keď som ich mal postavené pred kanceláriou, prišiel cirkevný tajomník. Takéto premaľovanie bola háklivá záležitosť, robil som to bez povolenia a navyše to stálo dosť peňazí. Preto som sa to tajomníkovi hovoril: „Pán tajomník, čo som mal robiť? Musel som tie obrazy dať premaľovať.“ A vysvetľoval som mu kvôli čomu. On mi odvetil: „A čo som vám to mal dať premaľovať ja?“ Nakoniec z toho teda nebol žiadny problém.

Z Dolian pochádzali aj dvaja misionári Štefan Zloch¹⁹ a Vincent Lechovič²⁰... Navrhoval som, aby im v Dolanoch spravili súsošie, ale nie. Oni vždy keď prišli domov, čo i len na skok, už boli „eštebáci“ vyzvedať po dedine. Kde boli, čo hovorili a podobne. Bolo samozrejme prísne zakázané, aby napríklad Zloch, ako kňaz zo zahraničia a bez štátneho súhlasu, u nás doma slúžil svätú omšu. Napriek tomu, keď prišiel domov, tak sme slúžili spolu. Pred veriacimi som vyhlásil, že páter Zloch nemôže slúžiť, on mi len miništruje. To zakázané nebolo. Po pátrovi Zlochovi som vtedy viackrát posielal správy – listy pre Antona Hlinku do Slobodnej Európy. Podpisoval som sa ako Rovina. Aj to potom zaznievalo z éteru. Na jednej strane som teda riskoval, na druhej strane som v niektorých prípadoch bol veľmi opatrný. Niekedy za mnou prišiel niektorý kolega, aby som mu požičal svoje kázne, pretože ja som si ich všetky písal a odkladal. Veru, v niektorých prípadoch som musel kolegovi povedať: „Nehnevaj sa, ale nepožičiam. Na ŠtB si to môžem zaniest aj sám.“

► Počas vášho pôsobenia v Dolanoch sa tam v lete 1978 uskutočnili aj primície Augustína Slaninku.

Keď som tam pôsobil, boli tam dve primície. Jedny mal nebohý Ferko Guldan a druhé Augustín Slaninka. Primície Gustiho Slaninku, to bola fantázia. Práve v tom čase sme mali inštalovať nový organ. Preto som napísal na okres, že primície budeme mať vonku. O pár dní „doleť“ tajomník, že v žiadnom prípade. Preto som od neho žiadal, aby mi na okrese dali písomné potvrdenie, že v prípade nejakého úrazu v kostole berú zodpovednosť na seba. Totiž chór bol bez zábradlia, aby sa tam mohol nainštalovať organ, takže odtiaľ mohol niekto spadnúť. Vrazil som mu: „Pokiaľ sa niekomu niečo stane, odmietať to zobrať na seba. Upozornil som vás, čo sa môže stať.“ Samozrejme, že mi žiadne potvrdenie nedali, primície sme preto urobili vonku. Boli tam tisíce ľudí. V tom čase v celej republike nikde neboli primície vonku, mimo

19 Štefan Zloch SVD (1910 – 1992), kňaz – misionár, v rokoch 1940 – 1952 pôsobil ako misionár v Číne, pričom posledné roky tam bol väznený a týraný. Následne pôsobil päť rokov v Japonsku a od roku 1958 v Európe. Viac pozri: HORVÁTH, Š.: 75 rokov Spoločnosti Božieho Slova na Slovensku. Nitra 2000, s. 94 – 98.

20 Vincent Lechovič SVD (1922 – 1995), kňaz – misionár, v rokoch 1949 – 1979 pôsobil na indonézskej ostrove Timor. Svoje spomienky zhrnul v knižke Spomienky na Timor. Viac pozri: HORVÁTH, Š.: 75 rokov Spoločnosti Božieho Slova na Slovensku, s. 110 – 111.

kostola. Na primície však nedali súhlas pre primičného kazateľa, ktorým mal byť Milan Šášik, takže som ostal ako jediný, kto mohol kázať. Mal som však veľmi veľa práce s prípravou samotných primícií. Zavolať som preto do Topoľčian, tam bol Ladislav Dorušák, veľký „pacista“ a prosil som ho, aby prišiel aspoň on. Ten mi hneď povedal: „Samozrejme, môžem nastúpiť.“ On to s nimi vedel a súhlas si vybavil.

Ale čo sa dialo potom, po primíciách. Každý týždeň aspoň jeden až dvakrát prišiel za mnou nejaký kňaz, zväčša „pacista“, s otázkou: „Ešte ťa nezobrali?“ Alebo „Ešte ti nezobrali súhlas?“ Bolo mi jasné, kto ich posielal. Vyslovene deptali človeka. Taktiež kvôli tomu vyšetrovali aj predsedu MNV, predsedu strany v Doľanoch, okresného cirkevného tajomníka. Keď už toho bolo mnoho, tak som poprosil dubovského pána farára, Júliusa Foltána, aby išiel so mnou na ministerstvo vnútra. Aby som mal svedka. Prišli sme teda na vtedajšiu „Februárku“ v Bratislave a chceli sme hovoriť s majorom Kozinom²¹. Ten však údajne práve nemal čas, preto sme tam čakali. Prišiel za nami kapitán Pecha²². Ten keď nás zbadal, tak roztvoril náruč a vraví: „Ale čomu môžem ďakovať za túto vzácnu návštevu? Hádám nejdete kvôli tým primíciám?“ Hovorím mu: „Pán Pecha, áno, kvôli tým primíciám.“ „Prosím vás pekne, my máme iné problémy. Keby ste ozaj nemali povolenie, a ja viem, že ste mali, aj tak sa vám nič nestane. Veď to je všetko v rámci náboženskej slobody.“ Dobré počujete, v rámci náboženskej slobody. Tak som sa ho pýtal: „Prečo potom stále chodia a znepokojujú, aj cirkevného tajomníka, aj v obci?“ Hovoril: „Tých si nevšímajte, netrápia sa s tým. Všetko je v poriadku.“ Potom už prestali pokúšať aj „súduhovovia v reverendách“.

▼ Prečo ste sa pýtali za Kozinom, mali ste s ním už nejaké skúsenosti?

Veru mal. Raz prišiel za mnou do Dolian na faru, aj s nejakým svojím kolegom. Bol som práve vo včelíne, robil som okolo úľov. Keď som ich zbadal, išiel som za nimi, že čo si prajú. Hovorili mi: „Len si robte, mi počkáme.“ Vrável som im, že to bude trvať dlhšie, ale oni vraveli, že majú čas, že počkajú. Pomyslel som si vtedy: „Kto už len dneska môže mať čas?“ Potom sa mi predstavil ako Kozi-

Pamätná tabuľa na rodnom dome misionára Vincenta Lechoviča
(Zdroj: ÚPN)

na a pýtal sa, či ho nepoznám. Vtedy ma prišli vyšetrovať kvôli jednému listu, ktorý som poslal pánu biskupovi Gábrišovi. List som síce poslal Gábrišovi, ale ŠtB mala na biskupskom úrade „svojich“ ľudí, takže o tom hneď vedeli.

Najprv som Kozinovi povedal, že ho nepoznám, ale potom si na niečo spomenul. Nejaký čas predtým bola u nás v Doľanoch birmovka a vtedy prišiel niekto z Bohdanoviec, či by som odtiaľ zobral nejaké dievča na birmovku u nás. Vrável som vtedy, že bez problémov, ale potrebujem list od tamojšieho kňaza, že on o tom vie a že dievčina je pripravená. Takže to sa dohodlo, ale rodičov som ani nevidel, len som si zapamätal priezvisko – Kozina z Bohdanoviec.

Keď som si na to spomenul, tak som mu povedal: „Už viem, vaše dieťa tu bolo na birmovke.“ A bolo po rozhovore. Veľmi rýchlo sa potom obaja zobrali a odišli preč. Keď som teda potom prišiel na „Februárku“ a chcel som s ním hovoriť kvôli tým primíciám, asi mu to bolo nepríjemné a nechcel ma vidieť.

Celkovo môžem povedať, že bolo treba bojovať, a nie sedieť v kúte.

V priebehu redakčnej prípravy tohto rozhovoru, dňa 24. mája 2017, odišiel Mons. Anton Adamkovič do večnosti. O tri dni, 27. mája 2017 by sa dožil 89 rokov.

- 21 Jozef Kozina (1924), dôstojník Zboru národnej bezpečnosti, zložky Štátnej bezpečnosti. V rokoch 1969 – 1981 náčelník oddelenia II. odboru S ŠtB KS ZNB Bratislava, ktoré sa zameriavalo na „problematiku“ cirkvi a siekt.
- 22 Alexander Pecha (1922), dôstojník Zboru národnej bezpečnosti, zložky Štátnej bezpečnosti. V mesiacoch máj až október 1978 starší referent na „cirkevného“ oddelenia II. odboru S ŠtB KS ZNB Bratislava.

FRANTIŠEK MANÍK

ORAL HISTORY – SVEDKOVIA Z OBDOBIA NESLOBODY

Motto:

„Môj najväčší priestupok bol,
že som vyzradil tajomstvo
a že som nebol lojálny voči režimu.“¹

František Maník sa narodil 3. októbra 1928 v Župčanoch pri Prešove v rodine maloroľníka. Rodičia mali päť detí, dospelého veku sa však dožili len tri deti, František s bratom Viktorom a sestrou Agnesou. Ich pôda nestačila na užitvenie päťčlennej rodiny, preto rodičia poslali Františka na štúdium, na najbližšiu a najlacnejšiu školu – učiteľskú akadémiu v Prešove. Venoval sa divadlu, spevu, mal zmysel pre folklór. Rodina žila v náboženskom duchu. „V rodine sme spievali, modlili sa. Ja som bol blízko kostola, tak som miništroval. Otec a mama nás viedli k tomu, aby sme dodržiavali desať božích prikázaní, čiže z tej morálnej stránky sme boli na úrovni.“

V čase, keď nastúpil do učiteľstva, výchova začínala byť ateizovaná. Na učiteľov bol vyvíjaný veľký tlak, aby ateizovali deti, odhovárali rodičov od prihlásenia svojich detí na náboženstvo a neskôr, aby socializovali dedinu. „Hovorili nám, že učiteľ je predĺžená ruka strany.“ Hodnotenie učiteľa spočívalo v tom, ako dokázal minimalizovať počet žiakov vychovávaných v náboženskom duchu. Toto bolo v rozpore s výchovou Františka a s jeho presvedčením. Podobne bol tlak, aby nechodili učitelia do kostola, avšak on neprestal chodiť.

Svojím postojom sa prakticky odpísal. „Okrem tých duchovných hodnôt, ktoré nám brali, prišla neskôr aj socializácia dediny.“ Učitelia dostávali hotové prednášky, ktoré mali prezentovať – za agitáciu JRD, namierené proti cirkvi. Podobne museli chodiť presviedčať ľudí, gazdov, aby vstúpili do družstva. „Ja sa pamätám, ako sa držal gazda plota a asi traja učitelia ho ťahali nasilu do toho agitačného strediska. Ja som sa nemohol na to dívať a povedal som si, že asi s učiteľstvom skončím.“

Otec Františka Maníka zomrel ešte v roku 1947 (za Slovenského štátu bol orientovaný ako hlinkovec v Slovenskej ľudovej strane) a on musel pomáhať matke s gazdovstvom. Celý rok učil v Chminianskej Novej Vsi a cez prázdniny robil ako roľník doma. Odmietol presviedčať svoju matku, aby podpísala vstúpiť do JRD, považoval JRD za nástroj manipulácie ľudí, odobratia duchovných, ako i materiálnych hodnôt roľníkom. Následne, pod tlakom ŠtB, vystúpil z učiteľských služieb, ale na druhej strane cítil úľavu, že to skončilo, vedel, že učiteľstvo nebude môcť ďalej vykonávať. Pokúšal sa zamestnať v Čechách na Šumave v lesoch, kde mal bratranca. Zanechanie výhodného povolania bolo neskôr priťažujúcou okolnosťou. Župčany boli tzv. ľudáckou obcou (dokonca označenou za fašistickú), pochádzal odtiaľ poslanec za Slovenského štátu Andrej Germuška, preto sa ŠtB špe-

ciálne zamerala na túto dedinu. Mapovali celú dedinu, o každom si vytvárali podrobný profil a zamerali sa na vplyvné osoby. Procesy presviedčania a nátlakov na roľnícke obyvateľstvo boli kruté a neľudské. V tom čase ho žiadala ŠtB v Prešove, aby podpísal spoluprácu. „Naznačovali, že sme partia, že sa schádzame, že sme proti JRD, že sme proti štátu atď., atď., až mi naznačili, tak na deväťdesiat percent mi bolo jasné, že nás pozatvárajú.“ O tomto stretnutí upovedomil, varoval svoju partiu, ľudí, s ktorými sa stretával v kostole a pod.

13. marca 1959 boli zatknutí piati – vedúci Jozef Štofa, doktor práv Imrich Jusko, František Maník, ďalší učiteľ Imrich Kuchárik a miestny farár.² ŠtB mala medzi nimi dlhodobu nasadených svojich ľudí, sledovali ich päť rokov. Pod tlakom vyšetrovania postupne všetci podpísali priznania, svedecké výpovede a svedkovia boli hotovou vecou. Obhajcovia boli len formálni: „...vôbec nepočúval, keď mal, on na mňa urobil taký dojem, že má väčší strach ako ja.“ Druhý učiteľ a pán farár boli vyšetrovaní na slobode. Stresujúce a neľudské podmienky počas vyšetrovania v krimináli mu spôsobili vážne zdravotné problémy so žalúdkom, následkom čoho vychudol a zoslabol. Skúšali na ňom najprv metódu cukru a potom metódu biča – pokúšali sa získať si ho rôznymi prílepkami, neskôr nasadili na celú doná-

1 Svedectvo pamätníka bolo zaznamenané v roku 2005. Je súčasťou digitálneho archívu Referátu Oral history ÚPN.

2 Viac o prípade pozri: Archív ÚPN Bratislava, f. Krajská správa ZNB Správa ŠtB Košice, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-833.

šača, strávil tri mesiace na samote, kontroly, prehliadky, ponižovanie, psychický nátlak. „No samozrejme, že každé zlo je na niečo dobré. Ja som sa prechádzal za tie tri mesiace po cele a samozrejme, že ruženec. Desať prstov mám, tak som sa modlil. Ale v živote som sa tak vrúčne nemodlil ruženec, ako som sa modlil vtedy.“ Ich súd trval tri dni, s vylúčením verejnosti, ale rozsudok bol verejný, pred verejným vyhlásením rozsudku ho prikrmovali, aby vyzeral lepšie. Gazdovia zachránili kňaza tak, že doniesli prihlášky do JRD. Štofa a Jusko dostali štyri roky, František Maník tri a pol roka, Kuchárik jeden a pol roka podmienene a pán farár bol oslobodený. Celý proces mal slúžiť v prospech založenia JRD, náležite bol spropagovaný, obžalovaní boli už predtým verejne kompromitovaní (v novinách a pod.). Nakoľko sa František Maník cítil nevinný, odvolal sa na Najvyšší súd do Prahy. Až tu si naplno uvedomil, že celý proces je zohratým divadlom, za jeho trúfalosť ho nechali na transportke (celý v pivniciach, kde čakajú väzni na odtransportovanie na výkon trestu) od augusta do decembra čakať.

Po umiestnení na Mírov sa dostal na pracovisko Autopal, ktoré bolo považované za najhoršie. Brúsili tam súčiastky v pivničných priestoroch, bez vetrania, bez odsávania, bez rúška, bez okuliarov. Dýchanie farebných kovov spôsobovalo respiračné zdravotné problémy, silikózu pľúc. Súčiastky sa po vybrúsení leštili pastami na kotúčovými kefách, pasta sa im zažierala do pórov a nedala sa umyť. Jeho záchrana z Autopalu prišla v podobe vody v koleni, ktorá sa mu vrátila po dávnejšom úraze. Po ošetrovni ho preradili na iné, ľahšie pracovisko – lepenie vrecúšok. Vo väzení zažil aj snahu o kompromitáciu svojej osoby, keď bol volaný niekoľkokrát na veliteľstvo. Tu mu ponúkali možnosť robiť nástenku, inokedy chceli, aby informoval o väznoch, ktorí vyrábajú nepodarky, vždy odmietol, ale zožieral sa tým, že ho väzni začali upodo-

František Maník (Zdroj: ÚPN)

zrievať zo spolupráce s ŠtB, čo práve bolo ich cieľom. Vo väzení spomína rôzne opatrenia – razie, pravidelné rozdeľovanie a premiestňovanie väzňov, aby nevytvárali kolektívy, kňazi boli separovaní, nebola možnosť akéhokoľvek kontaktu (žiadna duchovná príprava, spoveď). Možnosť kultúry bolo kino, kde premietali propagandistické filmy. Počas celého obdobia vo väzení nemal žiadny kontakt s rodinou.

V 1960 prišla amnestia, hoci ju neočakával. Amnestovaní väzni boli sústredení a postupne odvážaní autobusom na železničnú stanicu s lístkom domov. S rodinou sa zvitlil, s Juskom, Štofom, ale stretával sa často s rozpačitým prístupom od ľudí, odvracali zrak, nechceli byť v jeho prítomnosti, nedôverovali mu, posudzovali ho ako kriminálnika. Prenasledovanie zo strany štátu pokračovalo ďalšie tri roky – neustále sledovanie dochádzky, aktivít, zháňanie posudkov z MNV, ROH v negatívnom duchu. „... zabudnúť by bolo zlé, aby sa toto všetko znovu vrátilo, ale odpustiť musíme.... Ja som sa s tým vyrovnal a žiadnu pomstu, žiadne nič, lebo by som v sebe mal len určité napätie, a tak som sa uvoľnil a vyrovnal som sa s tým.“

V tom čase pracoval ako žeriav-

nik v kameňolome šesť dní v týždni, na týždňovkách v lomoch. Ako sa začali uvoľňovať pomery, v 1963 začal pracovať ako kvalitár v drobnom tovare, neskôr sa stal vedúcim kvalitárom v závode v Šarišských Lúkach, po odchode kolegu do dôchodku postúpil na miesto vedúceho oddelenia kontroly akosti.

Vo veku tridsaťštyri rokov sa oženil. Manželka mala tridsať, bola veriaca, venovala sa charite, poznala sa so sestričkami, keď vypomáhala v nemocnici, jej otec bol za Slovenského štátu hlinkovec, organizovaný v Slovenskej ľudovej strane. V manželstve žili v náboženskom duchu, mali dvoch synov, ktorých prihlásil na náboženstvo. Hoci mal z toho v zamestnaní problémy, nedal na seba znať, že sa bojí.

V 1968 po príchode spojeneckých vojsk nastalo opäť kádrovanie. Bolo treba vyplniť dotazník... „Bol trestaný podľa paragrafu 79, odstavce a), bol som trestaný za odvracanie republiky.“ Toto mu v profesijnom živote opäť dlhodobo spôsobovalo problémy, funkcia mu bola každoročne predlžovaná, no zotrval na nej. V tomto prípade bola jeho záchranou poctivá práca v závodoch s tímom kvalitárov, jeho úsek bol posudzovaný generálnym riaditeľstvom a podnik patril medzi prvé tri najlepšie v republike.

Po Nežnej revolúcii vedenie podniku bolo otrasené, bolo menej práce, ale ostal ešte dva roky v podniku navyše a prilepšil si trochu k penzii. Po 1989 roku sa neangažoval, podobne ani vo VPN sa neangažoval. Bol rád, že sa dostal do penzie a začal žiť intenzívnejším náboženským životom. „To nie je pre mňa, bola to taká predzvesť, že čosi tu nie je v poriadku, keď sa tu angažujú ľudia, ktorí boli protežovaní za socializmu a dostali sa do VPN atď. Tak som vedel, ja tam nepatrím.“

Príbeh pamätníka spracovala na základe zaznamenaného svedectva Mgr. Alexandra Grúňová, Referát Oral history ÚPN

PRÍBEH ŠTYROCH SESTIER

JÚLIUS PAŠTEKA

Obdobie 30. a 40. rokov 20. storočia bolo poznačené stúpajúcim medzinárodným napätím v Európe, spôsobenom predovšetkým hospodárskou krízou a mocenským vzostupom Hitlerovho Nemecka. Československo nakoniec ostalo jedinou demokraciou v strednej Európe v čase, keď sa v susedných štátoch presadili autoritárske režimy. Predovšetkým národný socializmus v Nemecku bol založený na rasovom svetonázore a od začiatku sa negatívne staval proti židovským spoluobčanom. Po Mníchovskej konferencii koncom septembra 1938 sa začala aj politika Prahy orientovať smerom na Berlín. Takýmto smerom sa orientovala aj politika slovenskej autonómnej vlády, resp. od marca 1939 už vlády Slovenského štátu. S tým súviselo aj zavádzanie protižidovského zákonodarstva a perzekúcií. Židovské strany a spolky boli zrušené, ich majetok prevzal štát. Postupne sa zavádzali čoraz prísnejšie opatrenia voči Židom, ktorí prichádzali o svoje občianske a ľudské práva – nesmeli vykonávať určité zamestnania, bývať v určitých mestských častiach, museli povinne nosiť označenie žltou hviezdou, a v neposlednom rade aj dve fázy arizácie, ktoré pripravili (de facto okradli) Židov o ich majetok. Protižidovské opatrenia vyvrcholili prijatím tzv. Židovského kódexu (nariadenie č. 198/1941 Slov. z. o právnom postavení Židov) v septembri 1941 a deportáciami Židov v roku 1942 (od marca do októbra bolo vyvezených cca 57 000 Židov¹) na územia pod nemeckou správou. Drvivá väčšina z nich zahynula vo vyhladzovacích táboroch. Deportácie Židov zo Slovenska boli obnovené v jeseň 1944, keď Slovensko bolo obsadené nemeckými vojskami a správu prevzali nemecké orgány.

Južné Slovensko, a teda aj Senec, patrili rozhodnutím Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938 pod horthyovské Maďarsko, ktoré taktiež zavádzalo protižidovské opatrenia už v medzivojnovom období (tzv. numerus clausus pri niektorých druhoch zamestnaní). Pred vypuknutím vojny žilo v Maďarsku vyše 750 000 Židov, aj s územiaми, ktoré im pripadli Viedenskou arbitrážou. Už na jar 1938 bol prijatý prvý protižidovský zákon obmedzujúci podiel Židov na národnej ekonomike. Nasledovali ďalšie opatrenia, z ktorých najdôležitejšie bolo rasové vymedzenie pojmu Žid v roku 1941. Maďarská vláda perzekvovala židovských spoluobčanov zaraďovaním do tzv. pracovných jednotiek, kde ich využívala, spolu s inými „nepriateľmi“ Maďarska, na otrockú prácu. Niektoré pracovné jednotky dokonca poslali na východný front v rámci účasti na ťažení proti Sovietskemu zväzu. Do roku 1944 zahynulo z 52 000 židovských príslušníkov týchto jednotiek cca 42 000 osôb. V lete 1941 nechala maďarská vláda vysídliť asi 17 000 Židov ukrajinského a poľského pôvodu, ktorí nemali maďarské štátne občianstvo. Títo boli povraždení príslušníkmi nemeckého Einsatzgruppen v Kamenec-Podolskom. Napriek protižidovskému postoju maďarskej vlády odmietala Budapešť pristúpiť k tzv. konečnému riešeniu a vydať svojich židovských občanov Nemecku. Až po obsadení Maďarska Nemeckom 19. marca 1944 začala fáza deportácií Židov do koncentračných a vyhladzovacích táborov pod správou hitlerovského Nemecka. Odhaduje sa, že počas holokaustu zahynulo 564 500 maďarských Židov, teda aj z území, ktoré im pripadli po viedenských arbitrážach.

Mgr. et Mgr. Martin Garek, PhD.

V TIEŇOCH HOLOKAUSTU

Najprv musím spomenúť príbeh môjho otca Rudolfa Pašteku (1896 – 1978), ktorý býval zamestnancom u firmy Baťa. Pôsobil v Šamoríne, neskôr v Senci. Otec bol čalúnnik a sedlár, vyučil sa u svojho budúceho švagra Ota Tobolíka. Ten odišiel ešte pred vojnou do Ameriky, bol zamestnaný u firmy na akumulátory v Chicagu. V roku 1912 prišla za ním manželka Mária (najstaršia sestra môj-

ho otca) aj s dvoma deťmi. Bola zamestnaná tuším u nejakého lekára, starala sa o jeho ordináciu. Môj otec sa oženil s Emou Hojerovou, mali dve deti, mňa a o dva roky staršieho syna Ľudovíta (1922 – 2012). Keď otec pôsobil v Senci vo svojej druhej predajni v Tušerovom dome (možno prvý poschodový dom v Senci), nastúpila u nás ako predavačka Manyi Gubiová. Bola jedna zo štyroch dcér vdovy pani Gubiovej, veľmi or-

todoxnej židovky, ktorá zomrela na rakovinu. Po jej smrti sa všetky štyri dievčence museli postarať o seba samy. Vtedy sa možno z vlastnej vôle prihlásila v Baťovej predajni Manyi. Pretože náš otec nebol zaujatý proti židovským občanom, prijali ju ako svoju prvú predavačku. Veľmi sa osvedčila, i keď nevedela dobre po slovensky, pretože v Senci prevládali maďarskí obyvatelia. Dokonca doniesla do predajne svoj gramofón

1 LETZ, R.: *Slovenské dejiny V. 1938 – 1945*. Bratislava 2012, s. 145.

s maďarskými a nemeckými platňami. Do predajne chodievala i jej sestra Ilie, zamestnaná v bankovej firme Phönix, aj my s bratom sme mali od nej dve krásne pokladničky, do ktorých sme si vhadzovali peniažky. Lenže firma nezákonne skrachovala. Až kedysi v 70. rokoch som sa v rozhlasovej prednáške dozvedel o príčine. Firmy sa zmocnili nacisti, aby mali čím financovať svoje vtedajšie mocenské záujmy.

Anny, najstaršia zo štyroch dievčienec, mala namierené rovno do Palestíny, kam sa mnohí chceli usadiť ako v zasľúbenej zemi. Vydala sa za pekára menom Blau a usadili sa v meste Tel Aviv a otvorili si tam pekárňu. Bolo to mesto, kde panovala nevraživosť medzi Arabmi a Židmi.

Predavačka Manyi sa úplne zžila s rodinou. Keď otec musel odísť do Zlína, kde bolo centrum Baťovej firmy, ona zostala s našou mamou, viackrát u nás prespala, keď otec musel cestovať na konferencie alebo neskôr, keď robil kontrolóra. Najväčšou radosťou pre ňu bolo, keď sa približovali vianočné sviatky, vtedy mohla ozdobovať stromček. Nám to s bratom vyhovovalo, pretože otec kúpil vždy čo najvyššiu borovicu. Ona aj nasadila na samý vrchol vianočnú hviezdu. Nám chlapcom kúpila raz pod stromček dar, ktorý by bol patrila nejakým dievčencom: plechovú kuchynku so všetkým príslušenstvom. No my sme sa hrávali s týmto vianočným darom. Keď otca preložili na predajňu v Trnave, Manyi zostala v Senci. No vzťahy medzi nami sa nijako neprerušili. Ona raz, tuším pri nejakom maminom jubileu, jej kúpila krásnu vysokú sochu Panny Márie. Mama ju mala až do konca života postavenú na nočnom stolíku. Na sochu si zavesila ruženicu.

Manyi nás navštívila veľakrát aj neskôr, keď sme už bývali v Trenčíne. Vtedy sa už atmosféra živo-

Autor textu ako päťročný s Manyi Gubiovou v Senci na dvore Baťovho domu (Zdroj: Archív J. Pašteku)

ta zhoršovala, lebo sa blížila vojna. Bol koniec Československej republiky² a Manyi už bývala v Maďarsku. Dokonca ešte aj vtedy prišla k nám na návštevu, to sme ju naposledy vi-

deli živú, totiž dostali sme pohľadnicu, na ktorej oznamovala, že všetky tri: ona, Ilie a Rózsi odchádzajú do Nemecka na práce. Keď sa dostali do koncentráku, najmladšia zo sestier

2 Myslí sa obdobie po Mníchovskej konferencii v septembri 1938 a následnej Viedenskej arbitráži z 2. novembra 1938, keď južné Slovensko, a teda aj Senec, boli pričlenené k horthyovskému Maďarsku. Následne, 14. marca 1939 vznikol Slovenský štát, pričom Čechy a Morava boli pripojené k hitlerovskému Nemecku ako Protektorát Čechy a Morava.

Rózsi, ktorá sa vydala, išla v prvý deň do plynu,³ pretože bola tehotná. Ilie sa po vojne vydala, odišla do Ameriky so svojím manželom. Najprv pracovali v továrni na žiarovky, neskôr sa stala inštrumentárkou v nejakom zdravotnom stredisku.

Vtedy sme ešte nevedeli ani netušili, aké hrôzy ich tam čakajú, najmä keď Nemecko sústavne bombardovalo západné letectvo. Ona prežila, pretože pracovala v podzemnej továrni.

Keď bola u nás na návšteve, naučila ma dva maďarské šlágre, lebo vedela, že dobre a rád spievam. Keď som si cez vojnu tieto šlágre občas pospevoval, mama zakaždým nahlas spomenula Manyi, s tým, že ona už iste nežije. Nielen, že je vojna, ale ona stále vzdychala, stále ju niečo bolelo.

Keď odchádzala Manyi do Nemecka na práce, mohla mať asi 30 rokov, hnedé dlhé vlasy a plnú postavu.

Keď sa vojna skončila, bývali sme v Trenčíne a so Sencom sme nemali nijaký kontakt, nevedeli sme, kto z bývalých obyvateľov sa vrátil a prežil. Bola už jar, ale stále sme o Manyi nič nevedeli, či prežila alebo zahynula. Raz som sa popoludní vracal domov, bývali sme na poschodí. Zbadal som tam vo výklenku za zábradlím akúsi starú ženu, najmenej sedemdesiatročnú, s veľmi krátkymi šedivými vlasmi. Ako som kráčať hore schodmi, chcel som jej povedať, že tam zbytočne čaká, no jej šedivozelené a privreté oči mi odrazu boli známe. Najvýraznejšie na tvári tejto ženy bolo, že líca mala zmienené akoby na rolety. Ponáhľal som sa po dlhšej chodbe, aby som zvestoval mame, ktorá tuším žehlila, že tam stojí Manyi. Len čo som to povedal, zbadali sme, že zvonku niekto pomaličky stláčal kľuku na dverách kuchyne. Teraz bolo už isté, že Manyi prežila a nezahynula. Nastalo veľké

Pomník hrobu Manyi Kesslerovej rod. Gubiovej na Neologickom židovskom cintoríne v Bratislave, súčasný stav (Zdroj: Archív J. Pašteku)

zvítanie a objímanie, plač z radosti a mne preskočil po chrbte mráz, nečudo, veď sa vrátila z „objatia smrti“.

Moja predobrá mama ihneď rozhodla, že Manyi zostane u nás bývať, aby ju mohla vykrmiť a vrátiť znovu do normálneho života. Hneď na druhý deň jej nakúpila potrebné šatstvo, obuv a všetky náležitosti, ktoré bude teraz potrebovať. Vo voľnom čase s ňou mama chodila do parku na Brezinu a do bližšieho trenčianskeho okolia. Po dvoch mesiacoch sa Manyi vrátila do Senca, hoci tam takmer nikto z jej bývalých známych nežil, možno len jej najlepšia priateľka Pipi Lamplová, ktorá sa cez vojnu ukrývala dakde v Budapešti.

Prešiel týždeň, mesiac, dva mesiace, ale Manyi sa vôbec neozvala. Mama si to začala vysvetľovať ako obyčajný nevďak. Lenže príčinou toho bolo niečo celkom iné. Manyi odcestovala do Palestíny k sestre Anny. Lenže vtedy bolo takmer nemožné, aby do Izraela pustili slobodnú ženu. No tento príkaz sa dal aj obísť. Anny poprosila svojho známeho dôstojníka, aby zacestoval do Československa, v Senci sa oženil s Manyi. Ako

manželka potom odleteli do Tel Avivu a na druhý deň, ako bolo dohodnuté, sa rozviedli. V lietadle ju tento dôstojník upozornil, že arabčina, ktorú sa bude musieť naučiť, je veľmi ťažkou rečou pre Maďarov. A upozornil ju na spomenutú nevraživosť Arabov, ktorá vyvolávala ustavične potýčky a strieľanie kdekoľvek a kedykoľvek na ulici, čiže bude sa musieť zmieriť s tým, že ju čaká stále nebezpečenstvo smrti. Manyi vydržala u svojej sestry asi pol roka. Jednak neznášala tamojšiu klímu, jednak nechcela zahynúť pod paľbou nejakého nevraživého Araba. Keď odchádzala z Izraela, z vďačnosti si natrvalo ponechala meno spomínaného dôstojníka – Kesslerová.

Keď sa vrátila na Slovensko, my sme zase bývali v Trenčíne. Tam navštívila mamu raz, možno aj dva razy. Naposledy bývala v Senci v akomsi prístavku k synagóge. Možno to bol príbytok niekdajšieho strážcu synagógy. Tej sa nič nestalo cez vojnu ani neskôr. Bola dôkladne zamrežovaná.

Keď moja mama nečakane zomrela, nemohli sme to Manyi nijako

3 Vzhľadom na jej tehotenstvo nebola pre nacistov pracovne využiteľná. Chorí a starí ľudia, neschopní manuálnej práce, boli ihneď po príchode do vyhladzovacieho tábora vyselektovaní a poslaní na smrť do plynových komôr.

oznámiť, nepoznali sme jej vtedajšiu adresu. O smrti uctievannej „pani vedúcej“ sa dozvedela neskôr od môjho otca – „prísneho pána vedúceho“. Poznala takmer celú našu rodinu, tety, strýkov, sesternice, bratrancov.

Pred vojnou v Seredi bola s dcérou svojej priateľky Lamplovej, krásnou Elzou.

Prešli mnohé roky, ja som sa už oženil s Máriou Tuhelovou (1928 – 1987), dcérou takisto baťovského obchodovedúceho i kontrolóra.

Bývali sme v Petržalke na poschodí domu tesne vedľa parku. Keď nečakane niekto zazvonil, vyšiel som na verandu, a keď som otvoril dvere, s prekvapením som zbadal, že tam stojí Manyi ešte s nejakou neznámou ženou. Veľmi srdečne sme sa zvitáli, obe sme nakrmili párkami, pričom sme sa zhovárali maďarsky i po slovensky. Tá neznáma bola jej priateľka, ktorá taktiež prežila koncentrák a bola istým spôsobom „vyšinutá“. Povedala mi to po slovensky, ona tomu nerozumela. Povypytovala sa na našu rodinu i na ostatných našich príbuzných, s ktorými sa u nás kedysi zoznámila, napríklad na môjho brata Ľudovíta (1922 – 2012), ktorý pôsobil ako chemický inžinier v Trenčíne. Musel som je vyrozprávať, aké nešťastie stihlo môjho otca. Bol kontrolovať reklamné plochy dakde za Skalkou. Keď sa vracal po prudkom svahu, odrazu – ako to spomínali ľudia, čo to videli – prehodilo ho cez bicykel, lebo stratil prednú brzdu. Pretože ho poznali, že je to vedúci z predajne v Trenčíne, ihneď zavolali záchranku, ktorá ho odviez-

la do nemocnice. Tam tri dni a tri noci ležal v bezvedomí. Od tých čias sa mu zmenila povaha, pretože zostal veľmi citlivý. Rýchlo mu bolo do plaču. Našťastie nijaké väčšie telesné zranenia neutrpel. Jeho bývalej predavačky Manyi mu bolo aj po rokoch veľmi ľúto.

Po druhý raz sme sa stretli, keď sa ozvala do telefónu. Ja som ju tak zreteľne a čisto počul, ako keby stála pri mne. Spýtal som sa, odkiaľ telefonuje. Ona vravela, že zo Štrkovca z ulice, z ktorej vidí vežiak, v ktorom bývame, a ďalej mi povedala, že ju prišla navštíviť jej sestra Elie z Ameriky a chcú k nám aspoň nakrátko prísť. Vedľa starnúcej sestry Manyi Elie vyzerala veľmi mladistvo. Zrejme mala dobrý život. Elie priniesla mojej manželke krásny modrý, zaiste aj drahý župan, ktorému sa veľmi potešila. Veľmi dobre sa u nás cítila, zaiste bola aj veľmi vďačná za všetko, čo sme pre jej staršiu sestru po celý život urobili.

Zase prešli mesiace aj roky, nepamätám sa presne, ale zatelefonovala z bratislavskej nemocnice Milosrdných bratov. Hneď na druhý deň som ju prišiel navštíviť, presne som ani nevedel, prečo sa dostala do nemocnice, možno sama nevedela, aký osud ju stihol. V prvý deň mi s istou radosťou prezradila, že jej opatrovateľka, zdravotná sestra, je zo Senca. Zaiste preto, lebo vedela, že sa s ňou bude môcť zhovárať po maďarsky. Prišiel som druhý i tretí deň, ale už som vedel, že sem prišla dožiť svoj neradostný život, pretože mala rakovinu pankreasu. Viditeľne sa jej stav

zhoršil, lebo v ústach mala zavedenú hadicu, ktorá jej odsávala prebytočné sliny. Avšak v jej správaní ani v jej očiach nebolo vidieť, ako to prežíva, ako sa s tým vnútorne vyrovnáva, či vôbec pomyslela, že sa musí vrátiť do „lona Abrahámovho“. Vysvetľoval som si to tým, že natrvalo zostala poznačená šokom z neludskej beštiality v nacistickom koncentračnom tábore. Už bolo zbytočné pokúsiť sa o ďalšiu návštevu, lebo skoro ráno mi jej zdravotná sestra oznámila, že pani Kesslerová zomrela. Dátum pohrebu mi oznámila pani, s ktorou sa Manyi dobre poznala zo Senca. Nepamätám sa na jej meno, len viem, že znelo veľmi slovensky – možno „Karlovská“. Táto „pani Karlovská“ mi oznámila dátum aj miesto pohrebu. Bol na Židovskom cintoríne v Bratislave, zišla sa tam nevelká hŕstka ľudí, ktorí sa s nehou prišli rozlúčiť. Pohrebný obrad vykonával starý dôstojný rabín, ktorý sa sotva vedel pohybovať. Keď ju uložili do truhly zbitej z obyčajných ohobľovaných dosák a spustili do vykopaného hrobu, zanikol je pozemský život i jej pozemské utrpenie. Bola to naozaj veľká trpiteľka. Netrvalo dlho a nevedno kto jej dal zhotoviť kamenný hrob, kde je tabuľka s jej základnými životnými údajmi aj s prijatým menom Kesslerová. Veľmi často na ňu spomínam, pretože nijako sa nemôžem – ako kresťan – vyrovnáť s hrôzami holokaustu.

Venujem RNDr. Františkovi Mikloškovi, predstaviteľovi kresťanského humanizmu.

Prof. PhDr. Július Pašteka, DrSc. (1924)

Literárny vedec, teatroológ, filmológ, umenovedec, estetik, editor, prekladateľ, vysokoškolský pedagóg. Pôsobil v oblasti humanitných vied, venoval sa najmä slovenskej literárnej, dramatickej a výtvarnej tvorbe. Osobitne prínosná je jeho edičná a publikačná činnosť na poli svetovej literatúry a kultúry. Väčšinu života pôsobil v SAV, po odchode do dôchodku spolupracoval s vydavateľstvom LÚČ. Žije v Bratislave.

NEZABUDNUTEĽNÉ POKLADY

NEKROLÓGY K ŠTYROM OSOBNOSTIAM

„S Vaškem sem si tykala, ale co mu nedokážu zapomenout, jsou tí amnestie,“ také slová odzneli z úst karmelitánky v kláštore v Krakove. **„Kdybych měl tužku, tak jim to tam seškrátám a napíšu: „Ne! Neodpustili jsme a nezapomeneme!“** povedal mi v Leopoldove majster Československa v ľadovom hokeji. Pred očami mám aj jemnú dámu s pekne upravenými vlasmi, predsedníčku Konfederácie politických väzňov Českej republiky (KPV ČR). Anna Magdaléna Schwarzová, Augustín Bubník, Nadežda Kavalírová, Viola Stern Fischerová. Príbehy ľudí, ktorí vyrastali v našom spoločnom štáte pod kurtelou tej istej totalitnej moci. Je dobré si ich pripomenúť.

ANNA MAGDALÉNA SCHWARZOVÁ

Je skoré jesenné ráno roku 2012. Martin, Slavo s kamarátkou a ja vyrážame na cestu do Krakova. Máme v pláne doplniť a overiť svedectvá dvoch žien. Osobnej priateľky Jána Pavla II. lekárky Wandy Poltawskej a karmelitánky Anny Magdalény Schwarzovej. Mladá rehoľníčka nám otvára bránu kláštora a vovádza nás do miestnosti pre hostí. O chvíľku privádzajú sestru Máriu Magdalénu od Kristových rán. Tak znie jej rehoľné meno.

Narodila sa v roku 1921 v Prahe. Ako 16-ročná konvertovala zo židovstva na kresťanstvo. Prečo? Po prečítaní životopisu sv. Terezky z Lisieux sa v nej zrodila veľká túžba po živote v spoločenstve sestier karmelitánok. Vojna zmietla mnoho nádejí, aj pokresťančení Židia (na Slovensku to bol napr. prípad jezuitského novica Tomáša Munka) sa ocitli na listine „nežiaducich osôb“, deportovaných do koncentračných táborov. „Keď si spomeniem na Terezín, bolo to niečo strašné. No bola som mladá...“ povedala nám o hrôzach jednej totality; o mieste, kde sa narodil Fedor Gál a jeho brat Egon prežíval rané detstvo. O mieste, kde zomierali jej príbuzní i „terezínske deti“, ktoré si po celý život nosila v srdci... „Bola som mladá, a tak som to vedela lepšie znášať, no keď si spomeniem na komunistické väznice...“ Prestáva

hovoriť. Akoby jej v krku ostal veľký balvan, ktorý nedovolí vyrieť ani slovo. Mlčíme. Nedá sa inak... po chvíli poviem: „Vieme, hovorili sme s rehoľníčkou Justínou Tukovou. Hovorila, ako týrali ženy vo väzení; rehoľníčky hovorili, že nezniesli dotyk šiat na svojom tele od bičovania a mučenia...“ „Justína, my sme spolu sedeli,“ ožívajú spomienky na priateľstvo, no vzápätí opäť otvorí komnatu mlčania trpkou spomienkou: „Po smrti Stalina dostali zákaz fyzicky nás týrať... no oni si našli svoje spôsoby. Zaviazali mi oči, a keď som išla z vyšetrovačky, tak ma sotili a ja som padala dole schodmi.“

Návrat z väzenia neznamenal začiatok slobody. Priateľstvo so signatármi Charty 77, účasť na súdnych procesoch..., to všetko znamena-

lo pokračovanie vo výsluchoch, sledovačku, a neustále záporné stanovisko režimu brzdiace jej snahu prežiť svoj život za múrmi kláštora, aj keď v poľskom Krakove (v Československu boli rehoľníci v ilegalite). Až v roku 1985 sa mocipáni rozhodli vyhovieť občanke Schwarzovej, avšak s veľkou dávkou opovrhnutia a nenávisťi. Do pasu jej napísali: „Persona non grata!“ (nežiaduca osoba). Prekračuje hranice i bránu kláštora, aby tam ostala navždy. November 1989 jej umožní vrátiť sa na chvíľu do Prahy, opäť nadobúda československé občianstvo, získava rehabilitačné rozhodnutie, no v jej mysli sa zračí aj nespokojnosť so zmenami, ktoré prichádzajú. „S Vaškem (Václavom Havlom) jsem si tykala, no co mu nedokážu zapomenout, to jsou ti amnestie.“ Považuje za dôležité, aby sa poukázalo na zlo a bolo odsúde-

Anna Magdaléna Schwarzová (Zdroj: ÚSTR)

né. Keď je reč o hľadaní cesty zmierenia, tak povie: „Kto už, ak nie my v Cirkvi, by sme si mali odpúšťať.“

„Práve sme boli pri nej všetky rehoľníčky. Ja, ktorá som sa o ňu starala a považujem ju za svoju staršiu sestru, som ju držala za ruku,“ spomína sestra Cecília 12. júna 2017. „Bol pondelok 2. januára, keď sme sa pri nej všetky sestry modlili štvrté tajomstvo ruženca...*ktorý Ťa, Panna, do neba vzal.* A počas tejto modlitby, uprostred spoločenstva, ktoré si tak ctíla a vážila, si ju Pán povolal.“

Hľa, žena, ktorá prežila úskalia dvoch totalít. Jej príbeh je príbehom dievčiny – gymnazistky, ktorá sa za prvej republiky učí v Prahe jeden týždeň po slovensky a tri týždne po česky. Ako vysokoškolačka sa stretáva so Silvom Krčmerym a Vladimírom Juklom, ktorí prichádzajú po vojne na štúdiá do Prahy. Stáva sa členkou Kolakovičovho spoločenstva Rodina. Nie len koncentračný tábor a väzenie ju približujú k dialógu so Slováckmi, ale aj jej osobitý záujem o kultúru, dianie doma i vo svete. Aj v čase našej návštevy má prečítané slovenské knihy. Jej

Anna Magdaléna Schwarzová (Zdroj: OZ Nenápadní hrdinovia)

príbeh je príbehom osobnosti, ktorú si vážia rôzne spoločenstvá a národy. Post Bellum ju oceňuje cenou Pamäť národa. Prezident ČR jej udeľuje najvyššie štátne vyznamenanie. Aké bolo najväčšie vyznamenanie pre sestru M. Magdalénu od Kristových rán? Mám pred očami jej slzy radosti z roku 1985. Splnenie jej

túžby žiť ako karmelitánka. Sestra Cecília spomína: „Prišla do kláštora v civilnom odevu. Pred vstupom do cely si vyzula topánky. Vybozkávala veraje dverí a potom sa srdcervúco rozplakala...“ Bol to plač od šťastia, od radosti. Jej túžba, s ktorou sa obrátila na karmelitánky v roku 1940, sa v roku 1985 splnila.

AUGUSTÍN BUBNÍK

Člen siene slávy českého (2008) i fínskeho (2003) ľadového hokeja, politik a tréner zomiera dňa 18. apríla 2017 vo veku 88 rokov.

„Kdybych měl tužku, tak jim to tam seškrtnám a napíšu: Ne! Neodpustili jsme a nezapomeneme,“ povedal mi, keď si v Leopoldove čítal na tričkách dcér politických väzňov citát: „Odpustili sme. Nezabudneme!“ Totalitný režim mu nezobral „len tužku“, právo písať, ale aj hokejku...

Augustín Bubeník sa narodil 21. novembra 1928 v Prahe. Patril k „prvým československým zlatým chlapcom“ (majstrom sveta v ľadovom hokeji) z roku 1949 v Stockhol-

Augustín Bubeník, prvý sprava (Zdroj: Post Bellum)

me, ktorí rok predtým získali strieborné medaily na zimnej olympiáde v St. Morici. Päť rokov hrával v drese Slovanu Bratislava, avšak jeho najväčšiu slávu si pamätá dres vo farbách LTC Praha, s ktorou získal päť extraligových titulov.

V čase jeho najväčšej slávy (kráľ ligových strelcov) ho „titulom“ politického väzňa, rozvracača a vlastizradcu počastoval totalitný režim, ktorý ho poslal v roku 1950 spolu s desiatimi spoluhráčmi na 14 rokov väzenia. Pre mladého Gustu to bola rana, ako keď človeku niekto prejde korčuľou po tvári. V adrenalínom vypätí to vidí inak. Tú bolesť si v prvej chvíli neuvedomí; tá prichádza až neskôr, keď začne odpočítavať hodiny, dni, roky v celách väzenských táborov. „Ak by priletel na na-

še okno aj maličký vtáčik, tak by sme ho chytili a zjedli,“ spomína na drastickosť režimu a neskôr i tvrdú ruku vyšetrovateľov.

Po piatich rokoch, na nátlak manželiek a rodičov hokejistov, získali hokejisti od prezidenta Zápotockého milosť, a aj on mohol hrať, no dres národného tímu už nikdy neobliekol. V rokoch 1966 – 1969 trénoval fínske národné mužstvo, ktoré vyhralo nad Československom a na Bubníka padlo krupobitie urážok od československých fanúšikov: „Vráťte ho do Jáchymovských baní!“ Mohol ostať vo Fínsku, no on sa vrátil s tým, že mu komunisti dali sľub, že bude môcť trénovať mládež, no ani tento sľub nesplnili. „A tak som začal pracovať v odbore, ktorý som mal vyštudovaný – ako mäsiar,“ spomína vo filme Postavení mimo hru (2010, ČT). Nezlomný, dobrý hráč, vynikajúci tréner. Prívlasky, ktoré patria Gustovi Bubníkovi.

NADĚŽDA KAVALÍROVÁ

Zomrela 20. januára 2017 v Pardubičiaci. Lekárka a predsedníčka Konfederácie politických väzňov Českej republiky sa vo veku 93 rokov lúči s týmto svetom.

Naděžda Kavalírová, rodená Mo-

rávková, sa narodila 13. novembra 1923 v Opočne. Po skončení vojny študoval medicínu v Prahe. Medzi jej učiteľky patrila aj Milada Horáková. V roku 1949 sa vydala a pracovala ako hlavná sestra v Ústave národ-

ného zdravia v Jáchymovských uranových baniach. Na päť rokov bola odsúdená v roku 1956 a dva roky nemala žiadne informácie o svojej rodine. Dôvod odsúdenia? Listová komunikácia s človekom v emigrácii, s ktorým sa poznala z čias štúdií pred rokom 1948. Po prepustení pracovala ako pomocná robotníčka, sústružníčka a neskôr ako úradníčka.

Až po roku 1989 jej bolo uznané štúdium medicíny a po roku 1990 sa angažovala pri riešení legislatívnych otázok odškodnenia politických väzňov v pozícii podpredsedníčky a od roku 2003 predsedníčky KPV ČR. Získala viacero vyznamenaní i Rad T. G. Masaryka (2006) za zásluhy o štát v oblasti rozvoja demokracie, humanity a ľudských práv. Ocenenie získala aj od Ústavu pamäti národa (2016).

V duchu dlhoročnej spolupráce medzi Českom a Slovenskom patrila k častým hosťom na rôznych podujatiach a stretnutiach politických väzňov i na Slovensku.

Naděžda Kavalírová (Zdroj: Post Bellum)

FRANTIŠEK NEUPAUER

VIOLA STERN FISCHEROVÁ

Dňa 26. mája 2017 zomrela Viola Stern Fischerová, označovaná aj ako Mengeleho dievča. Narodila sa 14. novembra 1922 v Lučenci, kde prežila aj väčšinu svojho života. Pochádzala z početnej židovskej komunity, ktorá v medzivojnovom období žila v Lučenci. Mala dvoch bratov a rozvetvenú rodinu. Väčšina jej príbuzných nakoniec zahynula 13. júna 1944 v Osvienčime. Prvé perzekúcie voči židovskej komunite v Lučenci nastali krátko po Viedenskej arbitráži v novembri 1938. Jej otec Andor Stern bol prepustený z práce, keďže Židia na Slovensku nemohli vykonávať funkciu obchodných zástupcov a v tomto období južné Slovensko, spolu aj s Lučencom, už patrilo k Maďarsku. Nasledovalo vystahovanie sa z bytu a presun do nevyhovujúcich podmienok. Samozrejmosťou sa stalo aj prepustenie brata Alexandra z Lekárskej fakulty Karlovej univerzity v Prahe a nemožnosť vysokoškolského štúdia pre mladšieho brata Juraja a ju samotnú (od roku 1941 je 17. november Medzinárodným dňom študentstva, už predtým boli prijaté zákony, ktoré zavádzali tzv. numerus clausus aj na vysokých školách, čo znamenalo, že na vysokých školách mohlo študovať iba také percento židovských študentov, koľko percent tvorili Židia v populácii). Obdobie 1938 – 1944 prežila Viola Stern v relatívnom bezpečí, keďže maďarská vláda odmietala pristúpiť na nemecké požiadavky ohľadom transportovania židovskej populácie do Nemeckej ríše. V tomto období pracovala ako krajčírka. V roku 1941 odvliekli jej bratov Alexandra a Juraja na nútené práce. Alexander skončil na Ukrajine, kde musel kopať zákopy a po nehode v roku 1942 zomrel. Juraj pracoval na viacerých miestach v rámci vtedajšieho Maďarska a nakoniec v Mauthausene, odkiaľ sa po oslobodení vrátil do Lučenca.

Dňa 19. marca 1944 obsadili

Viola Stern Fischerová (Zdroj: ÚPN)

Nemci Maďarsko, čo malo za následok ďalšie sprísnenie režimu voči Židom. V máji vzniklo už aj v Lučenci samostatné geto pre Židov, v ktorom bola umiestená aj rodina Sternovcov. Nakoniec dňa 13. júna 1944 začala najtragickejšia etapa života Violy Sternovej. Na tento deň sa datuje jej príchod do koncentračného tábora v Auschwitz-Birkenau (Osvienčim), a zároveň aj smrť mnohých jej blízkych, ktorí boli poslaní ihneď do plynu.

V Birkenau Viola strávila dva mesiace, počas ktorých ale zažila neľudské pokusy zo strany smutne známeho nemeckého lekára Josefa Mengeleho (nemecký nacistický lekár, príslušník Waffen-SS a člen NSDAP; po zranení na fronte sa stal 24. mája 1943 vedúcim lekárom v ženskej časti koncentračného tábora Auschwitz-Birkenau, kde prevádzkal rozličné pokusy zamerané predovšetkým na pôrodnosť žien). Napriek tomu sa jej podarilo prežiť a 13. augusta nasledoval odchod do koncentračného tábora v Ravensbrücku. Z tohto strediska ju už 7. septembra 1944 presunuli ďalej, tentokrát do Buche-

nwaldu. V rámci tohto tábora bola po karanténnej dobe presunutá do fabriky Siemensu v Neustadt bei Coburg. Keď na sklonku vojny, 6. apríla 1945, vedenie tábora a príslušníci SS nariadili presun ostávajúcej väzenkýň, podarilo sa Viole a s jej prispením ďalším trom ženám ujsť z tohto desivého pochodu a ukryť sa v lese. S pomocou rakúskeho sedliaka získali dokumenty a presunuli sa do Čiech, kde privítali koniec vojny. Po ukončení vojny sa Viola vrátila do Lučenca, kde ale zo svojej rodiny našla len mladšieho brata Juraja. Rozhodla sa pre štúdium medicíny v Prahe, ktoré však nakoniec neukončila, keďže sa so svojím manželom – Jurajom Fischerom, vrátila do Lučenca (zosobášili sa 26. februára 1946). Vďaka nej sa podarilo v Prahe v roku 1945 zadržať a následne aj odsúdiť jednu z najbrutálnejších dozorkýň z radov väzenkýň v Osvienčime – Baby.

Ani po skončení vojny sa život Violy neuberal pokojným smerom. Jej manžel, počas vojny veliteľ tanku v spojeneckej armáde, s ktorou sa zúčastnil aj vylodenia v Normandii, bol počas komunistického režimu nespravodlivo obvinený zo sabotáže a odsúdený na trest smrti, ktorý mu bol zmenený na pobyt v uránových baniach v Jáchymove. Napriek tomu sa Viole podarilo vychovať dve dcéry – Helena sa narodila v roku 1947 a Viera v roku 1951, teda ešte pred odsúdením jej manžela do Jáchymova.

Celý život Viola Stern Fischerová podávala svedectvo o zločinoch nacizmu a varovala pred nebezpečenstvom revitalizácie holokaustu. V roku 2016 vyšli jej spomienky na dobu druhej svetovej vojny pod názvom Mengeleho dievča (Ikar, Bratislava, 2016). Nenápadná životom, ale silná svedectvom zomrela vo veku 94 rokov. Česť jej pamiatke!

MARTIN GAREK

V POPRADE SPOMÍNALI NA PRVÝ TRANSPORT ŽIDOVSKÝCH DIEVČAT A ŽIEN DO KONCENTRAČNÉHO TÁBORA

Prvý transport so židovskými obyvateľmi vojnového slovenského štátu odišiel z vlakovej stanice v Poprade 25. marca 1942. Nastúpiť do dobytých vagónov bolo donútených tisíc dievčat a žien z východného Slovenska. Vlak začal cestu do koncentračného tábora Auschwitz večer o 20:20 a presne v tomto čase, ale o 75 rokov neskôr si účastníci pietnej spomienky na popradskej železničnej stanici pripomenuli zapálením sviečok obeť prvej deportácie.

Tragédiu slovenských Židov si v Poprade pripomínali tri dni. V piatok 24. apríla si pamiatku obetí uctil premiér Robert Fico a večer sa v Dome kultúry uskutočnil slávnostný koncert pod názvom Vlak bez návratu.

V sobotu dopoludnia bola za účasti prezidenta Andreja Kisku obeť prvého transportu odhalená pamätná tabuľa na popradskej Gymnázium Kukučínova, ktoré sa nachádza v jednej z budov bývalých kasární, kde boli tesne pred prvým transportom sústredené židovské ženy a dievčatá. Popoludňajší program pokračoval v priestoroch Tatranskej galérie v Poprade premietaním dokumentárneho filmu režisérky Olgy Pohánkovej Žiť na ceste smrti, ktorý prináša svedectvo Edity Grosmanovej o jej trojročnom utrpení v Auschwitzu. Následne bol prezentovaný výskum a kniha Renin sľub autorky H. D. Macadamovej, týkajúce sa prvého transportu. Zároveň bol v kine Tatran uvedený nový film R. Kirchhoffa Diera v hlave o rómskom holokauste.

Slávnostného otvorenia výstavy Ivana Köhlera s názvom Rezidencia smrti sa zúčastnil aj predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák. Úctu obeť prvého transportu židovského obyvateľstva prejavil v mene Ústavu pamäti národa pripojením sa k symbolickému zapáleniu sviec v deň výročia aj položením venca počas nedeľnejšej pietnej spomienky pri pamätnej tabuli obeť holokaustu na železničnej stanici v Poprade.

Pietnej spomienky sa tiež ako vzácny hosť zúčastnila Edita Grosmanová, ktorá bola prvým transportom odvezená do koncentračného tábora a ako jedna z mála preživších sa po vojne vrátila domov. V deň návratu stretla svojho budúceho manžela Ladislava Grosmana, ktorý neskôr napísal predlohu k oskarovému filmu Obchod na korze.

Riaditeľ Múzea židovskej kultúry Pavol Mešťan počas spomienky povedal, že sa ho ľudia často pýtajú na revíziu holokaustu. Genocída židovského obyvateľstva patrí medzi najdôkladnejšie zdokumentované zločiny a podľa Pavla Mešťana je otázne, ako reagovať na nehorázne, zvrátené a drzé pokusy o revíziu. Treba brať vážne tých,

Na spomienkovom podujatí sa zúčastnila aj Edita Grosmanová, ktorá bola v marci 1942 ako mladé dievča deportovaná do koncentračného tábora a prežila v ňom tri roky utrpenia (Foto: Ján Endrödi, ÚPN)

ktorí sa pokúšajú na seba upútať pozornosť, alebo pokračovať v dokumentácii toho, čo možno dokázať a z čoho možno usvedčiť vrahov aj popieračov? „Revidovať, popierať znamená otvoriť brány, aby sa to isté stalo znova. Držať sa skutočnosti znamená posilniť človeka, aby nemusel po druhý raz znova prežiť niečo, čo nemohlo byť strašnejšie. Chce sa mi veriť v ľudskú sebazáchovu tých, ktorí sa stretávajú s problémom núdze v čase, keď už nebude na svete jediný živý svedok,“ povedal Pavol Mešťan zhromaždeným. Vzhľadom k dôveryhodnosti tých najmladších a najmenej skúsených sa podľa riaditeľa Múzea židovskej kultúry nesmie popieranie holokaustu podceňovať.

Podujatie zorganizovali Slovenské národné múzeum – Múzeum židovskej kultúry v Bratislave, Mesto Poprad a Tatranská galéria v Poprade. Záštitu nad spomienkou prevzal predseda vlády Robert Fico. Prejaviť úctu obeť prišiel aj prezident Andrej Kiska.

BRATISLAVA BOLA OSLOBODENÁ PRED 72 ROKMI

Dvojdnňové boje a stovky padlých sa spájajú s oslobodením hlavného mesta Slovenska začiatkom apríla 1945. 72. výročie bojov pripomenulo pietne podujatie pri pamätníku na bratislavskom Námestí Eugena Suchoňa.

Boje o slovenskú metropolu začali 2. apríla a trva-

Pietnej spomienky sa zúčastnili aj veteráni odboja (Foto: Andrea Púčíková, ÚPN)

li dva dni. Hrad, ktorý bol centrom nemeckého odporu, bol dobytý 4. apríla popoludní.

Bojov sa popri Červenej armáde zúčastnila aj Dunajská flotila sovietskej armády a rumunský tankový pluk.

Po bojoch pochovali v Bratislave približne 740 sovietskych vojakov (väčšina zahynula v priamych bojoch o mesto), na druhej strane padlo 470 nemeckých a maďarských vojakov. Počas oslobodzovania prišlo o život aj približne 120 civilistov. Najväčšie škody na domoch boli okolo Krížnej a Záhradníckej ulice.

Počas pietnej spomienky vzdali úctu padlým pri oslobodzovaní Bratislavy priami účastníkmi odboja a členovia Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov, zástupcovia štátnej správy, samospráv či diplomati. Česť pamiatke padlých prejavil za Ústav pamäti národa aj predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák.

NÁSILNE ODVEZENÉ ŽIDOVSKÉ DETI PRIPOMÍNA NA ŽELEZNIČNEJ STANICI NOVÁ PAMÄTNÁ TABUĽA

Detské obete holokaustu, ktoré boli deportované do koncentračných táborov, pripomína na bratislavskej Hlavnej stanici nová pamätná tabuľa. Jej osadenie iniciovala Spoločnosť kresťanov a židov na Slovensku.

Podľa emeritnej prezidentky Spoločnosti Štefanie Sališovej to nie je len pamiatka na deti, ktoré sa z koncentračných táborov nevrátili, ale aj upozornenie, že dnes nežijú nielen oni, ale ani ich deti, vnuci a pravnuci, ktoré mohli mať, nebyť deportácie.

Čestný predseda Ústredného zväzu židovských náboženských obcí Pavel Traubner, ktorý sám holokaust prežil, symbolicky priviedol aj svoje vnúčatá. Odhalenie pamätnej tabule je podľa neho aj mobilizujúce a chcel by, aby všetci demokraticky zmýšľajúci ľudia bojovali za to, aby sa už nikdy takéto tabule nemuseli odhaľovať.

Čestný predseda Ústredného zväzu židovských náboženských obcí Pavel Traubner, ktorý sám prežil holokaust, s vnúčatami (Foto: Andrea Púčíková, ÚPN)

KAJÚCA TRYZNA V LEVICIACH

Utrpenie v koncentračnom tábore Auschwitz neprežilo približne 2 300 Židov z Levíc a okolia (od novembra 1938 až do skončenia vojny bolo toto územie súčasťou Maďarska), ktorí tam boli deportovaní v júni 1944. Smútočná spomienka sa na ich počesť konala 1. apríla v levickej synagóge. Cieľom kajúcej tryzny bolo, aby občania, oficiálni predstavitelia Levíc a zástupcovia cirkví vyjadrili ľútosť a bolesť nad stratou blízkych Židov a zároveň pred Bohom Abraháma, Izáka a Jakuba prosili o odpustenie a milosť pre mesto.

V prvej časti podujatia priblížili historické fakty Mar-

Predseda Ústredného zväzu židovských náboženských obcí Igor Rintel pred pietnym zhromaždením (Foto: Marián Bielík)

ta Švolíková zo Štátneho archívu v Leviciach a očitý svedok deportácie Ladislav Ťurge. Samotná smútočná tryzna sa začala trúbením na šofar, teda baraní roh, ktorým sa v minulosti zvolávali ľudia k pokániu. Pokánie vyslovili jednotliví účastníci a moderátor zároveň poprosil všetkých zhromaždených, aby spoločne vyjadrili ľútosť pred Bohom i predstaviteľmi židovského národa. Urobili tak slovami, ktoré Biblia používa, keď sa žijúca generácia vracia k vyznávaniu zlyhaní predošlého pokolenia: „Odpusť, Bože, nám a našim otcom.“

Po pokání zapálili predstavitelia židovskej náboženskej obce a mesta sedem sviec na pamiatku všetkých obetí holokaustu z Levíc a okolia. Po slovách predsedu Ústredného zväzu židovských náboženských obcí Igora Rintela zaznela pieseň Hodu I Aldonai. Napokon Igor Rintel v slovenčine a rabín Michail Borisovič Kapustin v hebrejčine vyslovili Áronovské požehnanie: „Nech ťa Hospodin požehná a nech ťa ochráni! Nech Hospodin rozjasní nad tebou svoju tvár a nech ti je milostivý! Nech Hospodin obráti svoju tvár k tebe a nech ti udelí pokoj.“

Na kajúcej tryzne sa ako vzácni hostia zúčastnili 92-ročná pani Štadlerová, ktorá bola v roku 1944 násilne odvezená, a príbuzní deportovaných židovských obyvateľov, pán Štadler a pani Salátiová.

Podujatie pripravilo Spoločenstvo pre prácu s kresťanskými hodnotami v polícii s podporou primátora mesta Levice Štefana Mišáka. Zúčastnili sa na ňom predstavitelia levickej samosprávy, židovskej náboženskej obce, viacerých kresťanských cirkví, generálny duchovný Ústredia ekumenickej pastoračnej služby Ozbrojených síl a Ozbrojených zborov Marián Bodolló, aj predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák.

SPOMIENKA NA MUČENÝCH A DEPORTOVANÝCH ZA ČIAS TOTALITY

Utrpenie nespravodlivo prenasledovaných a výročie likvidácie reholí v Československu pripomenula pietna spomienka pri pamätníku mučeným, umučeným a deportovaným za komunizmu na cintoríne v Poprade – Veľkej.

Niekdajší politickí väzni pripravili toto stretnutie na 12. apríla, teda deň pred výročím takzvanej Akcie K, počas ktorej príslušníci komunistickej národnej bezpečnosti, Ludových milícií, Štátnej bezpečnosti a niekde aj

Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák počas pietnej spomienky pri Pamätníku obetiam komunizmu na cintoríne v Poprade – Veľkej pripomenul nezmyselné množstvo obetí režimu. (Foto: Branislav Bednár)

armády vnikli do mužských kláštorov v celom Československu. V rámci tejto tajnej akcie ŠtB v noci z 13. na 14. apríla 1950 na Slovensku internovali 881 rehoľníkov

z jedenástich reholí. Tieto udalosti dostali aj pomenovanie Barbarská noc.

Obete totality si pripomenuli členovia Konfederácie politických väzňov Slovenska, Svetového združenia bývalých československých politických väzňov a Politickí väzni – Zväzu protikomunistického odboja. Pamiatku prenasledovaných si uctil aj predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák.

Predseda Správnej rady pripomenul dôležité poslanie ÚPN strážiť a pripomínať pravdu o minulosti a varoval pred deformovaním pravdy aj pretrvávajúcou nesp spravodlivosťou, ktorá sa týka bývalých príslušníkov ŠtB a nimi poberaných výsluhových dôchodkov aj za obdobie, kedy škodili. Zdôraznil, že dnes požívajú vyššiu dôveru na súdoch ako listinné dôkazy, ktoré sami vytvorili. „Je preto dôležité, aby sme neustále pripomínali zločineckú minulosť, lebo tomu, kto ju nepozná, hrozí, že si ju zopakuje,“ povedal Ondrej Krajňák.

PODARILO SA ZÍSKAŤ SKENY KARTOTEČNÝCH LÍSTKOV S ÚDAJMI ODVLEČENÝCH DO SOVIETSKYCH TÁBOROV

Múzeum Slovenského národného povstania po ôsmich rokoch intenzívneho výskumu zavŕšilo projekt s názvom „Slováci v zajateckých táboroch NKVD v rokoch 1939 – 1956“. Rovnako bol ukončený projekt Občianskeho združenia Krásny Spiš „Lepšie neskoro ako nikdy“, ktorý prebiehal od roku 2015 súbežne s archívnym výskumom.

V priebehu tohto výskumu sa ukázalo, že sa v Ruskom štátnom vojenskom archíve (archív RGVA) nachádza niekoľko tisíc záznamov obyvateľov bývalého Československa, ktorí prešli systémom GUPVI (Hlavná správa vojenských zajatcov a internovaných). Systém fungoval nezávisle na u nás známom systéme GULAG.

Po dlhoročnom úsilí a v spolupráci s Občianskym združením Krásny Spiš, Ústavom pamäti národa a Ústavom pro studium totalitních režimů sa Múzeu SNP podarilo tieto záznamy získať a privieŕť na Slovensko. K ich získaniu pomohla finančná pomoc Nadácie EPH a Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR z dotačnej schémy Ľudské práva, ale aj od súkromných osôb.

Ústav pamäti národa sa podľa predsedu Správnej rady Ondreja Krajňáka aktívne zapojil do projektu preto, aby doplnil neúplnú databázu slovenských spoluobčanov, ktorí boli krátko po oslobodení odvlečení do sovietskych zajateckých táborov alebo boli zajatí sovietskou armádou v čase, kedy boli československými občanmi.

„Spolupráca na projekte je satisfakciou najmä pre ro-

diny obetí deportovaných spoluobčanov. Je úlohou ÚPN zaujímať sa o osudy odvlečených, ktorí boli proti svojej vôli násilne deportovaní, neskôr väznení a v dôsledku neľudských podmienok aj pochovaní ďaleko za hranicami našej vlasti,“ povedal Ondrej Krajňák. Ak by sa stalo, že niekto z príbuzných na základe sprístupnenej databázy vycestuje do Ruska a nájde hrob svojho blízkeho, potom má podľa predsedu Správnej rady tento projekt mimoriadny význam.

Pre projekt sa podarilo získať súhlas na skenovanie kartotečných lístkov, ktoré obsahujú údaje o občanoch bývalého Československa. Na základe týchto lístkov sa podľa riaditeľa Múzea SNP Stanislava Mičeva dá hovoriť o 39-tisíc odvlečených československých občanoch. U väčšiny väznených existujú ku kartotečným lístkom aj osobné zložky, ktoré si môžu rodiny odvlečených vyžiadať.

Výskum ďalej pokračuje a počet zajatcov nie je pravdepodobne konečný.

Suma za skeny kartotečných lístkov bola najskôr osem miliónov rubľov, teda skoro 130-tisíc eur, no bola znížená na viac ako 48-tisíc eur. Veľkú časť zaplatila Nadácia EPH, Ústav pamäti národa prispel sumou päťtisíc eur.

Odvlečení obyvatelia Československa prešli tábormi Hlavnej správy vojenských zajatcov a internovaných so skratkou GUPVI. Bol to paralelný väzenský systém k systému táborov GULAG. Gulagy však neboli určené pre vojenských zajatcov, ale pre politických väzňov. Uväznených v oboch typoch táborov využívali na nútené práce a podľa Stanislava Mičeva uzatvárala NKVD, ktorá tábory spravovala, zmluvy so štátnymi podnikmi a dodávala im pracovnú silu.

ÚPN vydal v roku 2006 v spolupráci s českým nakladateľstvom Libri a Ústavom soudobých dějin AV ČR monografiu Milady Polišenskej Čechoslováci v Gulagu a československá diplomacie 1945 – 1953. Autorka zároveň poskytla Ústavu zoznam viac ako 7 400 odvlečených československých občanov, medzi ktorými bolo najviac Slovákov a početnejšie zastúpenie mali aj príslušníci ruskej, rusínskej a ukrajinskej národnosti.

Deportácie civilistov z obsadených území boli schválené na najvyšších sovietskych miestach v septembri 1944 a ich cieľom bolo najmä získanie nových pracovných síl, ktoré mali nahradiť vojnové straty. Väčšina ľudí deportovaných z Československa bola umiestňovaná v táboroch nútených prác na Donbase a Kaukaze, kde väzni pracovali v baniach, na stavbách, v priemysle a v lesoch.

Pri hromadných internáciách využívala Červená armáda, respektíve zložky NKVD ako zámienu výkonu na príklad stavebných prác, pri individuálnej internácii bola obeť zvyčajne predvolaná, aby podala informácie, na krátky výsluch, tlmočenie a podobne. Vojaci Červenej armády alebo príslušníci NKVD často nezákonne zadržali a odsúdili aj náhodne a svojvoľne vytipovanú osobu.

Podľa Stanislava Mičeva z Múzea SNP sa deportácie civilistov uplatňovali na Slovensku a v Česku menej v porovnaní s Maďarskom, a to vďaka Slovenskému národnému povstaniu a preto, že Československo bolo považované za spojenca.

Cez sovietske pracovné tábory pre zajatcov podľa údajov Múzea SNP prešlo medzi rokmi 1941 až 1945 okolo 69-tisíc ľudí z Československa, viac ako štyritisíc zajatcov zahynulo. Celkovo bolo v táboroch systému GUP-VI väznených vyše troch miliónov vojnových zajatcov a každý desiaty z nich zahynul.

SLÁVNOSTNÉ ODOVZDÁVANIE DEKRÉTOV VETERÁNOM PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA Z PREŠOVSKÉHO KRAJA

Vo štvrtok (27. 4. 2017) bolo v Prešove slávnostné odovzdávanie dekrétov veteránom a účastníkom protikomunistického odboja z Prešovského kraja. Podujatie už po dvadsiaty štvrtý raz organizoval Ústav pamäti národa a v Prešovskom kraji ho v spolupráci s VÚC pripravili už tretíkrát. Dekrét veterána alebo účastníka protikomunistického odboja udeľujú ľuďom, ktorí vo svojom živote príkladným spôsobom bránili, presadzovali či trpeli za hodnoty demokracie, vierovyznania, alebo z rôznych príčin boli prenasledovaní komunistickým režimom. ÚPN priznáva postavenie účastníka či veterána protikomunistického odboja od roku 2006.

V Prešove pripravili devätnásť dekrétov občanom, z toho desať in memoriam. „Ústav pamäti národa nie je sudcom tých, čo páchali zločiny, je advokátom tých, čo trpeli. Mám tu česť v mene ÚPN priznať 19 osobnostiam Prešovského kraja štatút veterána protikomunistického odboja. Sú to ľudia, ktorí v minulosti nepatrili k mlčiacej väčšine. Odmietli sa iba nečinne prizerať, keď v ich okolí či na ich blízkyh bola páchaná nepravosť,“ povedal predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák.

Predseda Správnej rady vyzdvihol okrem iných umučeného gréckokatolíckeho kňaza Mirona Petrašoviča, ktorý za svoju vieru zomrel vo väzení. „28. apríla uplynie 67 rokov od smutne známeho prešovského Soboru, ktorý prakticky zlikvidoval gréckokatolícku cirkev. Jeden z tých, ktorý veriacich povzbudzoval k viere, organizoval petície za obnovu gréckokatolíckej cirkvi a vyzýval zodpovedných k náprave, bol aj prešovský gréckokatolícky farár Miron Petrašovič. V roku 1958 ho spolu s ďalšími šiestimi kňazmi zaistila Štátna bezpečnosť a obvinila zo špiónáže pre zahraničnú spravodajskú službu, pre Vatikán. Prešovský súd mu vymeral nepodmienečný trest a odpykať si ho mal v Leopoldove. Tvr-

Veteráni a účastníci protikomunistického odboja z Prešovského kraja po slávnostnom prevzatí dekrétov. (Foto: Peter Juščák, ÚPN)

dé väzenské podmienky spôsobili, že Miron Petrašovič 9. augusta 1959 zomrel vo väzení vo veku 69 rokov,“ priblížil Ondrej Krajňák.

ÚPN k dňu dnešnému priznal postavenie veterána protikomunistického odboja 715 osobám, z toho 240 in memoriam.

Štátny tajomník Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR Peter Krajňák na podujatí pripomenul, že žiadna ideológia nemôže byť nad svedomím.

Prítomný bol aj predseda Konfederácie politických väzňov Peter Sandtner, zástupca Gréckokatolíckeho arcibiskupstva Prešov Mons. Milan Lach, SJ a generálny vikár rímskokatolíckej Spišskej diecézy Mons. Anton Tyrol.

V kultúrnom programe vystúpil zbor PASA z Prešova a žiaci ZUŠ Jána Poschla a ZŠ sv. Mikuláša z Prešova.

MEDZINÁRODNÁ SÚŤAŽ: PAMÄTNÍK OBETIAM TOTALITARIZMU V BRUSELI

Na sympóziu, organizovanom poslancom Lászlóm Tőkésom v Európskom parlamente v Bruseli 26. apríla 2017, vyhlásila Platforma európskej pamäti a svedomia medzinárodnú súťaž na vytvorenie nového pamätníka v srdci bruselskej európskej štvrte.

Poslaním pamätníka má byť pripomínanie miliónov ľudských životov stratených pre totalitarizmus 20. storočia v Európe a vyzdvihnutie Európskej únie ako jedinečného mierového a demokratického projektu, ktorý stojí na skúsenostiach z minulosti.

Cieľom súťaže je vytvoriť umelecké dielo vysokej hodnoty pre Brusel. Zapojili sa mestské authority, ktoré tak maximalizujú pravdepodobnosť realizácie pamätníka.

Súťaž otvorili pre umelcov a architektov z celého sveta. Tí, ktorí do 15. júna prejavili záujem, majú odovzdať svoje práce do 15. decembra. Výsledky budú vyhlásené

15. februára 2018, na apríl 2018 je naplánovaná výstava desiatich najlepších diel v Európskom parlamente.

PIETNE PODUJATIE PRIPOMENULO 72. VÝROČIE KONCA DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

Pietne podujatie pri pamätníku Slavín pripomenulo 72. výročie konca druhej svetovej vojny, ktorá sa v Európe oficiálne skončila 8. mája 1945.

Na podujatí sa zúčastnili aj priami účastníci bojov druhej svetovej vojny.

Predseda vlády Robert Fico vyzval orgány činné v trestnom konaní, aby zakročili a zastavili prejavy extrémizmu, ktoré sa v súčasnosti spájajú s jednou parlamentnou politickou stranou. Poukázal na to, že zástup-

Zástupca Zväzu protifašistických bojovníkov generál Igor Čombor počas spomienky varoval a upozorňoval na súčasné nebezpečenstvo spojené so šírením extrémizmu a neofašizmu (Foto: Andrea Púčíková, ÚPN)

ca tejto strany sa verejne vyjadril, že nemá názor na holokaust, a iného politika z rovnakého zoskupenia v televízii sprevádzali ozbrojení muži, ostentatívne ukazujúci svoje zbrane. „Toto nemá nič spoločné ani s demokraciou, ani s hodnotami, a čím skôr tieto prejavy zastavíme, tak to bude pre túto krajinu lepšie,“ povedal premiér na podujatí.

Predseda Bratislavského samosprávneho kraja Pavol Frešo povedal, že sa treba ohraďiť voči tomu, keď extrémisti v súčasnosti verejne používajú symboly slovenského fašistického štátu, a povedať, že stačilo a že sa ich spoločnosť nebojí.

Aj zástupca Zväzu protifašistických bojovníkov generál Igor Čombor vyzval, aby ľudia vyjadrili odpor voči novodobému extrémizmu a neofašizmu.

Úctu padlým vojakom vzdali položením vencov aj zástupcovia Ústavu pamäti národa.

UČITELIA PREMÝŠĽALI NAD SLOVAMI „OBETOVALI NAJVZÁČNEJŠIE“

Už ôsmy ročník vzdelávania učiteľov (nielen) dejepisu sa v Bratislave v Centre Salvator uskutočnil od 4. do 6. mája. Organizátorom podujatia, ktorého sa zúčastnili historici, didaktici a umelci, je OZ Nenápadní hrdinovia, Ústav pamäti národa v spolupráci s Nadáciou Konrada Adenauera, Vysokou školou zdravotníctva a sociálnej práce svätej Alžbety a ďalšími. Tento ročník sa niesol v znamení slov „Obetovali to najvzáčnejšie“.

Vedecko-didaktickú konferenciu otvoril 4. mája spoločenský večer s autorkou dokumentu o Antonovi Srholcovi Alenou Čermákovou. Učiteľov zaujala téma odpustenia a záujmu o najbiednejších.

Dopoludňajší program druhého dňa bol venovaný problematike fašizmu a komunizmu. Nenápadnú hrdinku Gissi Fleischmann predstavila Katarína Mešková Hradská z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Bohatú edukačnú činnosť vzdelávacieho centra Múzea SNP priblížila Jana Odrobiňáková. Prednáška o Etty Hillesium v podaní sestry Dárie z Komunity Blahoslavenstiev prepojila minulosť so súčasnosťou. Riaditeľ divadla Pôtoň Michal Ditte hovoril o tom, ako sa dá viesť zápas o pamäť na pôde umenia.

Popoludňajší blok bol venovaný témam obdobia komunizmu. Úvodná prednáška predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka sa dotkla témy vyrovnávania sa s minulosťou. Po nej nasledovali prednášky historikov Róberta Letza o procese Titus Zeman a spol. a Patrika Dubovského o kňazovi Štefanovi Polákovi. Didaktické projekty Ústavu pamäti národa predstavil Michal Babál a OZ Nenápadní hrdinovia zasa František Neupauer. V podvečer sa prítomní presunuli na akademickú pôdu

Historik Patrik Dubovský pri prednáške o zavraždenom kňazovi Štefanovi Polákovi (Zdroj: OZ Nenápadní hrdinovia)

Vysokej školy výtvarných umení, kde po prednáške Martina Piačeka navštívili ateliéry a ďalšie prednášky doktorandov.

Sobotné popoludnie (6. máj) patrilo didaktikom. Jaroslav Pinkas z českého Ústavu pro studium totalitních režimů priblížil anglo-americkú didaktickú školu a poukázal na dôležitosť faktov pri učení dejín. Po ňom sa slova ujal František Neupauer, ktorý v príspevku Korbuly verzus Zeman priblížil dvoch rozličných aktérov jednej éry. Záver konferencie patrilo výmene skúsenosti medzi učiteľmi z celého Slovenska.

Pedagógovia ocenili náplň konferencie. Oslovili ich príbehy o angažovanosti, zodpovednosti, no rovnako aj odpúšťaní a prijatí. O dôležitosti danej konferencie pre učiteľov svedčia aj slová jednej z účastníčok: „Chcem vyjadriť veľké ďakujem za možnosť zúčastniť sa na konferencii, ktorá bola zorganizovaná vysoko profesionálne, ľudsky, pútavo a odborne veľmi obohacujúco. Prajem vám veľa úspechov a radosti z práce, ktorú robíte.“

Organizátori už teraz uvažujú nad deviatym ročníkom konferencie a zároveň pozývajú učiteľov zapojiť sa so svojimi študentmi do projektu Nenápadní hrdinovia (viac na www.november89.eu).

Prinášame aj niektoré reakcie a vyjadrenia účastníkov o tom, čo ich na konferencii zaujalo:

„Zažil som veľa konferencií a som úprimne šťastný, že úrovňou aj obsahom bola naplňujúca. Ozaj veľká vďaka, že to nebol zabitý čas.“

„Sestra Dária a to, ako prezentovala Etty Hillesium – nechať si zobrať vnútorné dobro a pokoj, úsmev a lásku.“

„Je málo priestoru v škole na novodobé dejiny. Žiaci v 9. ročníku sú prijatí na SŠ a znižuje sa ich záujem o učenie...“

„Robí sa málo... a v školstve stále budú učitelia, ktorí budú totalitu v istom zmysle obhajovať. Čo sa k tomu dá dodať...“

„Niektoré udalosti sú stále tabu.“

„Politici manipulujú históriu. Deti v škole nepremýšľajú, nechce sa im.“

„Potvrdil som si dôležitosť našej práce učiteľov a posilnil som si motiváciu.“

„Zapojím žiakov do aktivít OZ Nenápadní hrdinovia.“

„V hlavne mám už veľa nápadov, o. i. aj vďaka VŠVU, Divadlu Potôň a podobne.“

„Keď budeme mlčať o problémoch, necháme rozhodovať radikálov (tých, ktorí kričia).“

„Uvedomila som si nebezpečenstvo potreby splynutia s davom, a teda podpory zla, vďaka prednáške Dr. Pinkasa.“

„Oslovilo ma obmedzenie slobody, pocit absolútnej moci (manipulácia, rozhodovanie o životoch ľudí) vďaka prednáškam prof. Letza a Dr. Dubovského.“

„Dokázať odpúšťať, neodpovedať na zlo zlom. Vytvoriť si osobný pocit slobody a nenechať si ho vziať inými. Dokázať sa postaviť na stranu dobra a pravdy. NEMLČAŤ!“

„Viacero informácií, ktoré tu odzneli, mi boli doteraz neznáme a boli prezentované osobnosti, ktoré som nepoznal. Oplatí sa ich študovať.“

„Dobré a hlavne reálne použiteľné materiály.“

„Slobodu mať v sebe. Nenechať ju zničiť okolnosťami. (sestra Dária)“

„Vysvetľovať dejiny, rozprávať sa s mladými a vnímanie dejín aj cez poukázanie na hodnoty (dobro – zlo).“

„Sestra Dária – neuveriteľné, čo z tejto osoby išlo. V tejto oblasti ma oslovil aj úvodný večer o Srholcovi a veľmi naplnil.“

„Myšlienky pána Krajňáka – dokumentovať a zverejňovať fakty o našej minulosti, či sa nám páčia, alebo nie. Potreba prevziať zodpovednosť za nezodpovednosť.“

„Sestra Dária: Nikto mi nemôže urobiť nič na mojom vnútornom postoji, ak ja mu to nedovolím.“

„Myšlienka dona Srholca: Láska je silnejšia ako nenávisť.“

„Super priestor konferencie – pekné, dostupné, príjemné...“

„Páčil sa mi interaktívny charakter podujatia.“

DNI OTVORENÝCH DVERÍ ÚPN PONÚKLI PREMIETANIA DOKUMENTOV, DISKUSIE S HISTORIKMI AJ EXKURZIE V ARCHÍVE

Študenti počas prvého dňa podujatia Dni otvorených dverí videli v Dome kultúry Zrkadlový háj v Petržalke film Bež, chlapče, bež o židovskom chlapcovi, ktorý sa ukrýva pred nacistickým prenasledovaním v lesoch,

hľadá pomoc u poľských obyvateľov a snaží sa prežiť vojnu.

Po filme nasledovala diskusia s predsedom Správnej rady Ondrejom Krajňákom, žurnalistom Lukášom Filom a Petrom Juščákom, spisovateľom a autorom knihy *Odvlečení*, o československých občanoch deportovaných po vojne do sovietskych pracovných táborov. So študentmi nediskutovali len o histórii, ale tiež o slobode, súčasnej politickej situácii a aj v súčasnosti aktuálnej téme nebezpečenstva totalitných režimov.

Dni otvorených dverí ÚPN pokračovali v utorok 23. mája exkurziami v Archíve Ústavu pamäti národa. Študenti aj ďalší návštevníci mohli bližšie spoznať prácu archivárov, vidieť autentické materiály vytvorené za komunizmu Štátnou bezpečnosťou alebo si vypočuť prednášku o Železnej opone.

So študentmi diskutovali (zľava) spisovateľ a hovorca Ústavu pamäti národa Peter Juščák, predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák a novinár Lukáš Fila. Diskusiu moderoval historik ÚPN František Neupauer, program rozšíril svojou hudbou pesničkár Peter Janků (Foto: Andrea Púčiková, ÚPN)

Od stredy 24. do piatku 26. mája prichádzali do sídla ÚPN študenti, aby si pozreli filmy o období neslobody, sprevádzané diskusiami o totalitných režimoch. Najmä v stredu mali aj príležitosť pozrieť si priestory Ústavu pamäti národa, stretnúť nespravodlivo prenasledovaných za totality a porozprávať sa s predsedom Správnej rady Ondrejom Krajňákom.

Spoluorganizátorom podujatia bol Bratislavský samosprávny kraj. Iniciatívu podporilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

Dni otvorených dverí ÚPN boli určené najmä pre školy a ich cieľom bolo priblížiť činnosť Ústavu pamäti národa a predstaviť výsledky práce jeho odborných zamestnancov. Podujatie je príspevkom Ústavu pamäti národa k lepšiemu poznaniu histórie mladou generáciou a k vysvetľovaniu podstaty totalitných režimov a extrémizmu na základe historických skúseností s cieľom predchádzať extrémistickým názorom.

Predseda Správnej rady ÚPN na tlačovej konferencii

Riaditeľ Archívu ÚPN Ľubomír Ďurina ukazuje študentom počas prehliadky spis agenta (Foto: Andrea Púčiková, ÚPN)

pred začatím Dní otvorených dverí pripomenul, že úlohou Ústavu pamäti národa je vyrovnáť sa s totalitnou minulosťou, napomôcť nastoleniu spravodlivosti a pripraviť pôdu pre vzájomné zmierenie tých, čo prenasledovali a tých, čo boli prenasledovaní. „Stávame sa svedkami, že aj naša krajina omnoho viac ako inokedy zápasí s prejavmi rasizmu, antisemitizmu, extrémizmu či intolerancie. Ukazuje sa, že nestačí iba poznať zločiny totalitných režimov a mená tých, čo sa na nich podieľali. Omnoho dôležitejšie je ponúknuť mladým ľuďom vzory hodné nasledovania, ukázať im osobnosti, ktoré sa zaslužili o pád totalitných režimov ako nacizmus či komu-

Návštevníci mali možnosť vidieť aj priestory digitalizačného pracoviska ÚPN (Foto: Juliana Gubišová, ÚPN)

nizmus, a motivovať ich k zásadným postojom,“ povedal Ondrej Krajňák. Je podľa neho nevyhnutné, aby žiaci a študenti poznali utrpenie, ktorým mnohí ľudia zapla-

tili za slobodu, aby v nich bolo predovšetkým formované historické povedomie a aby boli varovaní pred totalitnými režimami.

Štátny tajomník ministerstva školstva Peter Krajňák pripomenul, že rezort pripravuje malú reformu vzdelávania v predmete dejepis v rámci projektu „Človek a spoločnosť“, kde očakáva aj zapracovanie poznatkov z bádania ÚPN. Ocenil úsilie ÚPN o budovanie historickej pamäti a podporil rozvíjajúcu sa spoluprácu ústavu s organizáciami riadenými ministerstvom školstva. Pripomenul úspech Múzea holokaustu v Seredi, ktoré môže byť povzbudením aj pre aktivity ÚPN. Spoločné úsilie pri tvorbe pedagogických a vzdelávacích pomôcok potvrdil aj Marek Bubeník zo Štátneho pedagogického ústavu.

Predseda Bratislavského samosprávneho kraja Pavol Frešo pripomenul dobrú spoluprácu Ústavu pamäti národa a regionálnej samosprávy. Stredné školy pod správou kraja spolu s odborníkmi z ÚPN pripravujú početné vzdelávacie programy. Tiež pripomenul, že pri riešení areálu bývalej Patrónky je možné diskutovať o možnosti využiť priestory aj na aktivity či sídlo, prípadne na zriadenie muzeálnej expozície o dobe neslobody. Pavol Frešo v tejto súvislosti povedal, že „nie je možné, aby sa naša kolektívna pamäť stratila v húštinách byrokracie“.

V SABINOVE SI 75 ROKOV OD DEPORTÁCIÍ ŽIDOV PRIPOMENULI KAJÚCNOU TRYZNOU

V nedeľu 21. mája sa v Sabinove konala kajúcna tryzna pri príležitosti 75. výročia deportácie židovských obyvateľov z tohto mesta.

Podujatiu predchádzalo odhalenie pamätnej tabule umiestnenej na kameni v mestskom parku a pripomínajúcej miesto, na ktorom kedysi stála sabinovská synagóga. Postavená bola v roku 1870, vo vojnových rokoch 1942 – 1945 sa po odvlečení Židov využívala ako skladište na hospodárske účely. Keď nemecké vojsko počas svojho ústupu z nej nestihlo odniesť uskladnené obilie, 19. januára 1945 synagógu zapálilo.

Samotná tryzna sa konala v mestskom kultúrnom stredisku, organizovalo ju mesto Sabinov v spolupráci s miestnymi kresťanskými cirkvami.

Peter Borza z katedry historických vied Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v úvode predniesol širší historický exkurz na tému situácie v rokoch 1939-1945, života Židov na Slovensku a ich deportácií. Lukáš Obšitník z Ústavu pamäti národa pripomenul, že vo väčšine slovenských miest žila početná židovská menšina, ktorá bola organickou súčasťou slovenskej spoločnosti, a zdôraznil, že prejavovať úprimnú ľútosť za

Na odhalení tabule sa zúčastnili predstavitelia mesta aj židovských náboženských obcí (Foto: Lukáš Obšitník, ÚPN)

vážne chyby svojich predkov je prejavom zrelosti spoločnosti, v dôsledku čoho môže nastať zmierenie, pravdivým spôsobom sa tak buduje potrebná pamäť a tiež sa tým zamedzuje vzniku nových druhov nenávisti. V mene ÚPN ocenil, že sa k takémuto prístupu hlási aj mesto Sabinov.

Kajúci akt odprosenia predniesli primátor Sabina Peter Molčan, dekan rímskokatolíckej farnosti Ladislav Cichý, dekan gréckokatolíckej farnosti Slavomír Palfi, zborová farárka evanjelickej cirkvi augsburského vyznania Marta Ferjová, duchovný správca pravoslávnej cirkevnej obce Vasil Kuzmyk a pastor apoštolskej cirkvi Rinaldo Olah. Sedem sabinovských kresťanských rodín zapálilo sviece menory. Približne dvesto zúčastnených prednieslo spoločné verejné vyznanie a odprosenie pred Bohom. Dôstojné podujatie zavŕšilo Áronovské požehnanie mestu a jeho obyvateľom, ktoré predniesol rabín

V Mestskom kultúrnom stredisku v Sabinove si zúčastnení mohli pozrieť fotografie židovských rodín, ktoré boli v roku 1942 zo Sabiny násilne odvlečené. Fotografie rodín boli zavesené na symbolickom ostnatom drôte (Foto: Lukáš Obšitník)

Miša Kapustin z Ústredného zväzu židovských náboženských obcí na Slovensku.

Tryzny sa zúčastnili potomkovia viacerých miestnych Židov, ktorí zahynuli v koncentračných táboroch, ako aj predstavitelia židovských náboženských obcí na Slovensku. V rokoch 1942-1945 bolo zo Sabinova násilne odvlečených viac ako 500 židovských obyvateľov.

„NEMÔŽETE NEHOVORIŤ!“ ZAZNELO V EDUCAFE

Príbehy ľudí, ktorí na vlastnej koži prežili zápas s totalitným režimom, priblížil poslucháčom počas diskusného večera s názvom Nespravodlivo stíhaní riaditeľ sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa František Neupauer. Diskutujúcich, ktorí prišli 30. mája do Educafe v Bratislave, zaujal príbeh Rudolfa Dobiáša (nominovaného na Nobelovu cenu za literatúru) a jeho tvor-

Riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu ÚPN František Neupauer počas prednášky o nespravodlivo stíhaných v priestoroch Educafe na Rožbotníckej ulici v Bratislave (Foto: Magda Biznárová)

ba vykresľujúca utrpenie i odpustenia: „Horúčka, čo mi blčí v tele, je zase božská pahreba.“ Myšlienka vernosti pravde bola silnou témou v príbehu Silvestra Krčméryho. Odpustenie, veľkodušnosť i „blízkosť uránu“ odznali v príbehu Antona Srhoľca.

Niektoré príbehy vyrozprávali aj samotní poslucháči: neter dona Miroslava Kyselého, dcéra politického väzňa Teodora Hlaváča aj príbuzná dona Antona Srhoľca.

Mladých ľudí zaujímala téma informovanosti o období neslobody. „Prečo to na nás nedolieha zo všetkých strán? Kde sa o týchto príbehov, ktoré ma na vašej prednáške silne oslovili, môžem dozvedieť viac.“ Na otázku prečo „prokuratúra nekoná“ zaznela aj takáto odpoveď: „ÚPN sa snaží dokumentovať obdobie neslobody. Naposledy sme rokovali na generálnej prokuratúre o pripra-

vovanej publikácii k Sviečkovej manifestácii (25. marec 1988) a stretnutie bolo veľmi priateľské, no následne reálne možnosti preskúmať dokumenty boli alarmujúco obmedzené. V archíve v Trnave, kde je uložený archívny spis, nám nedovolili prezrieť si stovky fotografií zaznamenaných ŠtB, ale „niekto“ z prokuratúry vybral len tri fotografie, ktoré paradoxne udalosť vykresľujú tak, že agresorom nebola vtedajšia moc, ale manifestujúci za ľudské a náboženské práva,“ povedal prednášajúci František Neupauer. Hrozí tak, že pod zámkou ochrany osobných údajov a aj nemožnosti nahliadnuť do archívnych spisov môže dôjsť k falšovaniu historických faktov.

Nechýbali ani ďalšie reakcie z publika a následné podnety aj formou e-mailov. Jeden z účastníkov sa podelil o dokumenty z procesu s „principiálnymi ľuďmi“ (munistami), ďalší poslali informácie o obetiach režimu či podnety k ďalšej činnosti.

„Je potrebná vaša činnosť hlavne pre nové generácie, aby vedeli čerpať z pamäti národa. Bohužiaľ, dnes je mládež, aká je, hodnotový systém je rozvrátený a aj keď ľudia ako Krčméry by mali byť vzorom... prosto to tak nie je a svet nepočká a uteká ďalej. Preto tak ako dnes každý, naozaj každý pozná Štúra a je z neho akýsi symbol, alebo Svätopluka... tak aj keď vôbec väčšina ľudí nevie detaily, ale má ich v povedomí. Bol by som rád, keby raz mali takto v povedomí aj negatívne veci z našej histórie 20. storočia.“ (Martin)

„Vďaka za vaše nadšenie pre túto prácu, poslanie. Na vás sa výchova „nemôžem hovoriť“ iste nepodpísala. Vy skôr „nemôžete nehovoriť“. Vďaka.“ (Mária)

Podujatie plné otázok, námetov a diskusie už tradične trvalo do neskorých večerných hodín.

Séria prednášok, ktoré pripravil Ústav pamäti národa spolu s Educafe, zahŕňala okrem témy nespravodlivo prenasledovaných aj diskusiu s historikom a právnikom Ondrejom Podolcom o politických udalostiach februára 1948, prednášku historika Patrika Dubovského o Sviečkovej manifestácii a predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka o trestnoprávnom vyrovnávaní sa s obdobím neslobody. Na posledný júnový utorok bola naplánovaná diskusia s historikom Branislavom Kinčokom o politickom procese s takzvanými buržoáznymi nacionalistami.

KARDINÁL ZEN HOVORIL POČAS NÁVŠTEVY ÚPN O PRENASLEDOVANÝCH V ČÍNE

Dňa 2. júna 2017 prijal predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák čínskeho emeritného biskupa, kardinála Jozefa Zena SDB. Kardinál si už na chodbách ÚPN pre-

zrel výstavu týkajúcu sa invázie z roku 1968. Zaujímal sa o situáciu v Československu v rokoch neslobody a následne priblížil komunistický režim v Číne.

Hovoril o situácii predstaviteľov katolíckej cirkvi. Od nástupu komunizmu až do roku 1966 bola cirkev rozdelená na „oficiálnu“ a „tajnú“. Následne prišlo desaťročie kultúrnej revolúcie devastujúcej všetky cirkvi i dávnu čínsku kultúru. „V tom čase (v roku 1974) som navštívil Šanghaj,“ spomínal kardinál. „Akoby sa tam zastavil čas. Všetko bolo šedé, neopravené. A ja som po desiatkach rokov navštívil svojich príbuzných.“

Kardinál Jozef Zen SDB (uprostred) s predsedom Správnej rady ÚPN Ondrejom Krajňákom a riaditeľom Sekcie vedeckého výskumu Františkom Neupauerom (Foto: Andrea Púčiková, ÚPN)

O pár rokov sa situácia zmenila a opäť mohla pomaly rásť „oficiálna“ a čiastočne aj „podzemná“ cirkev. Až v roku 1988, po štyroch rokoch zamietavých stanovísk, mohol kardinál Zen prísť z Hongkongu a začať pôsobiť v Číne v úlohe profesora v seminári. V súčasnosti je stále situácia katolíckej cirkvi v Číne veľmi komplikovaná a predstavitelia tajnej cirkvi čelia perzekúciám.

„Veľmi dobre vnímame ducha totalitného režimu a sme hlboko solidárni so všetkými prenasledovanými,“ uviedol v rozhovore predseda Správnej rady ÚPN. Zároveň hľadal možnosti, ako by mohol on osobne či v spolupráci s orgánmi Slovenskej republiky a Európskej únie apelovať na obmedzenie prenasledovania a zasadiť sa o prepustenie väznených v Číne.

„Je potrebné hovoriť pravdu, nemôžeme všetko zaoberať len do milosrdenstva,“ zdôraznil kardinál Zen.

DO KÍN PRIŠIEL FILM O ŽIVOTE A VZOSTUPE JEDNÉHO Z NAJMOCNEJŠÍCH NACISTOV

Nový zahraničný výpravný film Heydrich: Muž so železným srdcom mapuje život a vzostup druhého najvyššieho predstaviteľa nacistických ozbrojených zložiek Waf-fen-SS, Reinharda Heydricha. Film vznikol na základe oceňovanej knihy HHhH od Francúza Laurenta Bineta, ktorej názov znamená „Himmlers Hirn heißt Heydrich“, čiže „Himmlerov mozog sa volá Heydrich“.

Medzi partnerov uvedenia snímky *Heydrich: Muž so železným srdcom* na Slovensku patrí Ústav pamäti národa.

Nový film sa od väčšiny predošlých filmových spracovaní tejto témy líši. Do veľkej miery sa totiž zameriava na opačnú stranu barikády, teda na samotného Heydricha, a nie napríklad na odboj. Heydrich vo filme nie je iba predmetom atentátu, ale dôležitou aktívnou postavou. Popri príbehu československých parašutistov sleduje film aj Heydrichov život, jeho vzostup a kariéru, ktorú ukončil ako jeden z najväčších prominentov Tretej ríše. Najnovšia verzia atentátu na Heydricha tak ukazuje aj neľútostné zlo, proti ktorému odbojáři bojujú. Heydrich bol totiž jedným z inžinierov takzvaného Konečného riešenia židovskej otázky.

Heydrichova kariéra je ohromujúca – rovnako ako hrôzy, ktoré za sebou zanechával po celej Európe. Krásna snúbenica a neskôr manželka Lina ho uviedla do nacistickej ideológie a priviedla do strany vedenej charismatickým vodcom. Kedysi bol síce vylúčený z námorníctva, no vypracoval sa na „veľké zviera“ a Tretia ríša sa na neho v mnohom spoliehala. Zastaviť nezastaviteľné mala v úmysle skupinka mladíkov vyslaná z Anglicka a vedená Slovákom Jozefom Gabčíkom a Čechom Janom Kubišom. S podporou českého odboja naplánovali a uskutočnili trüfalu akciu, ktorá nemala v priebehu vojny obdobu.

Reinhard Heydrich bol najvyššie postaveným nacistickým prominentom, na ktorého bol počas vojny úspešne spáchaný atentát. V tom čase viedol Hlavný úrad ríšskej bezpečnosti, bol prezidentom Interpolu, druhým mužom SS a zastupujúcim ríšskym protektorom v Protektoráte Čechy a Morava. Adolf Hitler mu hovoril „muž sa železným srdcom“.

Film je v anglickom znení, nakrútil ho Francúz Cédric Jimenez a hlavné úlohy vo filme hrajú známi hollywoodski herci. Heydricha hrá Jason Clarke (Everest, Terminator Genysis, Úsvit planéty opíc), jeho ženu Rosamund Pike (Stratené dievča, Dnes neumieraj), Jana Kubiša Jack O'Connell (Nezlomný, Money Monster) a Jozefa Gabčíka nastupujúca hviezda Jack Reynor. Najzvučnejším menom na strane odboja je Mia Wasikowska (Burtono-

va Alenka v ríši divov, Jana Eyrová) v úlohe Anny Nováckovej, ktorá parašutistom pomáhala.

Film Heydrich: Muž so železným srdcom mal v slovenských kinách premiéru 15. júna, teda v čase, keď od atentátu na Heydricha a nadväzných udalostí uplynulo 75 rokov. Samotný atentát sa odohral 27. mája 1942, Heydrich zomrel 4. júna, Lidice boli ako nacistická pomsta vypálené 10. júna a parašutisti zahynuli 18. júna.

Laurent Binet získal za knihu HHhH Goncourtovu cenu pre románovú prvotinu.

PREDSEDA SPRÁVNEJ RADY ÚPN VYSTÚPIL V SENÁTE PARLAMENTU ČESKEJ REPUBLIKY

O skúsenostiach s reflexiou totalitnej minulosti hovorili v Prahe dňa 16. júna na konferencii v Senáte Parlamentu Českej republiky zástupcovia stredoeurópskych pamäťových inštitúcií. S prejavom vystúpil aj predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák. Hovoril o vyrovnaní sa s nacistickou/fašistickou a komunistickou minulosťou Slovenska. Pripomenul významnú úlohou niekdajšieho disidenta Jána Langoša pri založení Ústavu pamäti národa, ktorý pripravoval zákon o pamäti národa, aj to, že Národná rada Slovenskej republiky posunula do druhého čítania návrh na novelizáciu tohto zákona.

Konferencia v Senáte Parlamentu ČR sa konala pri príležitosti desiateho výročia prijatia zákona o vzniku Ústavu pro studium totalitních režimů a Archivu bezpečnostních složek. V medzinárodnom bloku vystúpili s prednáškami zástupcovia pamäťových inštitúcií z Nemecka, Poľska, Maďarska a Českej republiky. Experti na novodobé dejiny a archívnictvo hovorili aj o českej reflexii obdobia nastickej okupácie a komunistickej dikta-

túry a o problematike sprístupňovania archíválií z týchto období. Z príhovoru predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka vyberáme niekoľko myšlienok:

„Predstavitelia totalitných režimov na Slovensku odmietli niešť politickú zodpovednosť za spáchané trestné činy v čase, kedy boli na čele týchto režimov. Ide napríklad o zločiny spáchané pohraničnou strážou na Železnej opone. Na Slovensku sa doteraz neuskutočnila reforma súdnictva a justície. Za spáchané komunistické zločiny doteraz na Slovensku nebol nikto potrestaný. Vzhľadom na prezumpciu neviny na východnom Slovensku boli odhalené pamätníky bývalému ideológovi KSČ Vasilovi Biľakovi a tiež bývalému generálnemu prokurátorovi Jánovi Pješčakovi, ktorí sú zodpovední za zločiny páchané v čase komunistického režimu. Doteraz na Slovensku nebol nikto odsúdený za propagáciu komunizmu, pritom od roku 2011 existuje na Slovensku zákon č. 262 o popieraní zločinov komunizmu.

Bolo zamietnutých 45 trestných podaní na Generálnu prokuratúru, ktoré podal ÚPN najmä v súvislosti so zločinmi na hraniciach, spáchanými v období komunistického režimu.

Bývalí príslušníci ŠtB spochybňujú pramene, archívy bezpečnostných zložiek, o ktoré sa historici opierajú. Údajne sú agenti v archíve ÚPN vyfabrikovaní a archív sa teda opiera o nedôveryhodné zdroje. Príslušníci ŠtB, ktorí v komunistickom režime agentov evidovali, v súčasnosti na súdoch spochybňujú ich oprávnenú evidenciu.

Sudcovia svedecké výpovede príslušníkov ŠtB uprednostňujú pred faktami – listinnými dôkazmi, ktoré títo príslušníci sami vytvorili. Najvyšší súd neštandardným spôsobom zbavil mlčanlivosti bývalých príslušníkov ŠtB a predviedol právne harakiri, ktoré v súdnej praxi nemá obdobu.

Bývalí príslušníci ŠtB v súčasnosti poberajú vysoké výsluhové dôchodky aj za obdobie, kedy škodili. V súčasnosti bývalí politickí väzni žijú na hranici chudoby.

Dôsledkom neochoty vyrovnať sa s minulosťou je trvalé napätie medzi prenasledovanými a ich prenasledovateľmi. Naopak, na strane ich prenasledovateľov, ktorí sa odvolávajú na prezumpciu neviny, narastá pocit bezúhonnosti. Objavuje sa úsilie o prekrúcanie faktov, bagatelizovanie či relativizovanie pravdy o zločineckých praktikách bývalého komunistického režimu, opakované zneužívanie moci, prejavy arogancie voči obetiam bývalého režimu a kritikom či pokusy o účinné formy zastrašovania. V tomto roku sme dvere ÚPN otvorili študentom a širokej verejnosti. Som presvedčený, že práve bohaté aktivity ÚPN ako Festival slobody, konferencie, výstavy, výchovno-vzdelávacie aktivity a trestnoprávna zodpovednosť sú prostriedkami pre vyrovnanie sa s minulosťou.“

Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák (druhý zľava) vystúpil na konferencii v Senáte Parlamentu ČR v bloku zameranom na stredoeurópske skúsenosti s reflexiou totalitnej minulosti (Foto: UPN)

PRACOVNÍCI ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA SI UCTILI ZAKLADATEĽA ÚPN JÁNA LANGOŠA

15. júna uplynulo jedenásť rokov od tragickej smrti zakladateľa Ústavu pamäti národa Jána Langoša. Pracovníci Ústavu si pamiatku tohto bojovníka za slobodu a demokraciu uctili pri jeho pamätníku na námestí Slovenského národného povstania v Bratislave. Ján Langoš sa počas komunistického režimu angažoval v disidentskom hnutí a podieľal sa na tvorbe samizdatových časopisov. Po nežnej revolúcii, v roku 1990 bol podpredsedom Snemovne ľudu Federálneho Zhromaždenia, neskôr (v rokoch 1990 až 1992) pôsobil ako minister vnútra Československej socialistickej federatívnej republiky

Pracovníci ÚPN pri pamätníku na Námestí SNP v Bratislave (Foto: Andrea Púčiková, ÚPN)

(ČSFR). V roku 1992 zriadil v Prahe úrad, ktorý sa začal venovať zločinom bývalej Štátnej bezpečnosti.

Celoživotným dielom Jána Langoša bol zápas proti totalitným režimom, ktorými naša krajina prešla v 20. storočí. Bol bytostne presvedčený o tom, že predstavujú zlo pre jednotlivca i spoločnosť. Jeho úsilie o odkrytie plnej pravdy o ich nemorálnosti a protiprávnosti vyvrcholilo v auguste 2002 schválením zákona o pamäti národa a následným zriadením Ústavu pamäti národa. Bol predsedom jeho Správnej rady až do svojej smrti. Ján Langoš tragicky zahynul pri dopravnej nehode neďaleko obce Drienovec v okrese Košice-vidiek pred jedenástimi rokmi (15. 6. 2006).

Na spomienkovej slávnosti predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák pripomenul aj rokovanie o novele zákona o ústave pamäti národa: „Je paradoxné, že prá-

ve dnes, keď si pripomínáme výročie smrti Jána Langoša, zakladateľa Ústavu pamäti národa, neďaleko zasadá Národná rada Slovenskej republiky aby tento zákon oklieštila.“

V KOMÁRNE SI PRIPOMENULI PRÍSLUŠNÍKOV POMOCNÝCH TECHNICKÝCH PRÁPOROV

Mnohí kňazi, rehoľníci, roľníci, živnostníci, prepustení politickí väzni a ďalší ľudia, ktorých komunistický režim označil za politicky nespoľahlivých, sa v 50. rokoch ocitli s čiernymi výložkami na mundúroch v pomocných technických práporoch československej armády. Ich pamiatku si 22. júna uctila Konfederácia politických väzňov Slovenska, ktorá pripravila pietnu spomienku v pevnosti v Komárne. Tá v prvej polovici 50. rokov slúžila ako vojenský tábor nútených prác.

Úctu pamiatke takzvaných pétépákov prejavil aj predseda Správnej Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák. „Bez akéhokoľvek súdneho rozhodnutia museli nastúpiť do pracovných táborov, hoci neurobili nič zlého. Využívali ich na ťažké manuálne práce. Hovorí sa, že v čase komunistického režimu až 8 000 ľudí zahynulo pri podobných prácach,“ povedal.

Boli to ľudia, ktorí aj za cenu straty slobody sa ochotne postavili proti bezpráviu totalitnej moci a svojím príkladom sa rozhodnou mierou zaslúžili o pád komunistického režimu. „Takmer tridsať rokov žijeme v demokratickom režime, ale prax ukazuje, že na demokraciu sme zatiaľ nedozreli, lebo tí, čo voľakedy škodili, nás opäť poučajú, akým spôsobom by sa mali demokracia aj Ústav pamäti národa uberať. Ďakujem vám za váš statočný príklad, za vaše úsilie o zachovanie pamäti národa,“ povedal Ondrej Krajňák počas spomienky.

Niekdajší príslušníci pomocných technických práporov v komárňanskej pevnosti (Foto: Pavol Kossey, ÚPN)

K NOVELE ZÁKONA O ÚPN

Novela zákona o ÚPN, ktorú predložili poslanci Jaroslav Paška (SNS), Mária Janíková, Ľubomír Želiezka (obaja Smer-SD), Edita Pfundtner (Most-Híd) a Martina Šimkovičová (nezaradená) do NR SR, prináša vážne zásahy do činnosti Ústavu pamäti národa. Bezpochyby prinesú zmeny, ktoré výrazne obmedzia činnosť ústavu. Novela vyvolala v médiách veľký ohlas, jej predkladatelia však odmietli verejnú diskusiu k predloženým zmenám. K téme zmien v ÚPN sa prihlásili združenia politických väzňov i občanov, aby vyslovili svoj názor a znepokojenie nad chystaným obmedzením aktivít Ústavu pamäti národa.

Rada predsedov Oblastných organizácií Konfederácie politických väzňov Slovenska (KPVS) vyjadruje znepokojenie nad návrhom novely zákona o Ústave pamäti národa (ÚPN) od koalíčných poslancov.

Presunutím kompetencií štatutárneho orgánu z predsedu na Správnu radu hrozí znefunkčnenie operatívneho riadenia Ústavu, bez ohľadu na to, kto bude predsedom. Je totiž možné, že sa členovia Správnej rady, menovaní z rôzneho politického spektra, nezhodnú na jednotnom stanovisku ani po dlhšom čase,“ upozornil podpredseda KPVS Andrej Dvorecký.

Rada predsedov tiež vyjadruje podporu súčasnému predsedovi Správnej rady ÚPN Ondrejovi Krajňákovi, ktorý je členom KPVS od roku 2007. „Dlhoročným a aktívnym členom KPVS bol aj jeho otec, dvojnásobný politický väzeň Jozef Krajňák, a ďalší príbuzní. Ondrejovi Krajňákovi sme osobitne vďační za to, že zaznamenal mnohých našich dnes už zosnulých členov a ich svedectvá spracoval v dokumentárnych filmoch.

**Rada predsedov Oblastných organizácií
Konfederácie politických väzňov Slovenska
(krátené)**

Svetové združenie bývalých politických väzňov zastupujúce obeť a odporcov komunistického režimu zásadne nesúhlasí s podaním návrhu na zmenu zákona o Ústave pamäti národa, ktorý predložili poslanci koalície Smer, SNS, Most-Híd a poslankyňa Martina Šimkovičová.

Tento postup je výsmechom tisícov obetí z radov politických väzňov, násilne odvlečených NKVD do pracovných táborov v bývalom ZSSR a príslušníkov Vojenských táborov nútených prác, pretože súčasný predseda Správnej rady na rozdiel od svojho predchodcu principiálne hájil záujmy obetí komunistického režimu nie len podporou návrhov zákonov na odškodnenie znížením výsluhových dôchodkov bývalých príslušníkov ŠtB, podobne ako v Poľsku a Maďarsku, ale aj aktívne v súdnych sporoch vedených proti ÚPN bývalými agentmi a spolupracovníkmi komunistickej štátnej bezpečnosti, ktorí si vďaka tzv. hrubej

čiare za obdobím komunizmu a kontinuite totalitnej justície a jej personálneho obsadenia aj po novembri 1989 urobili z týchto sporov zárobkový podnik.

Súčasný kroky Ondreja Krajňáka sa namiesto morálnej podpory zo strany kompetentných, ktorí sa navonok prezentujú pred vedúcimi predstaviteľmi Rady Európy, Európskej komisie a parlamentu ako zástancovia demokracie a odporcovia totalitných režimov, stretli s kritikou a dokonca zasahovaním do jeho kompetencie a právomoci. Paradoxne nikomu neprekážal pasívny a laxný prístup bývalého predsedu Správnej rady ÚPN Ivana Petranského, politicky nominovaného SNS, ktorý absenciu a elementárnu úctu k obetiam komunizmu kompenzoval len zameriavaním sa na obdobie tzv. Slovenského vojnového štátu.

Návrh zákona, je návrat k totalitným praktikám minulosti a deklasovanie ÚPN do pozície služobníka a trafiky pre politických nominantov, podobne ako si v minulosti urobila KSČ prívesok zo Zväzu protifašistických bojovníkov.

Svetové združenie bývalých politických väzňov z úcty k obetiam fašizmu a komunizmu, ktoré boli prinesené v mene slobody a demokracie, vyzýva poslancov koalície a poslankyňu Šimkovičovú, aby stiahli návrh na zmenu zákona o ÚPN. Tento protest adresujeme aj predstaviteľom EÚ a zastupiteľským úradom EÚ, USA, Kanady a ďalších štátov.

**Svetové združenie bývalých politických väzňov
zastupujúci predseda František Bednár
(krátené)**

„Pád komunizmu priniesla v našich podmienkach Nežná revolúcia. Systém zaťažený zločinom a neslýchaným utrpením nevinných obetí, sa skončil „nežne“, bez odvet, ba aj výčitiek, skôr z radosti nad jeho koncom. Bez odpovedi zostali aj otázky viny či zodpovednosti. Eufória zatienila odkaz a mravný étos obetí. Víťazstvo slobody a spravodlivosti bolo ich jedinou satisfakciou, pre tých, čo sa ho vôbec dožili“ hovorí Štefan Paulíny v úvode knihy Zločiny komunizmu na Slovensku.

Stav spoločenského vedomia uvedený v citáte sa stal nemeniteľným „status quo“ a sprevádza nás v našom každodennom živote až do dnešných dní.

Snaha umlčať „svedomie“ zaťažené zločinom sa neustále vynára ako zlá nočná mora pripomínajúca našu totalitnú minulosť. Snaha vyvolať chaos, zabrániť „odvážnemu, spravodlivému a slobodnému“ pomenovať veci pravým menom, to všetko tu už bolo. A stále je to prítomné v našom parlamente, v našej spoločnosti.

Úloha inštitúcie, akou je ÚPN, je trŕnom v oku všetkým tým, ktorí stratili cit pre zločiny, ktorí nechcú odpovedať na otázky o vine a zodpovednosti. Najradšej by našu minulosť a z nej prameniace dôsledky zahodili ďaleko od seba a sondu do svedomia národa považujú za zbytočnú agendu. Neuvedomujú si, že bez svedomia a pamäti sa národ transformuje na „spoločnosť so stratenou identitou“. Nastoluje sa pritom spoločenská potreba spravodlivo vyhodnotiť vojnový slovenský štát, zabúda sa však na spravodlivé a otvorené hodnotenie našej nedávnej minulosti.

Čím spravodlivejšou inštitúciou sa Ústav pamäti národa stane, tým tvrdšia bude snaha o jeho likvidáciu. ÚPN v dnešnej podobe je dôkazom existencie „politologickej ekologickej“, ktorá triedi dobro od zla, zverejňuje utajené materiály, aby sa odhalili obeť, vinníci a poukázalo sa tak na chyby, ktorých by sme sa už nemali viac dopustiť. V tejto súvislosti sa nedá nespomenúť záslužná práca „strážcu pamäti národa“ a zakladateľa ÚPN Jána Langoša a jeho tragický záver života.

Siahnuť na pamäť a svedomie národa je kriminálny čin poškodzujúci odkaz obetí, ktoré majú byť výzvou, aby sa pravda, sloboda a spravodlivosť nemuseli rodiť z ľudského utrpenia. Neskúmať slobodne svoju minulosť znamená riziko pre naše ďalšie generácie. Preto ÚPN v dnešnej podobe má v našej občianskej spoločnosti svoje miesto už aj z toho dôvodu, že „hovoriť pravdu v čase všeobecného klamu je revolučným činom“ (G. Orwell).

Dagmar Babčanová,
bývalá veľvyslankyňa Slovenskej republiky
pri Svätej stolici
(krátene)

Nadácia Jána Langoša sa pripája k protestom proti novele zákona o pamäti národa, ktorý nám ukladá povinnosť odkrývať pravdu o našej minulosti, aby sa nezopakovala. Ján Langoš tento zákon a tiež štruktúru ÚPN dlho pripravoval a inšpiroval sa aj inými krajinami. Chcel, aby ústav zostal živý a nezávislý. Živý, teda interaktívny, otvorený ľuďom a nezávislý na politickej situácii krajiny. Aby neslúžil len úzkej odbornej obci alebo ako nakladateľstvo propagačnej literatúry.

Novela zákona o pamäti národa tieto jeho základné

črty mení. Črty, ktoré z ústavu robia demokratickú inštitúciu, aká za komunizmu nemala obdoby. ÚPN už nebude hovoriť s verejnosťou o zločinoch totalitných režimov a o ich obetiach, nebude vzdelávať mladých ľudí v histórii a etike a nebude hľadať pravdu. Jeho predseda sa už nebude zodpovedať parlamentu, ktorý je nezávislý na momentálnej vláde, ale správnej rade. Bude existovať už len kolektívna zodpovednosť správnej rady, ktorá sa stáva štatutárnym orgánom. A ako z histórie vieme, kolektívna zodpovednosť stojí za mnohými pochybeniami totalitných režimov. Nedovoľme tieto zmeny, nenechajme si vziať ÚPN.

Gabriela Langošová, Nina Kurz, Filip Vagač,
Nadácia Jána Langoša

Nedávno na spomienkovom stretnutí v kultúrnom dome Záhrada v Banskej Bystrici padla otázka: čo bude s príbehmi, ktoré bývalí politickí väzni a obeť totalít vložili ÚPN s dôverou do rúk, keď prejde navrhovaná novela zákona o pamäti národa. Takýchto príbehov má ÚPN nespočet a je na mieste pýtať sa, čo sa s nimi stane, keď bude z demokratickej živej inštitúcie nástroj politickej moci. Tieto príbehy potrebujeme poznať, aby sme poznali pravdu.

Nina Kurz,
dcéra Jána Langoša, zakladateľa ÚPN

Na júrovej schôdzi posunuli poslanci do druhého čítania novelu zákona o ÚPN. Ak bude na jeseň prijatá ukončí funkčné obdobie súčasnému predsedovi správnej rady a navyše zmení od základu filozofiu zákona... Tu sa dotýkame podstaty vládnutia tejto vládnej koalície. Vie, že zrušiť ÚPN by mohlo byť riskantné, ale chce, aby táto inštitúcia nerobila problémy. Pracovníci ÚPN tak môžu skúmať minulosť, ale kolektívna vedenia a postavenie predsedu vytvára predpoklady pre autocenzúru jeho vystúpení navonok.

František Mikloško,
bývalý predseda SNR
(krátene)

Dcéry politických väzňov z Konfederácie politických väzňov Slovenska pripravili petíciu proti novele zákona o pamäti národa. Plné znenie petície uverejňujeme na druhej strane časopisu. Za dva týždne od jej zverejnenia petíciu podpísalo viac ako tisíc dvesto signatárov. Z početných komentárov signatárov sme vybrali nasledujúce myšlienky.

Pamätník zakladateľovi ÚPN Jánovi Langošovi v Bratislave

(Zdroj: ÚPN)

DANIEL GRÚŇ vysokoškolský pedagóg

Ján Langoš je jednou z najdôležitejších postáv našich novodobých dejín. Zákon o sprístupnení dokumentov bezpečnostných zložiek a založení Ústavu pamäti národa je jeho životným dielom. Stal sa vzorom pre iné krajiny. Som proti poslancemu návrhu novely zákona, pretože ho predkladajú nekompetentní poslanci a jeho zámerom je účelová manipulácia činnosti Ústavu. Novela zákona nemá nič spoločné so zefektívnením činnosti tejto inštitúcie. Je úbohé, že si

takýmto spôsobom vládnuce strany vybavujú účty s nepohodlným vedením.

ROMAN ĎURIKOVIČ profesor informatiky

ÚPN zakladala osobnosť ako Ing. Ján Langoš s víziou pre budúce generácie. Keďže v SR neprebehli lustrácie ako v ČR napr. v súdnicte, tak aspoň ÚPN čiastočne tento nedostatok supljuje. Naša rodina si vytrpela intenzívne šikanovanie zo strany ŠTB a zakiaľ žijú pamätníci a ich deti, čo bojovali na oboch stranách barikád, ÚPN je brzda

k návratu totalitných praktík, červených, zelených, dúhových alebo hnedých.

MILOTA MARUNIAKOVÁ detská sestra:

Drahí prenasledovaní totalitným režimom a ich príbuzní: ĎAKUJEM za každé Vaše utrpenie a vytrvajte obhajovať pravdu aj teraz, myslím, že ľudí, hlavne občanov našej republiky, ktorí tak, ako Vy postrehli, kam by smerovalo schválenie novely, je u nás stále dosť a pamätajú si zločinecké praktiky komunistickej strany a jej posluhovačov.

PETER ŽALOUDEK**rádiologický asistent a teológ:**

Medzi okruh mojich priateľov patrila P. Anton Srholec a mnoho iných ľudí, hlavne z niekdajšej Skrytej cirkvi, ktorí boli za komunizmu väznení, prenasledovaní a šikovaní. ÚPN je čosi ako duša, pamäť, jadro národa. Takýto a podobné ústavy sú bezpodmienečne potrebné k tomu, aby národ poznal svoju minulosť.

MÁRIA FÜLÖPOVÁ**dôchodkyňa:**

Podpisujem, lebo som vďačná za slobodu a nepravím si návrat totality v žiadnej podobe.

PAVEL ŠPAČEK**ekonóm:**

Veľmi krátky a nepokojný je život tých, ktorí zabúdajú na minulosť, nedbajú o prítomnosť a boja sa budúcnosti. (Lucius Annaeus Seneca)

JÁN ORLOVSKÝ**správca nadácie**

Pamäť národa nesmie spravovať a ani vlastniť žiadna politická garnitúra, nech je akákoľvek...

ALŽBETA KOVÁČOVÁ**zdravotná sestra:**

Podpisujem, lebo prijatím novely zákona cítim pomaly návrat totalitného režimu. Na zločiny v minulosti treba pravidelne ukazovať, aby sa viac neopakovali. A vážiť si toho, kto prácu robí čestne a precízne.

SILVESTER LAVRÍK**prozaik:**

Podpisujem, lebo je neprípustné, aby si politici nárokovali právo diktovať pamäťovým inštitúciám, čo a ako si majú „pamätať“...

STANISLAV LENČ**konzultant:**

Podpisujem, lebo novelu vnímam ako nešťastný zásah do projektu, ktorý má udržiavať pamäť národa živú a kritickú.

VILIAM ŠIMEK**dôchodca:**

Som syn perzekvovaného otca. Som zhrozený zo smerovania týchto koalíčných nevedomcov.

ADRIAN GRUNERT**dôchodca:**

Podpisujem preto, lebo komunizmus je rovnaké zlo ako nacizmus.

JÁN KAMENISTÝ**publicista, prekladateľ:**

ÚPN by si mal zachovať ducha Jána Langoša, nemal by podliehať politickej zvoli.

ANTON MAŤKO:

Je potrebné odhaľovať pravdu o minulosti, aby sa naše deti vyvarovali chýb nás a našich predkov. A poukázalo sa na tých pravých vinníkov, o ktorých sa dodnes nesmie hovoriť.

JURAJ HIKL**živnostník:**

Pamäť máme deravú. Tak treba niečo (niekoho!), kto by nám ju stále osviežoval.

MICHAL MATUŠKA**IT technik:**

Táto novela je, podľa mňa, absolútnym popretím nezávislosti tejto inštitúcie a je to snaha o reguláciu a manipulovanie s informáciami zo strany štátu. Je to hanba a nehorázna drzosť a neúcta voči občanom zo strany štátu.

JURAJ TURCSÁNY**archivár:**

Slováci sa nevyrovnali s fašistickou minulosťou ani s komunistickou, lebo fašisti sa stali komunistami a komunisti dnešnými demokratmi.

ANNA MÁRIA PARDUBSKÁ**dôchodkyňa:**

Chcem, aby Ústav pamäti národa pracoval a odhaľoval zločiny komunizmu. Môj otec bol odsúdený a zavretý 6 rokov vo vykonštruovanom

vanom procese a celá rodina vyšťahovaná – nemohla som ani študovať to, čo som chcela...

IVAN PODMANICKÝ**učiteľ:**

Mladú generáciu treba cez kruté osudy množstva ľudí scitliviť na pravdu nedávnej minulosti o komunistickej totalite, a nie ju relativizovať.

KLEMENT TRIZULJAK**architekt:**

ÚPN je posledná šanca, ako sa vysporiadať so zločinmi komunizmu!

ZUZANA OTRUBOVÁ**lekárka:**

Z minulosti sa máme poučiť, nie ju zapierať a skresľovať, inak tu bude stále morálne bahno..

MARKO MIGLIERINI**učiteľ:**

Môj dedo Salvator bol zavlčený na Ukrajinu do gulagu po roku 1945. A potom po návrate ho komunisti zabili na schodoch jeho domu.

EVA KOVAČEVIČOVÁ**knižná grafička:**

Nesúhlasím, aby akákoľvek politická sila zasahovala do skúmania histórie tejto krajiny a manipulovala (nielen) touto verejnoprávnou inštitúciou.

MARIÁN ČAUČÍK**štatutár mimovládnej****organizácie:**

Pamäť národa je dôležitá. Aj moja mama bola nespravodlivo odsúdená v 50. rokoch.

ALENA ČERMÁKOVÁ**režisérka:**

Pamäť kultúrneho národa nesmie byť ovládaná pokrivenou minulosťou, ale musí byť pravdivá.

RASTISLAV LUKÁČ

Predkladatelia novely zákony nepriniesli žiadne rozumné argu-

menty, ktoré by boli dôvodom pre novelizáciu zákona o ÚPN. Za ich aktivitou sa skrýva len snaha ovládnuť ako-tak nezávisle fungujúcu pamäťovú inštitúciu. Ak by im išlo o dobro ÚPN, snažili by sa, napr. o vyriešenie jej večných problémov s vlastnými priestormi.

PAVOL MARTINICKÝ

projektant, publicista:

Vládna koalícia týmto útokom na ÚPN koná proti pravde, spravodlivosti, demokracii, slušnej politike a všetkým, ktorí trpeli za totalitnej diktatúry.

MIROSLAV POLLÁK

matematik:

Ide o ohrozenie ústavnosti liberálnej demokracie na Slovensku.

MÁRIA BOROVSÁ

učiteľka:

Komunizmus je rovnako nebezpečný ako fašizmus. Tiež som dcéra politického väzňa, chcem, aby sa na teror komunistov nezabudlo a s faktami sa nemanipulovalo a neprekrúcali sa.

ALOJZIA ČIERNA

dôchodkyňa:

Podpisujem, lebo ste sa doteraz neospravedlnili.

VALENTÍN ŽÁK

dôchodca:

Zažil som represie komunistického režimu na našej rodine, preto protestujem proti snahe červených pohrobkov riadiť ÚPN.

HENRICH ONDRUŠEK

konateľ s.r.o., učiteľ:

Rovnako, ako sa treba vysporiadať s Mečiarovými amnestiami, treba sa vysporiadať aj so zločineckou komunistickou ideológiou, založenou na vraždení, väznení, kradnutí, lži a nenávisti. Politickí predstavitelia, ktorí nám dlhodobo vládnu – dediči tejto ideológie, sa boja pravdy. Slovensko sa z dedičstva zločineckej komunistickej ideoló-

gie vymaní len vtedy, ak sa o ňom dozvie úplnú pravdu a vinníci budú niešť, hoci len v morálnej rovine, právnu zodpovednosť a morálne odsúdenie.

PETER HLEDÍK

filmový režisér:

Môj otec bol väznený od roku 1947 do 1956 v politickom procese Komandera a spol. Bol rehabilitovaný, ale jeho rehabilitáciu považujem za formálnu a neukončenú.

MICHAL LAŠŠO

kňaz:

Pravda vás vyslobodí (nie hrubá čiara, falošného pokoja).

BORIS FARKAŠ

herec:

... aby ÚPN nestratil pamäť...

PAVOL KMEC, PROJEKTOVÝ manažér:

Na čele ÚPN musí byť silná osobnosť, a nie niekoľkí politickí nominanti, ktorých osobná zodpovednosť za chod ústavu sa rozplynie v pravdepodobne priemernom a nesúrodnom, kolektívnom orgáne...

JÁN ANTOŇÁK

technik:

Podpisujem, lebo chcem, aby spravodlivosť začala platiť pre každého.

FRANTIŠEK HORVÁTH

radca:

Podpisujem, lebo je čas zastaviť eštébakov a gaunerov v politike.

DÁŠA MACARIKOVÁ

študentka:

Záleží mi na budúcnosti našej krajiny a nechcem, aby sa opäť zavádzali praktiky bývalých režimov!

JOZEF BALKO

administratíva:

Podpisujem, lebo nechcem, aby sa ÚPN stal ochrancom zločincov komunizmu a totalitných režimov

a prisluhovačom postkomunistických kreatúr.

KATARÍNA VOJTECHOVÁ

farmaceut:

Plne súhlasím s autormi petície a ďakujem im, že ju iniciovali. Hrubé čiary za minulosťou nie sú riešením. Odpúšťať – áno. Ale z druhej strany je potrebné pokánie. ÚPN treba zachovať – kompetentné a slobodné.

ĽUBOMÍR PÄTOPRSTÝ

ekonóm:

Podpisujem, lebo som proti ovládnutiu ÚPN bolševikmi a ľudákmi.

KRISTINA NEUWIRTHOVÁ

dôchodkyňa:

Nesúhlasím s novelou, lebo ide len o spôsob, ako obsadiť ústav ľuďmi, ktorí budú manipulovať so spismi a vyrábať nevinných z tých, ktorí sú vinní a za totality sa dopúšťali zločinov, za ktoré musia byť aspoň morálne odsúdení a dôkazy o tom musia byť zachované pre budúcnosť.

MARTIN LIZOŇ

vysokoškolský učiteľ:

Verím v opodstatnenie súčasného smerovania ÚPN.

JAN ŘEŘIČHA

riaditeľ projektu Mene Tekel:

Plně a bezvýhradně souhlasím se zněním a posláním petice. Jakékoliv narušení kontinuity práce současného vedení ÚPN by způsobilo nenahraditelné škody nejen ve fundovaném vědeckém zpracovávání novodobé společné historie slovenského a českého národa, ale především i nenahraditelné škody morální... Vážené paní poslankně, vážení páni poslanci, nezapomínejme, prosím, na biblický odkaz „Mene, mene, tekel, ufarsin“... všichni jsme osobně plně zodpovědní za své činy, za to, zda stráníme dobrou, či zlou. Postavte se, prosím, neodejmutelnou zodpovědností svých funkcí na stranu dobra. Děkuji.

NOVELA ZÁKONA O ÚPN

NÁRODNÁ RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY – HLASOVANIE POSLANCOV

Schôdza Schôdza č. 18

Dátum a čas 15. 6. 2017 11:09

Číslo hlasovania 60

Názov hlasovania Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Jaroslava PAŠKU, Márie JANÍKOVEJ, Edity PFUNDTNER, Ľubomíra ŽELIEZKU a Martiny ŠIMKOVIČOVEJ na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 553/2002 Z. z. o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989 a o založení Ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov (zákon o pamäti národa) v znení neskorších predpisov (tlač 598) – prvé čítanie. Hlasovanie o tom, aby bol návrh zákona prerokovaný v druhom čítaní.

Výsledok hlasovania Návrh prešiel

Prítomní 139

Hlasujúcich 139

[Z] Za hlasovalo 79

[P] Proti hlasovalo 47

[?] Zdržalo sa hlasovania 13

[N] Nehlasovalo 0

[0] Neprítomní 11

Klub SMER – SD

[Z] Andreánsky, Ladislav	[Z] Bagačka, Michal	[Z] Baláž, Vladimír	[Z] Baška, Jaroslav
[Z] Blaha, Ľuboš	[Z] Blanár, Juraj	[Z] Bublavý, Dušan	[Z] Buček, Jozef
[Z] Burian, Jozef	[Z] Čaplovič, Dušan	[Z] Číž, Miroslav	[Z] Ďurovčík, Emil
[Z] Faič, Vladimír	[Z] Galis, Dušan	[Z] Glenda, Tibor	[Z] Glváč, Martin
[Z] Goga, Pavol	[Z] Hambálek, Augustín	[Z] Choma, Igor	[Z] Chudík, Peter
[Z] Jahnátek, Ľubomír	[Z] Janíková, Mária	[Z] Jarjabek, Dušan	[Z] Ježík, Jozef
[Z] Kamenický, Ladislav	[Z] Kéry, Marián	[Z] Kondrot, Maroš	[Z] Krajčovič, Mikuláš
[Z] Kubánek, Stanislav	[Z] Kvorka, Ján	[Z] Laššáková, Jana	[Z] Madej, Róbert
[Z] Matejička, Vladimír	[Z] Mojš, Milan	[Z] Muňko, Dušan	[Z] Náhlík, Peter
[Z] Nemky, Martin	[Z] Panáček, Milan	[Z] Petrák, Ľubomír	[Z] Podmanický, Ján
[Z] Puci, Róbert	[Z] Raši, Richard	[Z] Senko, Ján	[Z] Šuca, Peter
[Z] Tomáš, Erik	[Z] Valocký, Jozef	[0] Vaľová, Jana	[Z] Vážny, Ľubomír
[Z] Želiezka, Ľubomír			

Klub SaS

[P] Baránik, Alojz	[P] Blahová, Natália	[P] Cigániková, Jana	[P] Dostál, Ondrej
[P] Droba, Juraj	[P] Ďuriš Nicholsonová, Lucia	[0] Galek, Karol	[P] Galko, Ľubomír
[P] Gröhling, Branislav	[P] Ivan, Miroslav	[P] Jurzyca, Eugen	[P] Kaščáková, Renáta
[P] Kiššová, Jana	[P] Klus, Martin	[P] Laurenčík, Milan	[P] Osuský, Peter
[0] Poliačik, Martin	[P] Rajtár, Jozef	[P] Sloboda, Vladimír	[P] Zemanová, Anna

Klub OĽANO

[P] Budaj, Ján	[P] Fecko, Martin	[P] Gaborčáková, Soňa	[P] Grendel, Gábor
[P] Heger, Eduard	[P] Jurinová, Erika	[P] Krajčí, Marek	[P] Lukáč, Jozef
[P] Marosz, Ján	[O] Matovič, Igor	[P] Remišová, Veronika	[O] Shahzad, Silvia
[P] Sopko, Miroslav	[P] Suchánek, Alan	[P] Vašečka, Richard	[P] Verešová, Anna
[P] Viskupič, Jozef			

Klub SNS

[P] Antošová, Eva	[Z] Baláž, Radovan	[Z] Bernaták, Tibor	[Z] Danko, Andrej
[Z] Farkašovský, Karol	[Z] Hrnko, Anton	[Z] Jančula, Tibor	[Z] Kmec, Stanislav
[Z] Kuciaňová, Magdaléna	[Z] Pamula, Peter	[Z] Paška, Jaroslav	[Z] Ridoško, Jaroslav
[Z] Smolíková, Eva	[Z] Tittel, Dušan	[Z] Zelník, Štefan	

Klub MOST – HÍD

[Z] Adamčík, Eduard	[Z] Antal, Peter	[Z] Bastrnák, Tibor	[Z] Bugár, Béla
[Z] Cséfalvayová, Katarína	[Z] Fedor, Martin	[Z] Gál, Gábor	[Z] Hrnčiar, Andrej
[Z] Jakab, Elemér	[Z] Janckulík, Igor	[Z] Kresák, Peter	[Z] Pfundtner, Edit
[Z] Sárközy, Irén	[O] Šebej, František	[Z] Vörös, Péter	

Klub ĽS Naše Slovensko

[?] Beluský, Martin	[?] Drobný, Stanislav	[?] Grausová, Natália	[?] Kecskés, Ján
[O] Kolesár, Juraj	[?] Kotleba, Marian	[O] Kotleba, Martin	[?] Krupa, Peter
[?] Mazurek, Milan	[?] Mizík, Stanislav	[?] Mora, Ján	[?] Nehézová, Jana
[?] Schlosár, Rastislav	[?] Uhrík, Milan		

Klub SME RODINA

[P] Goga, Ľudovít	[P] Kollár, Boris	[Z] Krajniak, Milan	[P] Krištúfková, Petra
[P] Pčolinská, Adriana	[P] Pčolinský, Peter	[O] Šebová, Zuzana	[P] Štarchoň, Peter

Poslanci, ktorí nie sú členmi poslaneckých klubov

[Z] Bašistová, Alena	[P] Beblavý, Miroslav	[P] Dubačová, Viera	[Z] Holúbek, Rastislav
[P] Macháčková, Katarína	[?] Marček, Peter	[O] Mihál, Jozef	[P] Petrík, Simona
[P] Simon, Zsolt	[O] Šimkovičová, Martina	[P] Zimenová, Zuzana	[P] Žarnay, Oto

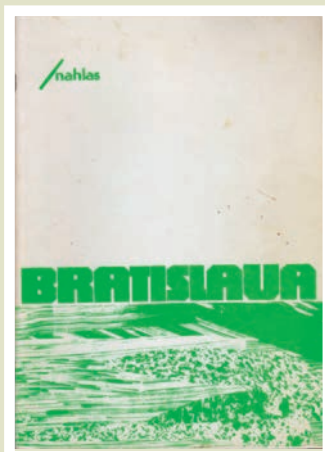
ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA

v spolupráci so svojimi partnermi pripravuje medzinárodnú vedeckú konferenciu s názvom

Bratislava/nahlas

Ochranárske hnutie v zápase s komunistickým režimom

Podujatie sa bude konať pri príležitosti 30. výročia vydania publikácie *Bratislava/nahlas*, ktorá predstavovala unikátnu kritiku komunistického režimu a jeho spôsobu vlády na konkrétnom príklade mesta Bratislava. Vo svojej dobe bola táto publikácia označovaná za slovenskú Chartu 77. Cieľom konferencie bude analyzovať aktivity ochranárskeho hnutia na Slovensku v období normalizácie, ich zhodnotenie v kontexte slovenského disentu, ako aj postoj režimu voči ochranárom a postihy jednotlivých aktivistov v priebehu 80. rokov. Súčasťou konferencie bude aj okrúhly stôl s účasťou aktérov historických udalostí a tvorcov publikácie *Bratislava/nahlas*. Záštitu nad podujatím prevzal primátor hlavného mesta SR Bratislavy Ivo Nesrovnal.

Tematické okruhy konferencie:

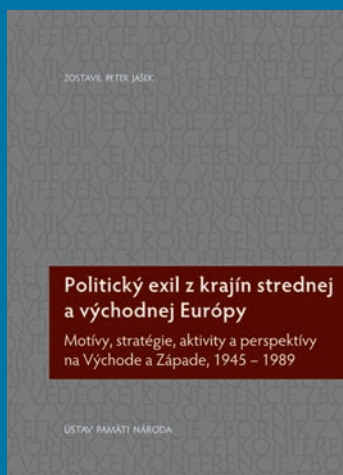
- » Bratislava/nahlas ako jeden z ťažiskových dokumentov slovenského disentu
- » Percepcia ochranárskeho hnutia v ostatných prúdoch slovenského disentu
- » Zápas o historické cintoríny v Bratislave v 80. rokoch
- » Vodné dielo Gabčíkovo
- » Životné prostredie na Slovensku v druhej polovici 80. rokov
- » Štátna bezpečnosť a ochranárske hnutie
- » Normalizačný režim a ochranárske hnutie
- » Študenti a ochranárske hnutie
- » Ochanárske hnutie na stránkach dobovej tlače
- » Ochanárske iniciatívy v zápase s režimom v regiónoch

Plánovaný termín: 24. október 2017

Miesto konania: Bratislava

Kontakt: Peter Jašek, Ústav pamäti národa, Miletičova 19, P. O. Box 29, 820 18 Bratislava 218

Nová kniha ÚPN

POLITICKÝ EXIL Z KRAJÍN STREDNEJ A VÝCHODNEJ EURÓPY

Motívy, stratégie, aktivity a perspektívy
na Východe a Západe, 1945 – 1989

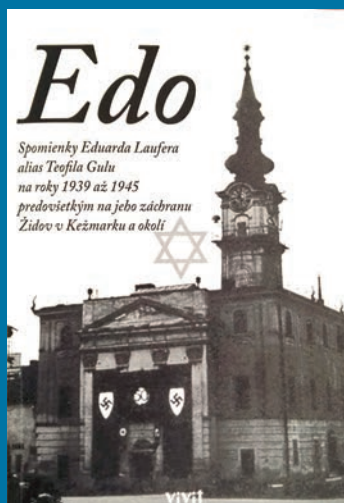
PETER JAŠEK (zost.)

ISBN 978-80-89335-80-0

EAN 9788089335800

Zborník predstavuje výstup z medzinárodnej vedeckej konferencie. Celkovo obsahuje 18 vedeckých štúdií a jednu reflexiu pamätníka na obdobie pôsobenia v exile. Široký záber jednotlivých textov potvrdzuje skutočnosť, že autori pochádzajú z deviatich rôznych krajín naprieč Európou a zámorím. Primárnym cieľom publikácie je analyzovať politický exil z krajín bývalého sovietskeho bloku, ako aj význam činnosti exilových organizácií v zápase s komunistickými režimami v strednej a východnej Európe a zároveň ponúknuť komparatívny pohľad na exilové skupiny z rôznych krajín. Osobitnú časť publikácie predstavujú texty, ktoré sa venujú analýze aktivít tajných služieb komunistických štátov v ich zápase proti exilovým organizáciám v slobodnom svete. Viaceré štúdie sa tiež venujú úlohe, akú v exile zohrali médiá a exulanti-žurnalisti, ktorí nielen že spolupracovali s takými vplyvnými médiami, akými boli Rádio Slobodná Európa či BBC, ale aj sami zakladali a neúnavne vydávali časopisy a periodiká mobilizujúce svetovú verejnosť do zápasu proti komunistickému režimu.

Odporúčame

EDO

Spomienky Eduarda Laufera alias Teofila Gulu na roky 1939 až 1945, predovšetkým na jeho záchranu Židov v Kežmarku a okolí

ViViT s.r.o.

Kežmarok 2015

ISBN 978-80-8175-005-2

Kniha prináša dramatické spomienky Eda Laufera, ktorý koncom decembra 1939 v zápase pri obrane svojej manželky smrteľne zranil člena Hlinkovej gardy. Tento tragický deň zvrátil osud autora a jeho rodiny. Laufer ušiel z Nitry a usadil sa v Kežmarku. Tam si získal dôveru u gardistov a vstúpil do Hlinkovej gardy. Mal dobré vzťahy so slovenskými Nemcami, dozvedal sa o plánovaných akciách a vďaka tomu varoval Židov pred blížiacim sa nebezpečenstvom. Podľa jeho spomienok zachránil asi 80 rodín. Z knihy sa dozvedáme o najhanebnejších spôsoboch vykorisťovania, plienenia a zrady. Spomienky hovoria o veľkých zlyhaniach, ale aj o statočnosti jednoduchých ľudí, ktorí dokázali byť nápomocní aj za cenu veľkého rizika.